

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
БІЛОЦЕРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ АГРАРНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

ЕКОНОМІКА ТА УПРАВЛІННЯ АПК

Збірник наукових праць

Виходить 2 рази на рік
Заснований 03.2009 року

№ 2 (123) 2015

Біла Церква
2015

Засновник, редакція, видавець і виготовлювач:
Білоцерківський національний аграрний університет (БНАУ)

Збірник розглянуто і затверджено до друку рішенням вченої ради БНАУ
(Протокол № 14 від 01.12.2015)

Збірник наукових праць «Економіка та управління АПК» є фаховим виданням з економічних наук і є продовженням «Вісника Білоцерківського державного аграрного університету», започаткованого 1992 року. Статті внесено до інформаційно-аналітичної бази РІНЦ.

Редакційна колегія:

Головний редактор – **Даниленко А.С.**, д-р екон. наук, професор, академік НААН,
Білоцерківський НАУ.

Заступник головного редактора – **Сахнюк В. В.**, д-р вет. наук, професор, Білоцерківський НАУ.

Відповідальний за випуск – **Свиноус І.В.**, д-р екон. наук, професор, Білоцерківський НАУ.

Відповідальний секретар – **Сокольська М.О.**, завідувач РВвідділу, Білоцерківський НАУ.

Члени редколегії:

Варченко О.М., д-р екон. наук, професор, Білоцерківський НАУ;

Губенко В.І., д-р екон. наук, професор, Білоцерківський НАУ;

Паска І.М., д-р екон. наук, Білоцерківський НАУ;

Сатир Л.М., д-р екон. наук, Білоцерківський НАУ;

Шубравська О.В., д-р екон. наук, ДУ "Інститут економіки та прогнозування НАН України";

Шуст О.А., д-р екон. наук, Білоцерківський НАУ;

Шевченко А.О., канд. екон. наук, Білоцерківський НАУ;

Шмітц М., д-р економіки, професор, Університет ім. Юстуса Лібіха, Гіссен (Німеччина);

Борщовецька В.Д., канд. пед. наук, Білоцерківський НАУ.

Štefan Vojnes, Prof. Dr., Full Professor of Economics, Faculty of Management, University of Primorska;

Khakimov Parviz, PhD with distinction on Agricultural Economy, Macroeconomic Expert

У цьому випуску збірника висвітлені результати наукових досліджень, проведених ученими навчальних закладів та наукових установ, провідними економістами, фахівцями агробізнесу з актуальних економічних питань розвитку агропромислового виробництва.

Адреса редакції: Білоцерківський національний аграрний університет, Соборна площа, 8/1,
м. Біла Церква, 09117, Україна, тел. +38(0456)33-11-01, e-mail: redakciaviddil@ukr.net.

ПОЛОЖЕННЯ

ПРО ПОРЯДОК ФОРМУВАННЯ ЗБІРНИКА НАУКОВИХ ПРАЦЬ «ЕКОНОМІКА ТА УПРАВЛІННЯ АПК»

Збірник наукових праць є періодичним виданням обсягом 10–12 умовно-друкованих аркушів, форматом А4 і видається двічі на рік тиражем 300 примірників.

До публікації у збірнику відповідно до встановлених вимог приймаються статті, в яких висвітлюються результати наукових досліджень, що мають наукове і практичне значення та новизну. Стаття має бути написана українською, російською, англійською, німецькою чи французькою мовами.

У кожному номері публікуються 2–3 оглядові статті провідних фахівців у своїй галузі з актуальних питань.

Статті до збірника подаються до 1 березня та 1 жовтня. Випуск збірників передбачається до 1 липня та 1 січня. Додаткові випуски за матеріалами державних і міжнародних наукових конференцій, які проводяться у Білоцерківському національному аграрному університеті, видаються протягом трьох місяців з дня подачі матеріалів у редакційно-видавничий відділ.

Порядок подання рукописів

Рукописи статей за підписом авторів, на паперовому та електронному носіях, з рецензіями – внутрішньою і зовнішньою, подаються відповідальному за випуск члену редколегії (призначається за рішенням редколегії), який визначає рецензента або особисто рецензує статті. Статті співробітників БНАУ візують завідувачі кафедр; статті іногородніх авторів супроводжуються листом від організації за підписом керівника.

Рецензент оцінює статтю на відповідність вимогам ВАК і визначає доцільність її опублікування, за необхідності робить конкретні зауваження щодо покращення роботи (допускається рукописна рецензія). Термін рецензування – не більше 7 днів.

Після врахування зауважень рецензента та отримання позитивної рецензії автор подає статтю відповідальному за випуск, який передає всі статті завідувачу редакційно-видавничого відділу.

У разі отримання негативної рецензії (без права доопрацювання) стаття знімається з друку. Після наукового редагування для виправлення технічних помилок стаття направляється автору, після чого виправлений електронний та паперовий (з правками редактора) варіанти статті повертаються відповідальному за випуск на повторне редагування, і лише після цього редактор віддає статтю на верстку до друкарні. Статті іногородніх авторів технічно опрацьовуються технічним редактором.

Оригінал-макет збірника в обов'язковому порядку підписується автором, а статті іногородніх авторів – відповідальним за випуск.

Дозвіл до друку надає вчена рада університету.

Вимоги до оформлення статей

За вимогами до фахових видань статті, що подаються, повинні мати наступні елементи в такій послідовності:

1. УДК.
2. Прізвище автора, ініціали, науковий ступінь, e-mail.
3. Назва статті.
4. Анотація українською мовою (до 600 знаків).
5. Ключові слова українською мовою.
6. Постановка проблеми.
7. Аналіз останніх досліджень і публікацій.
8. Мета і завдання дослідження.
9. Матеріал і методика дослідження.
10. Результати досліджень та їх обговорення.
11. Висновки та перспективи подальших досліджень.
12. Список літератури (не старіше 10 років та не менше 3 джерел авторів далекого зарубіжжя).
13. Список літератури латиницею **references**.

Для цього необхідно зайти на сайт транслітерації www.translit.ru і автоматично перекласти список літератури, наведений у пункті 12.

Зразок:

Давидюк Т.В. Розвиток бухгалтерського обліку людського капіталу: теорія і методологія: монографія / Т.В. Давидюк. – Житомир: ЖДТУ, 2011. – 508 с.

Davydjuk T.V. Rozvytok buhgalters'kogo obliku ljuds'kogo kapitalu: teorija i metodologija: monografija / T.V. Davydjuk. – Zhytomyr: ZhDTU, 2011. – 508 s.

14. Анотація російською мовою (до 600 знаків) має включати назву статті, прізвище, ініціали автора, ключові слова.

15. Анотація англійською мовою – 2 сторінки (5000 знаків), назва статті, прізвище, ініціали автора, ключові слова – з обов'язковим представленням її мовою оригіналу та зазначенням прізвища, посади та підпису фахівця, який відповідає за якість перекладу. Анотація у вартість публікації статті не входить.

16. Наявність рецензії доктора наук обов'язкова.

Обсяг статті становить 6–8 сторінок. Текст статті набирається в редакторі Microsoft Word, шрифт – Times New Roman Cyr, 14 pt, через 1,5 інтервали комп'ютерного набору. Кожна сторінка друкується на одному боці стандартного аркуша (210x297 мм, формат А4); при цьому ліве поле – 30 мм, праве – 10 мм, верхнє і нижнє – 20 мм.

ПРІЗВИЩЕ АВТОРА ТА ІНІЦІАЛИ, ЗАГОЛОВОК СТАТТІ, СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ – з великої літери. Прізвище автора, ініціали, його науковий ступінь та e-mail зазначаються перед заголовком статті. Автори вказують повну назву навчального закладу чи установи, де вони працюють (див. зразок).

Зразок:

УДК 338.439.5:637.1(477.41)

КОВАЛЬ Н.В., канд. екон. наук

Білоцерківський національний аграрний університет

NadiaKoval@gmail.com

**РИНОК МОЛОКА КИЇВСЬКОЇ ОБЛАСТІ:
ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ**

Використана література подається в кінці статті у порядку згадування джерел у тексті за їх наскрізною нумерацією і зазначенням у тексті посилань у квадратних дужках. Бібліографічний список оформляється за ДСТУ ГОСТ 7.1:2006; шрифт 12 pt.

Іноземні прізвища в тексті подаються мовою оригіналу.

Таблиці мають бути набрані у програмі Microsoft Word або MS Excel; шрифт – Times New Roman Cyr, 12 pt; ширина – не більше 14 см; повне обрамлення; виключка по центру; маленькими літерами. *Зразок оформлення таблиці:*

Таблиця 1 – Супутня варіація між періодом існування малих переробних підприємств сфери АПК Житомирської області та наявністю стратегічного планування

Період існування	Застосування стратегічного планування (Y)			
	так		ні	
	кількість підприємств (шт.)	у %	кількість підприємств	у %
Всього, одиниць	55	78,6	15	21,4

Формули мають бути написані у програмі Equation Editor 3.0 (цей редактор є внутрішнім редактором формул у Microsoft Word); змінні математичні величини в тексті відповідно до формул набираються курсивом.

Рисунки (діаграми, фото, малюнки) виконують у редакторі Microsoft Word за допомогою функції «Створити рисунок» в чорно-білому варіанті. Він має бути розташований по центру, ширина – не більше 14 см, без обтікання текстом. У випадку складних креслень їх слід виконувати у редакторі Corel Draw версії не нижче 5.0, за умови, що текстові вкраплення виконані гарнітурою Times New Roman Cyr і розміром 14 пунктів. Фотографії мають бути чорно-білими в окремому файлі «Фото». У самому ж тексті вказується місце для фотографій. Назва рисунка чи фотографії розміщується під ними і набирається шрифтом 12, жирними маленькими літерами, усі підписункові пояснення – світлим шрифтом.

Графіки виконуються у програмі MS Excel, як і рисунки.

Таблиці, рисунки, графіки, формули поміщаються після посилання на них у тексті.

Статті, що не відповідають наведеним вимогам, будуть відхилені без повернення автору.

Таблиці, рисунки, графіки, формули поміщаються після посилання на них у тексті.

UDC 631.155

VARCHENKO O., doctor of economic, professor
Bila Tserkva National Agrarian University, Ukraine

SPECIFIC FEATURES NEW AGRICULTURAL POLICY IN THE UNITED STATE

У статті представлено існуючі погляди щодо доцільності державного регулювання сільського господарства США. Проаналізовано бюджет державної підтримки виробництва продуктів харчування, страхування врожаю сільськогосподарських культур, збереження навколишнього середовища і розвитку сільських територій, товарного виробництва на період 2014–2023 років. Розглянуто основні програми підтримки сільського господарства нової аграрної політики США, затверджені сільськогосподарським актом 2014 р., та проведено порівняння витрат на їх реалізацію з 2008 р. Встановлено, що передбачається скорочення прямих федеральних витрат на підтримку сільського господарства у розмірі 16,6 млрд дол. США.

Ключові слова: аграрна політика, державна підтримка, страхування, субсидії, продовольство, збереження природних ресурсів.

Problem definition. Agricultural policy concerns the legislative process and the laws passed affecting agricultural commodities, conservation of natural resources, food and nutrition, bio-energy and producers and rural development. These laws can be local, state or Federal. In recent years public attention has tended to focus on agricultural policy as being legislation affecting commodities such as corn, cotton and soybeans, and food stamps. The Agricultural Act of 2014, commonly known as the 2014 Farm Bill, was signed into law on February 2, 2014. It replaces the 2008 Farm Bill which expired in 2012. The bill represents a compromise between the Senate proposed Agricultural Reform, Food and Jobs Act of 2013 and the Federal Agricultural Reform and Risk Management Act of 2013, which was proposed by the House of Representatives. Fiscal concerns played a large role in the debate over the final form of the 2014 Farm Bill. The 2014 Farm Bill contains twelve titles, down from fifteen in 2008. We focus on all components of regulation agricultural production in US.

Analysis of last researches and publications. The questions related to development and using of instruments of state regulation of agricultural production in leading countries, including the United States, are the subject of many studies of national and foreign researchers: D. Ray [1], P.A. Wise [2], L. Tweeten [3], D. Morgan, S. Cohen, G.M. Gaul [4], G.C. Fite [5], J. Hansen [6], J.W. Burnett [7], A.G. Paptsov [8], J.P. Voskobiynyk [9], A.R. Kulov [10], N.V. Trusov [11], S.V. Petrukha [12], L. Collins [13], T. Solomatina [14] and others. However, in the present conditions, when the climate changing affects the use of the potential of agriculture, increasing globalization on the world market lead to searching for effective tools of state regulation of agricultural production and improving agricultural policy in individual countries. Moreover, in the US in 2014 a new law regulating agricultural production was adopted, which leads to further researches in this direction.

The purpose for this topic is to present past and current agricultural public policy; economics principles used and analyzed policy; the processes by which they are developed and the government structure which supports the implementation of agricultural.

Methods research for preparing the topic used such scientific methods: statistical, monographic, generalization, compare, structural-functional analysis.

Research results and their discussing. Now discuss questions – why does “agricultural policy” exist? Reasons cited to continue to have a US agricultural policy have included arguments relating to: economic problems unique to agricultural; globalization; technology change, causing shifts in supply and volatility in farm income; the necessity to ensure a safe and adequate domestic food supply; environmental protection benefits to all society; necessity for risk management; politics; unequal market power necessitates regulation; farm poverty is reduced through the provision of price and income supports; farm income stabilization; enhancing export competitiveness; production of surplus commodities ensures a cheap food supply for the populace; enhanced rural development; small farmer benefits [1].

Just as many and varied reasons are provided for the US not to have an agricultural policy. These included: US subsidies cause “gluts” (surplus production) on world markets, hurting poor Third World farmers; large farmers get majority of farm program support payments and they don’t need them because they are rich; the US has large budget deficits to take care of and can no longer afford subsidy programs; farm bills favor the production of foods that are unhealthy; commodity supports programs keep inefficient farm units in business; landlords benefit from subsidies more than farmers; without policy the farm economy would be hurt but world recover in 3–5 years with higher price; by elimination, taxpayers would benefit more than farmers are hurt; elimination of commodity supports would reduce the cost of farming; land price would go down, allowing young farmers to buy land; trade could be enhanced agricultural policy favors some and leaves other out [2].

Different perspectives on government intervention in agricultural exist. Some support the need for intervention and other say that intervention (policy) intervention of any sort is an interference with the working of the market. The degree to which these views are supported by various interest groups and economic philosophies determines to degree to which agricultural legislation exists and continues to exist.

Five perspectives on agricultural policy include the: free marketer – this perspective is that government intervention in agricultural markets distorts them. If government leaves the market alone, it will adjust and result in the most efficient economy [3, 4]; humanitarian - a humanitarian viewpoint is that everyone has a right to food and government should ensure that no one starves; physiocratic – this viewpoint regards all real wealth as being found in land and agricultural. Therefore, government should preserve agricultural in order to preserve society and culture [5]; stabilized – this viewpoint is that instability (of income, prices, and yields) is a fundamental problem in agricultural that requires government intervention [6]; regulator – regulators say the government must provide “rational” coordination and control of human grad and actions.

Efficiency, according to an economic definition, is the point at which aggregate supply and demand are equal and the market cleared. By the free market hypothesis, societal well-being is maximized when equilibrium occurs. From a theoretical standpoint, where market are truly free, supply-and-demand equilibrium as a measure of efficiency is generally not subject to much debate amount science. In cases where measures of efficiency are not so clear or where markets are not free, policy solution can be justified where there are cases of market failure or where social welfare can be enhanced though government intervention. As regards economic efficiency and equity, the more likely it is that there will be different of opinion and different measured results. A witness to this is present-day discussion and differences of option on such issues as global warming and free trade. An additional argument used to support the need for policy intervention includes the need to mitigate supply-and-demand shocks unique to agriculture [7].

The Agricultural Act of 2014 (AA 2014) focused on the Commodities, Conservation, Crop Insurance and selected other items (tabl. 1).

Table 1. – **Expenditure of farmer support in US (Agricultural ACT of 2014) on the 2014–2023 period**

Name title	Amount, billion doll.US
1. Food and Nutrition	756
2. Crop Insurance	89,8
3. Conservation	56
4. Commodity	44,5
Total	956

Resource: the Agricultural Act of 2014.

Estimated net Federal spending reductions (in “direct spending outlays” from the 2008 bill) were 16,6 billion doll. US realized from cuts of 8 billion doll. US in the Nutrition title, 4 billion doll. US in the Conservation title and 14,3 billion doll. US in the Commodity title. The Crop Insurance title was increased by 5,7 billion doll. US. Other titles of the bill variously received budget increases or cuts over 2008 bill spending [8, 9].

Commodity program provisions of AA 2014 included the repeal of 2008 farm bill Direct Payments, the Counter-Cyclical Payments program, Average Crop Revenue Program (ACRE), Marketing Income Loss Contract (MILC), Dairy Product Price Support program and Dairy Export Incentives program. Dairy programs were replaced with a Margin Protection Program (MPP) and a dairy Products Donation Program (DPDP).

In a place of the crop commodity programs, Price Loss Coverage (PLC) and Agricultural Risk Coverage (ARC) optional programs are offered to producers of “covered commodities”. Selection one of these programs locks the producer into that program over the 2014–2018 years. Covered commodities were defined in the bill as wheat, oats and barley (including these crops used for haying and grazing), grain sorghum, long and medium grain rice, pulse crops, soybeans, oilseeds and peanuts. Pulse crops were defined as dry peas, lentils, small and large chickpeas. Medium grain rice included both small grain rice and “temperate Japonica” rice.

Describe Commodity Loan Program Provisions which of the 2008 farm bill that covered all quantities of an eligible commodity produced on a farm (not only on program base acres) were largely retained in the new farm bill. In addition to the commodities covered by either the PLC or ARC programs, producer of upland and Extra Long Staple (ELS) cotton, graded and non-graded wool, mohair and honey were authorized to participate in the marketing loan program. Marketing loans and Loan Deficiency Payments (LDPs) are to be determined as in the 2008 farm bill. Loan rates are allowed to vary by crop quality condition and location. The length of all marketing loans was set at nine months with a prohibition on extending the loan term [10]. Repayment rates stipulated in the bill give Secretary Authority to require full repayment with interest or at a lower rate adjusted to market conditions. Repayments at less than the loan rate would as in the past result in a Marketing Loan Gain (MLG).

Program Base Acres exception of fruits, vegetables, tree nuts and wild rice, “Freedom to Farm” under the 1996 Farm Bill and subsequent bills allowed program base acres to be planted to alternative crops. That is, wheat base could be planted to corn, corn base to peanuts, or some other substitution or eligible crops [11]. As result, land owners are given the option of reducing base and genetic base under the 2014 farm bill. Special stipulations apply to double-cropped land if a farm has a history of double cropping. Fruit, vegetables and wild rice planting are now allowed on base acres but no program payments are authorized for base acres planted to these crops.

Next important tools in new Farm Bill are Agriculture Risk Coverage (ARC) which offered as one Commodity Program option. Two alternatives are available to producers of eligible commodities under ARC. Producers are offered a choice of risk protection covering either individual revenue losses (individual coverage ARC) or county revenue loss coverage (county-based ARC). Producers who select individual ARC must enroll all eligible crops (on that farm), but far county ARC, coverage may be chosen on a commodity-by-commodity basis. This was a necessary because of the way payment is calculated. Election of farm (individual) or county ARC precludes a producers receiving Price Loss Coverage (PLC) payments for that commodity. In additional, payments will be adjusted to accommodate producer shares.

As noted, only one ARC options can be chosen and once chosen, the decision is irrevocable for the 2014–2018 period. Eligible producers are defined at those participating in the risk of producing the crop. Producing falling to make an election for the 2014 crop year will not receive either PLC or ARC payments for 2014, and will be enrolled for PLC payments for 2015–2018 years.

Commodities eligible for ARC include wheat, corn, grain sorghum, barley, oats, long and medium grain price, soybeans, peanuts, dry peas, lentils, small and large chickpeas and other oilseeds. Program payments under individual or county ARC revenue protection are made when Actual Revenue is less than Revenue Guarantee.

The Price Loss coverage (PLC) Option is a traditional target price support program, and can be compared to the Counter-Cyclical Program price protection of the previous farm bill. Instead of Target Prices, “Reference Prices” are provided in the 2014 bill to be used to determine price-loss protection on a commodity-by-commodity basis. In general, Reference Prices of farm bill 2014 are higher than the 2008 farm bill’s Targets Price, but are well below market prices of the past few years.

Reference Prices listed in the 2014 farm bill for eligible commodities are: wheat 5,50 doll.US/bushel; corn 3,70 doll.US/bushel; grain sorghum 3,95 doll.US/bushel; barley 4,95 doll.US/bushel; oats 2,40 doll.US/bushel; long and medium rice 14 doll.US/cwt.; soybeans 8,40 doll.US/bushel; peanuts 535 doll.US/ton; dry peas doll.US/cwt.; lentils 19,97 doll.US/cwt.; small chickpeas 19,04 doll.US/cwt.; large chickpeas 21,54 doll.US/cwt., and other oilseeds 20,15 doll.US/cwt. A payment under PLC is triggered if the “Effective Price” of a commodity is less than the reference price of that eligible commodity for the marketing year [12].

Important position in the new farm bill had title Conservation, which includes thirteen conservation programs. The Conservations Title’s stated purpose is to ensure the provision of clean water, abundant

and safe food, the protection of wildlife from excessive disruption, and a conservation of the agricultural way of life. Overall the 2014 Farm Bill decreases direct spending from authorized programs over the period 2014–2023. This decrease is expected to reduce total federal budget deficits by 16.6 billion doll. US relative to spending and revenues projected under CBO's May 2013 baseline (CBO 2014). Direct spending for conservation programs over the ten-year period from 2014 to 2023 are expected to decrease by 3,967 million doll. US; however, only 208 million doll. US of that decrease is projected in the five year period 2014 to 2018. This represents less than a 1% cut in the budget had the 2008 Farm Bill continued through 2018. Since the Farm Bill is renewed every five years any cuts in the second half of the program will need to be approved in 2018, resulting in a much smaller impact on conservation programs than it initially appears [13].

The conservation programs funded by Title II of the 2014 Farm Bill undergo substantial realignment from 2008. Although budget cuts affect some of the functions of the programs, the realignment is set mostly to reduce administrative costs by combining programs that had substantial overlap. Through a combination of merging and retiring programs the 2014 Farm Bill brings the total number of programs from twenty-three in 2008 to thirteen in 2014. Another significant addition to the 2014 Farm Bill is the coupling of compliance with conservation program provisions with the potential loss of crop insurance premium subsidies.

There are now five major Farm Bill conservation programs, down from seven in 2008: The Conservation Reserve Program (CRS), Conservation Stewardship Program (CSP), Environmental Quality Incentives Program (EQIP), Agricultural Conservation Easement Program (ACEP), and Regional Conservation Partnership Program (RCPP). These five major programs fall into four broad categories. Three remain comparable to the 2008 Farm Bill: land retirement programs that remove land from agricultural production for conservation purposes, working lands programs that encourage environmentally friendly agricultural practices on active sites, and conservation easement programs to guarantee the conservation of agricultural land and wetlands. The fourth type of program funded by Title II are regional cooperation agreements pertaining to watershed management. The Conservation Reserve Program is the lone land retirement program under the 2014 Farm Bill with the elimination of the Grassland Reserve Program (GRP). Many aspects of the GRP were absorbed by the Agricultural Conservation Easement Program (ACEP) in the 2014 legislation.

The 2014 Farm Bill extends funding for the Conservation Reserve Program through FY2018 but marks a continuing shift away from land retirement programs and towards working lands programs. Although the CRP remains largely unchanged it has been expanded to take on the non-easement functions of GRP (CBO 2014). This allows all conservation efforts made through the retirement of lands to be consolidated into one program.

Despite the additional functions allocated to CRP in 2014 the proportion of funds allotted to CRP continues to decline. Acreage enrollment figures also reflect the shift in focus from land retirement programs to working lands programs. Compared to 2008, the 2014 Farm Bill scales back the extent to which land retirement will be used as a conservation tool. The maximum number of acres to be retired is reduced from 32 million acres to 24 million acres by 2017. This represents a 25 % decrease in the cap from 2008 and an almost 35 % decrease from peak enrollment of 36.8 million acres in 2007 [14].

Grassland enrollment will be capped at 2 million acres. These reductions in absolute acreage enrolled in land retirement programs will be offset by a shift to retiring smaller but more environmentally beneficial lands and promoting working land conservation on larger plots and entire farms.

The working land conservation programs of 2008, the Conservation Stewardship Program and the Environmental Quality Incentives Program remain funded in the 2014 Farm Bill, but undergo some expansion due to the retirement of other programs. These programs are targeted to land that has the highest conservation benefits, which are usually, but not necessarily, on smaller farms.

The other programs designated by the 2014 Farm Bill under Title II include the Voluntary Public Access and Habitat Incentive Program (VPA-HIP), Conservation of Private Grazing Land, Grassroots Source Water Protection Program, Agriculture Conservation Experienced Services Program, Small Watershed Rehabilitation Program, Terminal Lakes Program, Emergency Watershed Protection Program, and the Soil and Water Resource Conservation Program.

Conclusion. So, titles of the 2014 farm bill contain numerous changes from 2008. Many involve limiting spending on programs. Major changes in the Commodity and Crop Insurance titles were included in this bill. A shift in emphasis from commodity support to risk management and are more insurance like protection can be seen in these changes.

For future farm bills and agricultural legislation requires agricultural program spending such that there is no increase in the federal deficit. This farm bill 2014 included Nutrition cuts of 8 billion doll US

over ten years. However, because funding for this title comprises 79 % of the farm bill budget, additional cuts in the Nutrition title of the farm bill are likely. As budget are reduced and changes become necessary, continued modification of the Commodity title more in line with Crop Insurance products is to be expected. The issue influence tools of the agricultural policy US in practical using on the effectivity farmer activity will be next step scientific research.

LIST OF LITERATURE

1. Ray, Darryl. 2006. "Are the five oft-cited reasons for farm programs actually symptoms of a more basic reason?" Policy Pennings, 325. Agricultural Policy Analysis Center. University of Tennessee. www.apac.org [accesses November 5, 2015].
2. Wise Pimothy A. 2005. : Identifying the Real Winners from US Agricultural Policies." Global Development and Environmental Institute, Tufts University, Working Paper #05-07.
3. Tweeten, Luther. 2003. "Eliminate Farm Programs". Working Paper. Department of Agricultural, Environmental and Development Economics, Ohio State University.
4. Morgan, Dan, Sarah Cohen and Gilbert M. Gaul. 2006. "Powerfull Interests Ally to Restructure Agriculture Subsidies." http://www.wash-ingtonpost.com/wp-dn/content/article/2006/12/21/AR2006122101634.html [accessed November 5, 2015].
5. Fite, Gilbert C. 1992. "The historically Development of Agricultural Fundamentalism in the Nineteen Century. "Journal of Farm Economics". - 1. - 1992. - p. 15-23.
6. Hansen, Jenna. 2005. "The importance of Government Programs in Agriculture". - Routledge: Taylor&Francis Group, London and New York. - 198 p.
7. Dr. J. Wesley Burnett. April 2015. "Moving to A Free Market Agriculture Policy". Americans for Limited Government Foundation. - 21 p.
8. Папцов А.Г. Стратегический план поддержки сельского хозяйства США / А.Г. Папцов, С.В. Козлова // Экономика сельскохозяйственных и перерабатывающих предприятий. - 2009. - № 6. - С. 75-77.
9. Воскобийник Ю.П. Аграрна політика США у період постіндустріальної трансформації / Ю.П. Воскобийник // Економіка та управління АПК. - 2013. - № 11 (106). - С. 37-41.
10. Кулов А.Р. Государственное регулирование инвестиционной деятельности в аграрной сфере экономики зарубежных стран / А.Р. Кулов, М.Э. Гузитаева // Экономика сельскохозяйственных и перерабатывающих предприятий. - 2011. - № 7. - С. 82-83.
11. Трусова Н.В. Світовий досвід державної підтримки розвитку сільськогосподарського виробництва / Н.В. Трусова // Збірник наукових праць Таврійського державного агротехнологічного університету. - 2013. - № 4 (24). - С. 235-239.
12. Петруха С.В. Международный опыт государственной поддержки сельскохозяйственных товаропроизводителей / С.В. Петруха // Економіст. - 2014. - № 12. - С. 46-52.
13. Collins, L. February 7, 2014. The 2014 farm bill subsidy reforms don't go far enough. American Action Forum. Accessed online at <http://americanactionforum.org/research/the-2014-farm-bill-subsidy-reformsdont-go-far-enough>.
14. Соломатіна Т. Державна підтримка галузі рослинництва у США та Україні: направленість, можливості та перспективи / Т. Соломатіна, В. Хромьяк // Матеріали II Міжнар. наук.-практ. конф. [«Сполучені Штати Америки у сучасному світі: політика, економіка, право, суспільство»], м. Львів, 15 травня 2015 р. - Львів, 2015. - С. 195-199.

REFERENCES

1. Ray, Darryl. 2006. "Are the five oft-cited reasons for farm programs actually symptoms of a more basic reason?" Policy Pennings, 325. Agricultural Policy Analysis Center. University of Tennessee. www.apac.org [accesses November 5, 2015].
2. Wise Pimothy A. 2005. : Identifying the Real Winners from US Agricultural Policies." Global Development and Environmental Institute, Tufts University, Working Paper #05-07.
3. Tweeten, Luther. 2003. "Eliminate Farm Programs". Working Paper. Department of Agricultural, Environmental and Development Economics, Ohio State University.
4. Morgan, Dan, Sarah Cohen and Gilbert M. Gaul. 2006. "Powerfull Interests Ally to Restructure Agriculture Subsidies." http://www.wash-ingtonpost.com/wp-dn/content/article/2006/12/21/AR2006122101634.html [accessed November 5, 2015].
5. Fite, Gilbert C. 1992. "The historically Development of Agricultural Fundamentalism in the Nineteen Century. "Journal of Farm Economics". - 1. - 1992. - p. 15-23.
6. Hansen, Jenna. 2005. "The importance of Government Programs in Agriculture". - Routledge: Taylor&Francis Group, London and New York. - 198 p.
7. Dr. J. Wesley Burnett. April 2015. "Moving to A Free Market Agriculture Policy". Americans for Limited Government Foundation. - 21 p.
8. Папцов А.Г. Стратегический план поддержки сельского хозяйства США / А.Г. Папцов, С.В. Козлова // Экономика сельскохозяйственных и перерабатывающих предприятий. - 2009. - № 6. - С. 75-77.
9. Воскобийник Ю.П. Аграрна політика США у період постіндустріальної трансформації / Ю.П. Воскобийник // Економіка та управління АПК. - 2013. - № 11 (106). - С. 37-41.
10. Кулов А.Р. Государственное регулирование инвестиционной деятельности в аграрной сфере экономики зарубежных стран / А.Р. Кулов, М.Э. Гузитаева // Экономика сельскохозяйственных и перерабатывающих предприятий. - 2011. - № 7. - С. 82-83.
11. Трусова Н.В. Світовий досвід державної підтримки розвитку сільськогосподарського виробництва / Н.В. Трусова // Збірник наукових праць Таврійського державного агротехнологічного університету. - 2013. - № 4 (24). - С. 235-239.
12. Петруха С.В. Международный опыт государственной поддержки сельскохозяйственных товаропроизводителей / С.В. Петруха // Економіст. - 2014. - № 12. - С. 46-52.
13. Collins, L. February 7, 2014. The 2014 farm bill subsidy reforms don't go far enough. American Action Forum. Accessed online at <http://americanactionforum.org/research/the-2014-farm-bill-subsidy-reformsdont-go-far-enough>.
14. Соломатіна Т. Державна підтримка галузі рослинництва у США та Україні: направленість, можливості та перспективи / Т. Соломатіна, В. Хромьяк // Матеріали II Міжнар. наук.-практ. конф. [«Сполучені Штати Америки у сучасному світі: політика, економіка, право, суспільство»], м. Львів, 15 травня 2015 р. - Львів, 2015. - С. 195-199.

Особенности новой аграрной политики в США

О.М. Варченко

В статье представлены существующие взгляды относительно целесообразности государственного регулирования сельского хозяйства США. Проанализирован бюджет государственной поддержки производства продуктов питания, страхования урожая сельскохозяйственных культур, сохранения окружающей среды и развития сельских территорий, товарного производства на период 2014–2023 годов. Рассмотрены основные программы поддержки сельского хозяйства новой аграрной политики США, утвержденные сельскохозяйственным актом 2014 г., и произведено сравнение затрат на их реализацию с 2008 г. Установлено, что предполагается сокращение прямых федеральных расходов на поддержку сельского хозяйства в размере 16,6 млрд дол. США.

Ключевые слова: аграрная политика, государственная поддержка, страхование, субсидии, продовольствие, сохранение природных ресурсов.

Features of the new agrarian policy in the USA

O. Varchenko

The article presents current views on the appropriateness of state regulation of agriculture of the USA. It analyzes the budget of the state support for food production, crop insurance, conservation and rural development, commodity production for the period 2014–2023 years. The main programs of agricultural support new agricultural policy of the United States, approved by the Agricultural Act 2014, are considered and compared the costs of their implementation in 2008. It was found that the assumed reduction in direct federal spending to support agriculture is 16.6 billion USD.

Keywords: agrarian policy, government support, crop insurance, subsidies, food and nutrition, conservation of natural recourses.

Надійшла 14.10.2015 р.

УДК 636.4:338.439.

ШУСТ О.А., д-р екон. наук

Білоцерківський національний аграрний університет

**ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ
ІНФРАСТРУКТУРИ РИНКУ ПРОДУКЦІЇ М'ЯСНОГО СКОТАРСТВА**

Розглянуто сучасний стан інфраструктури ринку продукції м'ясного скотарства в Україні. Визначено проблеми розвитку інфраструктури ринку продукції м'ясного скотарства. Проведено аналіз виробничо-збутового ланцюга яловичини у господарствах населення. Досліджено умови функціонування ринку живої худоби. Розглянуто формування оптових ринків живої худоби на базі переробних підприємств. Доведено доцільність проведення сертифікації пунктів із забою тварин. Визначено пріоритетні напрями розвитку інфраструктури ринку продукції м'ясного скотарства.

Ключові слова: інфраструктура, м'ясне скотарство, ринок живої худоби, оптові ринки, сертифікація.

Постановка проблеми. Сучасний аграрний ринок характеризується нерозвиненістю ринкової інфраструктури, організації заготівель та збуту продукції, недосконалою системою контролю за якістю та безпечністю продуктів харчування [4]. Ринкова інфраструктура є недосконалою в плані її функціональності і, в першу чергу, це стосується ринку продукції м'ясного скотарства. Зважаючи на це, питання розвитку інфраструктури ринку продукції м'ясного скотарства є актуальним та потребує окреслення дієвих заходів щодо організації маркетингової мережі збуту яловичини й телятини.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Розвиток ринку продукції м'ясного скотарства неможливий без елементів ринкової інфраструктури – ринків живої худоби, торгово-посередницьких структур, оптових ринків зі збуту продуктів забою тощо, тенденції розвитку і функціонування яких розглядають провідні учені – Дем'янчук В. В. [1], Денисенко М. П. [2], Кирилюк Є. М. [3], Лупенко Ю. О. [4], Микитюк В. М. [5] та ін. Незважаючи на низку наукових досліджень з порушеного питання, функціонування інфраструктури ринку м'ясного скотарства залишається на низькому рівні, що вимагає обґрунтування нових підходів до розв'язання зазначеної проблеми.

Мета дослідження – аналіз сучасного стану інфраструктури ринку продукції м'ясного скотарства та визначення пріоритетних напрямів її розвитку.

Матеріали та методика дослідження. Для реалізації поставленого завдання у науковому дослідженні використовувались такі методи: діалектичний, абстрактно-логічний, порівняння, узагальнення, монографічний.

Результати дослідження та їх обговорення. У цілому світовий ринок яловичини та телятини виглядає достатньо стабільним. Так, за 2012–2014 рр. обсяги світового виробництва яловичини та телятини збільшилися на 1,044 млн т. (+1,8 %), загальне внутрішнє споживання – на 398 тис. т. (+0,7 %), експорт – на 1,343 млн т. (+17,2 %). Провідними експортерами яловичини та телятини у 2014 р. були Бразилія (2,03 млн т.), Індія (1,875 млн т.), Австралія (1,56 млн т.), а імпортерами – США (1,055 млн т.), Російська Федерація (1,02 млн т.), Японія (760 тис. т.) [1]. Що ж відбувається з ринком продукції м'ясного скотарства в Україні? Відповідь на це питання маємо неоднозначну. У 1990 р. частка яловичини й телятини у валовому виробництві м'яса (у забійній вазі) у всіх категоріях господарств становила 45,5 % (1985,4 тис. т.), у 2014 р. – 17,5 % (412,7 тис. т.). У структурі світового виробництва м'яса на Україну припадає не більше 1 % (2–2,4 млн. т.), у той час як питома вага Китаю, США та Бразилії складає по 80, 41 та 23 % відповідно. Майже половина валового виробництва м'яса в забійній вазі реалізується на внутрішньому ринку України у вигляді необроблених м'ясних напівфабрикатів, з них щонайменше 35–40 % припадає на подвірне виробництво господарствами населення, які повсюдно забивають тварин безпосередньо на території власного домогосподарства або на приватних міні-бойнях.

Утім, відповідно до Закону України від 23 грудня 1997 року № 771/97-ВР «Про основні принципи та вимоги до безпечності та якості харчових продуктів» з 1 січня 2015 року продукти, отримані в результаті забою не на бойні, що має експлуатаційний дозвіл, можуть використовуватися виключно для власного споживання або реалізації на агропромисловому ринку кінцевому споживачу в межах 50 км від місця забою або в області, в якій він здійснений. Більше того, цілі туші або частини туш парнокопитних та інших копитних тварин можуть продаватися на агропродовольчих ринках за умови підтвердження їхньої придатності за результатами випробувань акредитованої лабораторії, яка знаходиться на агропродовольчому ринку, державним інспектором, який знаходиться на цьому ж ринку [10]. На жаль, незважаючи на задекларовані норми Закону, суттєвих змін у секторі забою ВРХ так і не відбулося, оскільки на сьогодні спостерігається велика зацікавленість у нелегальному забої худоби в населення, яке, у свою чергу, є основним постачальником тварин на забій.

Як відомо, функціонування ринків живої худоби не є елементом новизни в інфраструктурі ринку м'ясного скотарства, але їх функціонування знаходиться поза межами дії законодавства. Вважаємо, що для торгівлі живою сільськогосподарською худобою та птицею мають бути розроблені окремі правила, в яких зазначено розміри ринку торгівлі живою худобою в цілому та його складових, наявність контролюючих органів, система документування процесу торгівлі тощо. Водночас, для розвитку ринків живої худоби необхідно, в першу чергу, законодавче забезпечення, яке знайшло б своє відображення у вигляді доповнень до Закону України «Про оптові ринки сільськогосподарської продукції» [9]. На нашу думку, основними причинами відсутності стимулів до розвитку ринків живої худоби є як переважання стихійних, тіньових каналів збуту, так і перенесення торгів безпосередньо в дрібнотоварні господарства. Нині сформувалася ситуація, за якої закупівельники худоби, які раніше працювали через ринок, налагодили контакти з постійними продавцями. Наслідком цього стало збільшення продажу худоби з подвір'я. В організації продажу худоби через ринок мають бути зацікавлені, насамперед, органи місцевої влади, що сприятиме формуванню регіонального бюджету, оскільки дев'ята частина ринкового збору надходить до нього. Вважаємо, що доцільно передбачити наступну законодавчу норму: якщо в радіусі 150 км є оптовий ринок худоби, торги слід здійснювати через ринок, де все належним чином контролюватиметься. Зазначимо, що у багатьох країнах світу є обмеження на розміщення оптових ринків радіусом 150–250 км, адже якщо оптові ринки будуть наближені до продавців худоби, то це збільшить ціну послуг, а чим менше ринків і більше на кожному конкретному ринку продавців і покупців – тим дешевші послуги. Доказом цього може слугувати досвід Польщі: для того щоб ринок у Броніше працював, всі ринки з Варшави було переведено до Броніше [8].

Заслуговує на увагу практики та науки набутий досвід регулювання ринків живої худоби у провідних країнах світу. Так, регулювання ринків живої худоби у Франції, де щороку близько 1,5 млн тварин продаються на ринках, здійснює Національна федерація ринків худоби, створена в 1975 р. Мета Федерації – створити мережу сучасних ринків худоби, оснащених новітнім обладнанням, щоб гармонізувати законодавство з метою досягнення найкращого виконання трансакцій; поліпшити функціонування ринків; через мережу ринків живої худоби мати більше інформації про ринок, попит і пропозицію [5].

Із проблемою розвитку ринків живої худоби пов'язана проблема транспортування до місця торгів або до м'ясопереробних підприємств. Нині транспортування на забій здійснюються здебільшого пристосованими вантажними автомобілями чи переобладнаними для цих цілей причепами. Зважаючи на це, органам влади необхідно посилити контроль щодо виконання вимог Постанови Кабінету Міністрів України «Про затвердження Правил транспортування тварин», яка повною мірою має відповідати чинним законодавчим актам країн-членів ЄС щодо транспортування тварин.

Не має залишатися поза увагою й організація оптових ринків живої худоби на базі переробних підприємств, процес формування яких може виглядати наступним чином. Під ринок худоби і стоянки автомобілів доцільно відвести територію площею 5–6 га із розміщенням на ній забійних пунктів, сховищ для кормів, приміщень для проведення торгів і оформлення документів, ветеринарної служби, відділень банку. Загони для тварин слід розділити на кілька блоків за видами сільськогосподарських тварин. Усім цим вимогам відповідають потужності м'ясопереробних підприємств, які розташовані в містах. Процедура торгів може здійснюватися із використанням термінальної (ціна на основі особистих домовленостей чи за узгодженою процедурою, що визначено угодою між продавцем і адміністрацією ринку) та аукціонної (ціна встановлюється під час публічних торгів) форм торгівлі. Для торгівлі певним видом худоби варто встановити спеціальний день. Регулярно (щотижня) доцільно видавати спеціальний бюлетень, який висвітлює підсумки торгів, а також прогнози на найближчу перспективу. Покупці оглядають товар, погоджують ціну, і, коли рішення вже прийнято, автотранспорт з худобою під'їжджає до вагової, вже зважених тварин вантажать у тару (машина ставиться на естакаду). Розрахунок між покупцем і продавцем відбувається з рук в руки, ринок отримує ринковий збір – за кожну голову, а також за в'їзд автотранспорту.

Важливою складовою є інфраструктура ринку продукції м'ясного скотарства у вирішенні питань сертифікації боєнь, що вимагає нормативно-законодавчого регулювання, оскільки ветеринарно-санітарні правила для боєнь, забійно-санітарних пунктів господарств і подвірного забою тварин не регламентовані механізмом сертифікації забійних пунктів. Процес сертифікації забійних пунктів має включати в себе наступні блоки: розміщення й обладнання забійного пункту; вимоги до приймання на забій сільськогосподарських тварин (приймання тварин на забій має здійснюватися лише за наявності відповідного дозволу від працівників державної ветеринарної служби та знаків ідентифікації тварини та паспорту на тварину); вимоги до продуктів забою (мають бути запроваджені гігієнічні норми щодо забою, розбирання та обстеження, включаючи обвалення, розрізання, замороження і зберігання) [3].

За торгівлі продукцією на оптових і роздрібних продовольчих ринках продавці мають дотримуватися вимог законодавства, зокрема Закону України «Про оптові ринки сільськогосподарської продукції», Ветеринарно-санітарних правил для ринків, Правил продажу продовольчих товарів, затверджених наказом Міністерства зовнішніх економічних зв'язків України (МЗЕЗ України) від 28.12.94 № 237, Правил продажу непродовольчих товарів, затверджених наказом МЗЕЗторгу України від 27.05.96 № 294, Правил роботи дрібнороздрібною торговельною мережею, затверджених наказом МЗЕЗторгу України від 08.07.96 № 369, Правил торгівлі на ринках, затверджених спільним наказом Мінекономіки, МВС України, ДПА України, Держстандарту України від 26.02.2002 № 57/188/84/105, а також чинних правил користування засобами виміральної техніки у сфері торгівлі, громадського харчування та надання послуг, правил протипожежної безпеки, безпеки руху.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Отже, проблеми розвитку інфраструктури ринку м'ясного скотарства пов'язані, перш за все, із законодавчим та фінансовим забезпеченням. Дефіцит бюджету та недотримання вимог нормативно-правових актів стримують розвиток інфраструктури аграрного ринку в цілому, у тому числі й у м'ясному скотарстві. Пріоритетними напрямками розвитку інфраструктури ринку м'ясного скотарства, на нашу думку, є: формування та розвиток ринків живої худоби; організація оптової торгівлі продуктами забою; розвиток мережі сертифікованих боєнь.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Дем'янчук В.В. Прогноз виробництва яловичини, свинини та м'яса птиці в світі та Україні у 2014 році / В.В. Дем'янчук // Теорія і практика ринків. – 2014. – № 1. – С. 166–175.
2. Денисенко М. П. Проблеми та перспективи розвитку м'ясного скотарства в Україні / М. П. Денисенко // Ефективна економіка. – 2012. – № 11 [Електрон. ресурс]. – Режим доступу: <http://www.economy.nayka.com.ua>.

3. Кирилюк С.М. Проблеми розвитку інфраструктури аграрного ринку / С.М. Кирилюк // Агроінком. – 2008. – № 5–6. – С. 3–9.
4. Стратегічні напрями розвитку сільського господарства України на період до 2020 року / за ред. Ю. О. Лупенка, В. Я. Месель-Веселяка. – К.: ННЦ «ІАЕ», 2012. – 182 с.
5. Відродження галузі скотарства в умовах ринкових трансформацій: зб. тез наук. робіт міжн. наук.-практ. конференції (м. Одеса, 3–4 лютого 2012 р.) / В. М. Микитюк // «Економічні погляди: теорія і практика». – Одеса: у 2-х частинах. – О.: «Центр економічних досліджень та розвитку», 2012. – Ч.І. – С. 46–46.
6. Нечаев В. Регулирование агропродовольственного рынка – инструмент государственной политики / В. Нечаев, П. Михайлушкин // Экономика сельского хозяйства России. – 2011. – № 10. – С. 11–22.
7. Нуралиев С.У. Волгоградский оптовый продовольственный рынок как фактор стабилизации продовольственного снабжения региона / С.У. Нуралиев // Экономика сельскохозяйственных и перерабатывающих предприятий. – 2006. – № 5. – С. 1–6.
8. Пічкур Т. Стан українського ринку м'яса і м'ясопродуктів // Т. Пічкур, Г. Бандуренко, Д. Засєкін // Товари і ринки. – 2011. – № 2. – С. 46–53.
9. Про оптові ринки сільськогосподарської продукції: Закон України від 25 червня 2009 року № 1561-VI [Електрон. ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua>
10. Про основні принципи та вимоги до безпечності та якості харчових продуктів: Закон України від 23 грудня 1997 року № 771/97-ВР [Електрон. ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua>
11. Цимбалюк Ю. А. Розвиток інфраструктури аграрного ринку в Україні / Ю. А. Цимбалюк // Зб. наук. праць Уманського державного аграрного університету. – Умань, 2009. – Вип. 71. – Ч. 2: Економіка. – С. 19–24.
12. Шпикуляк О. Г. Проблеми розвитку та регулювання аграрного ринку / О. Г. Шпикуляк // Економіка АПК. – 2009. – № 7. – С. 120–127.
13. Bhatia M. S. Infrastructure and growth in agriculture / M. S. Bhatia // Economic and Political Weekly. – 2009. – Vol. 34, No. 13 (Mar. 27–Apr. 2), p. 43–48.

REFERENCES

1. Dem'janchuk V. V. Prognoz vyrobnyctva jalovychyny, svynyny ta m'jasa ptyci v sviti ta Ukrai'ni u 2014 roci / V. V. Dem'janchuk // Teorija i praktyka rynkiv. – 2014. – № 1. – S. 166–175.
2. Denysenko M. P. Problemy ta perspektyvy rozvytku m'jasnogo skotarstva v Ukrai'ni / M. P. Denysenko // Efektyvna ekonomika. – 2012. – № 11 [Elektron. resurs]. – Rezhym dostupu: <http://www.economy.nayka.com.ua>.
3. Kyryljuk Je.M. Problemy rozvytku infrastruktury agrarnogo rynku / Je.M. Kyryljuk // Agroinkom. – 2008. – № 5–6. – S. 3–9.
4. Strategichni naprjamy rozvytku sil'skogo gospodarstva Ukrai'ny na period do 2020 roku / za red. Ju. O. Lupenka, V. Ja. Mesel'-Veseljaka. – K.: NNC «ІАЕ», 2012. – 182 s.
5. Vidrozhennja galuzi skotarstva v umovah rynkovyh transformacij: zb. tez nauk. robit mizhn. nauk.-prakt. konferencii' (m. Odesa, 3–4 ljutogo 2012 r.) / V. M. Mykytjuk // «Ekonomiczni pogljady: teorija i praktyka». – Odesa: u 2-h chastynah. – O.: «Centr ekonomichnyh doslidzhen' ta rozvytku», 2012. – Ch.I. – S. 46–46.
6. Nechaev V. Regulirovanie agroprodovol'stvennogo rynku – instrument gosudarstvennoj politiki / V. Nechaev, P. Mihajlushkin // Jekonomika sel'skogo hozjajstva Rossii. – 2011. – № 10. – S. 11–22.
7. Nuraliev S.U. Volgogradskij optovij prodovol'stvennyj rynek kak faktor stabilizacii prodovol'stvennogo snabzhenija regiona / S.U. Nuraliev // Jekonomika sel'skohozjajstvennyh i pererabatyvajushhih predprijatij. – 2006. – № 5. – S. 1–6.
8. Pichkur T. Stan ukrai'ns'kogo rynku m'jasa i m'jasoproduktiv // T. Pichkur, G. Bandurenko, D. Zasjekin // Tovary i rynky. – 2011. – № 2. – S. 46–53.
9. Pro optovi rynky sil'skogospodars'koi' produkcii': Zakon Ukrai'ny vid 25 chervnja 2009 roku № 1561-VI [Elektron. resurs]. – Rezhym dostupu: <http://zakon.rada.gov.ua>
10. Pro osnovni princypy ta vymogy do bezpechnosti ta jakosti harchovyh produktiv: Zakon Ukrai'ny vid 23 grudnja 1997 roku № 771/97-VR [Elektron. resurs]. – Rezhym dostupu: <http://zakon.rada.gov.ua>
11. Cymbaljuk Ju. A. Rozvytok infrastruktury agrarnogo rynku v Ukrai'ni / Ju. A. Cymbaljuk // Zb. nauk. prac' Umanskogo derzhavnogo agrarnogo universytetu. – Uman', 2009. – Vyp. 71. – Ch. 2: Ekonomika. – S. 19–24.
12. Shpykuljak O. G. Problemy rozvytku ta reguljuvannja agrarnogo rynku / O.G. Shpykuljak // Ekonomika APK. – 2009. – № 7. – S. 120–127.
13. Bhatia M. S. Infrastructure and growth in agriculture / M. S. Bhatia // Economic and Political Weekly. – 2009. – Vol. 34, No. 13 (Mar. 27–Apr. 2), p. 43–48.

Проблемы и перспективы развития инфраструктуры рынка продукции мясного скотоводства

Е.А. Шуст

Рассмотрено современное состояние инфраструктуры рынка продукции мясного скотоводства в Украине. Определены проблемы развития инфраструктуры рынка продукции мясного скотоводства. Проведен анализ производственно-сбытовой цепи говядины в хозяйствах населения. Исследованы условия функционирования рынка живого скота. Рассмотрено формирование оптовых рынков живого скота на базе перерабатывающих предприятий. Доказана целесообразность проведения сертификации пунктов по забоям животных. Определены приоритетные направления развития инфраструктуры рынка продукции мясного скотоводства.

Ключевые слова: инфраструктура, мясное скотоводство, рынок живого скота, оптовые рынки.

Problems and prospects of beef cattle products market infrastructure

Shust O.

Despite a number of scientific studies on the development beef cattle products market, beef cattle market infrastructure functioning in Ukraine remains low, which requires substantiation of new approaches to solving this problem.

The aim of our research was to study the current state of beef cattle production market infrastructure and to determine its development priorities.

To achieve the aim of our scientific research we used the following methods: dialectical, abstract and logical, comparative, monographic as well as that of synthesis.

The study has found that overall global market of beef and veal is sufficiently stable. Thus, global production of beef and veal increased by 1.044 m tons. (+ 1.8 %) in 2012–2014, the overall domestic consumption increased by 398 thousand tons. (+ 0.7 %), export – to 1.343.000 tons (+ 17.2 %) within the same period. The leading exporters of lamb and beef in 2014 were Brazil (2,03 m t), India (1,875 m t), Australia (1,56 m t) and the leading importers were the USA (1,055 m t), Russian Federation (1,02 m t), Japan (760.000 t). [1]. Thus, what is the situation with the beef cattle products in Ukraine? The answer to this question is ambiguous. In 1990 beef and veal share in the total meat production (in slaughter weight) in all categories of farms amounted to 45.5 % (1,985,400 tons) in 2014 it was 17.5 % (412,700 tons). The share of world meat production for Ukraine has no more than 1 % (2-2.4 m t), while the share for China, the US and Brazil is 80.41 and 23 % respectively. Almost half of the gross meat production in slaughter weight is sold on the Ukrainian domestic market as raw meat products, including at least 35–40 % of products from small farms where animals are slaughtered directly at the farm yards or on private mini slaughterhouses.

Therefore, it is extremely important nowadays to organize wholesale livestock markets on the basis of processing plants and the process of their formation can look like follows. It is advisable to take an area of 5-6 hectares for cattle market and parking, to place slaughter points, storage fodder facilities, rooms for tendering and paperwork, veterinary service and bank departments. The pens for animals should be divided into several groups according to the type of farm animals. The facilities of meat processing plants located in cities meet all these requirements. Tendering procedures can be carried out using a terminal (price based on private arrangements or on the agreed procedure defined by agreement between the seller and the administration of the market) and auction (the price is determined at public auction) forms of trade. To trade a certain type of livestock it is advisable to establish a particular day and to give regularly (weekly) special newsletter highlighting the results of bidding as well as forecasts for the nearest perspective. Buyers inspect the goods, negotiate the price, and, when the decision has been made, vehicles with cattle drives into the weighhouse where the weighted animals are loaded into containers (a vehicle is placed on the trestle). Payments between buyers and sellers is carried out directly, the market gets its market fee for every head, as well as for any vehicle entry.

Infrastructure of meat livestock products market is an important part in the matters of slaughterhouses certification, which requires legislative regulation, veterinary and sanitary rules for slaughterhouses, animals slaughtering in farms are not regulated with slaughter points certification mechanisms. The slaughter points certification process should include the following components: location and equipment of slaughter points; requirements for farm animals acceptance for slaughter (acceptance of animals for slaughter must be carried out only if there is a permit from the State Veterinary Service, animal identification signs and animal passports); requirements for slaughter products (hygiene rules on slaughter are to be introduced on cutting and examination, including bonning, cutting, freezing and storage).

Thus, the problems of beef cattle market infrastructure development are primarily related to legal and financial support. Budget deficit and failure to comply with regulations hinder the development of agricultural market infrastructure in general, including beef cattle market.

Priority directions of beef cattle market infrastructure development, in our opinion, is the formation and development of livestock markets; organization of slaughter products wholesale; development of certified slaughterhouses network.

Keywords: infrastructure, beef cattle, live cattle market, wholesale markets.

Надійшла 09.10.2015 р.

УДК 333.43:631.173.2. ©

САТИР Л.М., д-р екон. наук, доцент

СКОЦИК В.Є., канд. с.-г. наук

Білоцерківський національний аграрний університет

ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ВИКОРИСТАННЯ МАШИННО-ТРАКТОРНОГО ПАРКУ В СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВАХ

Стаття присвячена вивченню теоретичних підходів до підвищення ефективності використання машинно-тракторного парку в агропромислових підприємствах України. Визначено теоретичну суть поняття «економічна ефективність» та виділено основні методи її оцінки. Також проведено поглиблений аналіз показників ефективності використання машинно-тракторного парку. Крім того, в статті проаналізовано важливість ефективного використання машинно-тракторного парку для результативності агропромислового виробництва. Значна увага приділяється методам оцінки ефективності використання машинно-тракторного парку та пошукам резервів її підвищення як на рівні підприємства, так і агропромислового комплексу в цілому.

Ключові слова: ефективність, економічний ефект, чинники ефективності, машинно-тракторний парк, сільськогосподарське підприємство.

Постановка проблеми. Машинно-тракторний парк (МТП) є важливою складовою ресурсної бази сільськогосподарських підприємств, що забезпечує механізацію виробничих процесів і зна-

чною мірою визначає рівень продуктивності праці та ефективності виробничої діяльності. Сучасні економічні умови характеризуються скороченням кількості основних видів техніки, високим рівнем фізичного та морального зносу МТП, внаслідок чого зросло навантаження на сільськогосподарські машини, збільшилася тривалість механізованих робіт. Частка матеріальних витрат у структурі собівартості продукції досягла 70 %, більше половини яких є витратами на експлуатацію машинно-тракторного парку.

Водночас в останні роки підвищується попит на продукцію сільського господарства, який неможливо задовольнити без використання новітніх технологій та сучасної техніки. Однак на ефективність оновлення та використання техніки в сучасних умовах впливають і такі фактори, як відсутність наукового підходу до планування та організації використання технічних засобів сільськогосподарських підприємств. Під час вирішення завдань підвищення рівня використання та завантаження техніки, а також стратегічного планування майже не використовуються прийоми математичного моделювання.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питанням оцінки й підвищення ефективності використання машинно-тракторного парку приділяли увагу багато зарубіжних та вітчизняних науковців. Різні аспекти використання засобів механізації розглядалися у працях В.Г. Андрійчука, В.М. Баутіна, В.Г. Більського, П.І. Гайдучького, М.І. Грицишина, В.В. Іванишина, М.В. Краснощокова, В.А. Левченко, М.Г. Лобаса, М.М. Малиша, М.М. Могилової, В.І. Пастухова, Г.М. Підлісецького, П.П. Руснака, П.Т. Саблука, В.П. Ситника, В.Л. Товстопята, В.С. Шебаніна та ін. Ними розроблені теоретичні засади і науково-практичні рекомендації щодо створення та функціонування технічного потенціалу сільськогосподарського виробництва.

Питання підвищення ефективності використання сільськогосподарської техніки досліджували такі вчені: Я.К. Білоусько, І.Д. Бурковський, А.В. Блоха, В.К. Зімін, Ю.К. Кіртбая, В.М. Петров, І.Г. Тивоненко та ін. Незважаючи на велику кількість наукових праць, досліджень і публікацій за темою дослідження, недостатньо висвітленими залишаються питання, пов'язані з особливостями формування оцінки ефективності використання машинно-тракторного парку, з урахуванням впливу різних факторів, зумовлених виробничими умовами сільськогосподарських підприємств.

Мета і завдання дослідження – розробка теоретико-методичних засад та практичних рекомендацій підвищення ефективності використання машинно-тракторного парку в сільськогосподарських підприємствах.

Матеріал і методика дослідження. Для реалізації поставлених у дослідженні завдань використовувалися такі методи та прийоми: монографічний, статистичних групувань, кореляційно-регресійного аналізу і графічний – для комплексного вивчення сучасного стану сільськогосподарського виробництва, технічного забезпечення та визначення факторів, що впливають на ефективність використання МТП; порівняння – для зіставлення економічних явищ у різні часові періоди з метою виявлення причинно-наслідкового зв'язку; абстрактно-логічний, розрахунково-конструктивний та оптимізаційний – для обґрунтування оптимального складу МТП, організаційних форм використання техніки.

Результати досліджень та їх обговорення. Встановлено, що технічні засоби сільськогосподарського виробництва є найважливішими і невід'ємними елементами цілісної системи матеріально-технічної бази, тому раціональне їх поєднання та відтворення сприятиме ефективному розвитку сільськогосподарських підприємств. Машинно-тракторний парк сільськогосподарського підприємства в широкому значенні включає в себе, окрім тракторів, сільськогосподарських машин, самохідних комбайнів, також автомобілі, стаціонарне силове й технологічне обладнання для рослинництва, тваринництва, технічного обслуговування, ремонту та інші засоби механізації сільськогосподарського виробництва, обслуговуючих і допоміжних галузей [1]. У вузькому значенні МТП – це кількісна сукупність різних марок і модифікацій тракторів, комбайнів, причіпних та навісних машин і знарядь, призначених для механізації трудомістких процесів із вирощування сільськогосподарських культур і виробництва сільськогосподарської продукції, надання послуг та виконання робіт іншим виробництвам.

Узагальнення підходів до дослідження категорії «ефективність» дало нам можливість виділити декілька напрямів: «альтеративної вартості» розглядає ефективність як відношення реально виробленого (реалізованого) продукту (послуги) до того, що це підприємство могло б виробити (реалізувати) за існуючого виробничого потенціалу; «оптимальність Паретто», за якого практич-

но неможливо поліпшити стан хоча б одного суб'єкта, не погіршуючи при цьому позиції іншого; підхід «продуктивності факторів виробництва» передбачає використання мінімальної кількості ресурсів для виробництва певного обсягу продукції; ресурсний підхід передбачає одержання певного результату на одиницю ресурсів, які використовувалися при цьому; витратний та результативний – розглядають ефективність на основі порівняння результативності діяльності підприємства щодо витраченої величини ресурсів або обсягу понесених витрат у процесі виробництва; цільовий – розглядає підприємство як систему та її здатність досягати визначених цілей на основі раціонального впливу на складові цієї системи.

Ефективність використання МТП сільськогосподарських підприємств доцільно визначати як досягнення максимально можливого результату від використання техніки, в іншому випадку слід використовувати термін «результативність» [2]. Вважаємо, що, окрім результативного підходу за визначення ефективності використання машинно-тракторного парку, можна застосовувати цільовий підхід, оскільки результативність визначається саме одержаним результатом, який є основою для визначення системи цілей діяльності підприємства. Оскільки процес використання МТП характеризується складністю, багатоетапністю та капіталомісткістю, доцільно залучати витратний підхід до визначення ефективності цього процесу [3]. Отже, ефективність використання МТП сільськогосподарських підприємств доцільно розглядати на основі комплексного підходу як синтезу підходів, адаптованих до умов використання техніки. Цей процес зумовлює досягнення економічної, соціальної та екологічної ефективності, що можливо за умови врахування факторів, які на неї впливають (рис. 1).

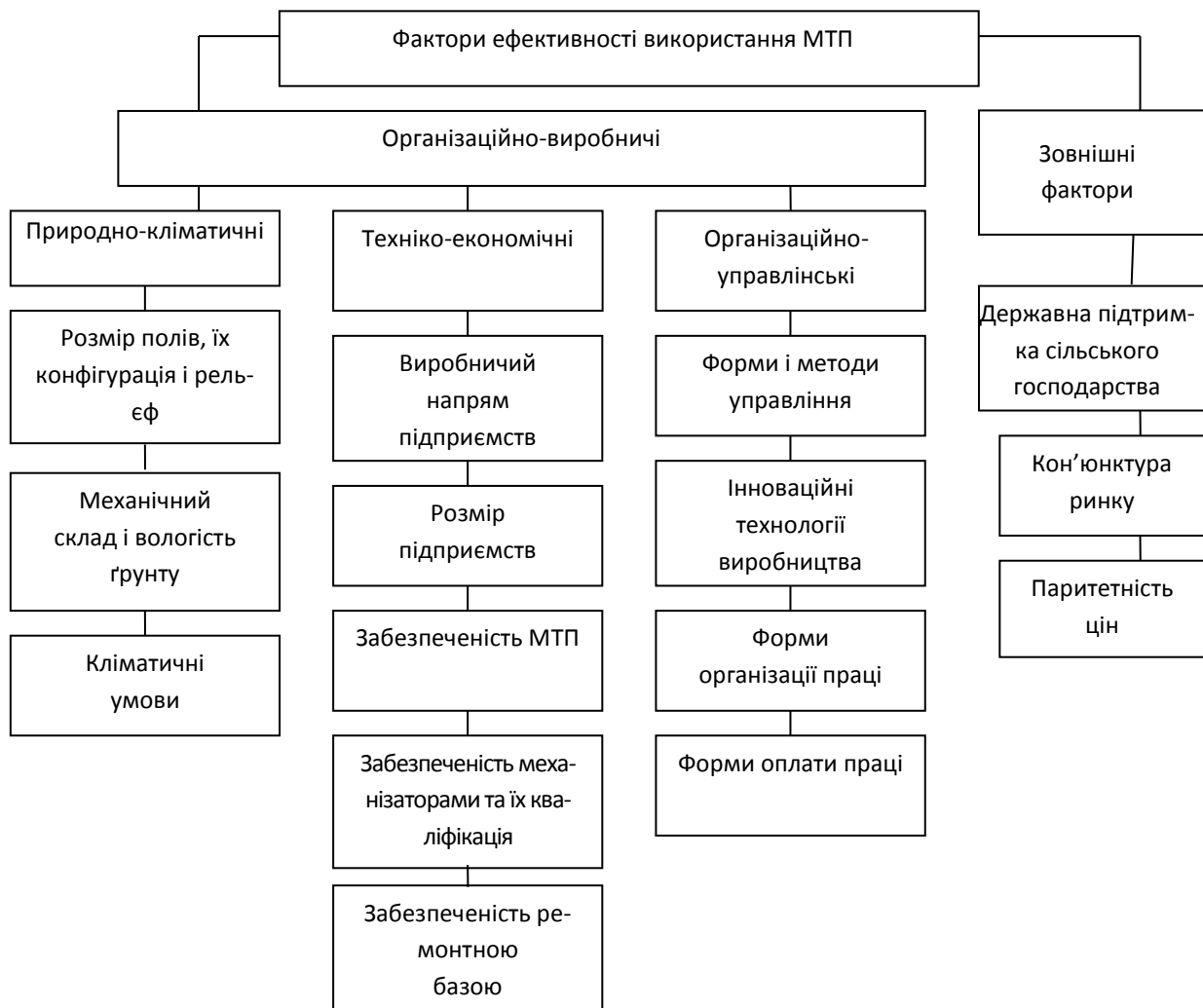

Рис. 1. Система факторів, що визначають ефективність використання сільськогосподарської техніки.

Джерело: розроблено автором.

Доведено, що серед можливих напрямів відтворення сільськогосподарської техніки найбільш радикальним засобом усунення морального зносу є впровадження у виробництво нових машин на еколого-технологічній основі, що сприятиме реалізації принципів сталого розвитку сільського господарства, захисту навколишнього природного середовища і безпеки праці. В умовах обмежених фінансових можливостей реалізації процесу повного відтворення сільськогосподарської техніки слід забезпечувати часткове відтворення для подовження терміну служби техніки та створення умови для її використання у виробничому процесі.

Інновації у відтворювальному процесі сільськогосподарської техніки та її ефективному використанні мають охоплювати такі складові: підтримка екологічних технологій, що базуються на власних винаходах і розробках; організація спільної з іноземними учасниками розробки та виробництва сучасної техніки на основі вітчизняних та зарубіжних ліцензій; використання зарубіжного досвіду в напрямках, де не сформовано вітчизняний науковий доробок та інноваційний потенціал [4].

Важливим показником ефективного використання та відтворення сільськогосподарської техніки є термін її служби. Термін служби є показником довговічності (надійності), який характеризує календарну тривалість від початку експлуатації техніки або її відновлення після ремонту до переходу конструкції в граничний стан, коли потрібно припинити експлуатацію внаслідок зниження ефективності експлуатації, морального зносу, вичерпання технічного ресурсу, порушення техніки безпеки.

Аналіз ефективності використання МТП сільськогосподарських підприємств має бути системним і передбачати здійснення послідовних етапів: аналіз і оцінка ефективності використання машинно-тракторного парку; поточний аналіз і оцінка ефективності використання окремих тракторів, сільгоспмашин, їх комплексів під час виконання окремих механізованих робіт; оперативний аналіз використання тракторів, комбайнів і окремих агрегатів під час виконання сільськогосподарських робіт.

Основними показниками, що характеризують ефективність використання МТП, є: рівень виконання змінних, денних і річних норм виробітку; рівень технічної готовності, використання техніки, робочого часу і тягового зусилля тракторів; рівень механізації виробничих процесів; собівартість гектара механізованих робіт; розмір приведених витрат. Під час проведення загальноекономічної оцінки використання техніки в сільськогосподарських підприємствах доцільно застосовувати укрупнені показники: обсяг виконаних робіт, кількість відпрацьованих машино-змін, машино-днів у розрахунку на еталонний трактор, загальна сума експлуатаційних витрат по машинно-тракторному парку.

Критерієм ефективності роботи МТП підприємства є задоволення потреб галузей рослинництва і тваринництва в механізованих роботах з мінімумом витрат за оптимальних строків виконання агротехнічних робіт. Із численного переліку показників, які характеризують ефективність використання машинно-тракторного парку сільськогосподарських підприємств, доцільно залучати такі: коефіцієнт використання тракторів; коефіцієнт готовності тракторів; середньорічний виробіток по тракторному парку механізованого підрозділу, ум. ет. га; експлуатаційні витрати, тис. грн на один еталонний трактор.

У сільськогосподарських підприємствах не проводиться належним чином перевірка техніки під час її вибору та придбання на відповідність національній системі якості технологій і машин, не оцінюється її адаптивність до місцевих умов, якості застосовуваних нафтопродуктів, існуючої ремонтно-обслуговуючої бази. Відсутня доступна для широкого кола сільськогосподарських товаровиробників вичерпна інформація про нові моделі сільськогосподарської техніки.

Практика доводить, що ефективно використання техніки можливо тільки за наявності добре організованого технічного сервісу. Водночас рівень сервісного забезпечення МТП знизився, про що свідчить той факт, що технічна готовність у досліджуваних господарствах по тракторах протягом 2008–2013 рр. становить 70–75 %, зернозбиральних комбайнів – до 50 % за нормативу 85–92 %. Основний обсяг ремонтних робіт (до 90 %) господарства Київської області виконують власними зусиллями без застосування спеціалізованого устаткування, необхідних матеріалів, за наявного дефіциту якісних запасних частин, в основному за рахунок перебирання зношених деталей зі списаних машин. Водночас господарства, які експлуатують сільськогосподарську техніку іноземного виробництва, користуються послугами спеціалізованих підприємств агротехнічного сервісу, що зумовлює розвиток структур технічного сервісу [5].

Технічний сервіс на рівні сільськогосподарських підприємств передбачає організацію ефективного використання, зберігання, обслуговування і ремонту техніки. Проте більшість сільськогосподарських підприємств не мають відповідної ремонтно-технічної бази, відсутні посади інженерів-механіків, що вимагає розширення мережі спеціалізованих ремонтних майстерень, регіональних машинно-технологічних станцій (МТС), дилерських та агросервісних центрів із ремонту і технічного обслуговування сільськогосподарських підприємств.

Нині дилерська служба агротехсервісу є однією з пріоритетних і найбільш ефективних форм економічних відносин між сільськогосподарськими організаціями та заводами-виробниками засобів виробництва. Проведений аналіз функціонування та розвитку дилерської мережі фірмового технічного обслуговування сільськогосподарських товаровиробників виявив низку суттєвих недоліків в її організації: не завжди об'єктивно визначаються витрати дилерського підприємства на передпродажну підготовку та обслуговування машин у гарантійний період експлуатації; не точно встановлюється сума збитків сільськогосподарських споживачів, пов'язаних із простоем гарантійної складної техніки та обладнання; не відпрацьовано дієвий механізм формування економічних взаємовідносин контрагентів системи технічного агросервісу та ін.

Вивчення досвіду роботи дилерських агросервісних підприємств показало, що головним чинником забезпечення надійної роботи сільськогосподарської техніки в гарантійний період є виконання наступного комплексу заходів: передпродажної підготовки, що включає вхідний контроль комплектності та якості машин, що поставляються заводом-виробником, регулювання, обкатка; усунення відмов із вини заводу-виробника; виконання роботи по рекламациях – організація обліку відмов, виявлення причин та їх усунення; створення резервного фонду агрегатів, деталей і матеріалів, необхідних для проведення обслуговування в гарантійний період [6].

Дієвість системи технічного сервісу на регіональному рівні можливо підвищити на основі активізації діяльності науково-дослідних інститутів, вищих навчальних закладів, дослідних станцій, розташованих на території регіону, в напрямі проведення науково-дослідних робіт, надання консультаційних послуг, проведення експертизи науково-дослідних проектів, адаптації новітніх технологій організації використання сільськогосподарської техніки до умов регіону.

З метою оперативного впровадження інноваційних розробок у виробничу діяльність сільськогосподарських підприємств доцільно створити технічну інформаційно-консультаційну службу в сільському господарстві та забезпечити її повне державне фінансування. Підвищення якості роботи інформаційно-консультаційної служби має бути забезпечено на основі розвитку системи страхування відповідальності служби за якість наданих послуг.

Висновки. Ефективність використання машинно-тракторного парку характеризує його спроможність забезпечити підвищення продуктивності суспільної праці в сільському господарстві. Обґрунтовано, що критерієм ефективності використання МТП є задоволення потреб галузей рослинництва та тваринництва у механізованих роботах із мінімальними витратами за оптимальних термінів виконання агротехнічних операцій. Результативність використання сільськогосподарської техніки формується під впливом низки факторів: природно-кліматичних, техніко-економічних, організаційно-управлінських та факторів макросередовища функціонування сільськогосподарських підприємств, цілеспрямований вплив на систему яких дасть можливість реалізувати резерви зростання продуктивності МТП в конкретних умовах.

Основними показниками, що характеризують ефективність використання машинно-тракторного парку, є: рівень виконання змінних, денних і річних норм виробітку; рівень технічної готовності, використання техніки та робочого часу; рівень механізації виробничих процесів; собівартість гектара механізованих робіт; розмір приведених витрат.

З метою ефективного використання техніки доцільно забезпечити розвиток мережі технічного сервісу: ремонтні майстерні сільськогосподарських підприємств; підрозділи з ремонту заводів-виробників; дилерські агросервісні підприємства; спеціалізовані мережі ремонтних підприємств агротехнічного сервісу (машинно-технологічні станції, міжгосподарські асоціації з виробничо-технічного обслуговування, регіональні технічні центри). Це сприятиме наближенню технічних послуг до вимог товаровиробників, скороченню витрат на утримання техніки, якісному виконанню ремонтних робіт, раціональному використанню виробничих потужностей підрозділів техніч-

ного сервісу. Для захисту інтересів товаровиробників і забезпечення відповідного рівня якості ремонтних робіт доцільно створити незалежну систему оцінки якості та систему надання інформаційно-консультаційного забезпечення послуг технічного сервісу.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Сатир Л. М. Теоретичні підходи до визначення економічної сутності матеріально-технічної бази сільського господарства та її складових / Л. М. Сатир // Сталий розвиток економіки. – 2012. – № 7 (17). – С. 324–328.
2. Іванишин В.В. Інноваційне забезпечення оновлення техніко-технологічної бази підприємств АПК / В.В. Іванишин // Економіка АПК. – 2010. – № 1. – С. 128–133.
3. Следь О. М. Удосконалення системи показників оцінки оновлення основних засобів виробництва / О.М. Следь // Зб. наук. пр. Економічний аналіз 2013. Т. 14. – № 3. – С. 203–210.
4. Конкин Ю. А. Проблемы воспроизводства сельскохозяйственной техники / Ю. А. Конкин // Механизация и электрификация сельского хозяйства. – 2005. – № 7. – С. 2–5.
5. Пивовар П.В. Сучасний стан технічного потенціалу сільськогосподарських підприємств Житомирської області / П.В. Пивовар // Вісник Житомирського національного агроекологічного університету. Н.-т. зб. (економічні науки). – Житомир: ЖНАЕУ, 2011. – № 1 (28). Т. 2. – С. 134–142.
6. Ежевский А.А. Тенденции машинно-технологической модернизации сельского хозяйства / А.А. Ежевский, В.И. Черноиванов, В.Ф. Федоренко. – М.: ФГНУ «Росинформагротех», 2010. – 289 с.

REFERENCES

1. Satyr L. M. Teoretychni pidhody do vyznachennja ekonomichnoi' sutnosti material'no-tehnichnoi' bazy sil'skogo gospodarstva ta i'i' skladovyh / L. M. Satyr // Stalyj rozvytok ekonomiky. – 2012. – № 7 (17). – S. 324–328.
2. Ivanyshyn V.V. Innovacijne zabezpechennja onovlennja tehniko-tehnologichnoi' bazy pidpryjemstv APK / V.V. Ivanyshyn // Ekonomika APK. – 2010. – № 1. – S. 128–133.
3. Sled' O. M. Udoskonalennja systemy pokaznykiv ocinky onovlennja osnovnyh zasobiv vyrobnyctva / O.M. Sled' // Zb. nauk. pr. Ekonomichnyj analiz 2013. T. 14. – № 3. – S. 203–210.
4. Konkin Ju. A. Problemy vosproizvodstva sel'skohozjajstvennoj tehniky / Ju. A. Konkin // Mehanizacija i jelektrifikacija sel'skogo hozjajstva. – 2005. – № 7. – S. 2–5.
5. Pyvovar P.V. Suchasnyj stan tehničnogo potencijalu sil'skogospodars'kyh pidpryjemstv Zhytomyrs'koi' oblasti / P.V. Pyvovar // Visnyk Zhytomyrs'kogo nacional'nogo agroekologichnogo universytetu. N.-t. zb. (ekonomichni nauky). – Zhytomyr: ZhNAEU, 2011. – № 1 (28). T. 2. – S. 134–142.
6. Ezhevskij A.A. Tendencii mashinno-tehnologicheskoy modernizacii sel'skogo hozjajstva / A.A. Ezhevskij, V.I. Chernoi Ivanov, V.F. Fedorenko. – M.: FGNU «Rosinformagroteh», 2010. – 289 s.

Теоретические аспекты повышения эффективности использования машинно-тракторного парка в сельскохозяйственных предприятиях

Л.М. Сатир, В.Е. Скоцник

Статья посвящена изучению теоретических подходов к повышению эффективности использования машинно-тракторного парка в агропромышленных предприятиях Украины. Определена теоретическая сущность понятия «экономическая эффективность» и выделены основные методы ее оценки. Также проведен углубленный анализ показателей эффективности использования машинно-тракторного парка. Кроме того, в статье проанализирована важность эффективного использования машинно-тракторного парка для результативности агропромышленного производства. Значительное внимание уделяется методам оценки эффективности использования машинно-тракторного парка и поискам резервов ее повышения как на уровне предприятия, так и агропромышленного комплекса в целом.

Ключевые слова: эффективность, экономический эффект, факторы эффективности, машинно-тракторный парк, сельскохозяйственное предприятие.

Theoretical aspects of efficiency of machines and tractors in agricultural enterprises

V. Skotsyk, L. Satyr

Means of agricultural production are essential and integral elements of an integrated system of logistics, because the rational combination and playback promote effective development of agricultural enterprises.

Synthesis approaches to the study of the category of "efficiency" made it possible to identify several areas of "alternative value"; "Pareto optimality"; approach "factor productivity" unit of resources used at the same time; costly and effective; target.

Efficiency ICC farm advisable to determine how to achieve the best result possible from the use of technology, otherwise you should use the term "efficiency". We believe that in addition to the effective approach in determining the efficiency tractor fleet targeted approach can be used as performance is determined by the results, which are the basis for the definition of the objectives of the enterprise.

It is proved that among the possible areas of reproduction of agricultural machinery the most radical means of eliminating obsolescence is the introduction of new machines on the ecological and technological basis to facilitate implementation of sustainable agricultural development, environmental protection and safety. In terms of limited financial feasibility of the process complete reproduction of agricultural machinery should provide partial reproduction, to extend the life of equipment and the creation of conditions for its use in the production process.

Analysis of the efficiency of agricultural companies ICC should provide a system and implementation of successive stages: analysis and evaluation of the use of tractor fleet; current analysis and evaluation of the use of certain tractors, agricultural machinery, their complexes in the performance of individual mechanized operations; operational analysis of the use of tractors, combines and individual units while performing agricultural work.

The main indicators of the efficiency of tractor fleet are: the level of implementation of variable daily and annual work norms; level of technical readiness, use of technology and work; the level of mechanization of production processes; the cost per hectare mechanized operations; size reduced costs.

With the effective use of technology should ensure the development of a network of technical service, repair shops of agricultural enterprises; repair units manufacturers; ahroservice dealer companies; dedicated network of repair facilities agro technical service (machine-technological stations, inter-farm association with the production and maintenance of regional technical centers). This will facilitate the convergence of technical services to the requirements of producers, reducing cost of maintenance engineering, quality repair work, the rational use of production capacities technical service departments. To protect the interests of producers and ensure an appropriate level of quality repairs advisable to establish an independent system of evaluation and system of information and consultation services providing technical service.

Keywords: efficiency, economic benefit factors of efficiency, machine-tractor fleet agricultural enterprise.

Надійшла 14.10.2015 р.

УДК 631.173'06-044.337[©]

НЕПОЧАТЕНКО А.В., канд. екон. наук

НЕПОЧАТЕНКО В.А., д-р фіз.-мат. наук

Білоцерківський національний аграрний університет

nepochatenko78@ukr.net

СУЧАСНИЙ СТАН ТА ШЛЯХИ ПОЛІПШЕННЯ ТЕХНІЧНОГО СЕРВІСУ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОЇ ТЕХНІКИ

Висвітлено сучасний стан та проблеми технічного сервісу в сільськогосподарських підприємствах, доведено доцільність відновлення державної системи сертифікації та стандартизації сільськогосподарської техніки за результатами випробувань на вітчизняних машиновипробувальних станціях. Проаналізовано структуру проведених ремонтів господарствами області за місцями їх здійснення, досліджено залежність впливу розміру витрат, пов'язаних із придбанням запасних частин на основні результативні показники господарської діяльності аграрних підприємств. Висвітлено проблеми кількісно-якісного забезпечення аграріїв ремонтно-технологічним обладнанням, інженерно-технічним персоналом і цільового їх використання. Виділено основні напрями подальшого вдосконалення організації системи технічного сервісу на сучасному етапі розвитку сільськогосподарського виробництва.

Ключові слова: технічний сервіс, організація сервісного обслуговування сільськогосподарської техніки, машинно-тракторний парк, сільськогосподарські машини, ремонтно-технічна база, система технічного обслуговування і ремонту, ефективність використання техніки.

Постановка проблеми. Однією з актуальних проблем аграрного сектору економіки України є технічне забезпечення сільськогосподарських виробників на високому кількісно-якісному рівнях. Працездатність сільськогосподарської техніки, яка використовується в господарствах, підтримується завдяки ремонтам, витрати на проведення яких щороку зростають. Високий ступінь зносу техніки, недостатні обсяги придбання нових запасних частин в поєднанні з низькою якістю переважної більшості використовуваних ремонтно-технічних матеріалів не дозволяє забезпечити належний рівень технічної готовності та надійності машинно-тракторного парку сільськогосподарських товаровиробників, що в підсумку призводить до суттєвих порушень технологічних процесів вирощування та збирання сільськогосподарських культур, негативно впливає на врожайність, якісні характеристики продукції і її собівартість.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню питань організаційно-економічного функціонування технічного сервісу сільськогосподарської техніки присвячено багато праць таких відомих вчених: Я.К. Білоусько, В.Г. Більський, А.В. Блоха, О.Д. Витвицька, П.І. Гайдуцький, М.П. Кононенко, М.Г. Лобас, М.М. Моголова, Г.М. Підлісецький, П.П. Руснак, П.Т. Саблук, В.П. Ситник, В.Є. Скоцик, Ю.В. Тивоненко, В.Л. Товстопят, В.С. Шибанін та інші.

Разом з тим слід визнати, що деякі з питань залишаються не повною мірою висвітленими, не до кінця дослідженими та вивченими.

Мета дослідження – дослідити сучасний стан технічного сервісу сільськогосподарської техніки, виявити основні проблеми ефективності функціонування й окреслити організаційні напрями його подальшого вдосконалення.

Матеріали і методика досліджень. Основою проведення дослідження слугували праці вчених за цією тематикою, офіційні дані Управління агропромислового розвитку районних держав-

[©] Непочатенко А.В., Непочатенко В.А., 2015.

них адміністрацій Київської області, матеріали звітності й обліку сільськогосподарських підприємств області, дані анкетних опитувань.

Для вирішення поставлених завдань були використані наступні методи економічних досліджень: економіко-статистичний, групування, індукції та дедукції, абстрактно-логічний, анкетування.

Результати досліджень та їх обговорення. Відомо, що ефективне використання техніки можливе тільки за умови належної організації її технічного сервісу. Разом з тим, рівень сервісного забезпечення машинно-тракторного парку в досліджуваних господарствах Київської області, знаходиться на вкрай низькому рівні, що підтверджують показники технічної готовності техніки, які останніми роками в сільськогосподарських підприємствах Київської області становили 50–75 %, за нормативу 85–92 % [1].

Очевидно, що потенційні можливості сільськогосподарської техніки перетворюються в реальні лише за умови високого організаційного рівня її використання, оскільки 80–90 % економічного ефекту від впровадження нової техніки реалізується у сфері її експлуатації. Однак, незважаючи на гострий дефіцит технічних засобів в аграрному секторі, потенційні можливості машин у сільськогосподарських підприємствах використовуються тільки на 40–50 %. Причинами цього є недоліки в системі інженерно-технічного обслуговування виробництва [2].

За останні десять років суб'єктами агробізнесу Київської області придбано значну кількість основних видів технічних засобів. Однак, аналізуючи структуру й склад техніки, що постачається, можна зробити висновок про властиву тенденцію безсистемності її придбання, яка проявляється надмірною різноманітністю марок однотипних машин у складі машинно-тракторних парків сільськогосподарських підприємств області. Так, наразі в господарствах корпоративного сектору аграрної економіки досліджуваного регіону зернозбиральних комбайнів налічується більше 20 марок, що істотно ускладнює вирішення завдань щодо своєчасного якісного ремонтно-технічного й сервісного їх обслуговування [1].

Отже, у сільськогосподарських підприємствах не проводиться належним чином перевірка вхідної техніки на відповідність національній системі технологій і машин, не оцінюється її адаптивність до місцевих умов, якості застосовуваних нафтопродуктів, наявної ремонтно-обслуговуючої бази. Відсутня доступна для широкого кола сільськогосподарських товаровиробників об'єктивна інформація про нові моделі сільськогосподарської техніки.

За таких умов доцільно було б відновити систему сертифікації техніки за результатами випробувань на вітчизняних машиновипробувальних станціях. Особливо ретельно необхідно перевіряти сільськогосподарські машини, які сільськогосподарські товаровиробники купують за кредитні кошти, надані під гарантію держави. Інформація про результати випробувань і вільна конкуренція різних фірм-виробників машин дозволить виявити серед них найбільш економічно привабливі та знизити ціни на техніку.

Саме на основі державного регулювання має бути збалансовано процес завезення, створення й освоєння виробництва техніки з урахуванням перспектив розвитку машинобудування в Україні. Рішення про придбання чи спільне виробництво з іноземцями машин слід приймати на підставі даних порівняльних випробувань із залученням кваліфікованих експертів. При цьому необхідною умовою для постачальників машин і обладнання має бути повний та якісний їх сервіс у гарантійний та післягарантійний період.

Необхідно звернути увагу на той факт, що економічно доцільним є відновлення деталей, вузлів і агрегатів та використання їх для ремонту машин. При цьому капітально-відновлювальний ремонт у 2–3 рази дешевший за нову машину [3].

Так, за розрахунками науковців, для повного оновлення техніки необхідні витрати, еквівалентні 350–400 дол. США на 1 га ріллі, а на ремонт і підтримання машин у працездатному стані – в середньому близько 40 дол. США. За кошти, що йдуть на оплату придбання однієї нової машини, можна відремонтувати 4–5 відповідного класу, які в найближчі три роки виконають обсяг робіт у 2–3 рази більший, ніж одна нова машина. За обмежених фінансових ресурсів у сільськогосподарських товаровиробників цей шлях більш реальний для переважної більшості господарств. Реалізація цього напряму в повному обсязі дозволить зменшити дефіцит техніки на 15–20 % [4].

Дослідженням встановлено, що частка витрат на придбання запасних частин і проведення ремонтів сільськогосподарської техніки в структурі витрат на виробництво продукції рослинництва коливається в межах 5,7–6,7 %.

При цьому в грошовому вимірі показник за цією статтею витрат у галузі рослинництва протягом останніх 3 років зріс майже в 2,5 разу. Ця обставина пояснюється підвищенням цін на за-

пасні частини та збільшенням обсягів проведених ремонтів. Як свідчать результати дослідження, в більшості сільськогосподарських підприємств Київської області порушуються правила експлуатації й технічного обслуговування машин, якість ремонтних робіт залишається низькою. За даними науковців Національного наукового центру «Інститут механізації та електрифікації сільського господарства», післяремонтний ресурс тракторів становить близько 50 % ресурсу нових, хоча за стандартом він має бути не менше 80 %. Як наслідок, їхній технічний ресурс, закладений в конструкції машини, реалізується в експлуатаційних умовах неповністю [5].

Недостатньо інтенсивне використання техніки призводить також до нераціонального витрачання запасних частин. На їх виготовлення витрачається понад 40 % сталюого литва, близько 27 % прокату чорних металів і чавунного лиття, а обсяги виробництва запасних частин перевищують випуск самих машин. Однак потреба в них забезпечується неповністю.

Штучний дефіцит запасних частин також утворюється через недостатнє відновлення зношених деталей і вузлів. За оцінками фахівців, лише близько 20 % всієї номенклатури запасних частин тракторів відновлюється на ремонтних підприємствах та повторно використовується в роботі, хоча відновлювати їх необхідно в більших обсягах [6].

Розвиток сільського господарства в умовах ринкової економіки на основі інновацій супроводжується зміною форм організації інженерно-технічного обслуговування виробництва та матеріально-технічної бази інженерних підрозділів. Роль і значення інженерно-технічного обслуговування вимагає більш пильної уваги до цієї сфери діяльності, оскільки від неї залежать трудомісткість, якість і собівартість механізованих робіт.

Із розвитком ринкового середовища відносини у сфері технічного сервісу трансформувалися із планово-розподільчої системи до ринку відповідних товарів і послуг. Специфіка нинішньої ситуації полягає у відсутності реально вираженого платоспроможного попиту на послуги технічного сервісу за досить значної потреби в них.

Дослідженням встановлено, що основний обсяг ремонтних робіт (до 90 %) господарствами Київської області виконується власними зусиллями без застосування спеціалізованого устаткування, оснащення, необхідних матеріалів, за дефіциту якісних запасних частин за рахунок перебирання зношених деталей із списаних машин (рис. 1). Однак цей резерв себе вже вичерпав, про що свідчить припинення списування машин, стабілізація їх кількості та збільшення обсягів ремонтних робіт.

Як свідчать результати дослідження, господарства корпоративного сектору досліджуваної області, які експлуатують сільськогосподарську техніку імпортного виробництва, користуються послугами спеціалізованих підприємств агротехнічного сервісу. Ця обставина спонукає до виникнення нових, відносно невеликих виробничих структур технічного сервісу, що спеціалізуються на виконанні окремих видів ремонтних робіт і користуванні послугами ремонту техніки на базі промислових підприємств. На ремонтних заводах та інших підприємствах створюються спеціалізовані дільниці з ремонту однотипних вузлів і агрегатів машин різних марок.

Проведені дослідження дали змогу встановити, що ключовою ланкою технічного сервісу є система технічного обслуговування і ремонту (ТОР), спрямована на підтримання техніки в працездатному стані, забезпечення високого ступеня технічної готовності МТП до проведення сільськогосподарських робіт, зниження частки приведених витрат у собівартості виробленої продукції (табл. 1).

Виконане нами групування сільськогосподарських підприємств засвідчило, що за збільшення частки витрат на придбання запасних частин у структурі загальних витрат на виробництво продукції рослинництва виявляється позитивний вплив до підвищення основних показників ефективності господарської діяльності. Це свідчить про високий рівень окупності здійснених витрат на придбання запасних частин і використання сільськогосподарської техніки в технологічному процесі.

Як доводить практика функціонування сільськогосподарських підприємств Київської області, якісний ремонт техніки можливий лише на основі застосування сучасних технологій і засобів. Нині підприємства і служби системи технічного сервісу оснащені ремонтно-технологічним обладнанням, яке було призначене в основному для вузькоспеціалізованого виробництва з великою програмою ремонту, застосування якого за нинішніх умов господарювання як економічно, так і технологічно здебільшого невиправдане. Через невідповідність сучасним вимогам рівня оснащеності ремонтно-технологічним обладнанням втрачається якість ремонту, збільшуються витрати запасних частин і затрат праці. Крім цього, суттєво скоротилась кількість суб'єктів господарювання, які надають послуги у сфері технічного обслуговування сільськогосподарської техніки.

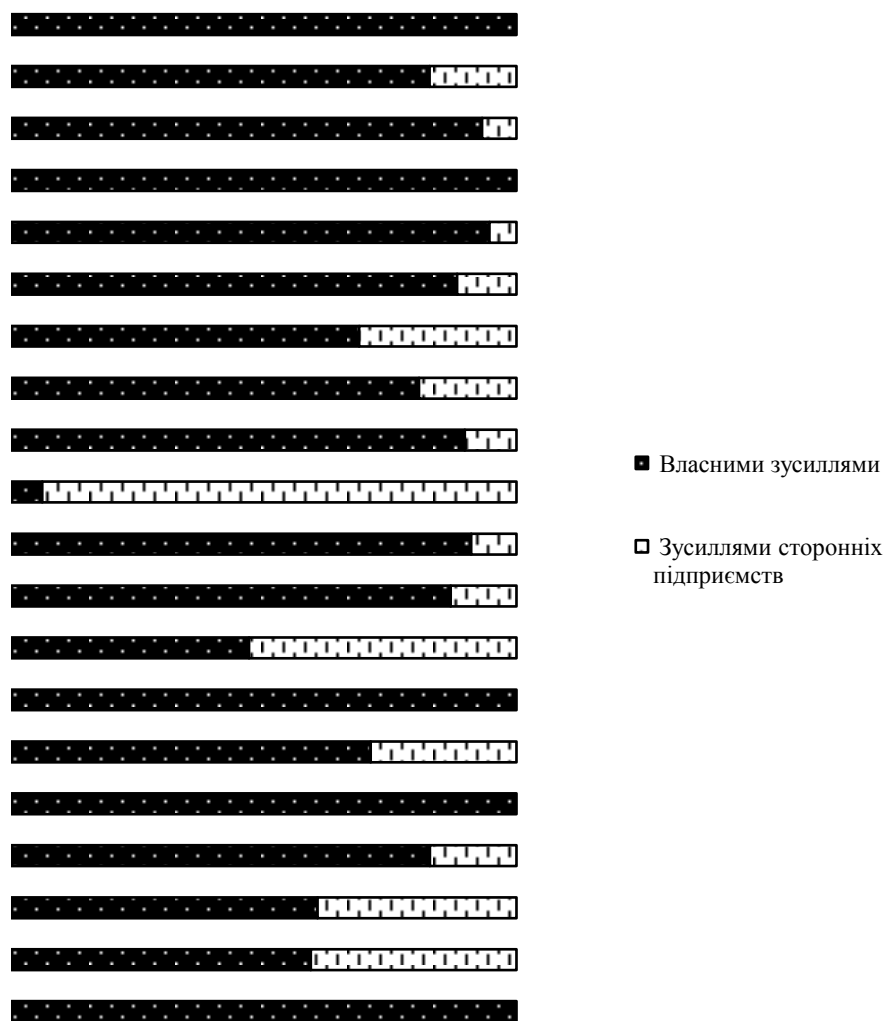

Рис. 1. Структура проведених ремонтів сільськогосподарськими підприємствами Київської області за місцями їх здійснення, %

Таблиця 1 – Групування сільськогосподарських підприємств за рівнем витрат на запасні частини в структурі загальних витрат, %

Групи за часткою витрат на запасні частини, ремонтні та будівельні матеріали для ремонту в загальних витратах, %	Кількість господарств у групі	Площа с.г. угідь, га	Одержано грн/га ріллі			Рентабельність, %	Структура товарної продукції рослинництва, %							Урожайність, ц/га		
			Валової продукції	Виручки	Прибутку		Усього	у тому числі					Пшениця	Кукурудза	Соняшник	
								Зернові	Пшениця	Кукурудза	Соняшник	Цукрові буряки				Інша продукція рослинництва
До 2	77	1498	12,2	8,5	1,3	17,3	100	46,4	15,2	27,3	5,6	3,0	45,0	45,5	72,3	25,6
2,1–4	82	1826	7,9	6,6	1,4	27,1	100	69,9	14,2	48,4	11,4	2,5	16,2	44,2	60,0	23,5
4,1–6	81	3496	5,6	8,2	1,9	30,9	100	70,2	15,4	51,2	14,4	2,0	13,4	47,8	68,9	26,0
6,1–8	64	2334	3,1	7,4	1,3	21,4	100	65,2	15,0	45,2	13,2	0,8	20,8	44,2	65,5	25,5
8,1–10	46	1812	5,0	6,4	1,4	27,8	100	54,8	14,9	27,6	15,1	4,4	25,7	42,9	54,9	27,1
10,1–20	61	2119	3,1	5,3	1,7	46,4	100	63,0	23,9	33,5	12,5	4,6	19,9	39,5	74,8	26,8
Більше 20	14	1422	17,2	5,6	1,5	37,9	100	56,8	17,2	26,3	10,4	2,9	29,9	43,8	72,0	28,1
Усього	425	2189	6,2	7,3	1,6	27,7	100	63,6	16,0	42,2	12,3	2,5	21,6	44,6	66,8	25,7

Джерело: розрахунки автора.

На сучасному етапі розвитку сільського господарства ремонтно-обслуговуючу базу слід розглядати як єдиний комплекс, що вирішує завдання підтримки й відновлення працездатності та справності машин і обладнання. Розвиток його має бути безперервним, з урахуванням рівня матеріально-технічної бази сільського господарства й найбільш активної її частини – машинно-тракторного парку.

Обслуговування та ремонт машинно-тракторного парку в Київській області розвивається шляхом концентрації та спеціалізації на основі створення ремонтних підприємств і цехів з відновлення та ремонту деталей, вузлів, агрегатів, двигунів згідно з вимогами науково-технічного прогресу ремонтного виробництва сільськогосподарської техніки.

Як свідчать результати проведеного нами дослідження, 20 % сільськогосподарських підприємств мають власні спеціалізовані ремонтні бази, 80 % – ремонтні майстерні, які дають можливість здійснювати переважно тільки поточний ремонт техніки. Капітальний ремонт своїми зусиллями проводить лише кожне четверте з підприємств. Необхідно зазначити, що тільки в 70 % обстежених господарств ремонти здійснюються в спеціально обладнаних для цього приміщеннях. Разом з цим викликає занепокоєння низький рівень забезпеченості відповідними фахівцями з ремонту технічних засобів. У більшості господарств відсутні посади інженерів. Отже, результати дослідження свідчать, що в оглядовій перспективі основний обсяг робіт з технічного обслуговування і ремонту техніки буде, як і в нинішніх умовах, виконуватися безпосередньо на місці її експлуатації у споживача зусиллями спеціалізованих груп ремонтників за участю механізаторів. Залежно від виробничих можливостей бази сільськогосподарських підприємств вони здатні виконувати 50–80 % від загального обсягу ремонтно-обслуговуючих робіт.

Ринкова економіка вимагає принципових змін системи економічних відносин, а також координацію цілей інженерно-технічного обслуговування, виходячи з інтересів й економічних вигід виробників машин, підприємств технічного сервісу та їх сільськогосподарських споживачів. На цей момент, як свідчать результати анкетного опитування керівників підрозділів і фахівців інженерно-технічних служб сільськогосподарських підприємств Київської області, тільки 43 % дипломованих інженерів визнали свою роботу такою, що відповідає вимогам набутої кваліфікації. Основна частина респондентів вважає, що вони найняті з метою забезпечення підтримки техніки в режимі експлуатації та здійснення організаційно-управлінської діяльності. Так, 38 % інженерів (головні інженери-механіки та енергетики, завідувачі МТП) виконують роботу організаторів і керівників, 46 % зайняті безпосередньо експлуатацією технічних систем.

Отже, орієнтація інженерів на участь з іншими фахівцями в розробці прогресивних технологій із запровадження нової техніки, комплексної механізації та автоматизації робочих процесів характерна для невеликої кількості фахівців, хоча значна їх частина виявляє підвищену увагу до розв'язання складних інженерно-технічних завдань.

Таким чином, нераціональне використання праці інженерів призводить не тільки до економічних і соціальних втрат, але й до погіршення морального потенціалу фахівців інженерно-технічних професій.

Проведені нами дослідження дозволили визначити наступні основні напрями подальшого вдосконалення організації системи технічного сервісу на сучасному етапі розвитку сільськогосподарського виробництва: обов'язкова участь заводів-виготовлювачів у виконанні всього комплексу робіт технічного сервісу для повного і своєчасного задоволення потреб товаровиробників у всіх галузях АПК; оптимізація розміщення мережі підприємств і виробництв технічного сервісу з метою протидії монополізму в цій сфері; удосконалення організаційних форм і технологій виконання ремонту та технічного обслуговування машин для забезпечення надійної та ефективної їх роботи; створення прокатних пунктів, ефективне функціонування спеціалізованих механізованих формувань щодо виконання сільськогосподарських робіт; створення умов сільськогосподарським товаровиробникам для вільного вибору виконавців ремонтно-обслуговуючих робіт за рахунок розвитку ринку послуг, конкуренції в діяльності ремонтно-обслуговуючих підприємств і виробництв усіх рівнів; приведення у відповідність із попитом на послуги структури діючих потужностей ремонтно-обслуговуючої бази сільського господарства, включаючи виготовлення нових засобів і деталей, впровадження досягнень науково-технічного прогресу з урахуванням технічної, економічної та соціальної політики в ринкових умовах господарювання; надання послуг споживачам засобів механізації з метою продовження терміну служби машин, придбання їх у

користувачів після терміну експлуатації, відновлення та реалізації на вторинному ринку за пільговими цінами з гарантією; своєчасне забезпечення споживачів запасними частинами, відновленими вузлами та агрегатами; поглиблення кооперації між ремонтно-обслуговуючими підприємствами і заводами-виробниками машин; розвиток нових організаційних форм надання послуг (міжгосподарських асоціацій із виробничо-технічного обслуговування, регіональних технічних центрів); застосування дилерської моделі в наданні послуг споживачам.

Висновки. Виходячи зі сказаного вище, можна зробити наступні висновки:

1. Машинно-тракторний парк більшості сільськогосподарських підприємств має низькі показники технічної та функціональної готовності внаслідок високого ступеня зносу техніки та неефективного ремонтно-технічного її обслуговування.

2. Придбання техніки сільськогосподарськими товаровиробниками відзначається безсистемним характером, що проявляється надмірною багатомарочністю машин і в підсумку істотно ускладнює вирішення завдань щодо своєчасного та якісного їх ремонтно-технічного обслуговування.

3. Належним чином не проводиться перевірка імпортової техніки на відповідність національній системі технологій і машин, не оцінюється її адаптивність до місцевих умов, якості застосовуваних нафтопродуктів, бази ремонтно-технічного обслуговування, що тягне за собою зниження ефективності її використання.

4. За зростання витрат на придбання запасних частин у структурі загальних витрат на виробництво продукції рослинництва відзначається позитивна тенденція зростання основних показників ефективності господарської діяльності підприємств, що свідчить про високий рівень окупності таких витрат.

5. Ремонтно-технічна база більшості сільськогосподарських підприємств не відповідає сучасним вимогам із проведення комплексу ремонтних робіт, у результаті лише 25 % із них проводять капітальний ремонт техніки своїми зусиллями.

6. У сільськогосподарських підприємствах відзначається гостра нестача кваліфікованих фахівців із ремонтно-технічного обслуговування техніки, особливо інженерних спеціальностей. Разом із тим багато з них використовуються не за призначенням, що тягне за собою не тільки економічні та соціальні втрати, а й зниження морального потенціалу фахівців інженерно-технічних професій.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Непочатенко А.В. Современное состояние и пути улучшения технического обеспечения сельскохозяйственных предприятий Киевской области / А.В. Непочатенко // Экономика и предпринимательство. – Москва, 2014. – № 12. – Ч. 3. – С. 518–521.
2. Кононенко М.П. Техніко-технологічні напрями підвищення ефективності виробництва продукції рослинництва / М.П. Кононенко // Економіка АПК. – 2008. – № 8. – С. 67–74.
3. Блоха А.В. Формування сучасної системи інженерно-технічного обслуговування аграрних підприємств / А.В. Блоха // Формування ринкової економіки : зб. наук. праць. – Спец. вип.: у 2 ч.: Організаційно-правові форми агропромислових формувань: стан, перспективи та вплив на розвиток сільських територій / М-во освіти і науки, молоді та спорту України, ДВНЗ "Київський нац. екон. ун-т ім. Вадима Гетьмана"; відп. ред. О. О. Беляєв. – К.: КНЕУ, 2011. – Ч. 1. – С. 90–95. [Електрон. ресурс]. – Режим доступу: <http://ir.kneu.edu.ua:8080/bitstream/2010/1084/1/Bloha.pdf>.
4. Добіжа Н.В. Відтворення матеріально-технічної бази як основа зростання сільськогосподарського виробництва / Н.В. Добіжа // Економіка АПК. – 2008. – № 4. – С. 78–82.
5. Обґрунтування системних дій для підвищення конкурентоспроможності та якості вітчизняної сільськогосподарської техніки / В. Кравчук, В. Соловей, Т. Цема, С. Афанасьєва // Техніка і технології для АПК. – 2010. – № 1. – С. 26–29.
6. Скоцик В.Є. Організаційно-економічні засади формування сервісного обслуговування сільськогосподарської техніки в Україні / В.Є. Скоцик // Економіка та управління АПК: зб. наук. праць. – Біла Церква, 2014. – № 1 (111). – С. 128–133.

REFERENCES

1. Nepochatenko A.V. Sovremennoe sostojanie i puti uluchsheniya tehničeskogo obespechenija sel'skhozjajstvennyh predpriyatij Kievskoj oblasti / A.V. Nepochatenko // Jekonomika i predprinimatel'stvo. – Moskva, 2014. – № 12. – Ch. 3. – S. 518–521.
2. Kononenko M.P. Tehniko-tehnologichni naprjami pidvishhennja efektyvnosti virobnictva produkciji roslinnictva / M.P. Kononenko // Ekonomika APK. – 2008. – № 8. – S. 67–74.
3. Bloha A. V. Formuvannja suchasnoi sistemi inzhenerno-tehnichnogo obslugovuvannja agrarnih pidpriemstv / A.V. Bloha // Formuvannja rinkovoi ekonomiki: zb. nauk. prac'. , Spec. vip.: u 2 ch.: Organizacijno-pravovi formi agropromislovih formuvan': stan, perspektivi ta vpliv na rozvitok sil'skih teritorij / M-vo osviti i nauki, molodi ta sportu Ukraini, DVNZ "Kiivs'kij nac. ekon. un-t im. Vadima Get'mana"; vidp. red. O. O. Beljaev, K.: KNEU, 2011. – Ch. 1. – S. 90–95. [Elektron. resurs]. – Rezhim dostupu: <http://ir.kneu.edu.ua:8080/bitstream/2010/1084/1/Bloha.pdf>.

4. Dobizha N.V. Vidtvorennya material'no-tehnichnoї bazi jak osnova zrostantnja sil'skogospodars'kogo virobnictva / N.V. Dobizha // *Ekonomika APK*. – 2008. – № 4. – S. 78–82.

5. Obg'runtuvannja systemnyh dij dlja pidvyshhennja konkurentospromozhnosti ta jakosti vitchyznjanoi' sil'skogospodars'koi' tehniki / V. Kravchuk, V. Solovej, T. Cema, S. Afanas'jeva // *Tehnika i tehnologii' dlja APK*. – 2010. – № 1. – S. 26–29.

6. Skocik V.E. Organizacijno-ekonomichni zasadi formuvannja servisnogo obslugovuvannja sil'skogospodars'koi' tehniki v Ukraini / V.E. Skocik // *Ekonomika ta upravlinnja APK: zb. nauk. prac'*, Bila Cerkva, 2014. – № 1 (111). – S. 128–133.

Современное состояние и пути совершенствования технического сервиса сельскохозяйственной техники

А.В. Непочатенко, В.А. Непочатенко

Освещено современное состояние и проблемы технического сервиса в сельскохозяйственных предприятиях Киевской области, доказана целесообразность восстановления государственной системы сертификации и стандартизации сельскохозяйственной техники по результатам испытаний на отечественных машиноиспытательных станциях. Проанализирована структура проведенных ремонтов хозяйствами области по местам их осуществления, исследована зависимость влияния размера расходов, связанных с приобретением запасных частей на основные результативные показатели хозяйственной деятельности аграрных предприятий. Освещены проблемы количественно-качественного обеспечения аграриев ремонтно-технологическим оборудованием, инженерно-техническим персоналом и целевого их использования. Выделены основные направления дальнейшего совершенствования организации системы технического сервиса на современном этапе развития сельскохозяйственного производства.

Ключевые слова: технический сервис, организация сервисного обслуживания сельскохозяйственной техники, машинно-тракторный парк, сельскохозяйственные машины, ремонтно-техническая база, система технического обслуживания и ремонта, эффективность использования техники.

Current state and ways of improving technical service of agricultural machinery

A. Nepochatenko, V. Nepochatenko

One of the topical issues of the agricultural sector of Ukraine is technical support of agricultural producers at high quantitative and qualitative levels. The efficiency of agricultural machinery used on farms is maintained through repairing, the cost of which is rising every year. The high degree of equipment tear and wear, insufficient volumes of spare parts purchasing combined with the poor quality of the majority of technical repair materials used can not provide the appropriate level of technical readiness and reliability of machine fleet of agricultural producers, which ultimately results in to serious violations of technological processes of crops growing and harvesting, as well as in negative impact on the yield, products quality characteristics and cost.

Obviously, the potential of agricultural machinery are transformed into real capabilities only under high organizational level of its use, as 80–90 % of the economic benefits from new technology introduction is implemented in its operation field. However, despite the bad shortage of means in the agricultural sector, only 40–50 % of the machines potential is used at agricultural enterprises. The reasons for this are shortcomings in the system of production technical maintenance.

Checking the equipment for to their meeting the national system of machines technology is not carried out properly at agricultural enterprises. Also, its adaptability to local conditions, oil quality, existing repair and servicing facilities are not assessed. There is no objective information concerning new models of agricultural machinery available for a wide range of agricultural commodity.

Under such conditions it would be reasonable to restore the system of certification of equipment testing results at the domestic machine testing stations. Agricultural machinery, bought by agricultural producers who buy on credit under state guarantee, should be checked particularly closely. Information on the test results and free competition of different machines manufacturers will allow to identify the most beneficial among them and to reduce the price.

The study has found that the bulk of repair work (up to 90 %) of Kyiv region farms is done by the farms without using specialized equipment, necessary materials, under shortage of quality spare parts on the account of depreciated parts of decommissioned machines. However, this source has already depleted, as evidenced by the machinery cancellation termination, the stabilization of their number and increase in repairs.

The accomplished farms grouping has found out a positive influence in improving the key performance indicators of economic activity under increasing the share of the costs for spare parts purchasing in the structure of the total cost of crop production. This indicates a high rate of expenses return for the purchase of spare parts and using agricultural machinery in the technological process.

It has been found out that the key element in the technical service is the system of maintenance and repair aimed at maintaining the equipment in working condition, ensuring a high degree of technical readiness of the machine fleet to do agricultural works, decreasing the share of the costs in production price.

Our studies allowed to identify the following key areas for further improvement of the system of technical service under the current development of agricultural production: mandatory participation of manufacturers in technical service to ensure full and timely satisfy producers' wants in all areas of agribusiness; optimization of technical service enterprises placement network and aimed at countering the monopoly in this area; improvement of organizational forms and technologies of repair and maintenance of machines to ensure their reliable and effective work; creating rental centres, specialized units efficient functioning to implement mechanized agricultural operations; conformation of repair and servicing base of agriculture, including production of new vehicles and parts with the demand for services of the structure of existing facilities; rendering services to machines users with on order to extend the machinery life, purchasing from their users after lifetime, recovery and sale in the secondary market at bargain prices with a guarantee; timely providing consumers with spare parts, refurbished units; extending cooperation between the repair service enterprises and machines producing factories; development of new forms of organization of services (inter-farm association of machines production and maintenance, regional technical centers); dealer model application in providing consumers with the services.

Keywords: technical service, organization of agricultural machines support maintaining, machines fleet, agricultural machinery, repair base, maintenance system, efficient use of machines.

Надійшла 14.10.2015 р.

УДК 334.732.3:637.1[©]

СВИНОУС І.В., д-р екон. наук, професор
Білоцерківський національний аграрний університет
МИКИТЮК Д.М., канд. с.-г. наук, доцент
НДІ «Укрпромагропродуктивність»

ОРГАНІЗАЦІЙНО-ЕКОНОМІЧНІ ЗАСАДИ РОЗВИТКУ МЕРЕЖІ МОЛОКОЗАГОТІВЕЛЬНИХ ПУНКТІВ

Стаття присвячена проблемам ефективності функціонування особистих селянських господарств в умовах численних інституційних перетворень. Розглянуто особливості виробництва молока особистими селянськими господарствами та високотоварними фермами. Проаналізовано динаміку основних показників виробництва та реалізації молока в Україні та окреслено перспективи цієї галузі. Особлива увага приділена аналізу та підвищенню ефективності функціонування молокоприймальних пунктів, які здійснюють заготівлю молока від населення. Подані пропозиції щодо вдосконалення роботи молокоприймальних пунктів заслуговують уваги науковців та практиків.

Ключові слова: молоко, населення, заготівля, господарства, переробка.

Постановка проблеми. В умовах численних інституційних перетворень, характерною ознакою яких є погіршення стану матеріальної бази вітчизняних великотоварних сільськогосподарських товаровиробників, особисті селянські господарства стали основними виробниками продукції найбільш трудомістких і збиткових галузей сільського господарства, в першу чергу молочного скотарства.

Трудомістке виробництво продукції молочного скотарства в особистих селянських господарствах дає можливість створити сферу вторинної зайнятості для працездатних осіб сільської місцевості, а для деяких соціальних груп жителів села – основної зайнятості.

Після набуття Україною членства в СОТ перед державними органами постає проблема заборони збуту продукції молочного скотарства, що виробляється в особистих селянських господарствах. Ця обставина призведе до суттєвого скорочення поголів'я корів у особистих селянських господарств (ОСГ), а також до втрати основного джерела доходів більшістю сільських домогосподарств України. Вирішенням цієї проблеми може бути запровадження ефективно діючої системи молокозаготівельних пунктів як елемента збутової інфраструктури ОСГ.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблемами молочного скотарства протягом тривалого часу займалися М. Ільчук, Т. Мостенська, М. Пархомець, І. Паска, О. Шуст, Н. Сеперович та інші науковці. Основним напрямом їхніх досліджень було тваринництво у великотоварних сільськогосподарських підприємствах.

В умовах становлення ринкових відносин в Україні дослідженню особистих селянських господарств приділяли увагу І. Баланюк, О. Біттер, О. Варченко, Д. Крисанов, В. Липчук, В. Лисенко, І. Прокопа, О. Шпичак, В. Юрчишин та ін. Їхні наукові праці важливі з позицій формування сучасних економічних поглядів на проблеми розвитку та функціонування особистих селянських господарств.

Мета і завдання дослідження – розробка практичних рекомендацій до формування ефективно діючої системи пунктів із заготівлі молока від особистих селянських господарств.

Матеріал і методика дослідження. Для розв'язання поставлених завдань застосовувалися загальнонаукові та спеціальні методи: діалектичний і абстрактно-логічний (теоретичні узагальнення і формування висновків); індукції і дедукції (у зборі, систематизації, обробці інформації, осмисленні проблеми); системного аналізу і синтезу (у визначенні місця та ролі молочного скотарства особистих селянських господарств у системі сільськогосподарського виробництва); монографічний (дослідження соціально-економічної природи, функцій особистих селянських господарств та їх трансформацій у процесі ринкових перетворень); порівняльного аналізу (у зіставленні показників); статистико-економічний (групування, дослідження динаміки економічних параметрів, табличне і графічне відображення одержаних результатів).

Результати досліджень та їх обговорення. Молочна сировина в Україні закуповується виробниками із двох джерел: 20 % – великотоварні ферми, 80 % – індивідуальні господарства. Навіть за такого співвідношення обсягів індивідуальні господарства знаходяться у програшному становищі. У першу чергу через зниження якості молока під час доїння. Використання доїльних апаратів – це засіб полегшення процесу доїння, але він не вирішує проблеми втрати якості молока. Основними причинами зниження якості продукції є: ручне доїння, відсутність можливості за нетривалий час охолодити молоко до оптимальної температури зберігання, відсутність контролю за якісними характеристиками молока (жирністю, кислотністю, наявністю кількості соматичних клітин і т.д.).

[©] Свиноус І.В., Микитюк Д.М., 2015.

Найбільша частка молока реалізується ОСГ переробним підприємствам, що визначається його специфічними особливостями: низька транспортабельність сировини в літній період; необхідність використання спеціального автотранспорту та неможливість власниками ОСГ самостійно реалізовувати молокопродукти в містах (рис. 1).

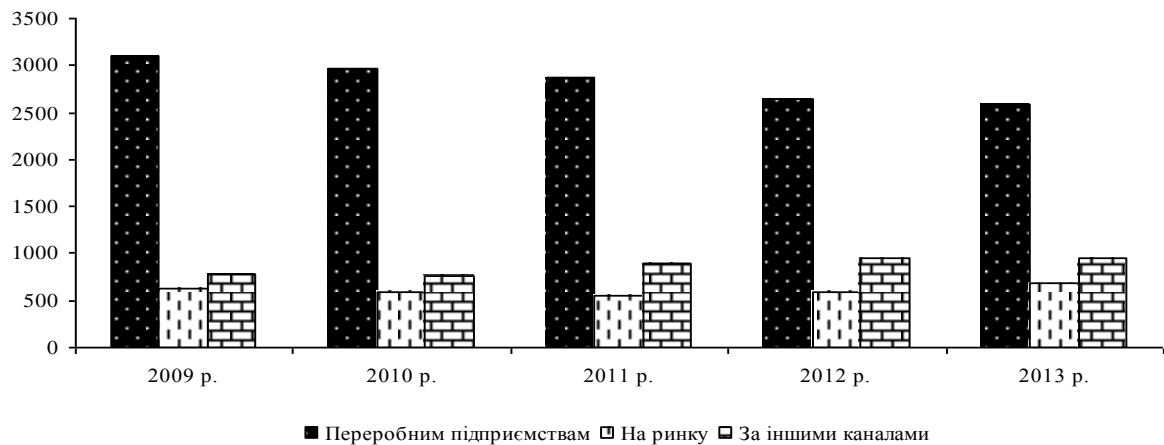

Рис. 1. Динаміка обсягів реалізації молока господарствами населення, тис. т.
Джерело: розраховано автором.

Кожне домогосподарство окремо є для молокопереробного підприємства ненадійним партнером, який не може забезпечити ні постійних ритмічних поставок продукції, ні стабільної якості молока, від чого програють обидві сторони. Власники особистих селянських господарств змушені реалізувати молоко за демпінговими цінами, які навіть не покривають їхніх витрат на утримання худоби. Переробники, закупаючи молоко в індивідуальних господарств, не можуть бути впевнені у безперебійності поставок і нормальній якості продукту [1].

Значимо, що відносини між виробниками молока – ОСГ та переробними підприємствами – визначає примірний договір, розроблений на основі наказу Міністерства аграрної політики та продовольства України від 02.09.2008 р. № 548 «Про затвердження примірного договору на закупівлю молока для дитячого харчування» [2]. У цьому договорі визначено механізм формування закупівельних цін із урахуванням якості, зокрема: ціна молока – закупівельна ціна 1 кг молока першого гатунку за базисних норм вмісту жиру (3,40 %) та білка (3,00 %) встановлюється за домовленістю сторін під час укладання договору. Ціна молока вищого гатунку вища ціни I гатунку на 15 %. Ціна молока II гатунку нижча ціни I гатунку на 10 %. Ціна молока негатурного нижча ціни II гатунку на 30 %.

Проблема якості молока набуває державного масштабу через низьку якість сировини. Молочна продукція, вироблена вітчизняними молокопереробними підприємствами, не може бути експортована, що значно звужує можливості таких підприємств [3] (табл. 1).

Таблиця 1 – Обсяги та якість молока проданого господарствами населення переробним підприємствам

Гатунок	Роки						2013 р. у % до	
	2011		2012		2013		2011 р.	2012 р.
	тис. т.	%	тис. т.	%	тис. т.	%		
Вищий	7,6	0,4	4,4	0,2	1,2	0,1	15,8	27,3
I	520,5	24,1	340,8	17	238,9	13,1	45,9	70,1
II	1572,6	73	1507,7	75,1	1506,9	82,6	95,8	99,9
Негатурного	54,5	2,5	154,3	7,7	76,9	4,2	141,1	49,8
Всього	2155,2	100	2007,2	100	1823,9	100	84,6	90,9

Джерело: розраховано автором.

При цьому спостерігається поступове зростання обсягів реалізації молока II гатунку та негатурного, що зумовлено в основному суб'єктивними факторами, передусім відсутністю лабораторного устаткування для визначення якості молока, що надходить від особистих селянських господарств.

Укладання договорів та закупівля молока через обладнані для цього пункти регламентуються Законом України «Про молоко та молочні продукти» [4]. Пункт 3.7 ДСТУ 3662-97 «Масова частка жиру та масова частка білка в молоці» визначає базисні норми, затверджені Кабінетом Міністрів України у встановленому порядку. Закупівельну ціну на молоко та систему оплати під час його закупівлі встановлюють і регулюють відповідні нормативні документи з урахуванням базисних норм щодо жиру та білка [5].

Відповідно до укладеного договору тварина обов'язково повинна бути ідентифікована, мати паспорт і ветеринарну картку. Молоко, яке закуповується, має бути отримано від здорових корів у господарствах, благополучних щодо інфекційних захворювань, тварина має бути обов'язково щепленою та дослідженою. Важливою умовою є проведення досліджень на субклінічні форми маститу (щомісяця).

Заготівля молока переробними підприємствами здійснюється через мережу заготівельних пунктів.

Як свідчать дані Державної служби статистики України, поступово зменшується кількість заготівельних пунктів у сільських населених пунктах (рис. 2). З причини економічної недоцільності їх функціонування через зниження обсягів реалізації молока населенням молокопереробним підприємствам у наслідок зниження кількості поголів'я дійного стада.

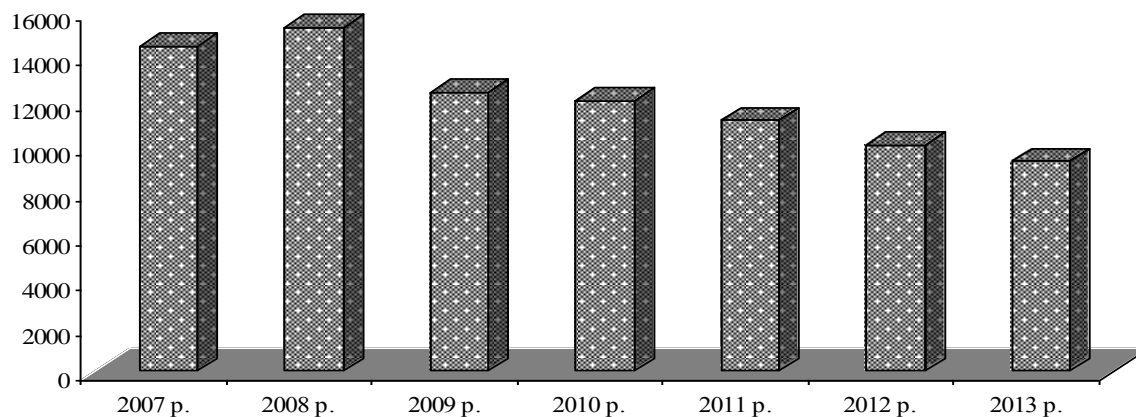

Рис. 2. Динаміка кількості молокоприймальних пунктів в Україні.

Джерело: розраховано автором.

Проведене обстеження закупівельних пунктів, які закуповують молоко в ОСГ, виявило низку істотних проблем, які потребують вирішення як на місцевому, так і на державному рівні. Серед таких проблем слід виділити відсутність приміщень, які могли б забезпечити належні умови для приймання і зберігання молока, недостатню забезпеченість пунктів інженерними мережами, низьку кваліфікацію персоналу, відповідального за якість прийнятого молока, відсутність необхідного устаткування, невирішені логістичні проблеми і т. ін.

Кожний шостий обстежений пункт не має ні відділів зберігання, ні відділів санітарної обробки молочного посуду, від 30 до 50 % обстежених пунктів не обладнані лабораторним приладдям, 3,4 % пунктів транспортують молоко до переробного підприємства у флягах, понад 40 % пунктів не мають холодильного устаткування.

Відповідно до результатів обстеження молокоприймальних пунктів не мають лабораторного устаткування для вимірювання: температури – 41,8 % пунктів (найбільше у Київській області – 76 од., або 83,5 %, Житомирській – 405 од., Тернопільській – 514 од. або 72,2 %, Хмельницькій – 758 од., або 71,6 %); кислотності – 49,4 % пунктів (найбільше у Київській області – 90 од., або 98,9 %, Хмельницькій – 829 од., або 78,4 %, Тернопільській – 547 од., або 76,8 %, Житомирській – 428 од., або 76,6 %); жирності – 32,5 % пунктів (найбільше у Київській області – 74 од., або 81,3 %, Івано-Франківській – 119 од., або 68,0 %); білка – 51,6 % пунктів (найбільше у Чернівецькій області – 51 од., або 98,1 %, Київській – 77 од., або 84,6 %, Чернігівській – 169 од., або 81,6 %).

Планується запровадити типові молокозаготівельні пункти з середньоденною завантаженістю 1500 кг молока зі здійсненням первинної обробки. Період роботи – 365 днів.

З огляду на ситуацію, що склалася, найбільш ефективним є розподіл функцій щодо одержання та заготівлі молока. Виробляти молоко можуть окремі домогосподарства або кооперативи громадян-власників худоби виключно на засадах необхідності формування товарних партій сільськогосподарської продукції. При цьому функцію попередньої обробки (фільтрації, охолодження) та тимчасового зберігання молока може виконувати окремий суб'єкт господарювання [6].

За розрахунку було враховано наступні чинники: концентрація сільськогосподарських тварин у сільських домогосподарствах у кількості 1, 2, 3, 4 голів і більше; продуктивність корів; рівень товарності – залежно від кількості сільськогосподарських тварин у сільських домогосподарствах.

Як свідчать проведені розрахунки, в 7 областях України (Волинській, Житомирській, Миколаївській, Сумській, Тернопільській та Хмельницькій) фактична кількість молокозаготівельних пунктів перевищує розрахункове значення (рис. 3).

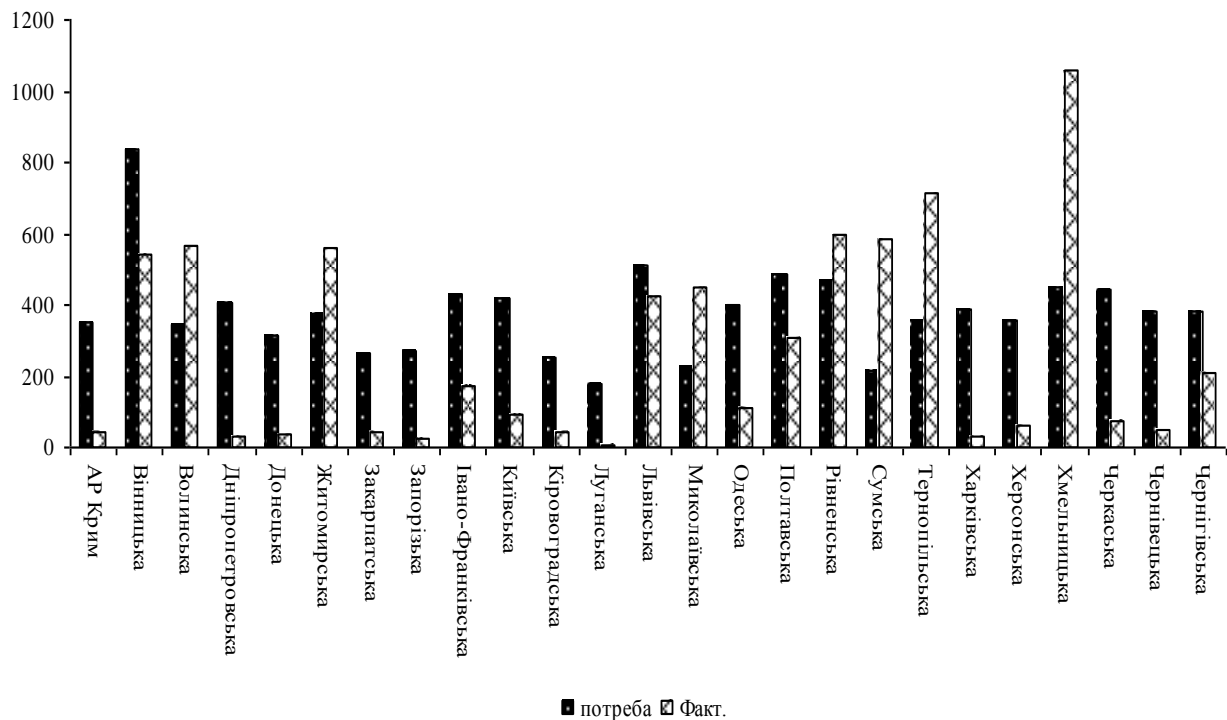

Рис. 3. Розрахункова потреба та фактична наявність заготівельних пунктів молока, од.
Джерело: розраховано автором

Ця обставина свідчить про неефективність функціонування системи заготівлі молока в особистих селянських господарствах і відсутність повної завантаженості їхньої виробничої потужності, що в результаті призведе до зростання логістичних витрат молокопереробного підприємства.

У решті регіонів України спостерігається суттєва нестача, що є одним із перешкод трансформації особистих селянських господарств у суб'єкти господарювання.

Для оптимізації системи державного контролю й нагляду за безпечністю та якістю молочної сировини пропонуються наступні заходи: проведення державної інвентаризації закупівельних пунктів, які здійснюють закупівлю молока в особистих селянських господарствах; забезпечення відповідності діючих закупівельних пунктів ветеринарно-санітарним вимогам шляхом додаткового облаштування як за рахунок державних коштів, так і за рахунок підприємств, яким належать закупівельні пункти; залучення приватних інвестицій у сферу сертифікації і контроль молочної сировини, закупленої в особистих селянських господарствах; створення на селі молочарських кооперативів, які б змогли належно обладнати свої закупівельні пункти і забезпечити високу якість молочної сировини; розв'язання логістичних проблем для максимально повної та швидкої доставки молочної сировини переробним підприємствам; створення в місцевих органах влади оперативних робочих груп з питань заготівлі молока та дотримання показників його якості й безпеки відповідно до вимог законодавства України [7].

Висновки. Враховуючи тенденцію до формування власної сировинної зони молокопереробними підприємствами, вважаємо за доцільне, щоб заготівельні пункти були у їхній власності. Ця обставина зумовлена наступним. По-перше, можливість організації зустрічної торгівлі продуктами молокопереробки, що заохочуватиме власників особистих селянських господарств реалізувати молоко цьому переробникові. По-друге, в найближчій перспективі потужності молокозаготівельного пункту можна переорієнтувати на переробку молока, яке буде надходити від високотемпературних виробників усіх форм господарювання, що суттєво скоротить логістичні витрати переробника. По-третє, за наявності достатньої кількості молока та здійснення часткової модернізації виробництва на базі пункту із заготівлі молока можна буде здійснювати операції не тільки з первинної обробки, а й випуску кінцевої молокопродукції.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Наказ «Про затвердження Ветеринарних та санітарних вимог до пунктів закупівлі молока від тварин, які утримуються в особистих підсобних господарствах населення» [Електрон. ресурс]. – Режим доступу: <http://www.milkua.info/uk/legislation/7/>

2. Наказ Міністерства аграрної політики та продовольства України від 02.09.2008 року № 548 «Про затвердження примірною договору на закупівлю молока для дитячого харчування». [Електрон. ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.nau.ua/doc/?uid=1021.4962.0>
3. Закон України «Про молоко та молочні продукти» від 26.04.2014 р. [Електрон. ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1870-15>
4. Молоко та молочні продукти. Вимоги при закупівлі. ДСТУ 3662–97 (витяг) [Електрон. ресурс]. – Режим доступу: http://vet.in.ua/menu/legislation.php?id_article=155
5. Ільчук М.М. Ефективне функціонування молокопродуктового під комплексу України / М. М. Ільчук. – К.: Нічлава, 2004. – 312 с.
6. Павличенко М.Г. Ринок молока в Україні та перспективи для різних категорій господарств / М. Г. Павличенко // Молочна промисловість. – 2011. – № 5. – С. 18–20.

REFERENCES

1. Nakaz «Pro zatverdzhennja Veterynarnyh ta sanitarnyh vymog do punktiv zakupivli moloka vid tvaryn, jaki utrymujut'sja v osobystyh pidsobnyh gospodarstvah naselennja» [Elektron. resurs]. – Rezhym dostupu: <http://www.milkua.info/uk/legislation/7/>
2. Nakaz Ministerstva agrarnoi' polityky ta prodovol'stva Ukrai'ny vid 02.09.2008 roku № 548 «Pro zatverdzhennja prymirnogo dogovoru na zakupivlju moloka dlja dytjachogo harchuvannja». [Elektron. resurs]. – Rezhym dostupu: <http://zakon.nau.ua/doc/?uid=1021.4962.0>
3. Zakon Ukrai'ny «Pro moloko ta molochni produkty» vid 26.04.2014 r. [Elektron. resurs]. – Rezhym dostupu: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1870-15>
4. Moloko ta molochni produkty. Vymogy pry zakupivli. DSTU 3662–97 (vytjag) [Elektron. resurs]. – Rezhym dostupu: http://vet.in.ua/menu/legislation.php?id_article=155
5. Il'chuk M.M. Efektyvne funkcionuvannja molokoproduktovogo pid kompleksu Ukrai'ny / M. M. Il'chuk. – K.: Nichlava, 2004. – 312 s.
6. Pavlychenko M.G. Rynok moloka v Ukrai'ni ta perspektyvy dlja riznyh kategorij gospodarstv / M. G. Pavlychenko // Molochna promyslovist'. – 2011. – № 5. – S. 18–20.

Организационно-экономические основы развития сети молокозаготовительных пунктов

И.В.Свиноус, Д.М. Микитюк

Статья посвящена проблемам эффективности функционирования личных крестьянских хозяйств в условиях многочисленных институциональных преобразований. Рассмотрены особенности производства молока личными крестьянскими хозяйствами и высокотоварными фермами. Проанализирована динамика основных показателей производства и реализации молока в Украине и намечены перспективы этой отрасли. Особое внимание уделено анализу и повышению эффективности функционирования молокоприемных пунктов, осуществляющих заготовку молока от населения. Поданные предложения по совершенствованию работы молокоприемных пунктов заслуживают внимания ученых и практиков.

Ключевые слова: молоко, население, заготовка, хозяйства, переработка.

Organizational-economic bases of development of the network of points molokozagotovitelnyh

I. Svinous, D. Mykytyuk

Raw milk in Ukraine is purchased by manufacturers from two sources: 20 % – large-scale farms, 80 % of individual farms. Even with the high volume ratio of individual farms are in a losing position. First of all, through the reduction of milk quality during milking. The main reasons for the decline in the quality of the products are: hand milking, lack the ability to quickly cool the milk to optimum storage temperatures, the lack of monitoring of quality characteristics of milk.

The largest share of milk sold OSG processors that is defined by its specific features: low transportability of the raw materials in the summer; the necessity of using special vehicles and the inability of the owners PF their own to implement dairy products in the cities.

The problem of milk quality is the state of scale of the low quality of raw dairy products, produced by domestic dairy enterprises, can not be exported, which significantly narrows the possibilities of such enterprises.

Gradual growth in the sale of class II milk, mainly due to subjective factors, notably a lack of laboratory equipment for determining the quality of milk coming from individual farms. Procurement of milk processing enterprises is carried out through a network of procurement centers.

The survey of procurement items, buying milk in OSG has revealed a number of significant issues that need to be addressed both locally and at the state level. Among these problems include: absence of premises that could provide the right conditions for acceptance and storage of milk, insufficient supply of items of engineering networks, low qualification of the personnel responsible for the quality of received milk, the lack of facilities, unresolved logistical problems, and so on.

Given the situation, the most effective is the distribution of functions for obtaining and procurement of milk. To produce milk can individual households or cooperatives of citizens – owners of cattle solely on the basis of necessity of forming of batches of agricultural products. Thus the function of pre-treatment (filtration, cooling and temporary storage of milk can run a separate business entity.

To optimize the system of state control and supervision of safety and quality of raw milk the following activities are proposed: the implementation of public procurement of inventory items, which are procurement of milk in OSG; ensure the consistency of procurement of items of veterinary-sanitary requirements by additional development at the expense of public funds, and by businesses that are owned buying stations; involvement of private investment in the field of certification and testing of raw milk; the creation of rural cooperatives that would be able to properly equip their purchasing items and to ensure a high quality of raw milk.

Considering the tendency to the formation of own raw material zone of the dairy processing industry it is appropriate that procurement items were their property. This circumstance is due to the following. First, countertrade products of milk processing that will encourage the owners of private farms to implement the milk to the processor. Secondly, in the short-term power you can refocus on the processing of milk that comes from producers of all forms of management, which will significantly reduce logistics cost processor. Thirdly, if there is a sufficient amount of milk and in the case of partial modernization of production on the basis of the item for procurement of milk will be possible to carry out operations not only primary processing, and production of final dairy products.

Keywords: milk, population, harvesting, farming, processing.

Надійшла 09.10.2015 р.

УДК 338.495.5[©]

КАРМАН О.В., аспірант

Науковий керівник – **СВИНОУС І.В.**, д-р екон. наук
Білоцерківський національний аграрний університет

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ФУНКЦІОНУВАННЯ АГРОПРОДОВОЛЬЧОГО РИНКУ УКРАЇНИ

Стаття присвячена проблемам та перспективам функціонування агропродовольчого ринку України як одного з ключових елементів національної економіки в цілому. Проаналізовано теоретичні засади функціонування цього ринку та приведено основні його ознаки. Значну увагу приділено особливостям функціонування агропродовольчого ринку в Україні та виділенню специфічних рис, притаманних для нього. Крім того, в статті проаналізовано та систематизовано основні підходи до трактування поняття «агропродовольчий ринок» та проведено їх узагальнення. Автор розглядає агропродовольчий ринок як певний тип функціонування економіки, а також формування господарських зв'язків і взаємовідносин у процесі виробництва, розподілу, обміну та споживання продовольчих продуктів.

Ключові слова: агропродовольчий ринок, особливості функціонування агропродовольчого ринку, фактори формування агропродовольчого ринку, сукупність відносин на агропродовольчому ринку.

Постановка проблеми. Посилення процесів глобалізації, економічної лібералізації світового продовольчого ринку та інтеграція країни у світову господарську систему вимагають вжиття заходів щодо розвитку вітчизняного агропродовольчого ринку у створенні умов для виробництва конкурентоспроможної продукції. Водночас ці процеси зумовлюють необхідність трансформації державної системи регулювання ринку сільськогосподарської продукції та продовольства, зокрема пріоритетно-го значення набувають питання забезпечення дієвості інструментів економічного регулювання.

Розвиток агропродовольчого ринку України супроводжується цілим рядом гострих проблем, складність вирішення яких зумовлена численністю складових, які його формують, розгалуженою галузевою структурою, а також його залежністю від функціонування інших ринків. При цьому адміністративні та економічні інструменти регулювання агропродовольчого ринку, які використовуються на практиці, часто є необґрунтованими та суперечливими. Ріст цін на продукти харчування у нашій країні за відносно низького рівня доходів призводить до недостатнього споживання на душу населення основних видів продовольства як порівняно із раціональними нормами, так і з провідними раїнами світу. Більше того, у країні спостерігається істотна різниця у споживанні на душу населення продуктів харчування у міській та сільській місцевостях. Серед факторів, які негативно впливають на розвиток вітчизняного агропродовольчого ринку є низькоефективне сільськогосподарське виробництво, високий рівень зношення основних фондів підприємств сільського господарства і харчової промисловості, низький рівень розвитку постачальницької, торгово-збутової, фінансово-кредитної та інформаційної структури ринку. Такий широкий перелік проблем сучасного стану вітчизняного агропродовольчого ринку вимагає пошуку найбільш досконалих організаційно-економічних механізмів, спроможних забезпечити його збалансований розвиток.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретико-методологічним і прикладним аспектам формування, функціонування та розвитку світового агропродовольчого ринку присвячено ряд досліджень таких вчених, як В. Власов, П. Гайдуцький, Т. Осташко, О. Онищенко, Б. Пасхавер, О. Шпичак, В. Юрчишин, О. Яценко. У більшості робіт автори зосереджують увагу на конкретних сегментах ринку або групах товарів, що не дає можливості відтворити кон'юнктурні особливості в цілому.

Мета і завдання дослідження – розробка теоретичних, методичних положень функціонування агропродовольчого ринку України.

Матеріал і методика дослідження. У процесі вирішення поставлених у роботі завдань використовувалися відповідні методи дослідження: абстрактно-логічний, балансовий, експертна оцінка, метод багатомірного шкалування.

Результати досліджень та їх обговорення. Агропродовольчий ринок є одним із видів ринків, якому притаманні як загальні, так і відмінні риси. Загальносистемні ознаки агропродовольчого ринку такі:

- цілісність системи, що передбачає функціонування всіх суб'єктів ринку відповідно до мети продовольчого забезпечення населення;

[©] Карман О.В., 2015.

- взаємозумовленість функціонування частин цілого, що свідчить про тісний взаємозв'язок елементів системи ринку продовольства і неможливості функціонування системи після виключення одного з елементів;

- багатофункціональність системи, що виявляється в різноманітності функцій елементів, що входять до системи ринку продовольства. Так, сільськогосподарські підприємства, фермерські господарства, особисті селянські господарства виконують функцію виробників сільськогосподарської сировини і продовольства; переробні підприємства, населення – функцію споживача; торгові мережі – посередницькі функції; органи державної влади – функції контролю і стимулювання;

- адаптивність агропродовольчого ринку характеризує здатність ринкової системи пристосуватися до змін у зовнішньому середовищі;

- стохастичність функціонування ринку агропродовольства зумовлена невизначеністю ситуації в зовнішньому середовищі та випадковим характером процесів, що відбуваються у самій системі. Елементами випадковості на ринку агропродовольства є посуха, повінь, інші непередбачені ситуації;

- здатність до розвитку пов'язана з постійною потребою виробляти сільськогосподарську сировину і продовольство із запровадженням інноваційних технологій і техніки, внаслідок чого змінюються структура і функції ринку продовольства;

- інерційність системи ринку агропродовольства зумовлена особливістю функціонування галузей агропромислового виробництва.

Специфічними ознаками ринку агропродовольства є такі:

- розширення попиту на сільгосппродукцію, на відміну від більшості несільськогосподарських товарів, має більш чіткі межі насичення, пов'язані з фізіологічними нормами їх споживання людиною. Це зумовлює те, що у міру прогресивного розвитку суспільства і підвищення реальних доходів споживачів частка витрат на продукти харчування в загальній сумі споживчих витрат зменшується;

- пропозиція агропродовольства гарантовано забезпечена попитом з боку населення;

- залежність пропозиції сільгосппродукції від біологічних і щороку – погодно-кліматичних умов виробництва;

- із розвитком продуктивних сил суспільства і наближенням рівня попиту на сільгосппродукцію до рівня абсолютного попиту рівень зростання пропозиції сільгосппродукції випереджає підвищення рівня попиту;

- іммобільність виробничих ресурсів (земля в сільському господарстві фактично не бере участі у міжгалузевому перерозподілі ресурсів, міжгалузевий перерозподіл інших ресурсів ускладнюється через наявність специфічних бар'єрів входу і виходу в галузь);

- ціноутворення регулюється відповідно до соціальної значимості товару.

Як частина єдиного ринкового простору агропродовольчий ринок функціонує на основі загальних принципів ринкового господарювання: орієнтація на споживача, свобода вибору, свобода виробника, конкурентний характер взаємовідносин учасників, пріоритет приватного інтересу. Окремі з них на аналізованому нами ринку виявляються сильніше, що пов'язано з особливостями сільського господарства, по-перше, тісним зв'язком агротехнологій із природними чинниками: погодою, кліматом, фізіологією рослин і тварин; по-друге, переплетенням в аграрних організаціях економічних і соціально-демографічних процесів.

Попит і пропозиція як головні чинники розвитку агропродовольчого ринку у свою чергу зазнають впливу великої кількості внутрішніх і зовнішніх факторів, до яких належать технологія виробництва і смаки споживачів, погодні умови й політичний клімат у країні, податкова політика та обмінний курс національної валюти, зміна чисельності населення і т. д. Проте кожен із цих факторів впливає на ціну або через попит, або через пропозицію.

Під час розгляду попиту необхідно врахувати, що у фізичному вираженні на окремі види сільськогосподарської продукції, сировини і продовольства він поводить дещо по-іншому, ніж на продовольство в цілому. Диференціація попиту на окремі продукти харчування із часом може посилюватися у фізичному вираженні та істотно впливати на виробництво.

Формування пропозиції продовольства на агропродовольчому ринку доцільно розглядати залежно від джерел надходження: з поточного власного виробництва, із запасу і з імпорту.

Розвиток агропродовольчого ринку в постійно мінливих умовах зовнішнього середовища як найбільш бажаний результат передбачає підвищення рівня самозабезпечення населення країни якісним продовольством із диференціюванням по регіонах, урахуванням природних та економічних умов, демографічних особливостей, виду трудової діяльності й національних традицій харчування.

Особливість агропродовольчого ринку можна охарактеризувати через його функції, основними з яких є: забезпечення платоспроможного попиту населення продуктами харчування; реалізація частини сукупного суспільного продукту для особистого споживання; формування асортименту й підтримання певного рівня якості товарів; стимулювання розвитку сільськогосподарських товаровиробників; забезпечення покупців сільськогосподарською продукцією відповідної якості в обсязі, адекватному для задоволення потреб; стабілізація цін на сільськогосподарську продукцію; в умовах нормально функціонуючої системи матеріально-технічного забезпечення. Ця функція сприяє формуванню рівноважних цін на ринку сільськогосподарської продукції, які забезпечують рентабельність продукції; забезпечення підвищення ефективності сільськогосподарського виробництва; сприяння розвитку й удосконалення міжгосподарських зв'язків; забезпечення розвитку соціальної інфраструктури та вирішення соціальних проблем сільських територій.

Агропродовольчий ринок виконує ряд додаткових функцій: складування, зберігання, транспортування, інформаційна функція, які базуються на маркетингових дослідженнях.

Головними особливостями агропродовольчого ринку є: специфіка продуктів харчування і сировини для їх виробництва; взаємозв'язок у процесі виробництва та реалізації продуктів харчування практично з усіма галузями економіки; сезонний характер виробництва; рівень економічного розвитку, система господарювання, національні особливості й переваги в харчуванні населення.

Вивчення регіональної складової проблем розвитку агропродовольчого ринку набуває великого значення з огляду на ряд особливостей: суттєві відмінності у природно-кліматичних та інших умовах проживання населення; наявність історичних і національних традицій споживання продовольства у різних регіонах; недостатній розвиток інфраструктури. Завдання досягнення рівноваги на агропродовольчому ринку слід вирішувати з позиції сталого постачання продовольством населення й оптимізації міжрегіонального товарообміну.

Формування й організація дієвого механізму функціонування агропродовольчого ринку передбачають встановлення пропорцій між виробництвом і споживанням продовольчих товарів за допомогою узгодження економічних інтересів суб'єктів ринку різних рівнів. Вибір оптимальної форми співпраці сприяє найбільш ефективному використанню економічного потенціалу кожного з них за наявності певних умов, а саме: розвиток підприємницької діяльності, правова й економічна незалежність господарюючих суб'єктів ринку в поєднанні з економічною відповідальністю за результати виробничо-комерційної діяльності; розвиток конкурентного середовища; наявність розвиненої виробничої та ринкової інфраструктури, системи інформаційного забезпечення; усунення всіх перешкод на шляху товарних потоків; розвиток системи страхування.

Слід зазначити, що на сучасному етапі є лише окремі елементи, складові ринкового механізму, але й вони не утворюють єдиної економічної системи. Ця обставина, а також виявлені економічні особливості й закономірності функціонування продовольчого ринку визначають необхідність поєднання саморегулювання ринку на основі попиту і пропозиції, вільної конкуренції та державних регулювальних важелів.

Аналіз літературних джерел засвідчує, що в науковій літературі досить часто наявні поняття «ринок», «аграрний ринок», «ринок сільськогосподарської продукції», «агропродовольчий ринок», «продовольчий ринок» та інші, з деякими відмінностями тлумачення їх. Пропонуючи визначення «агропродовольчий ринок», деякі автори розглядають його як складну економічну підсистему, утворену кількома сегментами. Так, на думку О.В. Березіна, агропродовольчий ринок включає в себе три сегменти, кожен із яких має певний склад контрагентів і механізм їхньої взаємодії, свою специфіку, схему руху товару, виробничу й ринкову інфраструктуру. На його переконання, агропродовольчий ринок у сучасному розумінні – це, по-перше, специфічний механізм зв'язку між споживачами і виробниками, характеризується

свободою прийняття економічних рішень і забезпеченням взаємодії учасників ринкового обміну за допомогою механізму цін, який врівноважує пропозиція і попит; по-друге, соціально-економічна система, яка передбачає наявність ринкового механізму, ринкової інфраструктури, державне регулювання; по-третє, безпосереднє місце здійснення акту купівлі-продажу сільськогосподарської продукції, сировини і продовольства [1].

Більшість науковців розглядають агропродовольчий ринок як сукупність соціально-економічних відносин, пов'язаних із виробництвом і просуванням сільськогосподарської продукції, сировини і продовольства до кінцевого споживача. Т. О. Осташко обґрунтовує, що агропродовольчий ринок є сферою взаємодії продавців і покупців, пов'язаних системою обмінних товарно-грошових відносин, охоплює безпосередніх виробників і споживачів сільськогосподарських товарів та представників ринкової інфраструктури – посередників [2, с. 138].

На думку Ю.С. Коваленка, «аграрний ринок – це система установ, методів і ресурсів, головним завданням якої є координація та управління агропромисловим виробництвом країни на основі обмінних процесів з метою задоволення споживчих потреб її громадян» [3, с. 50]. Вважаємо, що наведене визначення характеризує цільове призначення, його функціональні завдання: забезпечувати чітку організацію процесів купівлі-продажу сільськогосподарської продукції та агропродовольчих товарів для задоволення потреб споживачів.

На переконання Ю. Д. Білика, ринок продовольства в економічному відношенні визначає сферу взаємодії суб'єктів ринку щодо забезпечення виробництва і вільного руху сільськогосподарської продукції, продуктів її переробки, тобто продовольчих товарів, технологій, засобів виробництва і послуг для агропромислового комплексу, аграрної науково-технічної продукції [4, с. 178]. Предметом купівлі-продажу на агропродовольчому ринку є сільськогосподарська продукція і продовольство.

Зазначимо, що продаж сільськогосподарської продукції передбачає наявність продовольчих і непродовольчих товарів у вигляді сировини та продукції різного ступеня переробки. В англійській літературі з питань маркетингу у торгівлі продовольством і сільськогосподарською продукцією виділяють два типи цих товарів: наземні продукти і оброблене продовольство [5].

До наземних продуктів належить продовольство, яке не має зазнавати істотних змін за обробки його основної товарної форми: а) сільськогосподарська продукція: пшениця, кукурудза, рис, соя, кава і чай; б) свіжі фрукти та овочі; в) тваринницькі продукти: м'ясо, молоко; г) частково оброблені сільськогосподарські продукти, фасовані та готові до роздрібного продажу: свіже й охолоджене молоко і м'ясо, олія, борошно, цукор, заморожене м'ясо, консервовані фрукти та овочі, сухе молоко.

Група обробленого продовольства представлена сільськогосподарською продукцією та продовольством, які підлягають глибокій багаторазовій обробці та зміні первісної форми: сухі сніданки із хлібних злаків, борошно з різними добавками, ковбаси та копченості, сир, хлібобулочні й кондитерські вироби, дитяче харчування, корм для тварин, безалкогольні напої та пиво тощо. Роздрібні продажі фасованого продовольства, насамперед у формі готових харчових продуктів для домашнього приготування або безпосереднього споживання, таких як печені, консервовані, заморожені або висушені продовольчі продукти. Свіжі продукти, такі як фрукти, овочі та м'ясо, або загальні компоненти, що беруть участь у приготуванні їжі, наприклад, цукор, борошно, сіль до цієї категорії не включаються.

Поділяємо погляд науковців, які вважають, що агропродовольчий ринок – це складна система економічних відносин та інституційних форм доведення сільськогосподарської та продовольчої продукції до кінцевого споживача за допомогою біржової, оптової, роздрібно-торгівлі, з використанням логістичних та інформаційних мереж сфери торгівлі сільськогосподарською сировиною, продовольчими напівфабрикатами і готовою продукцією, які вироблені в країні або ввезені з інших країн. Вважаємо за необхідне розглядати агропродовольчий ринок із позиції теорії систем [6].

Погоджуємося з правомірністю висновків окремих вчених економістів про те, що основними факторами розвитку національного агропродовольчого ринку слід визнати:

- стійко зростаючі попит і пропозиція на сільськогосподарську продукцію, сировину і продовольство з боку всіх учасників ринку, збалансований за ціною, обсягом, асортиментом і якістю;

- гнучкість економічних відносин у ланцюжку «виробництво-споживання» сільськогосподарської продукції, сировини і продовольства за наявності механізму постійного регулювання на регіональному та національному рівнях, включаючи систему заходів, що обмежують доступ на агропродовольчий ринок країни окремих видів імпортного продовольства і сировини;

- наявність розвиненої інфраструктури, що сприяє безперешкодному переміщенню сільськогосподарської продукції, сировини і продовольства від їхніх виробників до кінцевих споживачів, враховує встановлення раціональних територіально-галузевих пропорцій, які найбільш повно відповідають економічним інтересам розвитку агропродовольчого виробництва в країні та її регіонах;

- відносно розвинений рівень самоорганізації виробників сільськогосподарської продукції, сировини і продовольства;

- наявність відповідної сучасним умовам цінової, фінансово-кредитної, інвестиційної та зовнішньоекономічної політики, що забезпечує сільськогосподарським товаровиробникам більш сприятливі умови для виробництва і реалізації продукції й інвестиційного клімату для інвесторів;

- сформована нормативно-правова база функціонування агропродовольчого ринку, що забезпечує сприятливі умови участі країни в міжнародних інтеграційних організаціях, підвищення якості вітчизняного продовольства, охорону здоров'я населення;

- адекватне реагування на зміну кон'юнктури внутрішнього і зовнішнього ринків сільськогосподарської продукції, сировини і продовольства на основі використання системи державних заходів законодавчого, організаційного та економічного характеру;

- необхідність формування запасів сільськогосподарської продукції, сировини і продовольства, що сприяє підтриманню збалансованої пропозиції на внутрішньому ринку [7].

Авторська концепція, викладена в дослідженні, базується на когнітивному підході до функціонування й розвитку ринку продовольства і представлена сукупністю теоретико-методологічних положень, відповідно до яких агропродовольчий ринок як складна соціально-економічна система визначається взаємодією попиту і пропозиції в умовах якісно детермінованого конкурентного середовища. Її стан характеризується, з одного боку, статичністю матеріальних чинників сільськогосподарського виробництва, з іншого – динамічністю і невизначеністю ринкових умов. Відповідно, агропродовольчий ринок як соціально-орієнтований компонент ринкової економіки еволюціонує в умовах глобалізації і потребує аналітично обумовлених державних впливів, спрямованих на формування адекватного попиту та забезпечення продовольчої безпеки як частини національної стратегії держави.

Агропродовольчий ринок розглядається як складна сегментована система товарного обміну, пов'язана з виробництвом сільськогосподарської продукції та продовольства, просуванням їх від виробників до споживачів. Таким чином, функціонування й розвиток агропродовольчого ринку безпосередньо пов'язані з ефективністю агропромислового виробництва, його конкурентоспроможністю, зростанням доходів населення, тобто тими факторними умовами, що визначають стан і динаміку елементів ринкового механізму.

Агропродовольчому ринку притаманна сукупність властивостей, які кардинально відрізняють його від інших ринків. З одного боку, найбільш важливою його характеристикою є соціальна спрямованість і значимість, стан цього ринку характеризує рівень розвитку суспільства в цілому; з іншого боку, кінцеві споживачі продовольства, а саме їхні потреби й можливість, визначають напрями скеровування процесів розвитку агропродовольчого ринку.

Найважливішими структурними компонентами ринку в цілому є галузеві ринки, які об'єднуються у процесі взаємодії попиту та пропозиції товарів і послуг, що є субститутами з позиції покупців. Окремі галузеві ринки можуть об'єднуватися за ознаками подібності у відповідні комплекси або системи з цілком певними емерджентними характеристиками. До їх числа належить і агропродовольчий ринок.

Термін «агропродовольчий ринок» розглядається як узагальнююче поняття, що характеризує певний тип функціонування економіки, а також формування господарських зв'язків і взаємовідносин у процесі виробництва, розподілу, обміну та споживання продовольчих продуктів. Агропродовольчий ринок є системою товарного обміну, пов'язаною з виробництвом сільськогосподарської продукції і продовольства та просуванням їх від виробників до споживачів, тому пропонується виділяти видову, галузеву, технологічну, територіальну і функціональну структуру агропродовольчих ринків. Видова структура базується на оцінці споживчих властивостей різних видів сільськогосподарської продукції і продовольства та їх призначення. Технологічна структура пов'язана з рухом сільськогосподарської продукції та продовольства від виробника до споживача через різні технологічні стадії (виробництво, зберігання, переробка, збут). Територіальна структура пов'язана з розміщенням виробництва сільськогосподарської продукції та продовольства в різних зонах. Функціональна структура характеризує значення сільськогосподарської продукції та продовольства в продовольчому забезпеченні країни та її регіонів.

Висновки. 1. Узагальнення існуючих підходів до тлумачення категорії «агропродовольчий ринок» дало змогу з'ясувати, що його розглядають як динамічну систему соціально-економічних відносин між виробниками і споживачами сільськогосподарської продукції, сировини та продовольства, що розвивається в органічній єдності з відтворювальним процесом. Характерними ознаками агропродовольчого ринку як системи є її цілісність; взаємозумовленість функціонування частин цілого; багатофункціональність системи; адаптивність агропродовольчого ринку; стохастичність функціонування; здатність до розвитку; інерційність системи ринку агропродовольства.

2. Основними особливостями агропродовольчого ринку визначено такі: специфіка продуктів харчування і сировини для їх виробництва; взаємозв'язок у процесі виробництва й реалізації продуктів харчування практично з усіма галузями економіки; сезонний характер виробництва; рівень економічного розвитку, система господарювання, національні особливості й переваги в системі харчування населення.

3. Агропродовольчий ринок – це складна система економічних відносин та інституційних форм доведення сільськогосподарської та продовольчої продукції до кінцевого споживача за допомогою біржової, оптової, роздрібної торгівлі, з використанням логістичних та інформаційних мереж сфери торгівлі сільськогосподарською сировиною, продовольчими напівфабрикатами і готовою продукцією, які вироблені в країні або ввезені з інших держав. Взаємодії зазначених компонент ринкового механізму визначаються чисельністю, складом покупців і продавців, сукупністю зв'язків між ними, а також тенденціями їх еволюційного розвитку в умовах посилення міжнародних інтеграційних процесів.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Березін О.В. Агропродовольчий ринок з позицій формування взаємовідносин підприємств АПК / О. В. Березін, Л.М. Березина // Економіка і управління в умовах глобалізації / Матеріали II міжнародної науково-практичної інтернет-конференції, 30 січня 2013 р.: у 2-х т.– Донецьк: ДонНУЕТ, 2013. – Т. 1. – С. 332–335.
2. Осташко Т. О. Ринкова трансформація аграрного сектора / Т. О. Осташко. – К.: Фенікс, 2004. – 280 с.
3. Коваленко Ю. С. Наукові засади та основні тенденції формування аграрного ринку в Україні / Ю. С. Коваленко // Формування та розвиток аграрного ринку: зб. наук. пр. – К.: ННЦ Інститут аграрної економіки, 2004. – С. 47–66.
4. Білик Ю. Д. Становлення і розвиток сучасного продовольчого ринку в Україні / Ю. Д. Білик // Формування та розвиток аграрного ринку: зб. наук. пр. – К.: ННЦ Інститут аграрної економіки, 2004. – С. 177–189.
5. Сухий П.О. Структура, функції та основні чинники формування агропродовольчого ринку / П. О. Сухий [Електрон. ресурс]. – Режим доступу: http://collectedpapers.com.ua/wp-content/uploads/2013/10/022_527_Suhy.pdf
6. Сухий П.О. Аграрний ринок України: споживчий попит та продовольча безпека України / П.О. Сухий // Географічні проблеми сталого розвитку: зб. наук. пр.: у 4 т. – К.: ВГЛ Обрії, 2004. – Т.3. – С. 86–89.
7. Гайдуцький П. І. Формування та розвиток аграрного ринку / П. І. Гайдуцький // Економіка АПК. – 2004. – № 3. – С. 4–15.

REFERENCES

1. Berezin O.V. Agroprodovol'chuy rynek z pozycij formuvannja vzajemovidosyn pidprijemstv APK / O. V. Berezin, L. M. Berezina // Ekonomika i upravlinnja v umovah globalizacii' / Materialy II mizhnarodnoi' naukovopraktychnoi' internet-konferencii', 30 sichnja 2013 r.: u 2-h t. – Donec'k: DonNUET, 2013. – T. 1. – S. 332 – 335.
2. Ostashko T. O. Rynkova transformacija agrarnogo sektora / T. O. Ostashko. – K.: Feniks, 2004. – 280 s.
3. Kovalenko Ju. S. Naukovi zasady ta osnovni tendencii' formuvannja agrarnogo rynku v Ukraini / Ju. S. Kovalenko // Formuvannja ta rozvytok agrarnogo rynku: zb. nauk. pr. – K.: NNC Instytut agrarnoi' ekonomiky, 2004. – S. 47–66.
4. Bilyk Ju. D. Stanovlennja i rozvytok suchasnogo prodovol'chogo rynku v Ukraini / Ju. D. Bilyk // Formuvannja ta rozvytok agrarnogo rynku: zb. nauk. pr. – K.: NNC Instytut agrarnoi' ekonomiky, 2004. – S. 177–189.

5. Suhyj P.O. Struktura, funkcii' ta osnovni chynnyky formuvannja agroprodovol'chogo rynku / P. O. Suhyj [Elektron. resurs]. – Rezhym dostupu: http://collectedpapers.com.ua/wp-content/uploads/2013/10/022_527_Suhy.pdf
6. Suhyj P.O. Agrarnyj rynek Ukrainy: spozhyvchyj popyt ta prodovol'cha bezpeka Ukrainy / P.O. Suhyj // Geografichni problemy stalogo rozvytku: zb. nauk. pr.: u 4 t. – K.: VGL Obrii', 2004. – Т.3. – S. 86–89.
7. Gajduc'kyj P. I. Formuvannja ta rozvytok agrarnogo rynku / P. I. Gajduc'kyj // Ekonomika APK. – 2004. – № 3. – S. 4–15.

Теоретические основы функционирования агропродовольственного рынка Украины

О.В. Карман

Статья посвящена проблемам и перспективам функционирования агропродовольственного рынка Украины как одного из ключевых элементов национальной экономики в целом. Проанализированы теоретические основы функционирования этого рынка и приведены основные его признаки. Значительное внимание уделено особенностям функционирования агропродовольственного рынка в Украине и выделению специфических черт, присущих ему. Кроме того, в статье проанализированы и систематизированы основные подходы к трактовке понятия «агропродовольственный рынок» и проведено их обобщение. Автор рассматривает агропродовольственный рынок как определенный тип функционирования экономики, а также формирования хозяйственных связей и взаимоотношений в процессе производства, распределения, обмена и потребления продовольственных продуктов.

Ключевые слова: агропродовольственный рынок, особенности функционирования агропродовольственного рынка, факторы формирования агропродовольственного рынка, совокупность отношений на агропродовольственном рынке.

Theoretical principles of the Ukrainian agricultural markets

A. Karman

Agri-food market is one of the types of markets, which are inherent in both general and distinctive features. As part of the single market space, agri-food market operates on the general principles of market economy: customer orientation, freedom of choice, freedom of the manufacturer, the competitive nature of the relationship of participants, the priority of private interest.

Supply and demand as the main factors of agri-food market, in turn, affected a large number of internal and external factors, which include production technology and consumer tastes, the weather conditions and the political climate in the country, tax policy and the exchange rate of the national currency, change population etc. However, each of these factors affect the price or through demand or through an offer.

Feature agri-food market can be characterized through its functions, the main ones are: providing effective demand food; realization of gross national product for personal consumption; product range and maintaining a certain level of quality of goods; stimulation of agricultural producers; providing customers of appropriate quality agricultural products to the extent adequate to meet needs; stabilize prices of agricultural products; In normal functioning system of logistics, this feature contributes to the equilibrium market prices of agricultural products that ensure the profitability of production; improving the efficiency of agricultural production; promote the development and improvement of inter-economic relations;

provision of social infrastructure and solving social problems of rural areas.

The main features of agri-food market are: specific food and raw materials for their production; relationship in the production and sale of food products from virtually all sectors of the economy; seasonal nature of production; level of economic development, economic system, national characteristics and nutritional benefits of population.

The generalization of existing approaches to the interpretation of the category of "agri-food market" made it possible to find out what it viewed as a dynamic system of socio-economic relations between producers and consumers of agricultural products, raw materials and food, developing the organic unity of the reproduction process. Characteristic features of agri-food market as a system is its integrity; interdependence functioning parts of the whole; versatility of the system; adaptability agricultural markets; stochasticity functioning; skill development; productivity inertia systems market.

The main features of agri-food market, the following: specific food and raw materials for their production; relationship in the production and sale of food products from virtually all sectors of the economy; seasonal nature of production; level of economic development, economic system, national characteristics and advantages of the system nutrition.

We believe that the agri-food market - a complex system of economic relations and institutional forms of proof of agro-food products to the final consumer.

Keywords: agri-food market, the functioning of agricultural markets, factors of agri-food market, the set of relations in the agro-food market.

Надійшла 14.10.2015 р.

УДК 303.425:001.891 [©]

КАМІНСЬКА А.І., наук. співробітник

ННЦ «Інститут аграрної економіки» НААН України

anna_kaminska@ukr.net

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ КАТЕГОРІЇ «РИНОК» В ПРОЦЕСІ ЕВОЛЮЦІЇ ЕКОНОМІЧНОЇ ДУМКИ

Розглядається економічна сутність ринку та характеристика його основних функцій. Вивчаються основні концепції формування ринку з урахуванням історичного досвіду і наших днів. Встановлено, що ринок – це комплексне поняття, яке включає в себе одночасно сферу обміну благами за законами товарного виробництва і грошового обігу, місце

[©] Камінська А.І., 2015.

або економічний простір, де відбуваються угоди. Це форма зв'язків між продавцями-покупцями товарів і способ організації господарства, що визначально характеризує усе життя суспільства. З другого боку ринок – це певна сукупність економічних відносин між фізичними та юридичними особами з приводу купівлі-продажу товарів і послуг відповідно до законів сучасного товарного виробництва.

Ключові слова: ринок, функції ринку, економічні відносини, виробники, споживачі.

Постановка проблеми. Поняття «ринок» є однією з найбільш поширених категорій в економічній теорії та широко вживаних у нашому суспільстві, і часто сприймається як усім відоме, таке, що не потребує пояснень. Але насправді є багато тлумачень ринку як у вітчизняній, так і зарубіжній літературі, тому що в процесі розвитку виробництва й обміну це поняття збагачувалося і змінювалося. Виникнення ринку зумовлено об'єктивними умовами, поглибленням суспільного поділу праці, еволюції власності, розвитком товарного виробництва, його законами, відокремленістю товаровиробників, потребами вдосконалення життя суспільства загалом.

Аналіз основних досліджень і публікацій. Значний внесок у вивчення ринку та ринкових відносин зробили відомі вітчизняні та зарубіжні вчені: А.О. Задоя, Ф. Котлер, О. Курно, К.Р. Макконнелл, А. Маршалл, Л.Ю. Мельник, С.В. Мочерний, Д. Рікардо, П.Т. Саблук, А. Сміт та ін. Разом з тим слід зазначити, що, враховуючи відсутність єдиного підходу з боку вчених до тлумачення категорії «ринок», це питання потребує подальшого ґрунтовного дослідження.

Мета дослідження – вивчення виникнення наукових позицій щодо трактування змісту категорії «ринок» у контексті еволюції економічної науки.

Методика досліджень. Теоретичною та методологічною базою дослідження слугували праці зарубіжних та вітчизняних науковців. У процесі дослідження використовувались такі наукові методи: діалектичний, системно-структурний аналіз, абстрактно-логічний, узагальнення та порівняння.

Результати досліджень та їх обговорення. В економічній науці розрізняють два основних типи економічних систем: ринкове господарство та державно-планове господарювання. Довгі десятиліття в нашій країні панувала адміністративно-командна система, яка, як показала практика, виявилась неефективною. Світовий досвід переконливо довів, що найбільш ефективною формою організації економічного життя суспільства є ринкова економіка [1].

Ринковий обмін або просто ринок виник разом із суспільним поділом праці та супроводжує людство протягом всієї його історії. Спочатку був «німий» обмін, під час якого люди одного племені залишали на межі своєї території певні продукти обміну і покидали це місце. Представники іншого племені забирали чужі і замість них залишали свої товари. Учасники обміну уникали зустрічей, оберегаючи своє життя. Поступово німий обмін переріс у ринковий, супроводжуваний контактуванням сторін і торгівлею [2].

З часу виникнення ринку різні напрями та школи економічної думки неоднозначно тлумачили його сутність. Спочатку під ринком розуміли місце, на якому продавці і покупці особисто зустрічалися, пропонували товари і пред'являли попит на них, виторговували – залежно від попиту та пропозиції – нові ціни або ж просто оперували минулими і обмінювали товари.

Першу спробу дати наукове визначення ринку зробив французький економіст О. Курно. На його думку, цей термін позначає «будь-який район, на якому взаємовідносини покупців і продавців настільки вільні, що ціни на одні й ті самі товари мають тенденцію легко і швидко вирівнюватися» [3].

Адам Сміт, якого часто називають батьком економічної науки, в своїй книзі «Богатство народів» назвав ринки «невидимою рукою», яка роздає людям саме ті економічні ролі, які вони можуть грати краще за всіх [4].

Нині існує велика кількість визначень сутності ринку, тому коротко подати їх дуже важко. На думку одного з класиків ринкової економіки А. Маршалла, «ринок – це район, де зносини покупців і продавців настільки вільні, що ціни на одні і ті ж товари легко вирівнюються» [5]. На думку Філіпа Котлера, відомого маркетинголога, «ринок – це сукупність наявних та потенційних покупців товару» [6]. Але таке визначення є вузьким та не містить таких елементів як продавці, товарна маса.

К.Р. Макконнелл і С.Л. Брю у праці «Економікс: принципи, проблеми и политика» [7] розглядають ринок як інститут або механізм, який зводить разом покупців (представників попиту) і продавців (постачальників) окремих товарів і послуг. Американський економіст П. Хейне стверджував, що ринок – «це просто набір взаємозв'язків або конкурентних торгів» [8].

Українські економісти в своїх працях по-різному трактують термін «ринок». Мочерний С.В. вважає, що це певна сукупність економічних відносин між індивідами з приводу купівлі-продажу товарів і послуг відповідно до законів товарного виробництва [3].

На думку авторів підручника «Основи економічної теорії» Задоя А.О. та Петруня Ю.Є., ринок – це спосіб взаємодії економічних суб'єктів, в основі якого лежить цінова система та конкуренція [9]. В іншому підручнику із аналогічною назвою наведено дещо інше визначення: «сучасний ринок – це один з феноменів, який зумовлює складну систему господарювання, в якій тісно взаємодіють ринкові закономірності, численні регулюючі інститути (передусім державні) і масова свідомість» [10].

Автори Мельник Л.Ю., Макаренко П.М. та Кириленко І.Г. визначають сутність ринку в кількох площинах:

- в організаційному та історичному плані – це публічне місце у тому чи іншому населеному пункті, простір (зона, територія), де товари виставляються на продаж і відбуваються їх купівля-продаж, або укладаються угоди між суб'єктами ринку;
- з позицій суспільного виробництва – це сфера обігу в загальній структурі виробництва, сфера реалізації вироблених товарів, сукупність актів купівлі-продажу, посередницька форма діяльності;
- з погляду суб'єктів і об'єктів ринок є сукупністю економічних відносин різних суб'єктів товарного господарства з приводу обміну продуктами праці або діяльності [11].

У сучасних економічних словниках та енциклопедіях наводиться таке визначення поняття ринку: 1) місце купівлі-продажу товарів та послуг, укладання торговельних угод; 2) економічні відносини, пов'язані з обміном товарів та послуг, в результаті яких формуються попит, пропозиція та ціна [12, 13]; 3) система товарно-грошових відносин у сфері обміну, яка сприяє реалізації товарів і наданню послуг [14, 15]; 4) сфера обміну як система товарно-грошових відносин виробників і споживачів матеріальних благ і послуг [16]; 5) система економічних відносин, що забезпечує ефективне функціонування народного господарства на основі зацікавленості товаровиробників у одержанні прибутку [17].

Виділимо функції ринку, через які відображається сутність ринку: здійснення визначення вартості товару та його реалізації, перетворення продукту праці на товар; забезпечення безперервності процесу суспільного відтворення, формування цілісності національної системи та її зв'язок з іншими національними економіками в масштабі світового ринку; сприяння вирівнюванню цін, експорт, імпорт, посилення конкуренції між виробниками як в масштабі окремої країни, так і в межах світового господарства; задоволення потреб споживачів: населення, громадських організацій, переробної промисловості. Основними функціями ринку є ціноутворювальна, регулювальна, спонукальна (стимулювальна), контролювальна, інтегрувальна, інформаційна, оздоровча та функція розвитку (рис. 1).

Висновки. Отже, проведення аналізу літературних джерел зарубіжних та вітчизняних дослідників (монографій, підручників, енциклопедій та словників) дає змогу нам зробити наступні висновки:

- по-перше, ринок – це будь-яке місце, на якому продавці й покупці особисто зустрічаються. Перші – пропонують товари та послуги, а другі – пред'являють на них попит, торгуються і виторговують прийнятні для обох сторін ціни;
- по-друге, в узагальненому розумінні ринок – це вся сукупність процесів торгівлі, актів купівлі-продажу незалежно від того, де вони відбуваються. У такому вигляді ринок характеризується багатьма екстериторіальними ознаками, такими, як вид товарів, що продаються, обсяг продажів і покупок (ємність ринку), спосіб торгівлі, рівень цін (дорогий, дешевий). Тут ринок розуміється вже як торгівля в широкому значенні слова, як ринковий процес з'єднання продавця із покупцем.
- по-третє, ринок – це система економічних відносин між людьми, підприємствами, державами, що спирається перш за все на принцип, згідно з яким все в світі продається та купується, обмінюється на вільній основі, але із дотриманням правил платності. Іншими словами, ринок – це економічні відносини, які засновані на ринкових законах та принципах.

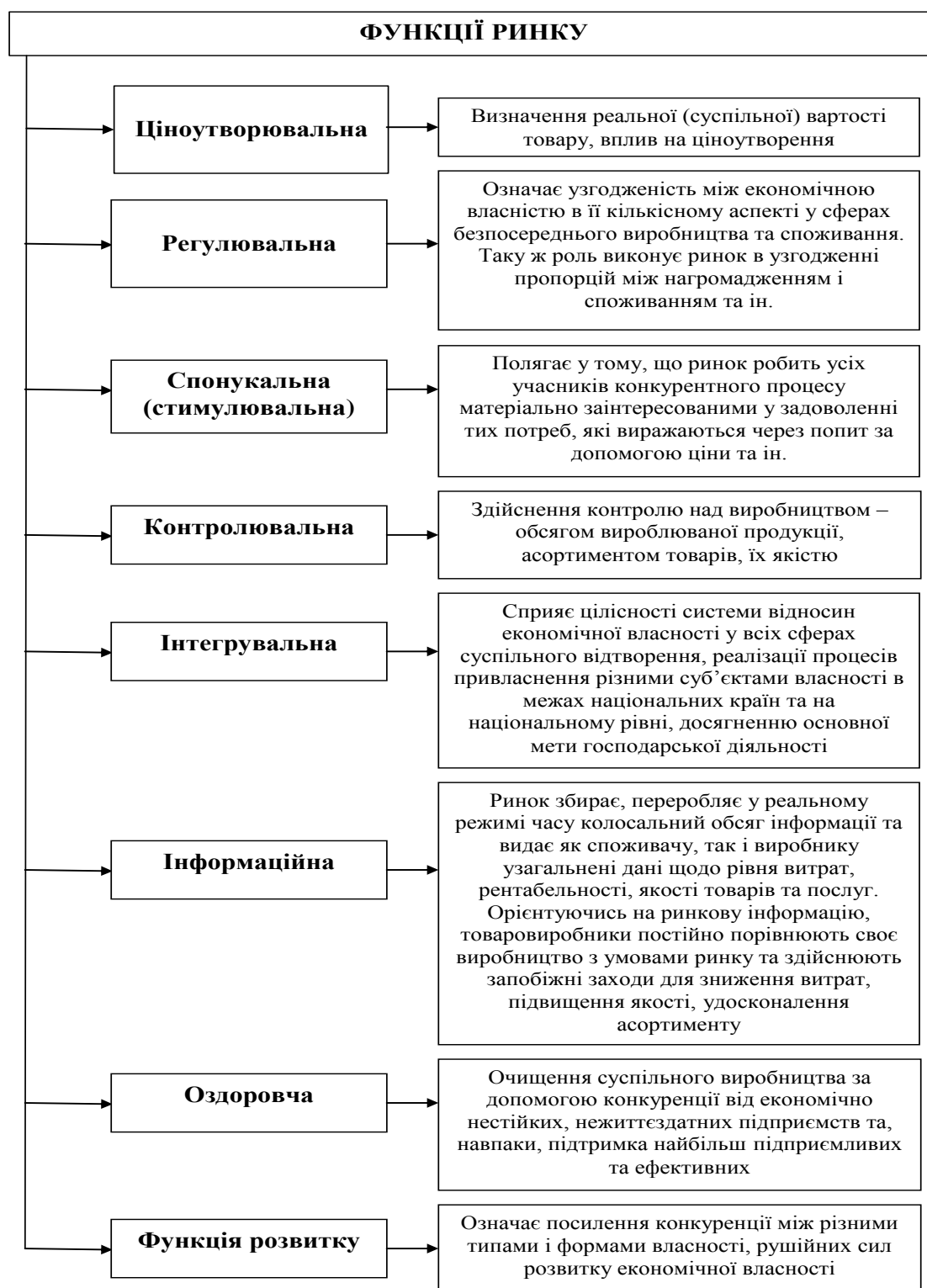

Рис. 1. Характеристика функцій ринку в економіці.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Основи економічної теорії / За ред. В.О. Білика, П.Т. Саблука. – К.: Інститут аграрної економіки, 1999. – 468 с.
2. Коваленко Ю.С. Аграрний ринок України: організація та управління / Ю.С. Коваленко. – К.: ІАЕ УААН, 1998. – 108 с.
3. Основи економічної теорії / За ред. С.В. Мочерного. – К.: Видавничий центр «Академія», 1998. – 464 с.
4. Мікроекономіка / Пер. с англ. В. Лукашевича і др.; под общ. ред. В. Лисовика і В. Лукашевича. С.-Пб., 1994. – 448 с.
5. Маршалл А. Принципы политической экономии: в 3 т. / А. Маршалл. – М.: Прогресс, 1983–1984.

6. Котлер Ф. Основы маркетинга: пер. с англ. / Общ. ред. и вступ. ст. Е.М. Пеньковой. – М.: Прогресс, 1990. – 736 с.
7. Макконнелл К.Р. Экономикс: принципы, проблемы и политика / К.Р. Макконнелл, С.Л. Брю; пер. с англ. Е.С. Иванова и др. – К.: Хагар-Демос, 1993. – 785 с.
8. Хейне П. Экономический образ мышления: моногр. / П. Хейне, П. Дж. Боуттке, Д.Л. Причитко; пер. с англ. – 10-е изд. – М.: Вильямс, 2007. – 544 с.
9. Задоя А.А. Основы экономической теории / А.А. Задоя, Ю.Е. Петруня. – М.: Рыбари, 2000. – 479 с.
10. Основи економічної теорії: політекономічний аспект / Відп. ред. Г.Н. Климко. – 4-те вид., перероб. і доп. – К.: Знання-Прес, 2002. – 615 с.
11. Мельник Л.Ю. Економічна теорія на межі тисячоліть / Л.Ю. Мельник, П.М. Макаренко, І.Г. Кириленко. – К.: ІАЕ УААН, 2003. – 748 с.
12. Райзберг Б.А. Современный экономический словарь / Б.А. Райзберг, Л.Ш. Лозовский, Е.Б. Стародубцева. – 2-е изд., испр. – М.: ИНФРА-М, 1999. – 479 с.
13. Рынок: Бизнес. Коммерция. Экономика. Толковый терминологический словарь / Сост. В. А. Калашников; Под общ. ред. Л.П. Дашкова. – 2-е изд., испр., доп. – М.: Информационно-внедренческий центр «Маркетинг», 1994. – 219 с.
14. Алексеенко Л.М. Економічний словник: банківська справа, фондовий ринок (українсько-англійсько-російський тлумачний словник) / Л.М. Алексеенко, В.М. Олексієнко, А.І. Юркевич. – К.: Видавничий будинок «Максимум»; Тернопіль: «Економічна думка», 2000. – 592 с.
15. Толковый словарь рыночной экономики / Под общ. ред. Ф.А. Крутикова. – М., 1993. – 304 с.
16. Економічний словник / За редакцією Багрія П.І., Дорогунцова С.І. – К., 1973. – С. 476.
17. Рыночная экономика: 200 терминов / Под общ. ред. Г.Я. Кипермана. – М.: Политиздат, 1991. – 224 с.

REFERENCES

1. Osnovy ekonomichnoi' teorii' / Za red. V.O. Bilyka, P.T. Sabluka. – K.: Instytut agrarnoi' ekonomiky, 1999. – 468 s.
2. Kovalenko Ju.S. Agrarnyj rynek Ukraïny: organizacija ta upravlinnja / Ju.S. Kovalenko. – K.: IAE UAAN, 1998. – 108 s.
3. Osnovy ekonomichnoi' teorii' / Za red. S.V. Mochernogo. – K.: Vydavnychyj centr «Akademija», 1998. – 464 s.
4. Mikrojekonomika / Per. s angl. V. Lukashevicha i dr.; pod obshh. red. V. Lisovika i V. Lukashevicha. S.-Pb., 1994. – 448 s.
5. Marshall A. Principy politicheskoy jekonomii: v 3 t. / A. Marshal. – M.: Progress, 1983–1984.
6. Kotler F. Osnovy marketinga: per. s angl. / Obshh. red. i vstup. st. E.M. Pen'kovoju. – M.: Progress, 1990. – 736 s.
7. Makkonnell K.R. Jekonomiks: principy, problemy i politika / K.R. Makkonnell, S.L. Brju; per. s angl. E.S. Ivanova i dr. – K.: Hagar-Demos, 1993. – 785 s.
8. Hejne P. Jekonomicheskij obraz myshlenija: monogr. / P. Hejne, P. Dzh. Bouttke, D.L. Prichitko; per. s angl. – 10-e izd. – M.: Vil'jams, 2007. – 544 s.
9. Zadoja A.A. Osnovy jekonomicheskoy teorii' / A.A. Zadoja, Ju.E. Petrunja. – M.: Rybari, 2000. – 479 s.
10. Osnovy ekonomichnoi' teorii': politekonomichnyj aspekt / Vidp. red. G.N. Klymko. – 4-te vyd., pererob. i dop. – K.: Znannja-Pris, 2002. – 615 s.
11. Mel'nyk L.Ju. Ekonomichna teorija na mezhi tysjacholit' / L.Ju. Mel'nyk, P.M. Makarenko, I.G. Kyrylenko. – K.: IAE UAAN, 2003. – 748 s.
12. Rajzberg B.A. Sovremennyj jekonomicheskij slovar' / B.A. Rajzberg, L.Sh. Lozovskij, E.B. Starodubceva. – 2-e izd., ispr. – M.: INFRA-M, 1999. – 479 s.
13. Rynek: Biznes. Kommercija. Jekonomika. Tolkovij terminologicheskij slovar' / Sost. V. A. Kalashnikov; Pod obshh. red. L.P. Dashkova. – 2-e izd., ispr., dop. – M.: Informacionno-vnedrencheskij centr «Marketing», 1994. – 219 s.
14. Aleksejenko L.M. Ekonomichnyj slovnyk: bankivs'ka sprava, fondovij rynek (ukrai'ns'ko-anglijs'ko-rosijs'kyj tlumachnyj slovnyk) / L.M. Aleksejenko, V.M. Oleksijenko, A.I. Jurkevych. – K.: Vydavnychyj budynok «Maksimum»; Ternopil': «Ekonomichna dumka», 2000. – 592 s.
15. Tolkovij slovar' rynochnoj jekonomiki / Pod obshh. red. F.A. Krutikova. – M., 1993. – 304 s.
16. Ekonomichnyj slovnyk / Za redakcijeju Bagrija P.I., Doroguncova S.I. – K., 1973. – S. 476.2. Kovalenko Ju.S. Agrarnij rynek Ukraine: organizacija ta upravlinnja. – K.: IAE UAAN, 1998. – 108 s.
17. Rynohnajja jekonomika: 200 terminov / Pod obshh. red. G.Ja. Kipermana. – M.: Politizdat, 1991. – 224 s.

Теоретические основы формирования категории «рынок» в процессе эволюции экономической мысли А.И. Каминская

Рассматривается экономическая сущность рынка и характеристика его основных функций. Изучаются основные концепции формирования рынка с учетом исторического опыта и наших дней. Установлено, что рынок – это комплексное понятие, включающее в себя одновременно сферу обмена благами по законам товарного производства и денежно-го обращения, место или экономическое пространство, где совершаются сделки. Это форма связей между продавцами-покупателями товаров и способ организации хозяйства, что определяет всю жизнь общества. С другой стороны рынок – это определенная совокупность экономических отношений между физическими и юридическими лицами по поводу купли-продажи товаров и услуг в соответствии с законами современного товарного производства.

Ключевые слова: рынок, функции рынка, экономические отношения, производители, потребители.

Theoretical principles of forming the category of "market" in the evolution of economic thought

A. Kaminska

In the article the essence of market and economic characteristics of its basic functions. We study the basic concepts of market development, taking into account historical experience and the present day.

The market is a complex economic category, and which directly affect the level of economic development. Currently, scientists have not developed a common approach to determining the nature of the market, so it is impossible to give only one interpretation of the definition of "market".

First, the market – is any place where sellers and buyers meet personally. The first – offer goods and services, and the second – placing them on demand, traded and bargain for acceptable to both prices;

Second, in a generalized sense market is the totality of the trading process, acts of sale, regardless of where they occur. As such, the market is characterized by many extraterritorial characteristics such as type of goods which sold, sales and purchases (market size), method of trading, the price level (expensive, cheap). This market has understood how to trade in a broad sense, as a market process of compounds seller with the buyer.

Thirdly, the market is a system of economic relations between people, companies, countries, based primarily on the principle that everything in the world is sold and bought, exchanged on a free basis, but compliance with the rules of payment. In other words, the market - is the economic relations that are based on market laws and principles.

For a comprehensive study of the essence of the market the author highlights the main features of the market:

1. Integrating. Promotes integrity of economic property relations in all spheres of social reproduction, the implementation process of appropriation of property by various actors within national states and at the national level, to achieve the main goal of economic activity.

2. Information. Market collects, processes in real time and a huge amount of information gives as a consumer and producer of generalized data on the level of costs, profitability, quality of goods and services. Focusing on market information, producers are constantly comparing their production with market conditions and implement preventive measures to reduce costs, increase quality, improve range.

3. Pricing. Determining the real (social) cost of goods, the impact on pricing.

4. Control. Control over production - the volume of manufactured products, range of products and their quality.

5. Stimulating. It is fact that the market makes all participants a competitive process financially interested in satisfying those needs that are expressed through demand via price.

6. Remediation. Cleaning social production through competition from economically unsustainable, unviable enterprises and, on the contrary, support most enterprising and effective.

7. Regulated. Market gives answers the question: what to produce? for whom to produce? how to produce? Intrabranched competition stimulates reduce unit costs, encourage productivity growth, technological progress, improve product quality. Interindustry competition by transferring capital from industry to industry forms the optimal structure of the economy, stimulating expansion of the most promising industries. Saving and support the competitive environment - one of the most important tasks of state regulation in the countries with developed market system.

8. Function development. It means increased competition between different types and forms of ownership, the driving forces of economic ownership.

Keywords: market, market function, economic relations, producers, consumers.

Надійшла 06.10.2015 р.

УДК 338:439[®]

ІБАТУЛІН М.І., канд. екон. наук, доцент

Національний університет біоресурсів і природокористування України

МЕТОДИЧНІ ПІДХОДИ ДО ОЦІНКИ КОН'ЮНКТУРИ АГРОПРОДОВОЛЬЧОГО РИНКУ

Розкрита економічна суть поняття «кон'юнктура» і розглянуті основні підходи до визначення цього поняття різними вченими. Висвітлені теоретико-методичні основи досліджень агропродовольчого ринку. Розглянуті властивості кон'юнктури і її особливості на ринку агропродовольчої продукції. Здійснена оцінка існуючих теоретико-методичних підходів до кон'юнктурного аналізу досліджуваного ринку. Обґрунтована необхідність створення системи оперативного збору, обробки, збереження і розповсюдження інформації про кон'юнктуру ринку на конкретний момент часу. Проаналізовані суть і методика проведення цінового моніторингу в умовах українського ринку. Проведено аналіз способів оцінки кон'юнктури ринку.

Ключові слова: кон'юнктура ринку, агропродовольчий ринок, система управління кон'юнктурою ринку, агропродовольча продукція.

Постановка проблеми. У сучасних умовах роль і значення дослідження процесів, що відбуваються на ринку сільськогосподарської продукції та продовольства, зростає. Аналіз тенденцій розвитку цього ринку, чинників впливу, причинно-наслідкових зв'язків і наслідків змін, що відбуваються, дає підстави сформулювати інформаційно-аналітичну базу для визначення пріоритетних стратегічних напрямів і розробки механізму реалізації обраних стратегій.

Провідну роль у комплексних дослідженнях ринку сільськогосподарської продукції та продовольства слід відвести аналізу кон'юнктури, що визначає кількісні параметри розвитку й загальну якісну характеристику стану ринку. Проте щодо категорії «кон'юнктура ринку» й досі немає єдиного однозначного визначення. Представники наукових шкіл висловлюють різні погляди на предмет, методи і цілі кон'юнктурних досліджень.

[®] Ібатулін М.І., 2015.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Окремі питання, пов'язані із формуванням системи оцінки кон'юнктури агропродовольчого ринку, його інфраструктурного забезпечення висвітлено у дослідження вітчизняних науковців: В. Андрійчука, О. Варченко, А. Діброви, С. Дусановського, Г. Калетніка, С. Кваші, М. Корецького, М. Латиніна, Ю. Лопатинського, Ю. Лупенка, О. Мороза, Т. Осташко, Б. Пасхавера, М. Пугачова, М. Талавирі, П. Саблука, О. Скидана, О. Шпичака, О. Шпикуляка, О. Шубравської та ін. Ці наукові дослідження є фундаментом моніторингу та оцінки функціонування агропродовольчого ринку, роблять істотний внесок у розвиток теоретичних основ та розробку заходів, направлених на реалізацію стратегічних ініціатив. Проте сучасні зміни в зовнішньому та внутрішньому середовищі функціонування ринкових інституцій вимагає розробки певних методичних підходів до оцінки кон'юнктури агропродовольчого ринку.

Мета і завдання дослідження – розробка теоретичних, методичних положень щодо оцінки кон'юнктури агропродовольчого ринку.

Матеріал і методика дослідження. Для реалізації поставлених завдань використовувалися наступні методи та прийоми: монографічний, вибірковий, абстрактно-логічний, розрахунково-конструктивний та балансовий.

Результати досліджень та їх обговорення. Поняття економічної кон'юнктури і процес відтворення тісно взаємопов'язані й взаємообумовлені, адже між ними є певні відмінності. Так, на нашу думку, стадії процесу відтворення слідує одна за одною і зумовлюють одна одну, тобто цей процес є послідовним. При цьому кон'юнктура відображає одночасний стан пропозиції і попиту, є однією з характеристик розвитку виробництва, розподілу, обміну і споживання.

Кон'юнктура ринку має чотири принципові властивості: динамічність, пропорційність, варіативність і циклічність. Ринок сільськогосподарської продукції та продовольства в такому випадку не є винятком. Для відображення цих властивостей кон'юнктурний аналіз цього ринку має бути спрямований на вирішення чотирьох концептуальних завдань: аналіз динамічних закономірностей, тенденцій; аналіз пропорційності розвитку; аналіз стійкості ринку; аналіз повторюваності розвитку ринку, виділення циклів.

Створення системи оперативного збору, обробки, зберігання та розповсюдження інформації про рівень внутрішніх цін серед суб'єктів ринку – необхідна умова для реформування аграрного сектора на ринкових засадах і розвитку агробізнесу. Невід'ємною умовою досконалого ринку сільськогосподарської продукції є прозорість або оглядовість ринку для продавців і покупців.

Ціновий моніторинг – це оперативне відстеження внутрішніх цін (цін реалізації продукції сільськогосподарськими товаровиробниками, закупівельних, оптово-відпускних, роздрібних) на різних рівнях – районному, обласному, державному. Зібрана інформація про рівень внутрішніх цін, що характеризує тенденції розвитку товарних ринків, слугує базою для аналізу поточної ситуації та короткострокових прогнозів щодо стану ринків. Система цінового моніторингу частково вирішує і проблему стабілізації цінової ситуації на ринках. Різниця між цінами в областях залежить не тільки від просторового розміщення, якісних показників продукції, а й від наявності інформації про ситуацію, що склалася на ринку.

Динамічність є найважливішою властивістю ринку сільськогосподарської продукції та продовольства, що свідчить про спроможність його щодо росту, скорочення або стабільності. Традиції харчування та фізіологічні обмеження людини в їжі сприяють збереженню його відносної здатності. Однак зміни доходів населення, цін на сільськогосподарську продукцію і послуги запропонованого асортименту й інших чинників призводять до коливань середнього споживання на душу населення певних видів продовольства.

Дослідження ринку сільськогосподарської продукції та продовольства за просторовою ознакою ґрунтується на ієрархічній структурі кількості учасників ринку, обороті ринку та інших показниках. Співвідношення показників, що є нижчими за ієрархією ринків із вищими, і визначення їхньої частки дає змогу зробити висновки про пропорційність розвитку ринку в цілому.

Стихійність ринку сільськогосподарської продукції та продовольства залишається його головною ознакою. Дослідження випадкових і постійних коливань, їхньої частоти і сили дає уявлення про стійкість розвитку ринку. При цьому випадкові коливання ринку сільськогосподарської продукції та продовольства є найбільш проблемними, оскільки їх не можна передбачити.

На особливу увагу заслуговує наступне завдання кон'юнктурного аналізу агропродовольчого ринку – циклічність і сезонність його розвитку, що безпосередньо пов'язані з природно-

кліматичним чинником. Більше того, циклічність розвитку цього ринку зазнає впливу загальних економічних і галузевих циклів.

Зазначимо, що важливим методологічним питанням кон'юнктурного аналізу є визначення його структури.

Поряд із коротко- і середньостроковими станами кон'юнктури слід розрізняти необхідність поняття середньої характеристики кон'юнктури за тривалий період часу і на тривалу перспективу. У результаті в структурі дослідження економічної кон'юнктури можна виділити три взаємодоповнювальні процеси: поточне кон'юнктурне спостереження, кон'юнктурний огляд і кон'юнктурний прогноз [1].

У методології аналізу кон'юнктури ринку сільськогосподарської продукції та продовольства особливу роль відіграє визначення послідовності аналітичних робіт.

Для ухвалення рішень стосовно розвитку агропродовольчого ринку найбільший інтерес становить кон'юнктурний прогноз, який має відповідати певним вимогам. До основних вимог, на наш погляд, слід віднести такі: наукова обґрунтованість і надійність прогнозних значень; достовірність показників, тобто їх однозначність за використання різних методів; альтернативний характер прогнозу з чітким формулюванням усіх гіпотез і передумов, що покладені в його основу; наявність прийнятної методики оцінки достовірності прогнозу для можливого його коригування; своєчасність і цілеспрямованість прогнозу.

Отже, кон'юнктура ринку є складним і мінливим явищем. Вона залежить від елементів і дій, розвиток яких підпорядковується законам та характеризується певними якісними й кількісними ознаками. Це зумовлює необхідність використання для аналізу кон'юнктури різноманітних методів. Для певної систематизації їх необхідно розподілити на дві групи: загальні та спеціальні методи.

Загальні методи відображають науковий апарат досліджень, що використовується в усіх сферах життєдіяльності. Загальним методом дослідження є метод діалектики, який передбачає, що всі явища вивчаються у взаємозв'язку і взаємозалежності, а також у процесі руху, зміни й розвитку.

Спеціальні (конкретно-предметні) методи включають способи і прийоми дослідження, характерні для цієї сфери діяльності та знань. До спеціальних методів дослідження ринку сільськогосподарської продукції та продовольства, враховуючи його багатоаспектність і багатогранність, відносять методи економічного аналізу (статистичні та економіко-математичні), економіко-географічних досліджень, соціологічних досліджень.

Розглядаючи спеціальні методи дослідження ринку сільськогосподарської продукції та продовольства, необхідно виділити основні з них: порівняльний аналіз (горизонтальний, вертикальний, трендовий, одновимірний і багатовимірний); індексний метод; балансовий метод; графічний метод; методи математичної статистики (факторний аналіз (детермінований і стохастичний), кореляційно-регресійний аналіз, кластерний аналіз, багатовимірне шкалювання та ін.); картографічний метод; спостереження; опитування; експеримент тощо.

Зазначимо, що у дослідженні ринку сільськогосподарської продукції та продовольства можна залучати різні види порівняльного аналізу: горизонтальний, вертикальний, трендовий, одновимірний і багатовимірний.

Горизонтальний порівняльний аналіз досліджуваного нами ринку сільськогосподарської продукції та продовольства використовується для визначення абсолютних і відносних відхилень фактичного рівня оцінюваних показників від базового (планового, минулого періоду, середнього рівня).

За допомогою вертикального порівняльного аналізу вивчають структуру економічних явищ і процесів шляхом розрахунку частки в цілому (наприклад, частка витрат домашніх господарств на придбання продуктів харчування), співвідношення частин цілого між собою (наприклад, імпорту і внутрішнього виробництва продовольства в загальному обсязі його споживання), а також вплив чинників на рівень результативних показників шляхом порівняння їхніх величин до і після зміни відповідного чинника.

Балансовий метод слугує для відображення співвідношення, пропорцій двох груп взаємопов'язаних та урівноважених економічних показників, підсумки яких мають бути тотожні. Особливе значення у процесі дослідження ринку сільськогосподарської продукції та продовольства мають міжгалузеві баланси, які відображають розміри і напрями матеріально-фінансових потоків між сільськогосподарським виробництвом, харчовою промисловістю і торгівлею. За їх допомогою можна оцінити й обрати найбільш оптимальне співвідношення між різними галузями, а та-

кож економічно обґрунтувати розміщення на території певного виду виробництва з оцінкою забезпеченості сировиною й іншими ресурсами. Баланси використовуються і для розробки раціональних міжтериторіальних зв'язків. Для розвитку агропродовольчого ринку нашої країни особливого значення набувають міжрегіональні баланси, що оцінюють потоки ввезення і вивезення сільськогосподарської продукції, їх вартість та обсяги.

У процесі дослідження ринку сільськогосподарської продукції та продовольства дедалі ширше застосовують методи математичної статистики: факторний (детермінований і стохастичний), кореляційно-регресійний аналіз, кластерний аналіз, багатовимірне шкалювання та ін.

Слід зазначити, що ефективність досліджень агропродовольчого ринку забезпечує комплексне використання й поєднання наведених методів. При цьому можливість застосування певних методів залежить від інформаційної доступності. Поряд із доступністю багатьох джерел даних про розвиток ринку сільськогосподарської продукції та продовольства у формуванні інформаційної бази для його системної діагностики очевидним є той факт, що офіційна статистика має ряд недоліків, що негативно впливають на якість. До них належать такі:

1) відсутність важливих економічних показників. Зокрема, немає показників стану конкуренції на сільськогосподарському ринку, наявності й потенціалу ринкової інфраструктури тощо;

2) недостатньо відображена в статистичних даних інформація з питань зовнішніх зв'язків сільськогосподарського ринку;

3) конфіденційність даних;

4) характеристика приватного виробництва і тіншового бізнесу у сфері агропродовольчого ринку в інформаційній базі часто є не достовірними;

5) офіційні публікації статистичних даних через півроку чи рік після одержання результатів, що знижує рівень результативності оцінки.

Одним із найважливіших методичних питань дослідження розвитку ринку сільськогосподарської продукції та продовольства є визначення системи показників аналізу його кон'юнктури. У виборі її слід враховувати такі вимоги: показники мають бути вимірними, порівнянними, доступними і достовірними; всебічно відображати розвиток агропродовольчого ринку, що досліджується; враховувати вагомість того або іншого аспекту в процесі виведення інтегрального показника.

У сучасних умовах для аналізу та прогнозу кон'юнктури ринку сільськогосподарської продукції і продовольства використовують широкий перелік показників, які об'єднані в такі основні групи: показники внутрішнього товарообігу, показники зовнішньої торгівлі, цінові показники [2].

Показники внутрішнього товарообігу відображають динаміку й напрями змін кон'юнктури внутрішнього ринку та включають оборот оптової і роздрібною торгівлі сільськогосподарською продукцією, а також громадське харчування; обсяги продажів найбільших оптових і роздрібних торговельних підприємств; індекси вартості мінімального набору продуктів харчування; споживчі витрати (обсяг і структура) на купівлю сільськогосподарської продукції; інформацію про рух товарних запасів.

Аналіз динаміки реалізації сільськогосподарської продукції та продовольства через оптову і роздрібну торгівлю, а також обороту громадського харчування в абсолютних одиницях і з розрахунку на душу населення дозволяє оцінити характер і зміну платоспроможного попиту на продукти харчування.

Зазначимо, що істотні відмінності існують між характером динаміки запасів сировини і готової продукції. Обсяги запасів сировини безпосередньо залежать від обсягів виробництва: збільшення виробництва припускає зростання запасів сировини і навпаки, а запаси готової продукції у разі розширення виробництва зменшуються. Зростання запасів готової продукції свідчить про погіршення кон'юнктури: вони досягають максимального значення на початку кризи, мінімального – у переході з фази депресії у фазу пожвавлення, в момент розширення обсягів виробництва. Динаміка внутрішніх перевезень вантажів є результативним показником кон'юнктури ринку. Погіршення кон'юнктури, тобто скорочення попиту, зниження виробництва і відвантажень, негативно позначається на обсягах перевезень. Аналіз внутрішніх перевезень має охоплювати всі види транспорту відповідно до специфіки кожного, а також враховувати конкуренцію між різними видами.

Показники зовнішньої торгівлі включають: фізичний і вартісний обсяг зовнішньоторгового обігу; фізичний та вартісний обсяг експорту й імпорту та їхні індекси відносно попередніх періодів; географічний розподіл експорту й імпорту агропродовольчої продукції; сальдо торговельного балансу; товарну структуру експорту й імпорту; питому вагу країни у світовому експорті й імпорті.

Зазначимо, що з поліпшенням стану кон'юнктури ринку та зі збільшенням обсягів виробництва завдання зовнішньої торгівлі спрощуються. Погіршення кон'юнктури позначається передусім на показниках виробництва і лише тоді зумовлює зниження обсягів зовнішньоторговельних операцій. Подібна ситуація пояснюється договірними зобов'язаннями сторін за довгостроковими контрактами. Розбіжності можуть зумовлюватися нерівномірністю економічного розвитку різних країн.

Показники динаміки і рівня цін включають: індекс оптових цін; індекс роздрібних цін, що розраховується аналогічно індексу оптових цін.

У процесі дослідження кон'юнктури ринку рекомендують також порівнювати динаміку оптових і роздрібних цін. В окремих випадках доцільно порівнювати динаміку цін за різними видами сільськогосподарської продукції.

У зарубіжній практиці для оцінки кон'юнктури ринку часто використовують індекси ділової активності (динаміка основних характеристик виробництва товарів, товарних запасів, цін). Іноді для аналізу кон'юнктури будь-якого ринку сільськогосподарської продукції та продовольства оцінюють показники загальної економічної ситуації, тобто рівень зайнятості в цілому та в галузях, загальні обсяги інвестицій та обсяги інвестицій по галузях тощо.

Зазначимо, що додатковими індикаторами можуть бути такі характеристики ринку, як кількість споживачів (у деяких країнах – населення старше п'яти років, в інших – кількість сімей із дітьми), рівень доходу, територіальна структура роздрібних продажів тощо. Інколи в розрахунках оцінюється здатність населення до витрат (наприклад, за кількістю магазинів, ресторанів, кафе) [3].

Збалансованість функціонування агропродовольчого ринку певної території визначається рівнем платоспроможності покупців, що визначається шляхом опитування. При цьому відповіді можуть бути диференційовані за кількома характеристиками (наприклад, за насиченістю асортименту, якістю пропонованих товарів, ціною продуктів харчування, що реалізуються).

Для виявлення тенденцій у задоволенні потреб покупців на сільськогосподарському ринку необхідно за кожною із характеристик визначити думку опитуваного за можливими позиціями: погіршення, поліпшення або незмінність ситуації. Результат опитування можна оцінити за часткою відповідей кожної позиції в загальній їх кількості.

Зазначимо, що в деяких країнах визначають один із найважливіших кон'юнктурних індикаторів ринку – індекс споживчих настроїв (ІСН), який ґрунтується на соціологічних опитуваннях, наприклад Центру дослідження громадської думки (ЦДГД). Споживчі настрої формуються як із особистих спостережень з орієнтацією на потреби сім'ї, так і з комплексних досліджень, заснованих на взаємозв'язку її членів із широким колом рідних, знайомих, колег тощо. [4].

Поряд зі співвідношенням попиту і пропозиції як найважливішого напрямку кон'юнктурного аналізу існує сукупність інших показників пропорційності агропродовольчого ринку, тобто оптимальність відношення між різними елементами ринку. Певні диспропорції й деформації окремих складових частин ринку, як свідчить вітчизняний досвід, призводять до кризи, затримують і гальмують розвиток ринкових відносин, що робить ринок неефективним. Тому вивчення макро- і мікропропорцій агропродовольчого ринку є важливими і завжди актуальними завданнями аналізу ринкової кон'юнктури. Відповідно до оцінок пропорцій необхідна характеристика тенденцій їхніх динамічних змін, аналіз структурних зрушень і регіональних відмінностей у пропорціях ринку. У процесі дослідження пропорційності ринку доцільно використовувати такі інструменти, як баланс, відносні величини структури і координації, компаративні (порівняльні) індекси тощо. Для структурного аналізу можна залучати методи аналізу коливань показників пропорційності, їхні трендові й регресійні моделі.

Під час аналізу пропорційності ринку використовують два основні відносні показники структури: частку (питому вагу), тобто характеристику в частині цілого, і коефіцієнт співвідношення, тобто безпосереднє зіставлення двох явищ або частин певної сукупності. Показник частки відображає ту частину, яку вона займає у всій сукупності. Аналіз пропорцій ринку слід проводити як у статистиці, так і в динаміці.

Найважливішою пропорцією агропродовольчого ринку після попиту і пропозиції є співвідношення внутрішнього виробництва й імпорту продуктів харчування, а також частка витрат населення на харчування у загальному обсязі споживчих витрат та їх розподіл між різними групами населення за доходами. Диспропорції в структурі витрат населення, що відображені з найбільшою часткою витрат на продукти харчування (50 % і більше), свідчать про низький рівень доходів і якості життя населення.

Зазначимо, що найважливішою ознакою кон'юнктури будь-якого ринку є основна його пропорція – співвідношення попиту і пропозиції. Балансу або рівності цих двох головних категорій на практиці досягти досить складно. При цьому дисбаланс попиту і пропозиції визначає тип ринку. Збалансованість або розбалансованість ринку – процес динамічний, ситуація може постійно змінюватися, тому її необхідно вивчати. Складність аналізу полягає в тому, що якщо товарна пропозиція – показник документований, то попит безпосередньо оцінити не можна. Звичайно, основні його закономірності й тенденції можна оцінити за товарооборотом (реалізованим попитом) або купівельною спроможністю населення, але фактичний попит з певних причин може їм не відповідати, а розрахунки відображатимуть умовний характер.

У статистичному співвідношенні попиту і пропозиції встановлюється за допомогою балансу попиту-пропозиції. Проте такий розрахунок можливий лише в межах усього товарного ринку сільськогосподарської продукції та продовольства в цілому. Суть розрахунку полягає в наступному: визначають обсяг товарної пропозиції (за даними про надходження або фактичний продаж, з необхідними розрахунками) і купівельну спроможність населення (доходи з коригуванням на приріст заощаджень мінус обов'язкові платежі), що відображають сукупний попит населення [5].

Одним із способів неформальної оцінки ринкової кон'юнктури може бути порівняння попиту (продажів), пропозиції (внутрішнє виробництво і ввезення) й обсягу товарних запасів. У процесі зіставлення позицій (збільшення, стабільність, зменшення) наведених індикаторів ринку можна охарактеризувати його стан.

Слід враховувати, що споживачі неохоче надають інформацію про структуру попиту і переваги, отже відсутність статистичної інформації про вплив різних чинників на величину попиту слід компенсувати експертними оцінками попиту та його зміни під дією економічних явищ.

Висновки. Зазначене вище дає підстави зробити висновок, що комплексне дослідження агропродовольчого ринку є необхідною передумовою формування стратегії і тактики його розвитку. Для проведення комплексного дослідження агропродовольчого ринку й одержання чіткої інформації найбільш доцільно, на нашу думку, використовувати такі методологічні принципи: цілеспрямованості; комплексності; системності; систематичності; динамічності; врахування галузевої та територіальної специфіки; об'єктивності; ефективності.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Костюхин Д.И. Конъюнктура мирового капиталистического хозяйства / Д.И. Костюхин. – М.: Международные отношения, 1973. – 310 с.
2. Пископель Ф.Г. Основы изучения конъюнктуры капиталистического хозяйства / Ф.Г. Пископель. – М.: Международные отношения, 1960. – 29 с.
3. Клинов В.Г. Экономическая конъюнктура. Факторы и механизмы формирования / В.Г. Клинов. – М.: Экономика, 2005. – 278 с.
4. Бутенко А.И. Кон'юнктурний аналіз товарного ринку / А.И. Бутенко, В.Р. Кучеренко, В.А. Рак-Ягорлицький. – Одеса: Автограф, 2000. – 156 с.
5. Пешкова Е.П. Маркетинговий аналіз в діяльності фірми / Е.П. Пешкова. – М.: Ось-89, 1993.

REFERENCES

1. Kostjulin D.I. Kon#junktura mirovogo kapitalisticheskogo hozjajstva / D.I. Kostjulin. – M.: Mezhdunarodnye otnoshenija, 1973. – 310 s.
2. Piskoppel' F.G. Osnovy izuchenija kon#junktury kapitalisticheskogo hozjajstva / F.G. Piskoppel'. – M.: Mezhdunarodnye otnoshenija, 1960. – 29 s.
3. Klinov V.G. Jekonomicheskaja kon#junktura. Faktory i mehanizmy formirovanija / V.G. Klinov. – M.: Jekonomika, 2005. – 278 s.
4. Butenko A.I. Kon'junkturyj analiz tovarnogo rynku / A.I. Butenko, V.R. Kucherenko, V.A. Rak-Jagorlyc'kyj. – Odesa: Avtograf, 2000. – 156 s.
5. Peshkova E.P. Marketingovyj analiz v dejatel'nosti firmy / E.P. Peshkova. – M.: Os'-89, 1993.

Методические подходы к оценке конъюнктуры агропродовольственного рынка

М.И. Ибатуллин

Раскрыта экономическая сущность понятия «кон'юнктура» и рассмотрены основные подходы к определению этого понятия разными учеными. Освещены теоретико-методические основы исследований агропродовольственного рынка. Рассмотрены свойства конъюнктуры и ее особенности на рынке агропродовольственной продукции. Осуществлена оценка существующих теоретико-методических подходов к конъюнктурному анализу исследуемого рынка. Обоснована необходимость создания системы оперативного сбора, обработки, хранения и распространения информации о конъюнктуре рынка в конкретный момент времени. Проанализированы сущность и методика проведения ценового мониторинга в условиях украинского рынка. Проведен анализ способов оценки рынка.

Ключевые слова: конъюнктура рынка, агропродовольственный рынок, система управления конъюнктурой рынка, агропродовольственная продукция.

Methodological approaches to assessing agri-food market conditions

M. Ibatullin

Market conjuncture has four fundamental characteristics: dynamism, proportionality, variability, and cyclicity. Agricultural commodity and food market is not an exception to the case. In order to reflect the characteristics, a situational analysis of the market should be directed to find solutions for the four conceptual problems: analysis of the dynamic patterns and tendencies; analysis of the development proportionality; analysis of the market stability; analysis of the market development recurrence, definition of the cycles.

Price monitoring is an operative tracking of internal prices (the prices at which agricultural producers sell their goods, procurement prices, prices for retailing and wholesaling) at different levels – district, regional and national.

Dynamism is a key feature of agricultural commodity and food market, which indicates its capacity regarding growth, reduction or stability.

Spontaneity of agricultural commodity and food market is still its main property. Studying casual and constant fluctuations, their frequency and power gives an idea of the market development stability, whereas casual fluctuations of agricultural commodity and food market are the most problematic because they are impossible to be predicted.

Therefore, market conjuncture is a complex and changing phenomenon. It depends on some elements and actions, the development of which complies with laws, being characterized by certain qualitative and quantitative criteria. The abovementioned issues are the preconditions for the need to use different approaches while analyzing market environment. With a purpose of their certain systematization, they should be divided into two groups: general methods and special ones.

While doing agricultural commodity and food market research, various types of comparative analysis can be applied: horizontal, vertical, trending, one-dimensional and multidimensional.

Horizontal comparative analysis is used for agricultural commodity and food market research to determine the absolute and relative deviations of the actual level of the evaluated parameters from the basic one.

Vertical benchmarking helps to study the structure of economic phenomena and processes by calculating a proportion in the total (for instance, the share of households' expenditures on buying food), the ration of the parts of the total among each other, as well as the impact of factors on the level of performance indicators by comparing their values and volumes before and after the change of the relevant factor.

An equity method serves to reflect the ratio, the proportions of the two groups of interrelated and balanced economic indicators, the results of which should be identical.

The abovementioned facts lead to the conclusion that complex agri-food market research is a prerequisite for further determination of strategies and tactics for its development. To do comprehensive agri-food market research and to get accurate information, it is the most appropriate to use the following methodological principles: purposefulness, complexity; consistency; systematic; dynamic; consideration of sector and territory specificity; objectivity; efficiency.

Keywords: market conditions, agri-food market, system of market conjuncture management, agri-food products.

Надійшла 09.10.2015 р.

УДК 330.36.053-026.372:631.11[®]

АРТИМОНОВА І.В., ТКАЧЕНКО К.В., ЛИПКАНЬ О.В., кандидати екон. наук

Білоцерківський національний аграрний університет

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДИЧНІ АСПЕКТИ ТРАКТУВАННЯ КАТЕГОРІЇ «СТІЙКОСТІ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВ»

Розглядається економічна суть категорії «стійкість сільськогосподарських підприємств» як один із ключових факторів забезпечення їх сталого розвитку в умовах нестабільності економіки України. Проаналізовано різні підходи до трактування цього визначення різними вченими та економістами-практиками, та зроблена їх систематизація. На основі проведеного дослідження авторами запропоновано своє трактування категорії, що досліджується, для його більш повного та глибокого розуміння.

Ключові слова: стійкість, сталий розвиток, аграрне підприємство, теоретико-методичні аспекти стійкості.

Постановка проблеми. Невід'ємною умовою стійкого розвитку сільськогосподарських підприємств є необхідність розробки комплексу інструментів, адекватних ринковій ситуації, які дають змогу враховувати численні виклики та забезпечувати підвищення їх економічної стійкості. При цьому основною метою розвитку суб'єктів господарювання галузі слід вважати створення умов для розширеного відтворення, збереження динаміки розвитку в довгостроковій перспективі на основі мінімізації негативного впливу ризику та невизначеності на результати їхньої діяльності. У зв'язку із цим актуальним є проведення поглиблених науково-методичних і прикладних досліджень, присвячених економічній стійкості й розробці сучасних методів та інструментів управління в напрямі забезпечення високої адаптивності сільськогосподарських підприємств до умов внутрішнього та зовнішнього середовища. Актуальність, практична затребуваність

[®] Артімонова І.В., Ткаченко К.В., Липкань О.В., 2015.

та необхідність наукового пошуку шляхів вирішення цієї проблеми зумовили вибір теми дослідження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Загальнотеоретичні та методологічні основи економічної стійкості складних систем набули висвітлення у фундаментальних працях зарубіжних науковців: Л. Вальраса, Я. Корнаї, А. Маршалла, В. Парето, А. Сміта та інших. Системні і відтворювальні підходи до вирішення проблем забезпечення економічної стійкості були розвинені у наукових працях М. Кейнса, Ф. Кене, М. Кондратьєва, В. Леонтєва, М. Портера, А. Тоффлера, Й. Шумпетера та інших.

Вагомий внесок у розробку проблеми забезпечення економічної стійкості господарських систем із позицій системного підходу зробили вітчизняні вчені: В.Г. Андрійчук, В.М. Гець, О.І. Гуроров, О.М. Варченко, А.С. Даниленко, П.М. Макаренко, О.В. Олійник, Б.Й. Пасхавер, О.М. Шпичак, О.В. Шубравська та ін.

Мета і завдання дослідження – розробка теоретичних і методичних підходів до трактування «стійкості сільськогосподарських підприємств».

Матеріал і методика дослідження. У роботі використано загальнонаукові та спеціальні методи економічних досліджень, зокрема: системний підхід – у вивченні зв'язків між явищами і процесами в системі забезпечення економічної стійкості підприємств; діалектичний та абстрактно-логічний – у проведенні теоретичних узагальнень, формуванні висновків.

Результати досліджень та їх обговорення. Економічна діяльність господарюючих суб'єктів у ринкових умовах характеризується фінансовими процесами у взаємозв'язку із маркетинговими, виробничими, організаційно-управлінськими, кадровими, ринковими й іншими процесами, що знаходить своє відображення у понятті «економічна стійкість». Узагальнення наукових праць дало змогу встановити, що стійкість характеризує не лише можливість зберегти рівноважний стан за впливу зовнішніх і внутрішніх сил, але й змінювати властивості та знову створювати стан рівноваги, тобто визначає можливість системи перейти на новий рівень рівноважного стану. На основі використання логіки пізнання фундаментальних законів стійкості постає можливість визначити загальні риси сутності та змісту стійкості, властиві соціально-економічним системам.

Розглянемо особливості формування поняття стійкості щодо економічних систем у різних наукових школах. Так, в основу теорії економічної рівноваги Л. Вальраса покладено систему загальної економічної рівноваги, яку називають замкнутою математичною моделлю економічної рівноваги. З метою обґрунтування запропонованої моделі цей дослідник використовував принцип суб'єктивної корисності, поділяючи економічні суб'єкти виробництва на домогосподарства та підприємства. Ця модель розглядає рівноважний стан ринків, що проявляється у рівновазі попиту та пропозиції продуктивних сил. Окрім того, йому вдалося поєднати у своїй теорії підприємство та домогосподарство, тобто виробника і споживача. За Л. Вальрасом, економічна рівновага залежить від двох факторів: витрат підприємства, ціни продажу та валового прибутку у вигляді витрат домогосподарств. Підприємство є основною ланкою в економічній статичній рівновазі.

Водночас запропонована дослідником модель не враховує таку складову як накопичення, а також несе в собі певні спрощення: статичність, яка проявляється в незмінності запасів, а також способів виробництва та споживчих переваг; існування досконалої конкуренції та доступність до повної інформації суб'єктів виробництва. В аналізованій моделі прийнято таку рівновагу, за якої існує рівність між доходами і витратами, а також між цінностями продукту виробництва та цінностями факторів виробництва, що формуються відповідно до закону альтернативних витрат. У такій моделі відсутній підприємницький прибуток, тобто можна говорити про неокласичну теорію, яка розглядає питання економічного росту підприємств, нововведення, зміну споживчих переваг та ін.

На противагу цьому Й. Шумпетер у своїй праці «Теорія економічного розвитку» пропонує теорію економічного розвитку на основі аналізу факторів підприємства, які зумовлюють його формування. Автор, аналізуючи статичну модель, яку він називає господарським кругообігом, обґрунтовує думку, що в моделі відсутній як прибуток, так і процент, оскільки є відмінність між доходом на поточний момент часу та в майбутньому.

Заслугують на увагу виділені ним чинники, що порушують рівновагу зсередини, а саме: нові виробничі комбінації, які зумовлюють зміни в економіці, – розробка нового виду продукції; освоєння прогресивної технології та організації виробництва; вихід на нові ринкові сегменти і т.д.

Їх Й. Шумпетер назвав «нововведеннями». Отже, концепція економічного розвитку ґрунтується на ролі підприємця, який веде пошук та запровадження результатів технічного прогресу.

Отже, за Й. Шумпетером, інновації є основним джерелом прибутку, якого не може бути за простого відтворення. З метою придбання інноваційних розробок підприємці звертаються до комерційних банків за кредитами, тому відбувається перерозподіл потоку ресурсів у вигляді суспільного капіталу. На думку Й. Шумпетера, саме банки є держателями повноважень для здійснення нових виробничих змін. Наявність позики дозволяє підприємствам виходити на ринок факторів виробництва, на якому потенційно може бути рівновага попиту та пропозиції, яка в подальшому може порушуватися. Причиною цього є потреба в додатковій кількості ресурсів, що підвищує ціни на них, і як наслідок, порушується рівноважний кругообіг.

Наявність прибутку в моделі економічного розвитку Й. Шумпетера зумовлена винагородою за підприємницьку діяльність. Прибуток – це головна мета діяльності підприємства, одна із важливих умов економічної стійкості. Водночас прибуток не може бути постійною величиною, оскільки він залежить від новаторства підприємства. Однак автор зауважує, що стан рівноваги на підприємстві відсутній через постійну його орієнтацію на одержання прибутку, який залежить від стану динамічного процесу розвитку.

На основі підходу Й. Шумпетера, дослідники Л. Мізес і Ф. Хайек [1] обґрунтували неоліберальний напрям, де підприємець (підприємство) не спроможний забезпечити балансування попиту та пропозиції ринку, а виступає активним перетворювачем. У свою чергу Р. Кантільон, Ж. Б. Сей і Дж. С. Мілль [2] зосередили увагу на ролі підприємства й на тому, що прибуток є винагородою, яку одержують у результаті раціонального поєднання факторів виробництва. Так, Р. Кантільон у праці «Есе про природу торгівлі загалом» доповнив теорію Й. Шумпетера, показав, що невідповідність попиту та пропозиції створює можливість для придбання більш дешевого товару, який можна продати дорожче, тобто забезпечує можливість одержання прибутку.

Сучасні економісти приділяють увагу питанням максимізації прибутку та мінімізації ризиків розвитку підприємства. Так, Р. Курно адаптував систему диференційованого обчислення до визначення обсягу виробництва, який забезпечує максимум прибутку. Розрахунок оптимального обсягу виробництва, за якого чистий прибуток досягає максимуму, здійснив А. Маршалл у праці «Принципи економічної науки» [3].

Питання мінімізації витрат вивчав П. Самуельсон у розгляді поняття граничної корисності [4]. Зазначимо, що класичні та неокласичні теорії пояснюють стійкість на основі обґрунтування необхідності державного регулювання ринку. Економічна стабілізація у вигляді встановлення рівноваги є процесом стабілізації системи, що характеризується одержанням прибутку, стійким зростанням обсягів виробництва, зайнятості та практично незмінним рівнем цін.

Водночас Г. Саймон у праці «Адміністративна поведінка» [5], піддаючи сумніву думку про раціональне функціонування підприємства, метою якого є лише максимізація прибутку, привернув увагу до колективного прийняття рішень, для яких характерним є відсутність можливості попередньо передбачити наслідки прийнятих рішень, а також особистісні інтереси членів колективу підприємства. Подібну думку поділяли Дж. Робінсон, а після Р. Халль та С. Хітч також не піддали критиці позиції, що у підприємства головною метою діяльності є максимізація прибутку. Зокрема, вони довели неможливість у довгостроковій перспективі досягти максимізації прибутку в точці, яка зрівнює граничні витрати та граничний дохід. На основі цього Дж. Стігліц зазначав, що не прибуток слід вважати головною метою у прийнятті управлінських рішень для підприємств, які орієнтуються на стійке і тривале функціонування на ринку. Дослідник наголосив, що для американських компаній головною метою є підвищення рівня ринкових котирувань їхніх акцій, для японських – підвищення якості продукції та активізація методів пропонування на ринку нової продукції.

Отже, дискусія представників різних шкіл економічної теорії свідчить про те, що їхні думки не є діаметрально протилежними. Зазначимо, що поняття «стійкість» характеризує стан системи відносно впливів на неї, який визначається внутрішніми властивостями самої системи. Узагальнення підходів економічної теорії до розуміння поняття «стійкості» дало можливість виділити два аспекти: у народногосподарському аспекті воно визначається як одна з умов забезпечення економічної рівноваги національного ринку, на рівні господарюючого суб'єкта – як його спроможність до довгострокового виконання виробничо-господарських функцій. Очевидно, що у нинішніх умовах розвиток господа-

руючих суб'єктів забезпечується на основі економічного зростання. З огляду на це у сучасній економічній літературі автори роблять акцент на дослідженні економічної стійкості безпосередньо підприємств, які належать до соціально-економічних систем.

Варто наголосити, що соціально-економічна система характеризується наявністю комплексу різних параметрів: функціонує в умовах дії значної кількості зовнішніх факторів, а також відхилень, які виникають всередині системи; спроможна до відповідної реакції на зовнішні та внутрішні впливи середовища шляхом забезпечення зв'язків між структурними елементами та між елементами і середовищем. Соціально-економічна система намагається зберегти цілісність, постійно балансує між внутрішніми можливостями та зовнішніми силами навколишнього середовища для довгострокового виконання виробничих функцій.

Як зазначає О.Ю. Бобровська [6], забезпечення підвищення цілісності системи сприяє ефективності її функціонування за рахунок цілеспрямованої дії складових елементів, підвищення їх гнучкості та адекватної реакції на зміни. Під терміном «стійкість» автор розуміє здатність системи повертатися до стану рівноваги після того, як вона була виведена з нього під впливом внутрішніх або зовнішніх чинників. Подібну думку поділяє А. Бойко, яка тлумачить категорію «економічна стійкість» як комплексну властивість складної, відкритої, динамічної економічної системи, що розвивається, залишається відносно незмінною (зберігати свої життєво важливі структурні та функціональні якості) упродовж певного інтервалу часу під дією зовнішніх і внутрішніх шоків впливів, а також реагує на них та пристосовується до нових обставин [7].

Погоджуємося із твердженням, що найважливішою ознакою стійкості економічної системи є її здатність функціонувати та розвиватися в умовах змінюваного внутрішнього і зовнішнього середовища. Тому поділ факторів, що впливають на стійкість, на внутрішні, зовнішні й успадковані є найсуттєвішим. Тільки інтегрована сукупність дій усіх цих факторів забезпечує цілісність та єдність сукупного й індивідуального економічного відтворення [8].

Отже, аналізуючи економічну рівновагу з погляду її стійкості, розглядають також динаміку, яка допускає можливість змін економічних об'єктів – динамічну стійкість розвитку. Різниця між функціонуванням і розвитком полягає у тому, що режим функціонування розглядає кількісне відтворення початкового стану, а режим розвитку – сукупність кількісних, якісних і структурних змін у системі. Йдеться про спроможність на основі оцінки зовнішнього і внутрішнього середовища послідовних змін властивостей та переходу до нового стану, за якого наслідки впливу будуть у допустимих межах (рис. 1).

Вважаємо, що це поняття необхідно розмежувати з іншими поняттями, які часто використовують щодо соціально-економічних систем як синоніми. Йдеться про такі поняття, як «надійність», «гнучкість», «ефективність».

Отже, стійкість відрізняється від усіх розглянутих понять комплексним урахуванням цілісної сукупності якостей та є системною категорією, яка характеризується такими ознаками: збереження рівноваги у процесі взаємодії із середовищем; можливість оцінювання збереження стану рівноваги; збереження стану рівноваги як із позиції статичності, так і динаміки; здатність змінювати властивості та створювати новий рівноважний стан.

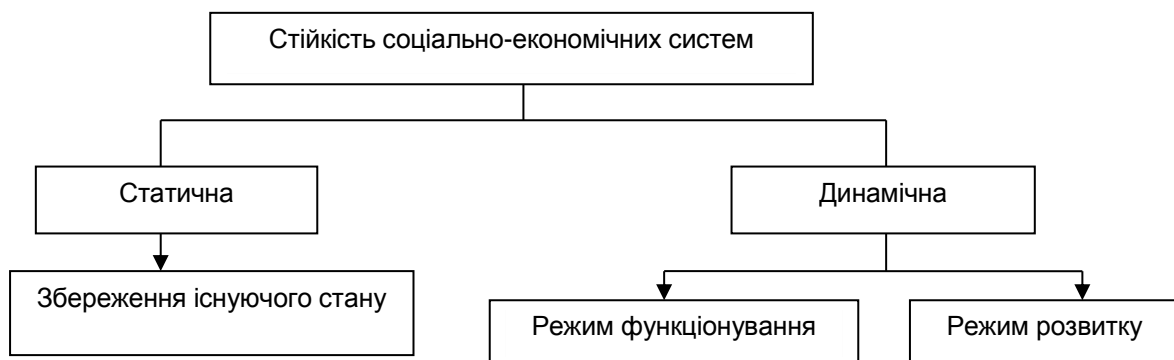

Рис. 1. Класифікація стійкості соціально-економічних систем.

Джерело: складено автором.

Розглянемо існуючі підходи іноземних і вітчизняних науковців до розуміння поняття «економічна стійкість» на мікрорівні. Дослідження зарубіжної економічної думки широко представлені у працях Е. Альтмана, Д. Блісса, А. Вінакора, У. Кінга, Д. Кліланда, К. Друрі, А. Уолла та ін. [9]. Так, представники емпіричних прагматиків (Р. Фоук та ін.), розглядаючи питання кредитоспроможності, використовували показники, які характеризують власний капітал, оборотні засоби і короткострокову кредиторську заборгованість. Їхнім доробком у теорії забезпечення стійкості підприємства є обґрунтування численних аналітичних коефіцієнтів, основою для розрахунку яких слугує статична звітність. На основі одержаних результатів приймаються управлінські рішення щодо забезпечення стійкості підприємства [10].

Інший напрям пропонує школа статистичного фінансового аналізу (А. Уолл, К. Друрі, К. Пазанн та ін.), основною ідеєю якого є наявність критеріїв із пороговими значеннями за кожним із аналітичних коефіцієнтів. Ними запропоновано визначати нормативи за допомогою статистичних методів за окремими галузями та групами підприємств. Дослідження цих авторів показали, що для коефіцієнтів характерна часова і просторова мультиколінеарність. Праці представників цих шкіл в основному стосуються фінансової складової стійкого стану [11].

Наступну школу (теорія управлінської стійкості) представляли прибічники мультиваріативного аналізу (Д. Блісс, А. Вінакор, У. Кінг, Д. Макклеландта та ін.), які розглядали стратегічні засади розвитку підприємства на основі побудови системи показників, що відображають функціональні аспекти його діяльності. При цьому можуть бути використані імітаційні моделі, побудовані на основі аналітичних коефіцієнтів [12].

Цей напрям підтримали прибічники школи аналітиків, які вирішували питання прогнозування можливого банкрутства підприємства. Зокрема, Е. Альтман [13] зробив акцент не на ретроспективному, а на перспективному аналізу стратегії підприємства. У подальшому модель Альтмана була уточненою на основі збільшення кількості показників макроекономічного аналізу, які впливають на ймовірність банкрутства.

Висновки. Аналіз і систематизація існуючих підходів до розуміння економічної стійкості дали підстави для певних тверджень. Так, найбільш поширеним підходом є отожднення стійкості із фінансовими аспектами діяльності, зокрема з оцінкою співвідношення між вартістю всього обсягу необхідних факторів виробництва та величиною власних і позичкових коштів їх формування. Як зовнішній прояв стійкості розглядається платоспроможність.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Биншток Ф. И. История экономических учений / Ф. И. Биншток. – М.: РИОР, 2006. – 2-е изд. – С. 153–159.
2. Милль Дж. С. Основы политической экономии: в 3 т. / Дж.С. Милль. М.: Прогресс, 1980. – Т. 1.
3. Яэй Ж.-Б. Трактат по политической экономии / Ж.-Б. Сэй. – М.: Дело, 2000. – С. 23–24.
4. Маршалл А. Принципы политической экономии: в 3 т. / А. Маршалл; пер с англ. Р. И. Столпера, В. Т. Рысина и В. И. Бомкина. – М.: Прогресс, 1993.
5. Самуэльсон П. Принцип максимизации в экономическом анализе (Нобелевская лекция, прочитанная в Стокгольме 11 декабря 1970 г.) / П. Самуэльсон // THESIS. – 1993. – Вып. 1.
6. Simon H. A. Administrative Behavior / H. A. Simon. – N.Y., 1947.
7. Бобровская Е. Ю. Консолидация региональных политик и стратегий как предпосылка устойчивого развития регионов / Е. Ю. Бобровская // Регион. проблемы современной экономической науки: междунар. рос.-укр. сб. науч. тр. – Нальчик-Днепрпетровск, 2013. – С. 10–18.
8. Бойко А. Концептуалізація стійкості національної економіки. Консолідована економічна політика як чинник сталого розвитку регіону / А. Бойко // Вісник КНТЕУ. – 2014. – № 1. – С. 5–17.
9. Козловський С.В. Теоретико-методологічні підходи до визначення стійкості економічних систем / С.В. Козловський, В.В. Семененко, Р.Ю. Шевчук // Збірник наукових праць ВНАУ. Серія: екон. науки. – 2012. – Том 2. – № 4 (70). – С. 106–110.
10. Друри К. Введение в управленческий и производственный учет / К. Друри. – М.: Аудит; ЮНИТИ, 1998. – 783 с.
11. Ковалев В. В. Финансовый анализ: методы и процедуры / В. В. Ковалев. – М.: Финансы и статистика, 2003. – 506 с.
12. Ким Дж. О. Факторный, дискриминативный и кластерный анализ / Дж. О. Ким, Г. У. Мьюглер, У. Р. Клекка. – М.: Финансы и статистика, 1989.
13. Кинг У. Стратегическое планирование и хозяйственная политика / У. Кинг, Д. Клиланд. – М., 1988.
14. Altman E. Corporate Financial Distress and Bankruptcy / E. Altman. – 3rd ed. – John Wiley and Sons, 2005.

REFERENCES

1. Binshtok F. I. Istorija jekonomicheskikh uchenij / F. I. Binshtok. – M.: RIOR, 2006. – 2-e izd. – S. 153–159.
2. Mill' Dzh. S. Osnovy politicheskoy jekonomi: v 3 t. / Dzh.S. Mill'. M.: Progress, 1980. – T. 1.

3. Jajej Zh.-B. Traktat po politicheskoy jekonomii / Zh.-B. Sjej. – M.: Delo, 2000. – S. 23–24.
4. Marshall A. Principy politicheskoy jekonomii: v 3 t. / A. Marshall; per s angl. R. I. Stolpera, V. T. Rysina i V. I. Bomkina. – M.: Progress, 1993.
5. Samujel'son P. Princip maksimizacii v jekonomicheskom analize (Nobelevskaja lekcija, pročitannaja v Stokgol'me 11 dekabnja 1970 g.) / P. Samujel'son // THESIS. – 1993. – Vyp. 1.
6. Simon H. A. Administrative Behavior / H. A. Simon. – N.Y., 1947.
7. Bobrovskaja E. Ju. Konsolidacija regional'nyh politik i strategij kak predposylka ustojchivogo razvitija regionov / E. Ju. Bobrovskaja // Region. problemy sovremennoj jekonomicheskoy nauki: mezhdunar. ros.-ukr. sb. nauch. tr. – Nal'chik-Dnepropetrovsk, 2013. – S. 10–18.
8. Bojko A. Konceptualizacija stijkosti nacional'noi' ekonomiky. Konsolidovana ekonomichna polityka jak chynnyk stalogo rozvytku regionu / A. Bojko // Visnyk KNTEU. – 2014. – № 1. – S. 5–17.
9. Kozlovsk'kyj S.V. Teoretyko-metodologichni pidhody do vyznachennja stijkosti ekonomichnyh system / S.V. Kozlovsk'kyj, V.V. Semenenko, R.Ju. Shevchuk // Zbirnyk naukovyh prac' VNAU. Serija: ekon. nauky. – 2012. – Tom 2. – № 4 (70). – S. 106–110.
10. Druri K. Vvedenie v upravlencheskij i proizvodstvennyj uchet / K. Druri. – M.: Audit; JuNITI, 1998. – 783 s.
11. Kovalev V. V. Finansovyj analiz: metody i procedury / V. V. Kovalev. – M.: Finansy i statistika, 2003. – 506 s.
12. Kim Dzh. O. Faktornyj, dikrimativnyj i klasternyj analiz / Dzh. O. Kim, G. U. M'jugler, U. R. Klekka. – M.: Finansy i statistika, 1989.
13. King U. Strategicheskoe planirovanie i hozjajstvennaja politika / U. King, D. Kliland. – M., 1988.
14. Altman E. Corporate Financial Distress and Bankruptcy / E. Altman. – 3rd ed. – John Wiley and Sons, 2005.

Теоретико-методические аспекты трактовки категории «устойчивость сельскохозяйственных предприятий»

И.В. Артимонова, Е.В. Ткаченко, Е.В. Липкань

Рассматривается экономическая суть категории «устойчивость сельскохозяйственных предприятий» как один из ключевых факторов обеспечения их устойчивого развития в условиях нестабильности экономики Украины. Проанализированы различные подходы к трактовке этого определения различными учеными и экономистами-практиками, и сделана их систематизация. На основе проведенного исследования авторами предложено свою трактовку категории исследуемого для его более полного и глубокого понимания.

Ключевые слова: Устойчивость, устойчивое развитие, аграрное предприятие, теоретико-методические аспекты устойчивости.

Theoretical and methodological aspects of the interpretation of the category of "stability" of agricultural enterprises

I. Artimonova, K. Tkachenko, O. Lipcan

The economic activity of economic entities in the market environment characterized by financial processes in relation to the marketing, production, organization and management, personnel, market and other processes is reflected in the notion of "economic stability." Synthesis of scientific papers allowed to establish that stability characterizes not only the opportunity to preserve equilibrium state when exposed to external and internal forces, but also to change properties and re-establish equilibrium, that determines whether the system move to a new equilibrium level. On the basis of the fundamental laws of logic knowledge stability arises to determine the general features of the nature and content of stability inherent social and economic systems.

In the article the essence of economic categories "sustainability of agricultural enterprises" is described as one of the key factors to ensure their sustainability in an unstable economy of Ukraine. The authors analyzed various approaches to the interpretation of this definition, various scientists and economists practitioners, and made their ordering. On the basis of the study authors suggested their interpretation of the category studied for its fuller and deeper understanding.

Modern economists are paying attention to maximize profits and minimize the risks of the enterprise. Thus, R. Curno adapted system of differential calculus to determine the volume of production, which provides maximum profits. The calculation of the optimal level of production in which net income reaches a maximum, A. Marshall made in his work "Principles of economics".

Discussion of different schools of economic theory indicates that their opinions are not diametrically opposed. Note that the term "sustainability" describes the state of the relative impact on it, which is determined by internal properties of the system. Synthesis approaches of economic theory to understand the concept of "sustainability" has made it possible to distinguish two aspects: the national economic aspect, it is defined as a condition to ensure the economic equilibrium of the national market, the level of business entity - as its ability to perform long-term industrial and economic functions. Obviously, in the current environment of economic development entities is provided on the basis of economic growth. In view of this in modern economic literature, the authors do focus on study of economic stability directly enterprises belonging to the social and economic systems.

It should be emphasized that the socio-economic system characterized by a set of different parameters, functions in terms of a significant number of external factors as well deviations that occur within the system is able to respond to external and internal environmental impacts by providing linkages between the Structural and between elements and environment. Socio-economic system is trying to preserve the integrity, constantly balancing between internal capabilities and external forces for long-term environmental performance of production functions.

Analysis and systematization of existing approaches to understanding economic stability gave rise to certain allegations. Thus, the most common approach is the identification of financial stability matters, in particular with the assessment ratio between the value of total inputs required and owned and borrowed funds of their formation. As the outward manifestation of stability seen solvency.

Keywords: the stability, sustainable development of the agricultural enterprise, theoretical and methodological aspects of sustainability.

Надійшла 15.10.2015 р.

УДК 338.439.5

БОНДАРЕНКО Р.І., аспірантка

Науковий керівник – **ШУСТ О.А.**, д-р екон. наук, доцент

Білоцерківський національний аграрний університет

bond.ruslana@ukr.net

СУТНІСТЬ КАТЕГОРІЇ «АГРОПРОДОВОЛЬЧИЙ РИНОК», ЙОГО РОЛЬ ТА МІСЦЕ В СТРУКТУРІ АПК

Розкрито зміст поняття агропродовольчий ринок, під яким розуміють систему економічних відносин між суб'єктами ринку у сфері виробництва, розподілу, обігу та споживання агропродовольчих ресурсів та продовольчих товарів. Обґрунтовано авторське тлумачення цього поняття та його місце в структурі агропромислового комплексу. Досліджено особливості формування та структурної організації агропродовольчого ринку.

Ключові слова: агропродовольчий ринок, структура ринку, суб'єкти агропродовольчого ринку.

Постановка проблеми. В глобальному ринковому середовищі ключову роль у конкурентоспроможності аграрного сектору відіграє рівень ефективності функціонування ринків сільськогосподарської продукції та продовольства, які забезпечують переміщення продукції до кінцевого споживача й отримання прибутку виробником.

Ряд вітчизняних науковців дотримується думки, що сталий розвиток аграрної економіки України має базуватися на ефективному функціонуванні агропродовольчого ринку, який виступає індикатором стану галузі й соціальної стабільності суспільства [5]. При цьому, ефективне функціонування агропродовольчого ринку можливе лише завдяки формуванню дієвого економічного механізму, який здатен оптимізувати взаємодію та інтегрувати усі ринкові компоненти.

Дослідження концептуальних умов існування ринків с.-г. продукції та продовольства показало, що на сьогодні в категоріально-понятійному апараті аграрної економіки відсутнє чітке трактування категорії «агропродовольчий ринок», поняття ототожнюється з категорією «аграрний ринок» або «ринок сільськогосподарської продукції» [9], який певною групою науковців розширюється до рівня «агропромислового ринку» [8].

Відсутність чіткої змістовної межі категорії «агропродовольчий ринок» ускладнює подальшу розробку науково обґрунтованих нововведень та обмежує можливості оптимізації роботи агропродовольчого ринку як такого.

Аналіз останніх публікацій та досліджень. Теоретичним основам та удосконаленню категоріально-понятійного апарату економіки АПК присвячені роботи багатьох вітчизняних науковців: В. Андрійчука, П. Гайдучького, Ю. Коваленка, О. Мороза, П. Саблука, В. Дудара та інших. Варто зазначити, що дослідженням прикладних аспектів формування, функціонування та розвитку ринку с.-г. продукції та продовольства займаються Т. Осташко, А. Овчаренко, П. Сухий, Н. Карасьова, І. Паска.

Однак, в роботах багатьох науковців, поняття «агропродовольчий», «аграрний» та «агропромисловий ринок» використовують синонімічно. Це впливає на ефективність побудови структури кожного з окремих ринків, створює проблеми під час визначення особливостей економічних відносин між суб'єктами ринку, організації товарно-матеріальних потоків та формування системи інфраструктурного забезпечення.

Ефективне функціонування агропродовольчого ринку є істотним резервом підвищення рентабельності сільськогосподарського виробництва. Тому дослідження концептуальних основ ринку, його функцій, структури та особливостей економічних відносин між учасниками дасть змогу створити базу для формування одного з елементів конкурентоспроможного ринкового середовища аграрного сектору.

Мета та завдання дослідження – ідентифікація категорії «агропродовольчий ринок» як складової аграрної економіки України. Визначення функцій ринку, його місця в структурі агропродовольчого комплексу та рис, які йому притаманні і які формують завдання цього наукового дослідження.

Матеріал та методика дослідження. Теоретичною та методологічною базою дослідження слугували праці вітчизняних та зарубіжних науковців щодо особливостей розвитку та

функціонування агропродовольчого ринку. За основу наукового дослідження взято системний підхід та використано низку методів, серед яких діалектичний, узагальнення, порівняння, абстрактно-логічний, структурно-функціональний.

Результати досліджень та їх обговорення. Ринок є складною інтегрованою системою організації економічного життя та взаємодії виробників із покупцями, через посередників та інших ринкових структурних елементів. Для аналізу і характеристики структури цієї системи використовують різноманітні класифікаційні ознаки та критерії. Класифікація ринків необхідна також для більш глибокого розуміння закономірностей та особливостей організації ринкових процесів, необхідностей інфраструктурного забезпечення.

Якщо в основу класифікації покладено товар, який виробляється в певній галузі (продукти харчування, автомобілі, комп'ютери), то в такому випадку розглядаються відносини, які складаються між виробниками і споживачами цього товару на галузевому ринку.

За класифікацією ознак товарів ринки поділяються на товарні, цінних паперів та специфічні. За такого поділу група товарних ринків є наймасштабнішою та за предметом купівлі-продажу поділяється на такі види [12]:

- товарів народного споживання;
- засобів виробництва;
- предметів виробництва;
- капіталу;
- послуг;
- робочої сили;
- інтелектуальної власності;
- інформації.

У складі товарних ринків головним виступає ринок споживчих товарів і послуг (предметів споживання), де особливе місце відводиться продовольчому ринку, який формує близько 75 % фонду споживання населення. Ринок продовольства належить до найскладніших ринкових систем, що охоплює майже всі галузі суспільного господарства [7]. Цей, ринок на відміну від інших ринкових систем, має свої особливості, а саме:

- постійне функціонування;
- сезонність виробництва (сільськогосподарська продукція);
- споживання різноманітних видів продуктів харчування.

Оскільки значна частина сільськогосподарської продукції використовується безпосередньо для харчування або переробляється і споживається населенням як продовольство, її ринок доцільно розглядати в контексті формування продовольчого ринку. Предметом купівлі-продажу на цьому ринку виступають агропродовольчі ресурси та продовольство.

Продовольство – це продукти харчування і товари, з яких виготовляються продукти харчування [5].

Агропродовольчі ресурси – це сільськогосподарська продукція тваринного та рослинного походження, яка використовується як продукти харчування без попередньої обробки (свіжі фрукти та овочі, м'ясо, яйця) або слугує похідною для виготовлення продуктів харчування (зернові – хліб та хлібобулочні вироби, цільне молоко – молочні продукти), та забезпечує задоволення фізіолого-біологічних потреб людини в поживних речовинах.

На нашу думку, у вузькому значенні агропродовольчий ринок є товарним ринком, який функціонує на перетині галузі сільського господарства та харчової промисловості, а предметом купівлі-продажу виступають агропродовольчі ресурси.

Кравецький І. визначає агропродовольчий ринок як суспільно-територіальну систему, що формується в умовах значного зосередження виробництва сільськогосподарської та продовольчої продукції в результаті територіальної диференціації споживання на основі географічного поділу та інтеграції праці.

На думку Лопашук І., агропродовольчий ринок – це система соціально-економічних відносин у сфері агропромислового виробництва, перерозподілу, обміну та споживання ресурсів, сформованих під впливом попиту та пропозиції.

Однак, виходячи з результатів дослідження, на нашу думку, агропродовольчий ринок доцільніше розглядати як систему, що охоплює широкий діапазон економічних відносин, які проявляються в

процесі взаємодії сільськогосподарських виробників, переробних підприємств (харчової галузі), посередників (операторів біржової, оптової та роздрібно торгівлі) та інших суб'єктів ринку з приводу руху агропродовольчих ресурсів, а також кінцевих споживачів (рис. 1).

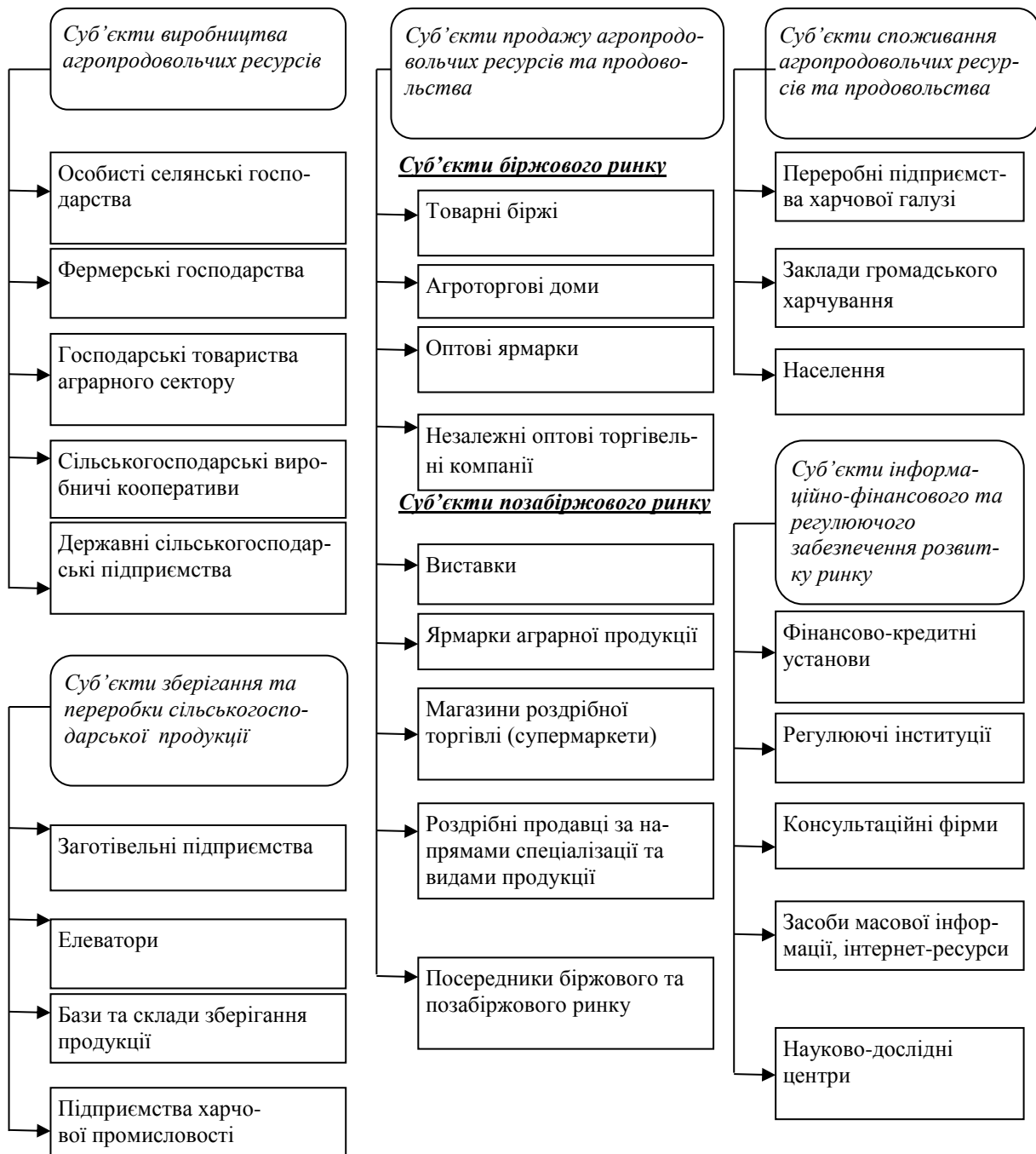

Рис. 1. Суб'єкти агропродовольчого ринку.
Джерело: доповнено автором із використанням [9].

У цьому випадку найбільш змістовним є визначення Карасьової Н., яка розуміє агропродовольчий ринок як складну соціально-економічну систему товарного обміну, пов'язану з виробництвом сільськогосподарської продукції і продовольства та просуванням їх від виробника до споживача.

Виходячи з викладеного вище матеріалу, можна стверджувати, що агропродовольчий ринок є самостійним товарним ринком та посідає провідне місце в системі міжгалузевої кооперації

сільського господарства та харчової промисловості. А тому ототожнювати цю категорію з категоріями «аграрний» та «агропромисловий ринок» некоректно. Вирішальним критерієм співвідношення цих категорій виступає об'єкт економічних відносин, тобто товар.

Так, «аграрний ринок» слід розуміти як систему економічних відносин з приводу купівлі-продажу виключно сільськогосподарських продуктів (предметів праці): сировини та продуктів, що пройшли первинну переробку [9].

При цьому агропромисловий ринок є ринком засобів виробництва (обладнання, техніка, засоби хімізації тощо), які забезпечують ефективну роботу агропромислового комплексу. Такої думки дотримуються Андрійчук В., Гайдуцький П., Саблук П. та ін.

Отже, ці категорії є самостійними та не можуть використовуватися як взаємозамінні. Потрібно наголосити на тому, що взаємодія цих ринків формує ринкову структуру всього агропромислового комплексу (рис. 2).

Найважливішою характеристикою агропродовольчого ринку є його соціальна направленість. Головними факторами, які визначають стан та динаміку елементів ринкового механізму є біологічні потреби в продуктах харчування, платоспроможність населення та пропозиція, що формується виробниками [5].

Метою агропродовольчого ринку варто вважати задоволення потреб споживачів у продуктах харчування та с.-г. сировині через ринкові механізми попиту та пропозиції.

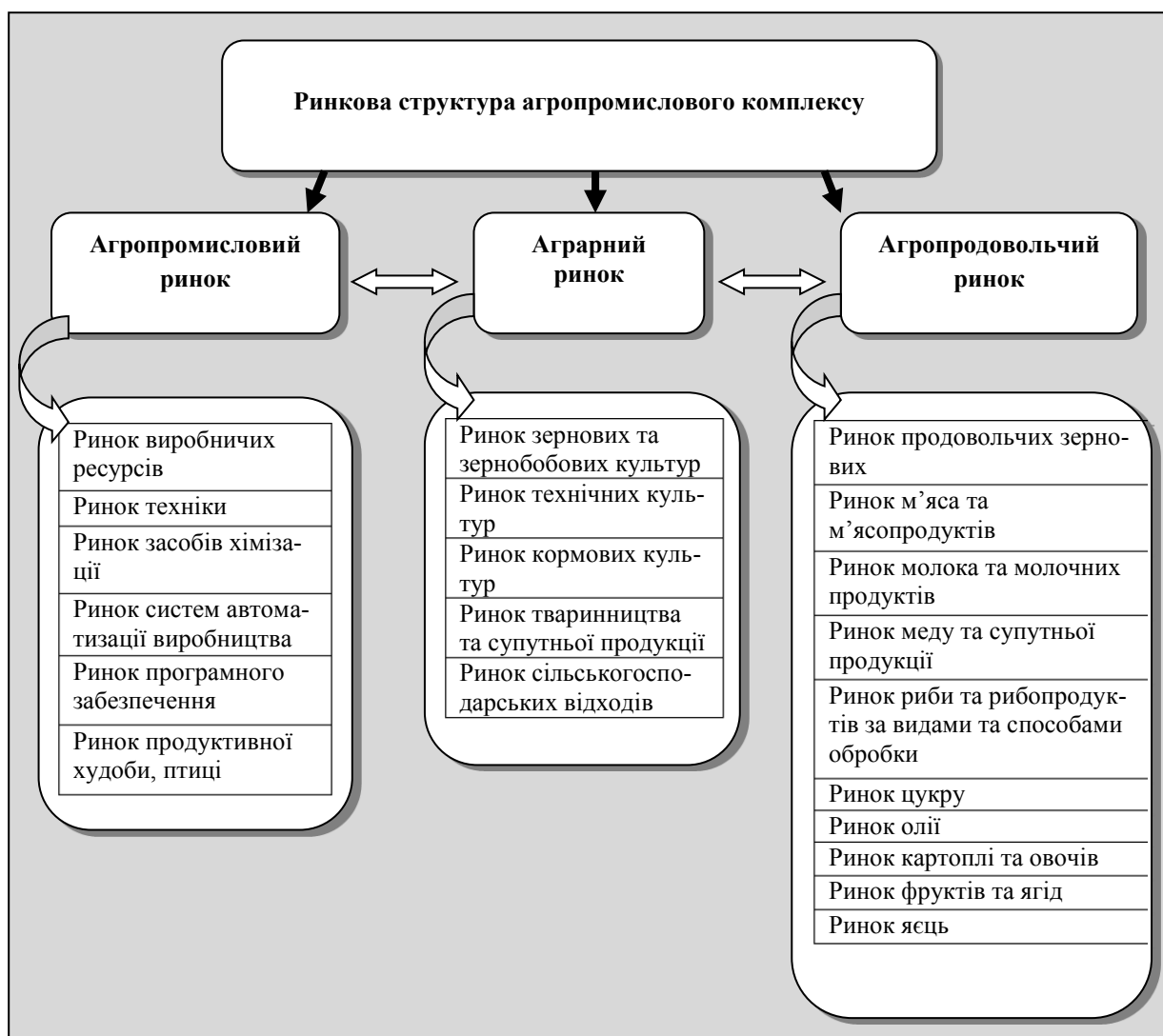

Рис. 2. Класифікація ринків агропромислового комплексу за ознакою предмету купівлі-продажу.

Джерело: складено автором із використанням [6].

На сучасному етапі розвитку суспільства та економіки в цілому агропродовольчий ринок характеризується наступними тенденціями [7]:

1. Випереджальне зростання потреб населення в продуктах харчування, порівняно з обсягами їх виробництва, а звідси й підвищення темпів приросту сукупного попиту на продовольчі товари, порівняно із темпами нарощування обсягів пропозиції.

2. Стійкі тенденції підвищення цін на продовольчі товари. Внаслідок цього загострюється (а в окремих регіонах залишається не вирішеною) проблема фізичної та економічної доступності продуктів харчування для населення.

3. Інтенсивний розвиток біоенергетики – галузі, яка тісно пов'язана із сільськогосподарським виробництвом, що зумовлює кардинальний перегляд, країнами-експортерами структури посівних площ в бік «паливних» культур.

4. Зниження рівня світових запасів продовольства, зокрема, зумовлене попередніми факторами.

Висновки. Результати нашого дослідження свідчать, що агропродовольчий ринок є структурною одиницею агропромислового комплексу, який поєднує дві галузі економіки: сільське господарство та харчову промисловість. Ідентифікаційною ознакою агропродовольчого ринку є агропродовольчі ресурси та продовольство, які й виступають предметом купівлі-продажу. Складність функціонування агропродовольчого ринку залежить від наявності великої кількості суб'єктів, які забезпечують виробництво, рух, розподіл та споживання агропродовольства.

Водночас, агропродовольчий ринок не тільки забезпечує споживачів продуктами харчування, а й слугує резервом підвищення рентабельності та прибутковості сільськогосподарських підприємств через вдосконалення механізму переміщення продукції від виробника до споживача.

Оптимізація взаємовідносин між усіма суб'єктами ринку можлива лише за умови розвинутого інфраструктурного забезпечення. Тому існує об'єктивна необхідність в дослідженні особливостей функціонування інфраструктури агропродовольчого ринку України та напрямів її удосконалення.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Antonia Nette Ökonomik von Körnererbsen in Wertschöpfungsketten am Beispiel von Pasta [Електрон. ресурс] / Antonia Nette, Andreas Meyer-Aurich, Leibniz-Institut für Agrartechnik Potsdam-Bornim e. – Режим доступу: http://www.gilet.de/Publikationen/25_127-130.pdf
2. Beispiele J. H. Transferpotential der Informationsfusion für die Agrarund Ernährungswirtschaft – ausgewählte [Електрон. ресурс] / Beispiele Josef Heinskill, Wolfgang Koch Sensordaten – und Informationsfusion (SDF). – Режим доступу: http://www.gil-net.de/Publikationen/25_235.pdf
3. Андрійчук В.Г. Економіка аграрних підприємств – 2-ге вид., доп. і перероблене. / В. Г. Андрійчук. – К.: КНЕУ, 2002. – 624 с.
4. Балдирева Л.М. Теоретико-методолічні аспекти ідентифікації та аналізу структури агропродовольчого сектору економіки [Електрон. ресурс] / Л.М. Балдирева. – Режим доступу: <http://www.pdaa.edu.ua/sites/default/files/nppdaa/7.1/52.pdf>.
5. Березін О.В. Агропродовольчий ринок з позиції формування взаємовідносин в АПК / О.В. Березін, Л.М. Березіна // Економіка АПК. – 2011. – № 7. – С. 104 – 109.
6. Дудар Т.Г. Формування ринку конкурентоспроможної агропродовольчої продукції: теорія, методика, перспективи: моногр. / Т. Г. Дудар, Т.В. Дудар. – Тернопіль: Економічна думка, 2009. – 246 с.
7. Кавецький І.Й. Методичні засади суспільно-географічного дослідження світових агропродовольчих ринків / І.Й. Кавецький // Укр. геогр. журнал – 2008. – № 12. – С.27–31.
8. Карасьова Н. А. Світовий агропродовольчий ринок: глобальні та макроекономічні тенденції [Електрон. ресурс] / Н.А. Карасьова. – Режим доступу: <http://global-national.in.ua/archive/2-2014/09.pdf>
9. Клімова І.О. Ринок сільськогосподарської продукції: особливості розвитку та проблемні питання формування інфраструктури [Електрон. ресурс] / І. О. Клімова. – Режим доступу: http://eprints.zu.edu.ua/11658/1/Stattya_9.pdf
10. Коваленко Ю. Наукові засади та основні тенденції формування аграрного ринку в Україні / Ю. Коваленко // Економіка АПК. – 2004. – № 3. – С.19 – 29.
11. Лопашук І. А. Формування торговельної інфраструктури агропродовольчого ринку України [Електрон. ресурс] / І.А. Лопашук. – Режим доступу: <http://catalog.odnb.odessa.ua/opac/index.php?url=/auteurs/view/191602/ source:default>
12. Примак Т. О. Маркетинг / Т. О. приймак – К.: МАУП, 2004. – 228 с.
13. Сухій П. О. Структура, функції та основні чинники формування агропродовольчого ринку [Електрон. ресурс] / П. О. Сухій. – Режим доступу: http://collectedpapers.com.ua/collected_papers/527/struktura-funkcii%D1%97-ta-osnovni-chinniki-formuvannya-agroprodovolchogo-rinku-suxij-p-o

REFERENCES

1. Antonia Nette Ökonomik von Körnererbsen in Wertschöpfungsketten am Beispiel von Pasta [Elektron. resurs] / Antonia Nette, Andreas Meyer-Aurich, Leibniz-Institut für Agrartechnik Potsdam-Bornim e . – Rezhym dostupu: http://www.gil-net.de/Publikationen/25_127-130.pdf
2. Beispiele J.H. Transferpotential der Informationsfusion für die Agrar- und Ernährungswirtschaft – ausgewählte [Elektron. resurs] / Beispiele Josef Heinskill, Wolfgang Koch Sensordaten- und Informationsfusion (SDF). – Rezhym dostupu: http://www.gil-net.de/Publikationen/25_235.pdf
3. Andriychuk V.G. Ekonomika agrarnykh pidpryemstv – 2-ge vyd., dop. i pereroblene. / V. G. Andriychuk. – K.: KNEU, 2002. – 624 s.
4. Baldyrjeva L.M. Teoretyko-metodolichni aspekty identyfikacii' ta analizu struktury agroprodovol'chogo sektoru ekonomiky [Elektron. resurs] / L.M. Baldyrjeva. – Rezhym dostupu: <http://www.pdaa.edu.ua/sites/default/files/nppdaa/7.1/52.pdf>
5. Berezin O.V. Agroprodovol'chyy rynek z pozycii' formuvannja vzajemovidnosyn v APK / O.V. Berezin, L.M. Berezina // Ekonomika APK. – 2011. – № 7. – S. 104 – 109.6.
6. Dudar T.G. Formuvannja rynku konkurentospromozhnoi' agroprodovol'choi' produkcii': teoriya, metodyka, perspektyvy: monogr. / T. G. Dudar, T.V. Dudar. – Ternopil': Ekonomichna dumka, 2009. – 246 s.
7. Kavec'kyj I.J. Metodolichni zasady suspil'no-geografichnogo doslidzhennja svitovykh agroprodovol'chykh rynkiv / I.J. Kavec'kyj // Ukr. geogr. zhurnal – 2008. – № 12. – S.27 – 318.
8. Karas'ova N. A. Svitovyy agroprodovol'chyy rynek: global'ni ta makroekonomichni tendencii' [Elektron. resurs] / N.A. Karas'ova. – Rezhym dostupu: <http://global-national.in.ua/archive/2-2014/09.pdf>
9. Klimova I.O. Rynek sil'skogospodars'koi' produkcii': osoblyvosti rozvytku ta problemni pytannja formuvannja infrastruktury [Elektron. resurs] / I. O. Klimova. – Rezhym dostupu: http://eprints.zu.edu.ua/11658/1/Stattya_9.pdf
10. Kovalenko Ju. Naukovi zasady ta osnovni tendencii' formuvannja agrarnogo rynku v Ukraini / Ju. Kovalenko // Ekonomika APK. – 2004. – № 3. – S.19 – 29.
11. Lopashchuk I. A. Formuvannja torgovel'noi' infrastruktury agroprodovol'chogo rynku Ukrainy [Elektron. resurs] / I. A. Lopashchuk . – Rezhym dostupu: <http://catalog.odnb.odessa.ua/opac/index.php?url=/auteurs/view/191602/source:default>
12. Prymak T. O. Marketyng / T. O. pryjmak – K.: MAUP, 2004. – 228 s.
13. Suhij P. O. Struktura, funkcii' ta osnovni chynnyky formuvannja agroprodovol'chogo rynku [Elektron. resurs] / P. O. Suhij. – Rezhym dostupu: http://collectedpapers.com.ua/collected_papers/527/struktura-funkci%D1%97-ta-osnovni-chinniki-formuvannya-agroprodovolchogo-rynku-suxij-p-o

Сущность категории «агропродовольственный рынок», его роль и место в структуре АПК

Бондаренко Р.И.

Раскрыто содержание понятия агропродовольственный рынок, под которым понимают систему экономических отношений между субъектами рынка в сфере производства, распределения, обращения и потребления агропродовольственных ресурсов и продовольственных товаров. Обосновано авторское толкование этого понятия и его место в структуре агропромышленного комплекса. Исследованы особенности формирования и структурной организации агропродовольственного рынка.

Ключевые слова: агропродовольственный рынок, структура рынка, субъекты агропродовольственного рынка.

Essential quality of category “agro-food market”, its role and place in the structure of AIC

R. Bondarenko

The research of the conceptional conditions of agricultural market existence and food showed that today there is no exact interpretation of the category “agro-food market” in the categorial and conceptual mechanism of agrarian economics, the notion is identified with the category of “agrarian market” or “market for farm products”, that is extended to the level of “agro-industrial market” by certain group of the scientists.

The lack of exact meaningful border of the “agro-food market” category complicates the further treatment of the scientifically substantiated innovation and limits the opportunity of work optimization as agro-food market.

As far as major part of the agricultural production is used immediately for nourishment or is remade and consumed as provisions by population, its market is reasonably examined in the context of the agro-food market’s forming. Agro-food resources and provisions are the object of the buying and selling on the given market.

In I.Lopashchuk opinion, “agro-food market” is the system of social and economic relations in the sphere of agro-industrial production, re-distribution, interchange and resources’ consumption that was formed under the influence of demand and supply.

However, from the research results, in our opinion, agro-food market is reasonably examined as the system that envelopes broad range of economic relations, that is showed in the process of the interaction between agricultural producers, remade factories (food industry), go-betweens (the operators of exchange, wholesale and retail trade) and other market subject apropos movement of agro-food resources, and final consumers too.

So, “agrarian market” should be perceived as the system of the economic relations, apropos buying and selling of exceptionally agricultural products (the object of labor): raw material and products that was worked up by primary processing.

In addition to that, “agro-industrial market” is a market of production means (equipment, technics, means of chemicalization and so on), that secure effective work of agro-industrial complex. Such thought is held by V. Andriichuk, P. Haidutskyi, P. Sabluk and others.

So given categories are independent and can’t be used as interchangeable. It is a need to lay the stress on that the interaction of these markets forms market structure of all agro-industrial complex.

The most important characteristic of agro-food market is its social direction. The main factors that determine the state and dynamics of elements of the market mechanism are biological needs in food stuff, paying capacity of population that are formed by producers.

The aim of agro-food market is worthy supposed a satisfaction of consumers' needs in food stuff and agricultural raw materials through the market mechanism of demand and supply.

The results of our research affirm that agro-food market is structural unit of AIC that connects two economic industries: agriculture and food industry. Its object is contentment of consumers' needs in food stuff and agricultural raw materials that serves as a basis of food production through the market mechanism of demand and supply. In addition to that, identifying market sign is agro-food resources and provisions, that is the subject of buying and selling. Functioning complicity of agro-food market depends on availability of huge number of subjects that ensure production, movement, distribution and consumption of agro-provisions.

Keywords: agro-food market, market structure, subjects of the agri-food market.

Надійшла 16.10.2015 р.

УДК 519.9[©]

ПАТКІН Є.Д., асистент

Білоцерківський національний аграрний університет

Patkin88@mail.ru

ВИЗНАЧЕННЯ СПРАВЕДЛИВОЇ ЦІНИ РИЗИКОВОГО АКТИВУ

Описуються справедливі ціни ризикових активів і вказані умови того, що цей випадковий процес є мартингалом. Доведена непорожність множини мартингальних мір для еволюції певної акції та описана множина усіх мартингальних мір.

Знайдено умови непорожності множини мартингальних мір, що дозволить в наступних роботах знайти справедливі ціни для деривативів, зокрема для опціонів європейського, американського та азійського типів, та описати суперхедж для кожного з цих цінних паперів.

Ключові слова: похідна Радона–Нікодима, мартингальна міра, ризиковий цінний папір.

Постановка проблеми: Визначення справедливої ціни ризикових активів на повних ринках є розв'язаною задачею, зокрема таку ціну можна знайти за формулою Блека–Шоулса, для неповних ринків це питання залишається відкритим.

Аналіз останніх досліджень і публікацій: В Україні проблематика неповних ринків, пов'язана з асиметричністю інформації, досліджується рядом авторів, зокрема Б. С. Малиняк в [4, с. 7–17] доводить необхідність втручання держави в ринкову систему, а В. М. Горбачук в [5, с. 223–227] досліджує проблеми енергетичного сектора економіки, пов'язані з неповнотою, та побудував моделі їх вирішення.

Мета роботи – дослідження справедливої ціни цінного паперу на неповних ринках.

Матеріал і методика досліджень. У статті використовується математичний апарат теорії випадкових процесів, а саме теорія мартингалів та усі з цим пов'язані поняття. На сучасному етапі глобалізації світової економіки та розвитку фондового ринку актуальною стає задача інвестування коштів у цінні папери для отримання прибутку. Одним з інструментів визначення правильного «входу» в акцію є коректне визначення справедливої ціни через опис множини мартингальних мір. Більшість робіт з цієї тематики належать до моделювання поведінки активів на повних ринках, тобто ринках, на яких для еволюції кожного цінного паперу є своя єдина мартингальна міра. Однак, як показують дослідження, всі ринки є неповними, тобто не існує єдиної мартингальної міри для жодного ризикового активу. У зв'язку з цим постає задача опису всіх мартингальних мір для оцінювання вартості зобов'язання та побудови стратегії захисту інвестиції у цей цінний папір (хеджової стратегії). Саме до такого типу задач і належить задача, яка розв'язана в цій статті.

Результати досліджень та їх обговорення. В роботі дані необхідні та достатні умови того, чи є міра мартингальною для еволюції певного активу, математичні викладки опубліковано у [6]. Така задача вперше була поставлена в роботі [1], де було доведено відсутність арбітражу. В роботі [2], використовуючи стохастичне числення, встановлено це твердження для мартингальних мір, у яких похідна Радона–Нікодима обмежена згори.

[©] Паткін Є.Д., 2015.

На ймовірнісному просторі $\Omega, \mathfrak{F}, P_0$ розглядаємо еволюцію ризикового активу, заданого законом

$$S_n = (1 + \rho_n)S_{n-1}, \quad n = \overline{1, N}, \quad (1)$$

де $\rho_n, n = \overline{1, N}$ набуває значень з інтервалу $(-1, c], 0 < c < \infty$ і є послідовністю незалежних однаково розподілених випадкових величин, а неризиковий актив еволюціонує за законом $C_n \equiv 1, n = \overline{1, N}$. Тут

$$\Omega = \prod_{i=1}^N D_i, \quad D_i = (-1, c], \quad \omega = \{x_1, \dots, x_N\} \in \Omega, \quad \mathfrak{F} = \prod_{i=1}^n \mathfrak{B}(D_i), \quad P_0 = \prod_{i=1}^n P_i,$$

де \mathfrak{F}_n – мінімальна σ -алгебра, породжена множинами:

$$C_{i_1, \dots, i_k}^{A_k} = \omega = x_1, \dots, x_N, \quad (x_{i_1}, \dots, x_{i_k}) \in A_k, \quad A_k \in \mathfrak{B}\left(\prod_{i=1}^k D_i\right), \quad i_1, \dots, i_k \leq n.$$

$$P_i(A) = \int_A dF_i(x_i), \quad F_i(x_i) = P(\rho_i \leq x), \quad i = \overline{1, N}, \quad A \in \mathfrak{B}(D_i),$$

де $\mathfrak{B}(D_i)$ – борелева сигма-алгебра, побудована на множині D_i .

Припускаємо, що $\int_{-1}^{\infty} |x_n| dF_n(x_n) < \infty, n = \overline{1, N}$.

Нехай \mathcal{M} – сукупність усіх мір, стосовно яких S_n є мартингал. Введемо на ній метрику

$$\rho(Q^k, Q) = \sup_{A \in \mathfrak{F}} |Q^k(A) - Q(A)|. \quad (2)$$

В роботі [3] показано щільність у множині мартингальних мір спеціального класу мартингальних мір і доведено наступне твердження:

Твердження. Нехай $\int_{-1}^0 x dF_n(x) < 0, \int_0^c x dF_n(x) > 0$. Тоді множина мартингальних мір \mathcal{Q} таких, що

$$0 < l < \frac{dQ}{dP^0} < L < \infty \quad (3)$$

є щільною в загальній варіаційній топології [1] в множині розглянутих у роботі [3] мартингальних мір.

Опишемо всю сукупність мартингальних мір, стосовно якої S_n є мартингал.

Нехай G – множина векторів виду $g = g_n(x_1, \dots, x_n) \prod_{n=1}^N$, де $g_n(x_1, \dots, x_n) \in \mathfrak{F}_n$ – вимірні і задовольняють наступні умови:

1. $g_n(x_1, \dots, x_n) \geq 0$;
2. $P_0(g_n(x_1, \dots, x_n) = 0) = 0$;
3. $\int_{-1}^c g_n(x_1, \dots, x_n) dF_n(x_n) = 1$;
4. $\int_{-1}^c g_n(x_1, \dots, x_n) x_n dF_n(x_n) = 0$;

Якщо $g_1, g_2 \in G, a 0 < \alpha < 1, то \alpha g_1 + (1 - \alpha) g_2 \in G$, тобто G – опукла множина.

Кожному вектору g поставимо у відповідність міру P , еквівалентну до P_0 :

$$P(A) = \int \prod_{i=1}^N g_i(x_1, \dots, x_i) dP_0, \quad A \in \mathfrak{F} \quad (5)$$

Теорема. Для того, щоб міра P виду (5) була мартингальною мірою для еволюції ризикового активу (1), необхідно і достатньо, щоб існував вектор $g \in G$ такий, що має місце (5).

Доведення: Необхідність.

Нехай існує вектор $g \in G$ такий, що для еквівалентної міри P має місце подання (5). Доведемо, що P – мартингальна міра.

Обчислимо $E^P S_n | \mathfrak{F}_{n-1}$:

Нехай $A \in \mathfrak{F}_{n-1}$, де $A = B \times \prod_{i=n}^N D_i$, $B \in \prod_{i=1}^{n-1} B(D_i)$, тоді:

$$\begin{aligned} \int_A S_n dP &= \int_A S_n \prod_{i=1}^N g_i(x_1, \dots, x_i) dP_0 = \int_A (1+x_n) S_{n-1} \prod_{i=1}^N g_i(x_1, \dots, x_i) dP_0 = \int_A S_{n-1} (1+x_n) \prod_{i=1}^N g_i(x_1, \dots, x_i) dF_1(x_1) \dots dF_N(x_N) = \\ &= \int_{\underbrace{B \times [-1, c) \times \dots \times [-1, c)}_{N-n+1}} S_{n-1} (1+x_n) \prod_{i=1}^{n-1} g_i(x_1, \dots, x_i) \prod_{i=n}^N g_i(x_1, \dots, x_i) dF_1(x_1) \dots dF_N(x_N) = \\ &= \int_B S_{n-1} \prod_{i=1}^{n-1} g_i(x_1, \dots, x_i) dF_1(x_1) \dots dF_{n-1}(x_{n-1}) \int_{[-1, c)} (1+x_n) g_n(x_1, \dots, x_n) dF_n(x_n) \times \dots \times \\ &\times \int_{[-1, c)} g_{n+1}(x_1, \dots, x_{n+1}) dF_{n+1}(x_{n+1}) \times \dots \times \int_{[-1, c)} g_N(x_1, \dots, x_N) dF_N(x_N) = \end{aligned} \quad (6)$$

$$= \int_B S_{n-1} \prod_{i=1}^{n-1} g_i(x_1, \dots, x_i) dF_1(x_1) \dots dF_{n-1}(x_{n-1}) \int_{[-1, c)} (1+x_n) g_n(x_1, \dots, x_n) dF_n(x_n) = \quad (7)$$

$$= \int_B S_{n-1} \prod_{i=1}^{n-1} g_i(x_1, \dots, x_i) dF_1(x_1) \dots dF_{n-1}(x_{n-1}) = \quad (8)$$

$$= \int_{\underbrace{B \times [-1, c) \times \dots \times [-1, c)}_{N-n+1}} S_{n-1} \prod_{i=1}^N g_i(x_1, \dots, x_i) dF_1(x_1) \dots dF_N(x_N) = E^P S_{n-1} \chi_A(\omega). \quad (9)$$

В рівностях в рядках (6)–(9) використано умову (3).

Внаслідок довільності $A \in \mathfrak{F}_{n-1}$ впливає потрібна рівність: $E^P \{S_n | \mathfrak{F}_{n-1}\} = S_{n-1}$.

Достатність. Нехай $P(A) = \int_A f(x_1, \dots, x_N) \prod_{i=1}^N dF_i(x_i)$ є мартингальною мірою. Тоді

$E^P S_n | \mathfrak{F}_{n-1} \equiv S_{n-1}$. З останнього випливає, що $E^{P^0} (1+x_n) f(x_1, \dots, x_N) | \mathfrak{F}_{n-1} = 1$.

Доведемо існування вектору $g \in G$, який задовольняє наведеним у лемі умовам. Нехай

$$A \in \mathfrak{F}_{n-1}, A = B \times \underbrace{[-1, c) \times \dots \times [-1, c)}_{N-n+1}, B \in \prod_{i=1}^{n-1} B(D_i).$$

Покладемо $g = g_i(x_1, \dots, x_i) \prod_{i=1}^N$, де

$$g_i(x_1, \dots, x_i) = \frac{\int_{\prod_{s=i+1}^N D_s} f(x_1, \dots, x_N) dF_{i+1}(x_{i+1}) \dots dF_N(x_N)}{\int_{\prod_{s=i}^N D_s} f(x_1, \dots, x_N) dF_n(x_{i+1}) \dots dF_N(x_N)}, \quad i = \overline{1, N}.$$

Очевидно, що

$$\prod_{i=1}^N g_i(x_1, \dots, x_i) = f(x_1, \dots, x_N).$$

Доведемо, що $\int_{-1}^c g_n(x_1, \dots, x_n) x_n dF_n(x_n) = 0$.

$$\begin{aligned} \int_A (1+x_n) f(x_1, \dots, x_N) dF_1(x_1) \dots dF_N(x_N) &= \int_A (1+x_n) \prod_{i=1}^N g_i(x_1, \dots, x_n) dF_1(x_1) \dots dF_N(x_N) = \\ &= \int_B 1 \times \int_{(-1,c]} g_n(1+x_n) dF_n(x_n) \times \int_{(-1,c]} g_{n+1} dF_{n+1}(x_{n+1}) \times \dots \times \int_{(-1,c]} g_N dF_N(x_N) = \\ &= \int_B 1 \times \int_{(-1,c]} g_n(1+x_n) dF_n(x_n) = \int_B 1 \times (1 + \int_{(-1,c]} g_n x_n dF_n(x_n)) = F_n(A). \end{aligned}$$

Або

$$\begin{aligned} \int_A 1 \times (1 + \int_{(-1,c]} g_n x_n dF_n(x_n)) &= F_n(A). \\ F_n(A) + \int_A \left(\int_{(-1,c]} g_n x_n dF_n(x_n) \right) dF_1(x_1) dF_{n-1}(x_{n-1}) &= F_n(A), \quad \forall A \in \mathfrak{F}_{n-1}. \end{aligned}$$

Вище використана наступна тотожність: $\int_B dF_n(x_n) = \int_A dF_n(x_n) \dots dF_N(x_N)$.

Після зменшення обох частин рівності на $F_n(A)$ отримуємо:

$$\int_A \left(\int_{(-1,c]} g_n(x_1, \dots, x_n) x_n dF_n(x_n) \right) dF_1(x_1) \dots dF_{n-1}(x_{n-1}) = 0, \text{ або в наслідок довільності } A :$$

$$\int_B \left(\int_{(-1,c]} g_n x_n dF_n(x_n) \right) dF_1(x_1) \dots dF_{n-1}(x_{n-1}) = 0, \quad \forall B \in \mathcal{B} \left(\prod_{i=1}^{n-1} D_i \right).$$

З останнього співвідношення випливає, що $\int_{-1}^c g_n(x_1, \dots, x_n) x_n dF_n(x_n) = 0$.

Лему доведено.

Висновки. В роботі показано непорожність множини мартингальних мір для еволюції певної акції, та описана множина усіх мартингальних мір. Знайдено умови непорожності множини мартингальних мір, що дозволить в наступних роботах знайти справедливі ціни для деривативів, зокрема для опціонів європейського, американського та азіатського типів та описати суперхедж для кожного з цих цінних паперів.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Dalang R.C. Equivalent martingale measures and no-arbitrage in stochastic securities market models / R.C. Dalang, A. Morton, W. Willinger // Stochastic and stochastic reports. – 1990. – Vol. 29. – P. 185–201.
2. Kabanov Yu. and Striker C. On equivalent martingale measures with bounded densities, UMR 6623, Laboratoire de Mathematiques, Universite de Franche-Comte 16 Ronte de Gray, F-25030 Besancon Cedex, FRANCE.
3. Паткін Є. Д., Приклад побудови мартингальних мір // Є.Д. Паткін // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка, серія фізико-математичні науки. – 2013. – 4. – С. 59–62.
4. Управління державними доходами і видатками. За ред. Б. С. Малиняка; Тернопіль; Астон, 2015. С. 7–17.
5. Горбачук В. М. Організація неповних поєднаних енергоринків // В. М. Горбачук // Вісник Дніпропетровського університету; Серія «економіка». – 2011. – Вип. 5. – С. 223–227.
6. Паткін Є. Д. Опис мартингальних мір для однієї еволюції ризикових активів // Є.Д. Паткін // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка, серія фізико-математичні науки. – 2015. – 3. – С. 25–28.

REFERENCES

1. Dalang R.C. Equivalent martingale measures and no-arbitrage in stochastic securities market models / R.C. Dalang, A. Morton, W. Willinger // Stochastic and stochastic reports. – 1990. – Vol. 29. – P. 185–201.
2. Kabanov Yu. and C. Striker. On equivalent martingale measures with bounded densities, UMR 6623, Laboratoire de Mathematiques, Universite de Franche-Comte 16 Ronte de Gray, F-25030 Besancon Cedex, FRANCE.
3. Patkin Je. D., Pryklad pobudovy martyngal'nyh mir // Je. D. Patkin // Visnyk Kyi'vs'kogo nacional'nogo universytetu imeni Tarasa Shevchenka, serija fizyko-matematychni nauky; 2013;4; S. 59–62.
4. Upravlinnja derzhavnymy dohodamy i vydatkamy. Za red. B. S. Malynjaka; Ternopil'; Aston, 2015. S. 7–17.
5. Gorbachuk V. M. Organizacija nepovnyh pojednanyh energorynkiv // V. M. Gorbachuk // Visnyk Dnipropetrovs'kogo universytetu; Serija «ekonomika». – 2011. – Vyp. 5. – S. 223–227.
6. Patkin Je. D. Opys martyngal'nyh mir dlja odniji'e' evoljucii' ryzkykovykh aktyviv, // Je. D. Patkin // Visnyk Kyi'vs'kogo nacional'nogo universytetu imeni Tarasa Shevchenka, serija fizyko-matematychni nauky; 2015. – 3. – S. 25–28.

Определение справедливой цены рисковог о актива

Е.Д. Паткін

Описаны справедливые цены рисков ох актив ох и указаны условия того, что этот случайный процесс является мартингалом. Доказана непустота множества мартингальных мер для эволюции определенной акции и описана множ ество всех мартингальных мер.

Найдены условия непустоты множества мартингалных мер, что позволит в следующих работах найти справедливые цены деривативов, в частности для опционов европейского, американского и азиатского типов, и описать суперхедж для каждого из этих ценных бумаг.

Ключевые слова: производная Радона–Никодима, мартингалная мера, рисковый актив.

Determination of fair prices of risk asset

I. Patkin

This article describes the fair prices of risk assets, and specify the conditions that a given random process is martingale.

Determining the fair price of risk assets in the overall markets is a solution problem, in particular the price, you can find the formula of Black - Scholes, for incomplete markets, the question remains open.

Most of the works on this subject are modeling the behavior of the overall market assets, that is, markets in which the evolution of each security has a unique martingale world. However, research shows that all markets are incomplete, that is, there is no single measure martingale for one risky asset. In this regard, the problem arises of describing all martingale measures for the valuation of liabilities and build strategies to protect investments in this security (hedging strategies). It is to this type of problems and belongs to a task which is solved in this article.

The state of economic theory and accumulated facts from the different branches of the economic science require to analyze the concept of the description of economy systems. The economic reality generates the problems the solution of that is only possible by a new paradigm of the description of economy system. The classical mathematical economics is based on a notion of the rational customer choice generated by a certain preference relation on some set of goods a consumer wanted and the concept of maximization of the firm profit. The sense of the notion of the rational consumer choice is that it is determined by a certain function, defining the choice of a consumer by maximization of it on a certain budget set of goods. Moreover, choices of consumers are independent. In the reality choices of consumers are not independent.

Keywords: martingale measure, Radon-Nikodim derivative, risk asset.

Надійшла 06.10.2015 р.

УДК 338.436.33

ПІДГОРНИЙ В.А., здобувач

Науковий керівник – **СВИНОУС І.В.**, д-р екон. наук

НДІ «Укрпромагропродуктивність»

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ТРАКТУВАННЯ КАТЕГОРІЇ «ЕФЕКТИВНІСТЬ»

У сучасних умовах розвитку конкуренції та обмеженості ресурсів першочерговим завданням будь-якого підприємства є забезпечення ефективності його функціонування. Останніми роками почастишали дискусії відомих вчених навколо сутності категорії ефективності як в цілому, так і в сільськогосподарському виробництві зокрема. Всі їхні думки з приводу розкриття суті ефективності як економічної категорії мають відповідне підґрунтя, але проблема в тому, що вони досить різняться між собою. У зв'язку з цим, в Україні досі немає чіткого трактування категорії ефективності, а також визначення її показників. Через це оцінка результатів функціонування діяльності аграрних підприємств у сучасних ринкових умовах, на наш погляд, має неповний, відносний характер. Саме такі питання піднімаються в цій статті.

Ключові слова: ефективність, ефективне виробництво, економічна категорія «ефективність», економічний ефект.

Постановка проблеми. Процес стратегічного розвитку аграрного сектору економіки передбачає підвищення ефективності виробництва продукції та забезпечення її конкурентоспроможності на внутрішньому і зовнішньому ринках. Перехід від планової економіки до ринкових відносин зумовив необхідність переоцінки як суті ефективності, так і практики економічної оцінки діяльності підприємств галузей економіки. У сучасних умовах важливо комплексно і глибоко вивчити складові середовища функціонування агропромислових підприємств, обґрунтувати умови і механізми ефективного ведення виробництва, його стабілізації та подальшого підвищення ефективності.

З огляду на це, набувають актуальності дослідження питань забезпечення ефективності, зокрема щодо уточнення сутності ефективності як економічної категорії, визначення критеріїв і системи показників, за допомогою яких можна виміряти рівень ефективності виробництва аграрної продукції. Дослідження питань ефективності, зокрема в сільському господарстві, переконливо свідчать, що ця економічна категорія є складною, оскільки має відображати результативність господарської діяльності у взаємозв'язку із витратами і ресурсами на її здійснення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Велика увага дослідженням проблеми ефективності приділялась іноземними авторами, такими як Дж. Долан, Дж.К. Ерроу, К.Р. Макконелл, У. Петті,

Дж. Сакс, П.А. Самюельсон, Е.А. Смітт, а також вітчизняними науковцями, серед яких: В.Г. Андрійчук, А.Ф. Бурик, П.С. Березівський, О.М. Варченко, В.П. Галушко, С.М. Кваша, М.І. Кісіль, О.Ф. Кирилук, Д.Ф. Крисанова, А.С. Даниленко, Б.Й. Пасхавер, П.Т. Саблук, В.М. Трегобчук, О.М. Шпичак та багато інших.

Однак певні теоретичні та науково-практичні проблеми трактування категорії «ефективність» залишаються недостатньо розробленими.

Мета і завдання дослідження – розробка теоретичних, методичних положень щодо трактування категорії «ефективність».

Матеріал і методика дослідження. Для досягнення поставленої в роботі мети були застосовані спеціальні методи дослідження, зокрема абстрактно-логічний (під час вивчення літературних джерел, узагальнення теоретичних аспектів та формування кінцевих висновків), спостереження, опитування, економіко-статистичний, порівняльного аналізу.

Результати досліджень та їх обговорення. В економічній літературі обґрунтовуються різні погляди стосовно економічної ефективності, її критеріїв і показників, але питання залишається дискусійним. У господарській практиці важливо, щоб одержання результатів у сільсько-господарському виробництві супроводжувалося зниженням витрат у розрахунку на одиницю продукції, а відшкодування під час її реалізації було високим. Зважаючи на викладене вище, суть ефективності полягає не лише в ефекті як результаті якихось дій або виробництва, але і в тому, на скільки цей ефект виправданий.

Аналіз існуючої практики свідчить про те, що різні технології, які вимагають різних витрат ресурсів, можуть забезпечити неоднаковий кінцевий результат, або, навпаки, різні за величиною витрати забезпечать однаковий ефект. Отже, необхідно визначити не лише ефект як такий, а й загальний підсумок виробництва або його економічну ефективність.

Ефект – слово латинського походження, яке означає результат дії, пов'язаний із виробничою корисністю, але одержаний ефект не дає уяви про вигідність проведеного заходу. У будь-якому разі результат повністю не характеризує діяльність, оскільки він не відображає величину ресурсів, задіяних для одержання такого результату. Ефект – це результат від конкретних дій, який є наслідком і може відображатися як у натуральній, так і в грошовій формі, а також у вигляді економії ресурсів. Він не дає уявлення про результати виробництва, оскільки не показує, якою ціною він отриманий [1].

Ефективність виробництва як економічна категорія відображає дію об'єктивних економічних законів і проявляється у результативності виробництва. Економічна ефективність показує кінцевий корисний ефект від застосування живої праці, засобів виробництва, а також їх сукупних вкладень у процесі взаємодії [2].

Ефективність виробництва – це категорія розширеного відтворення, яка характеризує рівень досягнення основних цілей, властивих відтворенню. Більшість економістів розрізняють виробничо-технологічну, виробничо-економічну, соціально-економічну та еколого-економічну ефективність. При цьому економічна ефективність визначається через порівняння одержаного ефекту (результату) із використаними ресурсами або витратами. Це пояснюється тим, що результати можуть бути зумовлені як витратами, так і обсягом використаних ресурсів, залучених у виробничий процес.

В умовах орієнтації вітчизняної економіки на інвестиційно-інноваційний шлях розвитку і підвищення якості та рівня життя населення важливо враховувати не лише економічні, а й соціальні аспекти ефективності. З погляду соціально-економічної ефективності на перший план виходить питання про те, як за обмежених ресурсів якнайповніше задовольняти потреби всіх працівників підприємства і відповідно всіх членів суспільства.

Розглядаючи в історичному контексті розвиток економічної думки, можна виділити три основні етапи становлення поглядів на ефективність. Так, перший етап включає у себе погляди до появи праць Паретто (відмітна риса розвитку класичних поглядів на економічну наукову думку, яка ґрунтується на впевненості, що ринкова економіка і приватна власність на засоби виробництва завжди призводять до максимальної ефективності).

Другий етап – охоплює період від праць Паретто до Другої світової війни (Паретто у своїх працях чітко визначив поняття ефективного управління і довів, що стан максимальної ефективності економічної системи можна визначити як рівноважний стан ринкової економіки).

Третій етап – починається орієнтовно з 40-х років ХХ ст. і триває до сьогодні (дослідники роблять спроби уточнити та більш науково обґрунтувати умови максимальної ефективності, але найчастіше їхні розробки ґрунтуються на певних припущеннях, що значною мірою зменшує можливості їх практичного застосування).

Поняття економічного ефекту має фундаментальне значення і відображає його визначальну роль у розвитку та досягненні цілей суспільства. Під ефектом слід розуміти реальний абсолютний результат виробництва, ціннісне вираження продукту. Існує думка, що під ефектом економічної діяльності доцільно розглядати результат, який тією чи іншою мірою відповідає цілям, поставленим у сфері виробництва, розподілу, споживання, тобто в процесі відтворення [3].

Ефективність відображає кінцевий корисний ефект від використання засобів виробництва і живої праці, тобто віддачу сукупних вкладень. Отже, під ефективністю розуміють відношення ефекту до витрат. На думку І. М. Буздalова, «сутність ефективності полягає у досягненні сукупної економії живої і уречевленої праці за виробництва необхідних суспільству споживчих вартостей. Будучи багатопланою категорією, ефективність проявляється у різних аспектах, які тісно взаємодіють між собою, спільно характеризують не лише окремі сторони, але і всю сукупність економічних відносин» [4]. Більшість авторів зазначає, що термін «економічна ефективність виробництва» характеризує лише економічний результат діяльності, а «ефективність виробництва» – поняття більш ємне, яке містить і соціальний ефект від вкладених витрат [4].

Дослідженням встановлено, що еволюція категорії ефективності пов'язується із продуктивними силами і виробничими відносинами в суспільстві, а критерій визначається змістом основного економічного закону. Ефективність, відповідно до основного економічного закону, відображає зв'язок між використанням факторів виробництва й одержаними результатами, загальну зацікавленість у найбільш економічному використанні ресурсів у процесі розширеного суспільного відтворення для отримання найбільшої маси національного доходу і фонду відтворення робочої сили [5].

На основі узагальнення існуючих підходів до розуміння сутності ефективності нами встановлено, що окремими науковцями вона пов'язується із результативністю. Вважаємо, що в умовах планової економіки з таким твердженням можна було б і погодитися, але в ринковому середовищі необхідно розглядати поняття ефективності з урахуванням ринкового механізму. На нашу думку, ринкова економіка диктує товаровиробникові специфічні умови, за яких аграрні відносини будуються на принципах законів вартості, пропозиції, конкуренції та всебічному врахуванні насамперед інтересів споживача, який диктує свої умови якості та кількості товару. Звідси, досягнення основної мети товаровиробника – одержання максимально можливого прибутку від діяльності тісно пов'язано перш за все із забезпеченням достатнього рівня ефективності виробничої діяльності, що у ринкових відносинах має забезпечувати розширене відтворення підприємства, за рахунок самофінансування, власних накопичень і прибутку.

Вважаємо, що в ринковому середовищі діяльність товаровиробників у аграрному секторі має бути спрямована, насамперед, на одержання прибутку через виробництво і реалізацію споживчих вартостей, які задовольняють своїми властивостями певні потреби людей або кожного індивідуума. При цьому споживча вартість, матеріалізована в ефекті, можлива і поза сферою виробничої діяльності (дар природи та ін.). До корисних ефектів можна віднести і заощаджений час, який сприятиме одержанню додаткових споживчих вартостей [6].

Підвищення ефективності аграрного виробництва – це не випадковий, а закономірний стійкий процес, що повторюється і причинно обумовлений, який діє об'єктивно. Слід зазначити, що чим розвиненіший аграрний сектор економіки країни, тим актуальнішим є підвищення ефективності сільськогосподарського виробництва, оскільки зростає потреба в забезпеченні економії не лише поточних, а й суспільних витрат. При цьому його метою стає задоволення потреб населення країни у продуктах харчування, а переробної промисловості – у сільськогосподарській сировині. За такого підходу пріоритет має належати не матеріальному, а соціальному результату, пов'язаному із підвищенням рівня життя не тільки сільського населення, але і суспільства в цілому.

У сукупності це дозволяє зробити висновок про те, що підвищення ефективності аграрного виробництва, також і суспільного, набуває рис економічного закону, який можна сформулювати як закон зростаючої ефективності виробництва. Це закон-тенденція, оскільки підвищенню ефективності суспільної праці часто перешкоджають протидіючі чинники. Відомо, що найвищий

приріст ефективності аграрного виробництва досягається за інтенсивного типу розширеного відтворення, який характерний для сучасного етапу розвитку аграрної економіки провідних країн.

Зважаючи на це, заслуговує на увагу думка вчених, які доводять, якщо результатом виробничої діяльності є продукт, який не задовольняє певних вимог, насамперед суспільних, не відповідає встановленим параметрам і тому не затребуваний, одержаний результат не є ефективним, так само як не була ефективною і виробнича діяльність [7].

Однобічною є думка М. І. Бухалкова, який вважає, що у вільних ринкових відносинах, де діють закони попиту та пропозиції, основним критерієм ефективності економічної діяльності виробників і підприємств є максимізація можливого прибутку, одержання найбільшого сукупного доходу. Вважаємо, що за такого підходу до трактування ефективності діяльності підприємства не враховано ту обставину, що, по-перше, у ринкових умовах комерційний успіх одержують підприємства, які орієнтують результати виробничої діяльності на потреби кінцевих споживачів; по-друге, не враховуються постійні зміни та адаптація у часовому просторі підприємства, де часто орієнтація підприємства до прибутку отожднюється з метою діяльності, що зумовлює загрозу банкрутства й ініціює дії за принципом «досягнення мети будь-якими засобами» [8].

Слушним є підхід К. Еклунда, який пропонує таке трактування ефективності: «... необхідні товари виробляються при необхідних ресурсах» [9]. Він зазначає, що виробництво ефективне за умови, коли вироблені товари і послуги відповідають запитам ринку.

Дещо звуженою є думка О.Ф. Савченка, який розглядає ефективність виробничої діяльності як функціонування матеріального виробництва, зорієнтованого на досягнення об'єктивної мети через здійснення основних виробничих функцій [10].

Значимо, що найбільш поширеною є думка вчених, які вбачають економічну ефективність в одержанні максимального результату з одиниці виробничого ресурсу. Так, О.А. Біттер, П.С. Березівський, В.С. Мельник, а також Н.Я. Коваленко, Н.А. Сафронов, С.А. Константінов виділяють дві складові ефективності виробництва: досягнення максимального ефекту (найбільш повне задоволення потреб членів суспільства за наявних ресурсів); мінімізації затрат, понесених під час виробництва (мінімізація затрат живої й уречевленої праці на одиницю продукції).

Оптимізаційний підхід до розуміння ефективності виробничої діяльності передбачає, що ефективність означає використання всіх виробничих ресурсів за умови відсутності втрат з метою повного задоволення потреб чи бажань споживачів та суспільства в цілому. У цьому випадку основними чинниками ефективності є наявність або відсутність втрат, що характеризує не сутність досліджуваної категорії, а лише певні її характеристики.

Водночас існує думка, що ефективність – це лише можливість використати більш раціонально наявні виробничі ресурси з метою досягнення найвищого результату. Але при цьому жодний з економічних суб'єктів не може отримати додаткових вигод без того, щоб не завдати шкоди іншим суб'єктам. Тобто, якщо всі економічні суб'єкти досягають певного рівня ефективності, то підвищення його обов'язково зумовлює погіршення стану інших.

Висновки. Узагальнюючи існуючі підходи до визначення категорії ефективність можна зробити висновок, що економічна ефективність відображає кінцевий позитивний ефект від використання засобів виробництва і живої праці, віддачу сукупних вкладень. У сільсько-господарському виробництві – це одержання максимальної кількості продукції з кожного гектара землі, від кожної голови худоби за найменших затрат живої й уречевленої праці.

Практика функціонування сільськогосподарських товаровиробників у ринкових умовах доводить, що основною метою їх є підвищення ефективності виробничої діяльності, оскільки вона здійснюється в умовах обмеженості ресурсів, бажання забезпечити економію матеріально-технічних ресурсів та одержати високий кінцевий результат.

Отже, сутність ефективності виробництва полягає в досягненні виробничої мети із найменшими витратами засобів. Сутнісна визначеність ефективності виробництва відображає особливий аспект функціонування і розвитку виробничих відносин, які пов'язані з формуванням специфічних результатів і витрат суспільної праці.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Андрійчук В. Г. Ефективність діяльності аграрних підприємств: теорія, методика, аналіз: моногр. / В. Г. Андрійчук. – К.: КНЕУ, 2005. – 292 с.
2. Коренюк П. І. Еколого-економічна ефективність відтворювальної системи продовольчого комплексу: теорія, методологія, практика: моногр. / П. І. Коренюк. – Дніпропетровськ: Дніпропетровська державна фінансова академія, 2005. – 355 с.

3. Буздалов И. Н. На тернистом пути научной «реабилитации» рыночной системы аграрных отношений. Избранные труды. / И.Н. Буздалов. – Т. 2. – М.: ВИАПИ им. А. А. Никонова: ЭРД, 2008. – 384 с.
4. Крисанов Д. Ф. Формування збалансованого аграрного ресурсного потенціалу і підвищення ефективності виробництва: доповідь на Дванадцятих річних зборах Всеукр. конгресу вчених економістів-аграрників, 25–26 листопада 2010 р. / Д. Ф. Крисанов. – К.: ННЦ «Інститут аграрної економіки», 2010. – 616 с.
5. Саблук П. Т. Основні напрями розвитку високоефективного агропромислового виробництва в Україні / П. Т. Саблук // Економіка АПК. – 2002. – № 7. – С. 3–14.
6. Иванов В. А. Интенсификация сельскохозяйственного производства: проблемы повышения эффективности / В. А. Иванов. – М.: Наука, 1990. – 200 с.
7. Жигалин М. М. Проблемы формирования и экономического развития птицепродуктового подкомплекса (теория, методика, практика) / М. М. Жигалин. – М.: Высшая школа управления агропромышленного комплекса и агробизнеса, 1998. – 433 с.
8. Ивану Р. А. Справочник экономических показателей сельского хозяйства / Р. А. Ивану, М. М. Пантелейчук, И. В. Попович - К.: Урожай, 1988. – 216 с.

REFERENCES

1. Andrijchuk V. G. Efektyvnist' dijalnosti agrarnyh pidprijemstv: teoriya, metodyka, analiz: monogr. / V. G. Andrijchuk. – K.: KNEU, 2005. – 292 s.
2. Korenjuk P. I. Ekologo-ekonomichna efektyvnist' vidtvorjuval'noi' systemy prodovol'chogo kompleksu: teoriya, metodologija, praktyka: monogr. / P. I. Korenjuk. – Dnipropetrovs'k: Dnipropetrovs'ka derzhavna finansova akademija, 2005. – 355 s.
3. Buzdalov I. N. Na ternistom puti nauchnoj «reabilitacii» rynochnoj systemy agrarnyh otnoshenij. Izbrannye trudy / I. N. Buzdalov. – Т. 2. – М.: ВИАПИ им. А. А. Никонова: JeRD, 2008. – 384 s.
4. Krysanov D. F. Formuvannja zbalansovanogo agrarnogo resursnogo potencijalu i pidvyshhennja efektyvnosti vyrobnytva: dopovid' na Dvanadcjatyh richnyh zborah Vseukr. kongresu vchenyh ekonomistiv-agrarnykyv, 25–26 lystopada 2010 r. / D. F. Krysanov. – K.: NNC «Instytut agrarnoi' ekonomiky», 2010. – 616 s.
5. Sabluk P. T. Osnovni naprjamy rozvytku vysokoeffektyvnogo agropromyslovogo vyrobnytva v Ukraini / P. T. Sabluk // Ekonomika APK. – 2002. – № 7. – S. 3–14.
6. Ivanov V. A. Intensifikacija sel'skohozjajstvennogo proizvodstva: problemy povyshenija jeffektivnosti / V. A. Ivanov. – М.: Nauka, 1990. – 200 s.
7. Zhigalin M. M. Problemy formirovanija i jekonomicheskogo razvitija pticeproduktovogo podkompleksa (teoriya, metodika, praktyka) / M. M. Zhigalin. – М.: Vysshaja shkola upravlenija agropromyshlennogo kompleksa i agrobiznesa, 1998. – 433 s.
8. Ivanu R. A. Spravochnik jekonomicheskikh pokazatelej sel'skogo hozjajstva / R. A. Ivanu, M. M. Pantelejchuk, I. V. Popovich - K.: Urozhaj, 1988. – 216 s.

Теоретические основы трактовки категории «эффективность»

В.А. Подгорный

В современных условиях развития конкуренции и ограниченности ресурсов первоочередной задачей любого предприятия является обеспечение эффективности его функционирования. В последние годы участились дискуссии известных ученых вокруг сущности категории эффективности как в целом, так и в сельскохозяйственном производстве в частности. Все их мысли по поводу раскрытия сути эффективности как экономической категории имеют соответствующее основание, но проблема в том, что они достаточно различаются между собой. В связи с этим, в Украине до сих пор нет четкой трактовки категории эффективности, а также определения ее показателей. Поэтому оценка результатов функционирования деятельности аграрных предприятий в современных рыночных условиях, на наш взгляд, имеет неполный, относительный характер. Именно такие вопросы поднимаются в этой статье.

Ключевые слова: эффективность, эффективное производство, экономическая категория «эффективность», экономический эффект.

Theory of interpretation of the economic category of efficiency

A. Pidhornyj

In modern conditions of the development of competition and lack of resources the main aim of any enterprise is to ensure its effective functioning. In recent years the topic of essence of the category of efficiency in general, and in agrarian production in particular, has been raised more often during the debates of the prominent scholars. Their views concerning the definition of efficiency as an economic category are based on adequate resources; however the problem is that they are very different. Consequently, an accurate interpretation of the category of efficiency and its indicators has not been proposed in Ukraine. In this respect, the evaluation of the results of functioning of agrarian enterprises in modern market conditions, in our opinion, is incomplete and relative in nature.

Various points of view on economic efficiency, its criteria and indicators are argued in economic literature, but the subject is still controversial. One of the main principles of economic management is to ensure that the process of achieving results in agrarian production should be correlated with the reduction of expenses per unit, and the high rate of compensation costs from its selling. In this regard, the essence of efficiency not only depicts the effect as a result of any action or production, but also shows if this effect is justified.

Efficiency of production as an economic category demonstrates the proficiency of objective economic principles and is reflected in the production results. Economic efficiency illustrates the final effect of human labor, means of production, as well as their contribution in cooperation.

Efficiency of production is a category of expanded reproduction that characterizes a level of achievement of the main goals, determined by reproduction. Most of the economists make a distinction between industrial-technological, industrial-economic,

social-economic and environmental-economic efficiency. Economic efficiency is measured by a comparison of the final effect (result) and resources in use or expenses. This is due to the fact that the results can be related to expenses and the amount of the resources involved in the process of production.

The concept of economic efficiency has a fundamental significance and reflects its prominent role in the development of society and achievement of new goals. Notion of efficiency is seen as a real and absolute result of production, product value. There is an opinion, that efficiency of economic activity should be considered as a result referred to particular goals set in a sphere of production, division, consumption, i.e. in the process of reproduction.

Economic investigations have established that the evolution of category of efficiency are stipulated by industrial forces and productive relations in society, and its criteria are determined by the content of the main economic principles.

Summarizing the existing approaches to the definition of efficiency we can conclude that economic efficiency reflects the positive effect of the use of means of production and human labor, a feedback based on their mutual efforts. Efficiency in field of agrarian production is defined as obtaining the maximum amount of products per hectare of land, from each household animal unit at the lowest cost of human and actualized labor.

Therefore, the essence of efficiency of production lies in the achievement of the industrial goal at the lowest expenses. Notion of efficiency of production reflects a particular aspect of functioning and development of industrial relations which leads to specific results and expenses of social labor.

Keywords: efficiency, efficient production, economic category of efficiency, economic effect.

Надійшла 14.10.2015 р.

УДК 330.322:658.125:631.11[©]

ГВОЗДЄВ Ю.В., здобувач

РУДИЧ О.О., канд. екон. наук

Білоцерківський національний аграрний університет

ЛЕВАНДІВСЬКИЙ О.Т., канд. екон. наук

Прикарпатський національний університет ім. В. Стефаника

ТЕОРЕТИЧНІ ПІДХОДИ ДО ТРАКТУВАННЯ КАТЕГОРІЇ «ІНВЕСТИЦІЯ»

Розглядаються теоретичні особливості трактування поняття «інвестиція». Розглянуто та систематизовано зміст цієї економічної категорії, досліджено наявні підходи як українських, так і зарубіжних вчених до визначення економічної суті інвестицій та інвестування. Стаття присвячена ролі інвестицій у забезпеченні ефективності виробництва продукції агропромислового комплексу. Запропоновано власний підхід до визначення досліджуваного терміну на основі синтезу трактувань.

Ключові слова: інвестиції, інвестування, капіталовкладення, ефективність інвестицій, інвестиційна політика.

Постановка проблеми. Нееквівалентний міжгалузевий обмін, який посилюється у період ринкових перетворень, а також відсутність дієвого державного механізму регулювання інвестиційної діяльності в аграрній сфері, низька рентабельність переважної більшості товаровиробників, висока вартість позичкових коштів призвели до значного зниження інвестиційної активності у галузі. Унаслідок цього у більшості сільськогосподарських підприємств були зруйновані відтворювальні процеси, що призвело до скорочення обсягів виробництва основних видів продукції, зниження життєвого рівня сільського населення і загострення соціальної напруги.

Для відновлення матеріально-технічної бази галузі необхідно забезпечити надходження інвестиційних ресурсів зовнішніх джерел через підвищення інвестиційної привабливості сільськогосподарських підприємств. Очевидно, що без активної участі державних інститутів вирішити цю задачу сільськогосподарським виробникам неможливо. Проте поки сформувати ефективний механізм залучення капіталу в галузь не вдалося. При цьому нова державна інвестиційно-інноваційна політика в аграрному секторі має не лише переслідувати досягнення стратегічно важливої мети – забезпечення населення країни якісним доступним продовольством, але і враховувати інтереси інвесторів, створювати умови для підвищення вартості інвестованого капіталу. Такі обставини зумовлюють необхідність розробки наукових і організаційних заходів щодо формування економічних умов залучення інвестицій у сільськогосподарське виробництво, що базуються на концепції створення вартості як основного показника інвестиційної привабливості. Тому це дослідження є актуальним.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання відтворення капіталу, джерел формування інвестицій і умов їх залучення в економіку досліджується досить широко. Істотний внесок у

[©] Гвоздєв Ю.В., Рудич О.О., Левандівський О.Т., 2015.

розвиток теорії відтворення вніс К. Маркс. Стосовно ринкових відносин їх теоретичні та методологічні засади були сформовані в роботах Дж. Бейлі, В. Беренса, Г. Бірмана, К. Боулдінга, Д. Кейнса, Ф. Модільяні, М. Міллера, П. Самуельсона, Р. Солоу, Дж. Тобіна, І. Фішера, Дж. Хікса, У. Шарпа та інших авторів.

Вагомий внесок в економічну теорію засад інвестиційної діяльності, оцінки економічної ефективності інвестицій та інвестиційної привабливості зробили вітчизняні науковці: І.О. Бланк, П.А. Лайко, В.Г. Блохіна, П.І. Гайдуцький, С.О. Гуткевич, О.І. Гуторов, А.С. Даниленко, М.Д. Денисенко, М.І. Долішній, І.О. Івашук, Н.В. Коваль, М.І. Кісіль, Д.Ф. Крисанов, М.Ю. Коденська, Т.В. Майорова, А.А. Пересада та багато інших.

Мета і завдання дослідження – розробка теоретичних і методичних положень щодо трактування категорії «інвестиція».

Матеріал і методика дослідження. У процесі дослідження використано набір спеціальних методів економічних досліджень. За допомогою абстрактно-логічного методу, зокрема прийомів аналогії і співставлення, індукції та дедукції, уточнено поняття «інвестиція», а також сформульовані висновки до розділів та загальні висновки. Метод теоретичного узагальнення використовувався за здійснення критичного аналізу результатів досліджень вітчизняних та зарубіжних вчених стосовно обґрунтування чинників інвестиційної привабливості та методів оцінки ефективності інвестицій.

Результати досліджень та їх обговорення. Основними факторами виробництва сільського господарства є праця, капітал, природні та земельні ресурси, які поступово втрачають свої продуктивні якості і вимагають оновлення. Своєчасне відтворення виробничих ресурсів є необхідною умовою стійкого виробництва як в сільському господарстві, так і в економіці в цілому. Одним із інструментів забезпечення відтворення ресурсної бази виступають інвестиції.

Слід зазначити, що в економічній теорії спостерігається неоднозначне трактування категорії «інвестиції», що призводить до розбіжностей між фахівцями. Розглянемо існуючі підходи до визначення інвестицій, які поширені в економічній літературі.

Інвестиції – відносно нова економічна категорія, оскільки у плановій економіці використовували поняття «капітальні вкладення», під яким розуміли сукупність витрат на відтворення основних фондів, включаючи витрати на їх ремонт. При цьому капітальні вкладення розглядалися у двох аспектах: як економічна категорія і як процес, пов'язаний з рухом грошових ресурсів, а також як економічна категорія капітальні вкладення є системою грошових відносин, пов'язаних із рухом вартості, авансованої в довгостроковому порядку у формування основних фондів, від моменту виділення грошових коштів до моменту їх відшкодування.

Однак інвестиції – ширше поняття, ніж капітальні вкладення, оскільки включає окрім вкладень у відтворення основних фондів вкладення в оборотні активи, різні фінансові активи, в окремі види нематеріальних активів. Капітальні вкладення – вужче поняття, оскільки можуть розглядатися лише як одна із форм інвестицій.

Відомо, що капітальні вкладення – це реальні інвестиції, що вкладаються в основний капітал (у основні засоби), зокрема витрати на придбання цілісних майнових комплексів, нове будівництво, розширення, реконструкцію і технічне переозброєння підприємства, придбання машин, устаткування, інструменту, інвентарю, проектно-дослідницькі роботи та інші витрати, які підвищують вартість основних засобів.

Зазначимо, що до 1 січня 2000 р. у вітчизняній обліковій практиці використовували два поняття «капітальні вкладення» та «капітальні інвестиції», останнє було введено Законом України «Про оподаткування прибутку підприємств» [1]. Така невизначеність у трактуванні сутності інвестицій призводить до певних розбіжностей в економічній літературі та, відповідно, у використанні засобів управління. Тому з 2000 року поняття «капітальні інвестиції» та «капітальні вкладення» були замінені одним показником «капітальні інвестиції», що трактується як витрати капіталу на створення або придбання матеріальних та нематеріальних об'єктів, які здійснюються з метою приросту вартості.

Як економічна категорія капітальні вкладення розглядалися у працях [2, с. 8; 3, с. 12] та визначалися як система грошових відносин, що зумовлена рухом вартості, авансованої у довгостроковому порядку в основні фонди від моменту виділення коштів до моменту їх реального відшкодування. Однак основним об'єктом дослідження капітальні вкладення виступали «...як процес

руху вартості, авансованої у розширене відтворення основних фондів» [4, с. 15]. За такого підходу основним питанням, що перебувало у центрі уваги науковців, було вивчення структури джерел фінансування капітальних вкладень, формування договірних відносин учасників інвестиційного процесу та роль банків як установ, які кредитують та фінансують капітальні вкладення.

Подальшими досягненнями в трактуванні сутності інвестицій слід вважати публікації в економічній літературі таких вчених: М.І. Кісіля [5], О.П. Чернявського [6], які вводили до складу капітальних вкладень витрати на формування оборотних фондів. На наш погляд, це є доцільним, оскільки основні виробничі фонди не можуть нормально «працювати» без оборотних засобів.

Вивченню теоретичних і практичних засад інвестування присвячено багато робіт вчених-економістів. Так, у сучасній літературі є твердження, що за своїм змістом теорії інвестицій виникли ще в XVI–XVII ст. – соціально-економічна теорія торгових інвестицій – меркантилізм, предметом дослідження якого була сфера обігу, середовище «породження грошей грошима», тобто зростання обсягів капіталу. Прибічниками теорії «мануфактурних» пізнього меркантилізму властиве перебільшення ролі грошей, у яких вони вбачали чи не єдину умову розвитку виробництва [7].

Важливий внесок у вивчення економічної сутності та ролі інвестицій на макроекономічному рівні внесли американські вчені П. Самуельсон, К. Макконел, С. Брю. Зазначені економісти під інвестиціями розглядали «... затрати на виробництво і накопичення засобів виробництва та нарощення матеріальних запасів» [8, с. 312] і «... фактор підвищення національного доходу» [8, с. 316].

Особливе місце серед сучасних економічних теорій, які розглядають інвестиційні процеси як важливу складову економічної політики, належить кейнсіанській теорії. Так, Дж. Кейнс у роботі «Загальна теорія зайнятості, відсотка і грошей» відзначає, що інвестиції – це «... поточний приріст цінності майна внаслідок виробничої діяльності даного періоду», «... та частина прибутку за певний період, що не була використана для споживання» [9, с. 33]. Отже, представники неокласичного підходу визначили об'єктивні та суб'єктивні (схильність населення до заощаджень, споживання) чинники інвестиційної діяльності, а також виділяють нові об'єкти дослідження: структура капіталів, оптимальні розміри капіталів із урахуванням вичерпності ресурсів, часового фактору інвестування, ціновий фактор споживання інвестиційних ресурсів.

Наступним етапом у розвитку економічної теорії інвестування є розробка механізмів державного регулювання інвестиційної діяльності через використання фінансових і грошово-кредитних методів економічної політики (М. Фрідман, В. Ойкен, Л. Ерхард, Ф. Хайек), а також аналіз інвестиційної діяльності у ринкових умовах (І. Фішер, Д. Йоргенсон).

Зазначимо, що у вітчизняній економічній літературі до 80-х років термін «інвестиції» практично не використовувався для вивчення питань відтворення, а поширення набув у науковому обігу із початком ринкових перетворень в економіці.

Економічна природа інвестицій зумовлена закономірностями процесу розширеного відтворення і полягає у використанні частини накопичених вільних грошових коштів, що направляються на збільшення кількості та якості всіх елементів системи продуктивних сил суспільства.

Наявність різних підходів до дефініції економічної категорії «інвестиції» у сучасній економічній літературі значною мірою визначається широтою сутнісних сторін цієї складної економічної категорії.

Під інвестиціями (від лат. *investire* – одягати, оточувати; *investition* – вкладення) зазвичай розуміють вкладення капіталу в об'єкти підприємницької або іншої діяльності з метою отримання прибутку або досягнення позитивного соціального ефекту.

Так, у Законі України «Про інвестиційну діяльність» від 18.09.91 р. інвестиції визначаються як усі види майнових та інтелектуальних інвестицій, котрі вкладаються в об'єкти підприємницької та інших видів діяльності, в результаті яких створюється прибуток (дохід) або досягається соціальний ефект. Зазначимо, що за вітчизняним законодавством інвестиції можуть перебувати в грошовій або матеріальній формах, формі майнових прав та інших цінностей, які мають грошову оцінку і вкладаються в об'єкти підприємницької та (або) іншої діяльності з метою отримання прибутку і (або) досягнення іншого ефекту.

До майнових та інтелектуальних вкладень належать: грошові кошти, цільові банківські вклади, паї та різноманітні цінні папери; матеріальні цінності, рухоме та нерухоме майно; майнові права та інтелектуальні цінності; сукупність технічних, технологічних, комерційних та інших знань, що оформлені у вигляді технічної документації; права користування землею, водою, ресурсами, будівлями, спорудами, обладнанням, а також інші майнові права і цінності [10].

На нашу думку, таке визначення є більш повним за змістом і розкриває сутність інвестицій, але важко погодитись із твердженням про досягнення соціального ефекту. Адже тоді інвестиціями можна вважати будь-яке фінансування соціальних заходів як на макро- так і на мікрорівні: виплати за народження дитини, пенсійні виплати, інші соціальні заходи; премії робітникам, оплата подарунків до свят, обладнання кімнат відпочинку на підприємстві та інші заходи, які за своєю суттю викликають позитивний соціальний ефект. Тому ми вважаємо, що більш точним із позиції економічної теорії є розуміння інвестицій як вкладення з метою отримання прибутку, який у подальшому використовується інвестором для реалізації різних цілей.

Узагальнення наукових праць вітчизняних науковців дозволило встановити, що нині існує декілька підходів до трактування інвестицій. Так, С. В. Мочерний зазначає, що «... інвестиції – це довготермінові вкладення капіталу в різні сфери та галузі народного господарства в середині країни та за її межами з метою привласнення прибутку» [11].

Також у ряді праць зазначається довготерміновий характер інвестицій [12]. З таким твердженням не можна повністю погодитись, оскільки окремі форми інвестицій можуть бути довгостроковими, однак інвестиції мають і короткостроковий характер (короткострокові вкладення в акції, сертифікати та інше).

На думку Н.О. Титаренко, термін «інвестиції» має два визначення: фінансове та економічне. За фінансовим визначенням, інвестиції – це усі види активів, вкладених у господарську діяльність з метою одержання доходу [13]. У цьому контексті придбання цінних паперів, вкладення коштів на банківські рахунки та в об'єкти колекціонування (твори мистецтва, монети, коштовності) є інвестиціями.

Залежно від рівня використання інвестиційних ресурсів в економіці виділяють наступні підходи до визначення «інвестиції»:

1. Макроекономічний – інвестиції визначаються як частина сукупних витрат на рівні економіки, що визначає структуру економіки, темпи її зростання та конкурентоспроможність на світовому ринку.

2. Мікроекономічний – інвестиції розглядаються як процес створення засобів виробництва і людського капіталу з метою отримання прибутку від виробництва.

3. Фінансовий – суть інвестицій визначається в обміні вартостями між сьогоdnішніми поточними витратами та майбутніми вигодами у придбанні фінансових або реальних активів.

Необхідно зазначити, що, незважаючи на наявні термінологічні відмінності, усіма авторами інвестиції розглядаються як економічна категорія, хоча і пов'язуються із технологічними, соціальними, екологічними та іншими аспектами їх реалізації. Отже, інвестиції є суб'єктом економічного управління і підлягають вивченню та аналізу на мікро- і макрорівні будь-якої економічної системи.

Серед існуючих підходів щодо тлумачення економічної категорії «інвестиції» можна виділити наступні: «витратний», згідно з яким інвестиції – це витрати на відтворення основних і оборотних фондів, і «ресурсний», відповідно до якого інвестиції – це вкладення грошових коштів для придбання різних видів майна та цінностей.

Узагальнюючи зазначені вище підходи до категорії «інвестиції», можна виділити наступні її ознаки: вони виступають потоком (інтервальна величина), а не запасом (статична величина); елементом ринкових відносин, формування їх ціни здійснюється на основі співвідношення попиту та пропозиції; спроможні приносити дохід (прибуток); додають суб'єктно-об'єктний характер відносинам; мають цільове призначення; не гарантують оперативної віддачі, тобто існує часовий лаг між витрачанням ресурсів і отриманням ефекту; отримання ефекту в майбутньому має характер вірогідності, що зумовлено наявністю ризику за вкладення капіталу; забезпечують зростання вартості майна; є необхідною умовою економічного зростання.

Отже, в широкому значенні інвестиції є засобами, що вкладаються в об'єкти підприємницької і непідприємницької діяльності з метою отримання певного ефекту в майбутньому, або інакше – це накопичена раніше вартість у вигляді різних економічних активів, що залучається суб'єктами економіки в процес кругообігу засобів з метою її примноження в майбутньому в умовах невизначеності і ризику. У вузькому значенні інвестиціями можна вважати засоби, що направляються на відтворення або збільшення капіталу з метою одержання прибутку в майбутньому.

Зазначимо, що інвестиції утворюють двонаправлену систему потоків засобів. Один потік забезпечує формування ресурсів, їх залучення із фондів накопичення підприємств і населення, а інший забезпечує розміщення цих засобів в об'єкти, виходячи з рівня їх привабливості. Обидва потоки мають важливе значення і не можуть бути диференційованими за вагомістю, оскільки кожний із них є продовженням іншого, що характеризує інвестиційний процес як безперервний кругообіг засобів у економіці.

Відомо, що визначальними чинниками економічного зростання господарюючого суб'єкта, галузі, регіону і країни в цілому є обсяг, структура та своєчасність реалізації інвестицій. У зв'язку з цим виникає необхідність класифікації інвестицій за різними ознаками. Зазначимо, що у науковій літературі також не склалося єдиної думки щодо набору класифікаційних ознак і видів інвестицій по кожному із них.

Так, С. Фішер, Р. Дорнбуш, Р. Шмалензі поділяють інвестиції за трьома ознаками: інвестиції фірм у виробничі потужності і устаткування; інвестиції в нове житлове будівництво; фінансування зміни виробничих запасів.

Дещо спрощеним є підхід до визначення категорії інвестиції як ряд грошових потоків (cash-flow). Перший із цих грошових потоків є первинними (стартовими) інвестиційними витратами. Ці стартові витрати можуть бути одноразовими або багаторазовими впродовж циклу (терміну) життя (реалізації) інвестиційного проекту. Їх називають відтоком, який оцінюється як негативний грошовий потік. Грошові кошти, які надходять упродовж усього періоду реалізації (експлуатації) інвестиційного проекту, називають надходженнями (позитивним потоком).

Висновки. Узагальнюючи зазначене вище, під інвестиціями розуміємо вкладення капіталу різних видів і в різноманітних формах, які об'єднує загальна мета – одержання ефекту, корисного для інвестора.

Принципово важливим для ухвалення рішення про інвестування є визначення «ціни» відмови від нинішнього споживання. Під час вкладення засобів у розвиток виробництва інвестора цікавить не будь-який за величиною результат. Приріст капіталу у результаті інвестування має бути достатнім, щоб:

1. Задовольнити мінімально прийнятні з позиції суспільства запити інвестора.
2. Відшкодувати втрати від інфляції в майбутньому періоді (за рахунок прибутку на вкладенні інвестиції).
3. Винагородити інвестора за ризик можливої втрати частини доходу від настання непередбачуваних несприятливих обставин. Інвестиції необхідні для забезпечення нормального функціонування підприємства в майбутньому, тобто дозволяють забезпечити: розширення виробництва; запобігання моральному і фізичному зносу основних фондів і підвищення технічного рівня виробництва; підвищення якості продукції підприємства; здійснення заходів щодо охорони навколишнього середовища; досягнення інших цілей підприємства.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Закони: Про оподаткування прибутку підприємств: закон № 334/94 – ВР від 28 грудня 1994 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1995. – № 4. – Ст. 28; 2008. – № 27–28. – Ст. 253; 2009. – № 14. – Ст. 181.
2. Чебунин В. Н. Кругооборот и оборот основных фондов сельского хозяйства / В. Н. Чебунин. – М.: Экономика, 1975. – 94 с.
3. Кісіль М.І. Питання підвищення ефективності капітальних вкладень у сільське господарство / М.І. Кісіль // Економіка і організація сільського господарства. – 1983. – № 71. – С. 40–42.
4. Чернявский А.П. Проблемы повышения эффективности капитальных вложений (финансово-экономический аспект) / А. П. Чернявский. – К.: Вища школа, 1980. – 176 с.
5. Меркантилизм / Под ред. И. С. Плотникова. – Л.: ОГИЗ-Соцэкизд, 1935.
6. Юхименко П. І. Історія економічних учень / П. І. Юхименко, П. М. Леоненко. – К.: Знання-Прес, 2000. – 514 с.
7. Макконел К. Р. Экономикс: принципы, проблемы и политика: в 2-х т. / К. Р. Макконел, С. Л. Брю; пер. с англ. Е. С. Иванова. – Т. 1. – Таллинн: Реферто, 1995. – 400 с.
8. Классики кейнсианства: в 2 томах. Сост. Худокормов А. Г. – М.: Экономика, 1997. – Т. 1. К теории экономической динамики / Р. Харрод. Экономические циклы и национальный доход. Ч. I–II / Э. Хансен. – 1997 – 416 с.
9. Закони. Про інвестиційну діяльність: закон № 1560–XII від 18 вересня 1991 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1991. – № 47. – Ст. 646.
10. Економічна енциклопедія: у 3 т. / За ред. С. В. Мочерного. – Т. 1. – К.: Видавничий центр «Академія», 2000. – 864 с.

REFERENCES

1. Zakony: Pro opodatkovannja prybutku pidpryjemstv: zakon № 334/94 – VR vid 28 grudnja 1994 r. // Vidomosti Verhovnoi' Rady Ukrai'ny. – 1995. – № 4. – St. 28; 2008. – № 27–28. – St. 253; 2009. – № 14. – St. 181.
2. Chebunin V. N. Krugooborot i oborot osnovnyh fondov sel'skogo hozjajstva / V. N. Chebunin. – M.: Jekonomika, 1975. – 94 s.
3. Kasil' M. I. Pytannja pidvyshhennja efektyvnosti kapital'nyh vkladov u sil's'ke gospodarstvo / M. I. Kasil' // Ekonomika i organizacija sil'skogo gospodarstva. – 1983. – № 71. – S. 40–42.
4. Chernjavskij A. P. Problemy povyshenija jeffektivnosti kapital'nyh vlozhenij (finansovo-jekonomicheskij aspekt) / A. P. Chernjavskij. – K.: Vishha shkola, 1980. – 176 s.
5. Merkantilizm / Pod red. I. S. Plotnikova. – L.: OGIZ-Socjekizd, 1935.
6. Juhymenko P. I. Istorija ekonomichnyh uchen' / P. I. Juhymenko, P. M. Leonenko. – K.: Znannja-Pres, 2000. – 514 s.
7. Makkonel K. R. Jekonomiks: principy, problemy i politika: v 2-h t. / K. R. Makkonel, S. L. Brju; per. s angl. E. S. Ivanova. – T. 1. – Tallinn: Referto, 1995. – 400 s.
8. Klassiki kejsnjanstva: v 2 tomah. Sost. Hudokormov A. G. – M.: Jekonomika, 1997. – T. 1. K teorii jekonomicheskoi dinamiki / R. Harrod. Jekonomicheskie cikly i nacional'nyj dohod. Ch. I–II / Je. Hansen. – 1997 – 416 s.
9. Zakony. Pro investycijnu dijalnist': zakon № 1560–III vid 18 veresnja 1991 r. // Vidomosti Verhovnoi' Rady Ukrai'ny. – 1991. – № 47. – St. 646.
10. Ekonomichna encyklopedija: u 3 t. / Za red. S. V. Mochernogo. – T. 1. – K.: Vydavnychij centr «Akademija», 2000. – 864 s.

Теоретические подходы к трактовке категории «инвестиция»

Ю.В. Гвоздев, О.А. Рудич, А.Т. Левандовский

Рассматриваются теоретические особенности трактовки понятия «инвестиции». Рассмотрено и систематизировано содержание этой экономической категории, исследованы имеющиеся подходы как украинских, так и зарубежных ученых к определению экономической сущности инвестиций и инвестирования. Эта статья посвящена роли инвестиций в обеспечении эффективности производства продукции агропромышленного комплекса. Предложено собственный подход к определению исследуемого срока на основе синтеза трактовок.

Ключевые слова: инвестиции, инвестирование, капиталовложения, эффективность инвестиций, инвестиционная политика.

Theoretical approaches to the interpretation of the category of "investment"

Y. Gvozdev, O. Rudych, O. Levandivska

The main factors of production agriculture is labor, capital, natural resources and land, which gradually lose their productive quality and require updating. The timely reproduction of productive resources is a prerequisite for sustainable production both in agriculture and in the economy as a whole. One of the tools to ensure reproduction of the resource base in favor investment.

It should be noted that economic theory is a controversial interpretation of the category of "investment" that leads to discrepancies between experts. Consider the existing approaches to the definition of investment, are common in the economic literature.

Investments - a relatively new economic category, as in the planned economy used the concept of "investments", which understood the totality of the costs of reproduction of fixed assets, including the cost of their repair.

However, investments - a broader concept than capital investment, other than because it includes investments in fixed capital investment play in current assets and various financial assets in certain types of intangible assets. Capital expenditure - narrower concept, as can be seen merely as a form of investment.

As an economic category of capital investments considered in the work of a large group of scientists and defined as a system of monetary relations, caused by the movement of value advanced in order in the long-term fixed assets from the date of allocation of funds until their actual compensation.

Study of theoretical and practical principles of investment devoted to many works of economists. Thus, in modern literature is the assertion that its content investment theory arose in the sixteenth-seventeenth century. - Socio-economics of trading investments - mercantilism, which was the subject of research sphere of circulation, the environment "generation of cash money", ie the growth of capital. Supporters of the theory of "manufactured" late mercantilism characteristic exaggeration of the role of money, which they saw not a single condition of production.

Fundamentally important for a decision to invest is to determine the "price" rejection of the current consumption. When investing in production development investors are not interested in any of the largest result. Capital gains resulting investment must be sufficient in order to:

1. to meet the minimum acceptable from the standpoint of society demands the investor;
2. recoup the losses from inflation in the period ahead (due to return on the investments);
3. compensate the investor for the risk of a possible loss of income from the occurrence of unforeseen adverse circumstances. Investments are needed to ensure normal operation of the business in the future, that allow: expansion of production; Prevention of moral and physical depreciation of fixed assets and increase the technical level of production; improve the quality of products; implementation of measures for environmental protection; achieve other objectives of the enterprise.

Keywords: Investment, investment, investment, investment efficiency, investment policy.

Надійшла 09.10.2015 р.

УДК 338.3:636.5

ЗАБОЛОТНИЙ В.С., ХОМЯК Н.В., кандидати. екон. наук, доценти
Білоцерківський національний аграрний університет

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ОЦІНКИ ЕФЕКТИВНОСТІ ВИРОБНИЦТВА ПРОДУКЦІЇ ПТАХІВНИЦТВА В СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВАХ

Розглядаються особливості оцінки ефективності виробництва продукції птахівництва в агропромислових підприємствах України. Проаналізовано наявні теоретичні підходи до аналізу ефективності продукції, що досліджується, та здійснена їх систематизація. Проведено ґрунтовний аналіз специфічних особливостей функціонування птахівничої галузі економіки України та визначено основні чинники, що впливають на ефективність виробництва продукції птахівництва в сучасних ринкових умовах. Розроблено пропозиції щодо вдосконалення аналізу економічної діяльності підприємств птахівничої галузі і виявлення резервів підвищення ефективності та доповнення комплексу показників для нього.

Ключові слова: птахівництво, птахівничі підприємства, ефективність виробництва, аналіз ефективності, система показників для оцінки ефективності.

Постановка проблеми. Птахівництво – це одна із найбільш швидкостиглих галузей тваринництва, наукомістких і динамічних в агропромисловому комплексі, що характеризується швидкими темпами відтворення поголів'я, високою продуктивністю і життєздатністю, найнижчими затратами живої праці та матеріальних засобів на одиницю продукції. Тому в птахівництві спостерігається швидка окупність інвестицій.

Галузі притаманні такі особливості: використання біологічних засобів праці, поєднання природного процесу виробництва з економічним, рівномірність виробництва протягом року, незалежність від погодних умов, закінчений технологічний цикл, спеціалізація на виробництві готової продукції, використання частини продукції у наступному циклі виробництва, рівномірне комплектування стада птиці впродовж року, високий рівень автоматизації і механізації виробництва, годівля птиці власними і купованими кормами, виробництво в умовах регульованих факторів мікроклімату; стійкість попиту, як на продукт першої необхідності; гнучкість у зміні масштабів виробництва порівняно з іншими галузями тваринництва; менша залежність від кількості та якості земельних угідь.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Особливу увагу дослідженням питань ефективного функціонування птахівничих підприємств приділено у наукових працях таких вітчизняних вчених-аграрників: Р.І. Буряка, О.І. Дацій, Б.А. Мельника, А.М. Стельмашук, І. Н. Топіхи, В.І. Топіхи, Ф.О. Ярошенко та ін.

Однак певні теоретичні та науково-практичні проблеми формування організаційно-економічних аспектів підвищення ефективності діяльності підприємств з виробництва та перероблення продукції птахівництва залишаються недостатньо розробленими.

Мета і завдання дослідження – розробка теоретичних, методичних положень щодо оцінки ефективності виробництва продукції птахівництва в сільськогосподарських підприємствах України.

Матеріал і методика дослідження. У процесі виконання дослідження використовувалися загальноприйняті методи і прийоми: сукупність наукових прийомів абстрактно-логічного методу (індукція й дедукція, аналіз та синтез, аналогії і зіставлення, формалізації та моделювання) у розробці теоретичних положень з обґрунтування організаційно-економічних чинників підвищення ефективності.

Результати досліджень та їх обговорення. Досліджено, що птахівництво має ряд специфічних особливостей. По-перше, продукція виробляється і реалізується рівномірно впродовж року, відсутня сезонність виробництва, що особливо важливо за високої інфляції. По-друге, незалежно від економічної ситуації в країні, попит на продукцію птахівництва досить стійкий, оскільки вона належить до продуктів першої необхідності. По-третє, м'ясо птиці та яйця надходять у продаж і на

переробку, тобто наявний ринок як прямого, так і опосередкованого попиту. По-четверте, меншою мірою проявляється залежність кількості поголів'я від площі та якості земельних угідь, птахівництву притаманна більша гнучкість у зміні масштабів виробництва, порівняно з іншими галузями тваринництва. По-п'яте, основними виробниками є спеціалізовані підприємства (птахофабрики), де виробництво продукції проходить кілька стадій, починаючи від інкубації яєць і закінчуючи відгодівлею поголів'я. Основними виробниками продукції птахівництва в Україні є спеціалізовані сільськогосподарські підприємства (понад 70 % обсягу виробництва), частка господарств населення становить близько 30 %. По-шосте, галузь істотно залежить від зернового ринку, оскільки основну частину кормового раціону становлять куповані корми (комбікорми).

Ефективність функціонування галузі характеризується рівнем виробництва продукції птахівництва на душу населення, рівнем продуктивності праці у галузі, які дозволять оцінити, наскільки вітчизняний товаровиробник спроможний забезпечити населення країни якісною продукцією та втримати рівень конкурентоспроможності галузі.

Ефективність діяльності птахівничого підприємства відображає рівень ефективності використання ресурсного потенціалу господарюючого суб'єкта, характеризується рівнем ресурсомісткості продукції.

Ефективність виробництва продукції м'ясного птахівництва відображає рівень використання інноваційних технологій у виробництві продукції, що користується попитом на ринку, характеризується рівнем її якості, собівартості, ціни, рентабельності та іншими показниками. Зазначимо, що на кожному рівні визначення ефективності формується адекватна йому система показників, яка дозволяє всебічно, комплексно і системно її визначати.

Система показників ефективності будується таким чином: ефективність птахопродуктового підкомплексу, ефективність галузі птахівництва, ефективність підприємства і продукції, ефективність окремих видів праці. У сучасних умовах оптимальною є система показників, яка характеризує фінансовий стан підприємства, ефективність використання виробничих ресурсів, стан ринку продуктів птахівництва.

Під час вивчення стану ринку птахівничої продукції необхідно проводити аналіз його ємності, сукупного попиту і сукупної пропозиції на продукцію птахівництва за видами продуктів, рівнем насиченості ринку продукцією птахівництва, купівельної спроможності населення [1, 2].

Нині досить актуальною проблемою стабілізації економічного розвитку промислового птахівництва є подальше підвищення його економічної ефективності. Вона характеризується системою показників, найбільш важливими серед яких є продуктивність (несучість курей, середньодобовий приріст); затрати праці на 1 тис. яєць і 1 ц приросту; витрати кормів на одиницю продукції; собівартість 1 тис. яєць і 1 ц приросту; прибуток від реалізації продукції птахівництва; рівень рентабельності.

Під критерієм ефективності виробництва продукції птахівництва розуміють максимально можливе отримання прибутку від її реалізації. Крім того, важливе значення має отримання яєць із розрахунку на одне птахопідприємство (ячний напрям) або 1 м² площі підлоги цеху вирощування птиці (м'ясний напрям) за найменших витрат на одиницю продукції [3].

У ринковому середовищі механізм оцінки ефективності в птахівництві, на нашу думку, має передбачати дещо інший підхід. У сучасних умовах він має відображати не лише виробництво максимальної кількості високоякісного продукту з одиниці площі за мінімальних витрат, але і досягнення цілей, пов'язаних із виведенням галузі з кризи, продовольчою незалежністю країни, забезпеченням населення продуктами харчування за доступними цінами, зниженням затрат праці і засобів на одиницю продукції, забезпеченням конкурентоспроможності виробництва, зміною умов праці для розширеного відтворення, охороною навколишнього середовища.

Критерій економічної ефективності виробництва у загальному вигляді може бути сформульований як максимум ефекту з одиниці затрат праці або мінімум витрат на одиницю ефекту.

На птахівничих підприємствах критерієм економічної ефективності є прибуток (різниця між величиною товарної продукції і величиною спожитих засобів виробництва і живої праці) в середньому на 1 середньорічного працівника. Отже, чим дешевше продукція, тим ефективніше виробництво.

На рівні птахівничого підприємства ефективність виробництва найдостовірніше характеризується комплексом або системою показників, які виходять із представленої класифікації і типу виробництва. При цьому кожен з цих показників відображає окрему сторону собівартості виробництва, наприклад, використання площі пташника, засобів, живої праці і т.д. У загальному вигляді підвищення продуктивності м'ясного птахівництва зводиться до підвищення продуктивності, збереження птиці, поліпшення використання оборотних засобів, зниження собівартості, підвищення продуктивності праці та якості продукції.

Інтеграція підприємств вітчизняного птахівництва у зовнішнє ринкове високотехнологічне середовище вимагає інноваційного менеджменту, який охоплює не лише економічні, технологічні та технічні проблеми, але й стиль управлінської поведінки під час пошуку та обґрунтування економічної доцільності впровадження інноваційних розробок. У зв'язку з цим керівникам птахівничих підприємств належить мобілізувати і мотивувати свої трудові колективи на оновлення і технічне переоснащення виробництва, створити необхідні організаційні, економічні та соціальні умови для досягнення мети інновації, скоординувати діяльність і зусилля суміжних організацій, що кооперуються.

За оцінками експертів, можливо кількісно співвіднести внесок різноманітних чинників у економічне зростання підприємства, але вони більшою мірою впливають на підвищення продуктивності праці, яка зумовлює зростання величини обсягів виробленої продукції та доходу.

Розрізняють два види ефекту: абсолютний і відносний. Під абсолютним ефектом розуміють значення показників виробничо-економічної діяльності підприємства, його галузей або окремих видів діяльності до або після здійснення відповідних заходів. Відносний ефект – це розмір збільшення (зниження) абсолютного ефекту відносно до досягнутого рівня унаслідок тих або інших заходів [4].

Під час аналізу економічної ефективності виробництва продукції птахівництва необхідно враховувати, що поняття ресурсів і витрат не є тотожними. Так, у бройлерному виробництві ресурсами є основні виробничі засоби, корисна площа пташників, поголів'я бройлерів і т.д. Витрати є кількістю затраченої живої і уречевленої праці, вираженої у грошовій формі (собівартість продукції). Крім того, співвідношення економічної ефективності не можна зводити лише до ресурсів і витрат. Результати виробництва мають співвідноситися із кількістю виробленої продукції або обсягом виконаної роботи.

Результатом реалізації комплексу заходів є грошове відображення величини відносного ефекту. Наприклад, приріст середньої живої маси 1 голови бройлерів, вихід м'яса на 1 м² площі пташника в оцінці за фактичними цінами реалізації і т.д.

Основним показником абсолютної економічної ефективності бройлерного виробництва слід вважати вихід прибутку (збитку) на 1 м² корисної площі пташника. Основним показником відносної економічної ефективності бройлерного виробництва є рівень рентабельності [5].

На птахівничих підприємствах з урахуванням галузевих особливостей система показників економічної ефективності, як нами обґрунтовано, має включати такі показники: обсяг валової продукції, продуктивність птиці, прибуток від реалізації продукції, рівень рентабельності та собівартість одиниці продукції.

Обсяг виробництва валової продукції є одним із важливих показників, який характеризує обсяг виробленої продукції конкретного підприємства та галузі птахівництва в цілому. Його використання дозволяє оцінити всю діяльність підприємства, оскільки специфіка птахівництва як галузі сільського господарства включає внутрішнє споживання.

Для характеристики обсягу виробленого продукту доцільно використовувати показник виробництва основних видів продукції у натуральному виразі, щоб виявити наявний попит на ринку на продукцію за асортиментними групами.

Безперечно, що величина цих показників не характеризує економічну ефективність виробництва продукції. Найбільш об'єктивним показником ефективності птахівництва є вихід продукції на одну голову птиці, а саме: середньорічна несучість курки-несучки і середньодобовий приріст живої маси птиці. Ці показники характеризують співвідношення

валового обсягу продукції та кількості птиці, що вирощується. З погляду оцінки чинників ефективності птахівництва переваги цих показників очевидні.

По-перше, вони є відносними показниками, відображають дохідність (результативність) виробництва продукції. По-друге, характеризують продуктивність суспільної праці, яка вимірюється у натуральних одиницях. По-третє, вони володіють значними аналітичними можливостями для факторного аналізу ефективності виробництва.

У сучасних умовах основною метою будь-якого підприємства є одержання максимального прибутку, який виступає мірилом ефективності виробництва. Відомо, що прибуток є результатом ефективної діяльності та резервом стійкого розширеного відтворення. Показник прибутку, крім того, можна використати у визначенні рівня ефективності виробництва аграрних підприємств та окремих видів виробленої продукції.

Прибуток від реалізації продукції є універсальним показником, що характеризує ефективність реалізованої продукції як у сільському господарстві, так і у промисловості.

Розмір прибутку має забезпечити птахопідприємству самофінансування і розширене відтворення, що є головною умовою виживання будь-якого суб'єкта господарювання, у тому числі птахівничого, в умовах жорсткої ринкової конкуренції.

На додаток до показника прибутку від реалізації продукції доцільно використовувати показник рентабельності як відносний показник, що є більш аналітичним.

Під час визначення економічної ефективності птахівництва першочергового значення необхідно надавати використанню виробничих площ птахівничих підприємств. Більш емними, що характеризують рівень використання виробничих площ, а також рівень інтенсивності використання птиці, є такі показники у розрахунку на 1 птахомісце: валова продукція (яйце або м'ясо), прибуток, дохід [6].

Одним із вагомих результативних показників у системі економічних показників ефективності виробництва є собівартість продукції. Цей показник повною мірою відображає зусилля колективу підприємства по ефективному використанню усіх складових ресурсного потенціалу. Внаслідок цього показник собівартості виробництва продукції узагальнює результативність роботи усіх підрозділів підприємства.

У собівартості продукції знаходять прояв досягнення і недоліки будь-якої області господарської діяльності підприємства. Важливість цього показника посилюється в умовах зростання обсягів виробництва, оскільки при цьому зниження одного з елементів собівартості призводить до підвищення конкурентоспроможності та рентабельності продукції.

Виробництво продукції розширеного товарного асортименту зумовлює необхідність розрахунку собівартості кожного виду продукції.

Для поглибленого аналізу економічної діяльності підприємства і виявлення резервів підвищення ефективності загальноекономічні показники важливо доповнити більш конкретними, які характеризують використання виробничих ресурсів. Тому в системі показників ефективності нами виділено показники використання трудових і матеріальних ресурсів та основних засобів виробництва.

Враховуючи, що в структурі собівартості виробництва м'яса птиці практично на всіх птахопідприємствах близько 70 % займають корми, їх раціональне використання є головним резервом зниження собівартості виробництва продукції птахівництва. Економія кормів у промисловому птахівництві розглядається як важливий резерв зниження собівартості виробництва продукції.

Тому під час обґрунтування резервів зниження по статті витрат «Корми» доцільно проводити детальний аналіз показника витрати кормів на одиницю продукції з порівнянням із продуктивністю птиці, оскільки повноцінна й економічно обґрунтована годівля забезпечує високу продуктивність птиці, дозволяє скоротити витрати кормів на одиницю продукції.

Важливим показником запропонованої системи є оцінка ефективності використання основних виробничих засобів. У зв'язку з цим, на нашу думку, для характеристики рівня інтенсивного використання основних виробничих засобів у птахівництві можна вико-

ристовувати традиційну систему економічних показників: фондозабезпеченість, фондоозброєність, фондівіддачу.

Висновки. З'ясувавши роль кожного елемента основних фондів у виробничому процесі, фізичному та моральному їх зношенні, чинників, що впливають на використання основних засобів, можна виявити підходи та інструменти, за допомогою яких підвищується ефективність використання основних фондів і виробничих потужностей підприємства, що забезпечує зниження його витрат і підвищення продуктивності праці.

Отже, для оцінки ефективності виробництва продукції м'ясного птахівництва пропонується використовувати ряд показників, що характеризують обсяг виробленої продукції, витрати виробництва і його прибутковість. Запропонована система показників економічної ефективності виробництва м'ясної продукції птахівничим підприємством дозволяє отримати комплексну характеристику його діяльності.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Копитець Н. Г. Ринок м'яса птиці / Н. Г. Копитець // М'ясний бізнес. – 2008. – № 4 – С. 100–107.
2. Вертійчук А. І. Шляхи подальшого розвитку птахівництва в Україні / А. І. Вертійчук // Ефективне птахівництво. – 2008. – № 11. – С. 3–5.
3. Кондрашихін А.Б. Оцінка ефективності використання сільськогосподарського потенціалу регіону: методологічні питання: матеріали Десятих річних зборів Всеукраїнського конгресу вчених економістів-аграрників (10–11 квітня 2008 р.). – К., 2008. – С. 58–66.
4. Бакіна Т. В. Методи й методика вимірювання та оцінки економічної ефективності функціонування птахівничих підприємств / Т. В. Бакіна // Держава та регіони. – 2007. – № 1. – С. 28–32.
5. Орлов П. Порівняльна оцінка ефективності капітальних вкладень / П. Орлов // Економіка України. – 2004. – № 1. – С. 27 – 32.
6. Коваленко Л. Г. Методичні підходи до оцінки ефективності виробництва продукції м'ясного птахівництва / Л.Г. Коваленко // Вісник БНАУ, 2009.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Kopytec' N. G. Rynok m'jasa ptyci / N. G. Kopytec' // M'jasnyj biznes. – 2008. – № 4 – S. 100–107.
2. Vertijchuk A. I. Shljahy podal'shogo rozvytku ptahivnyctva v Ukraini / A. I. Vertijchuk // Efektyvne ptahivnyctvo. – 2008. – № 11. – S. 3–5.
3. Kondrasyhin A.B. Ocinka efektyvnosti vykorystannja sil'skogospodars'kogo potencialu regionu: metodologichni pytannja: materialy Desjatyh richnyh zboriv Vseukrai'ns'kogo kongresu vchenyh ekonomistiv-agrarnykyv (10–11 kvitnja 2008 r.). – K., 2008. – S. 58–66.
4. Bakina T. V. Metody j metodyka vymirjuvannja ta ocinky ekonomichnoi' efektyvnosti funkcionuvannja ptahivnychyh pidpryjemstv / T. V. Bakina // Derzhava ta regiony. – 2007. – № 1. – S. 28–32.
5. Orlov P. Porivnja'na ocinka efektyvnosti kapital'nyh vkladn' / P. Orlov // Ekonomika Ukrainy. – 2004. – № 1. – S. 27–32.
6. Kovalenko L. G. Metodychni pidhody do ocinky efektyvnosti vyrobnyctva produkci' m'jasnogo ptahivnyctva / L.G. Kovalenko // Visnyk BNAU, 2009.

Теоретические основы оценки эффективности производства продукции птицеводства в сельскохозяйственных предприятиях

В.С. Заболотный, Н.В. Хомяк

Рассматриваются особенности оценки эффективности производства продукции птицеводства в агропромышленных предприятиях Украины. Проанализированы имеющиеся теоретические подходы к анализу эффективности продукции, что исследуется, и осуществлена их систематизация. Проведен подробный анализ специфических особенностей функционирования птицеводческой отрасли экономики Украины и определены основные факторы, влияющие на эффективность производства продукции птицеводства в современных рыночных условиях. Разработаны предложения по совершенствованию анализа экономической деятельности предприятий птицеводческой отрасли и выявление резервов повышения эффективности и дополнения комплекса показателей для него.

Ключевые слова: птицеводство, птицеводческие предприятия, эффективность производства, анализ эффективности, система показателей для оценки эффективности.

Theoretical foundations for estimating the efficiency of production of poultry products in agricultural enterprises

S. Zabolotnyy, N. Homyak

Poultry farming is an industry that is developing dynamically, in which the terms of labor, feed and other material and technical resources for the unit's production is significantly lower than in other livestock sectors. Very important is that the price of meat birds taking into account the nutritional value is much lower than in pork, beef and lamb, because in the country a considerable part of the population with low purchasing power.

In large measure the economic efficiency of the industry determines that it has a number of specific features, which are discussed in this article.

The sector performance is characterized by the level of production of poultry products per capita, the level of labor productivity in industry, which will allow you to assess the extent to which domestic producers are able to provide the population with quality products and the competitiveness of the industry.

The efficiency of poultry enterprise reflects the level of efficiency of resource potential of an economic entity, characterized by the level of resource intensity of products.

The efficiency of production of poultry meat reflects the level of use of innovative technologies in the production of products which are in demand in the market, characterized by its level of quality, cost, price, profitability and other indicators. Note that at each level, determine the effectiveness formed an adequate system of indicators that allows to fully, comprehensively and systematically to identify.

The following principles of building systems performance indicators: efficiency the productive sub complex, the efficiency of the poultry industry, the efficiency of the company and products, the effectiveness of individual kinds of labor. In modern conditions is the optimal system of indicators that characterizes financial condition of the enterprise, efficient use of productive resources, the market of poultry products.

When studying the state of the market of poultry products is necessary to conduct an analysis of its capacity, aggregate demand and aggregate supply in poultry products by types of products, the level of saturation of the market with poultry products, the purchasing power of the population.

Currently very urgent problem of the stabilization of economic development of the poultry industry is further improving its economic efficiency. It is characterized by a system of indicators, among which the most important are the productivity (egg laying chickens, average daily gain); labor costs per 1 thousand eggs and 1 kg of increase; the cost of feed per unit of output; the cost of 1 thousand eggs and 1 kg of increase; the profit from the sale of poultry products, the level of profitability

Knowing the role of each element of fixed assets in the production process, their physical and moral deterioration, factors affecting the use of fixed assets, it is possible to identify approaches and tools, which increases the efficiency of use of capital assets and production capacity, reducing his costs and improving productivity.

Hence, to assess the efficiency of production of poultry meat is proposed to use a number of indicators of volume of production, costs of production and profitability. The proposed system of indicators of economic efficiency of production of meat products poultry enterprise allows you to obtain a comprehensive characterization of its activity.

Keywords: poultry farming, poultry farming, production efficiency, efficiency analysis, system of indicators for effectiveness evaluation.

Надійшла 08.10.2015 р.

УДК 311.3:330.52:330.53

ZADOROZHNA R., *Ph. D. in Economics*
Bila Tserkva National Agrarian University
Ruslana.Zadorozhna@btsau.edu.ua

THE BALANCE SHEET AS A STATISTICAL TOOL OF RESEARCH OF FINANCIAL COMPONENT OF NATIONAL WEALTH

В статті з позицій СНР охарактеризовано сутність національного багатства як сукупності запасів фінансових та нефінансових активів, зменшених на суму зобов'язань економіки країни перед інституційним сектором «іншого світу».

Охарактеризовано існуючу практику української статистики щодо побудови балансів активів і пасивів. Показано її відмінності від європейської практики. Здійснено порівняльний аналіз структур запасів фінансових активів і пасивів України та ЄС.

Доведено необхідність удосконалення вітчизняної практики балансових побудов на концептуальних засадах SNA-2008.

Ключові слова: фінансіалізація, макроекономічний аналіз, Система національних рахунків, національне багатство, баланс активів і пасивів, чиста вартість капіталу, чисті вимоги до решти світу, фінансові активи і зобов'язання.

Problem definition and its relation to important scientific or practical issues. The national wealth of any country consists of financial and non-financial assets. Over time, the absolute size of national wealth is changing, as well as its structure. During recent decades, it takes place in particular due to enhancing of impact of the financial component of economies of modern countries on various aspects of their functioning. This new economic phenomenon was named "financialization". Gerald A. Epstein determines financialization as «... increasing role of financial motives, financial markets, financial actors and financial institutions in the operation of the domestic and international economies» [1, p. 3].

Quantitative analysis of the dynamics and structure of financial assets as a component of national wealth requires appropriate methodological and informational support. The methodological basis of macroeconomic analysis is a System of national accounts. Statistical information formed on the basis of the SNA is an initial data array to study trends and proportions in the movement of goods, services, income and financial resources within the cycle of social reproduction.

It should be noted that the latest version of SNA-2008 is more suitable for study of functioning of the financial component of the economy in current conditions through amendments compared with the previous version 1993. The update of SNA-2008 was essentially based on a list of 44 issues for discussion. More than 10 of them were related to new financial products [4, pp. 19, 27].

In particular, in SNA-2008 the subsectoring of the financial corporation sector was revised to reflect new developments in financial services, markets and instruments; definition of financial services enlarged; refined of the treatment and definition of financial instruments and assets [2].

Analysis of recent researches and publications. Scientific papers of R. Mink, M. Shrestha, S. Fassler, A. M. Teplin, S. H. McIntosh deal with the problems of study of functioning of the financial component of the economic system. Among domestic researchers this problematic is studied by S. Gerasymenko, V. Golovko, V. Mayba, L. Momotyuk, R. Motorin, A. Shytko. Quantitative estimates of financial assets as a component of national wealth could be found in studies of M. Kvak, O. Lyakhovets, S. Shumska.

But now theoretical aspects of using appropriate statistical tools are not fully covered by the domestic scientific literature; Ukrainian statistical practice of building balance sheets and financial accounts needs improvement. Some extremely informative tools for study of the movement of financial flows in the economy, provided by the central framework of System of National Accounts, are not used by Ukrainian statistics. It narrows the opportunities of macroeconomic analysis of financial processes and perspectives of development of an effective financial policy.

The research aims at highlighting the central framework of SNA-2008 concerning the construction of balance sheets; describing the features of the national statistical practice of construction of financial balance sheets; comparative analysis of stocks of financial assets and liabilities of Ukraine and the European Union.

Methods. To achieve this goal were used following methods: balance, comparison, grouping, spreadsheet, graphic.

Results and discussing. The amount of national wealth on the central framework of System of National Accounts can be defined from the data of balance sheet. The balance sheet is a logical completion of SNA, because the balance sheet completes the sequence accounts, showing the ultimate result of the entries in current accounts and accumulation accounts.

A balance sheet is a statement, drawn up in respect of a particular point in time, of the values of assets owned and of the liabilities owed by an institutional unit or group of units [2, p. 257].

Consequently, the balance sheet can be concluded at both the level of the whole economy (in the sovereign level) and the level of institutional units, sectors and subsectors. Schematic diagram of the

Assets	Liabilities and net worth
Non-financial (AN)	Net worth (NW)
Financial (AF)	Liabilities (L)

Fig. 1. Balance sheets structure.

balance at any level is based on the method of balance generalization, according to which a mandatory equality between the assets side and the liability side of the balance sheet must be complied (Fig. 1).

Net worth is the balancing item of balance sheet. It is defined as a value of all assets (financial and non-financial) owned by

institutional unit or sector, reduced by the amount of liabilities (unlike assets, all liabilities in the SNA are financial):

$$NW = AN + AF - L \quad (1)$$

For the economy as a whole, the balance sheet shows the sum of non-financial assets and net claims on the rest of the world. This sum is often referred to as national wealth [2, p. 257].

That is for the sovereign level equation (1) can be rewritten as equation (2):

$$NW = AN + NC, \quad (2)$$

where NC – net claims on the rest of the world

$$NC = AF - L \quad (3)$$

Assets	Liabilities and net worth
Non-financial (AN)	Net worth (NW)
Financial (AF)	} <i>net claims (NC)</i>
	Liabilities (L)

Fig. 2. Balance sheets structure on sovereign level.

Thus figure 1 for the balance sheet of the sovereign level can be represented in the detailed form (Fig. 2).

For assets and liabilities of balance in SNA-2008 is used the same classification of financial instruments, described in the Table 1 below.

Table 1 – Codes of financial assets and liabilities

Codes for stocks in the balance sheet	Financial assets and liabilities	Codes for transactions in the financial account
AF.1	Monetary gold and special drawing rights (SDRs)*	F.1
AF.2	Currency and deposits	F.2
AF.3	Debt securities	F.3
AF.4	Loans	F.4
AF.5	Equity and investment fund shares	F.5
AF.6	Insurance, pension and standardized guarantee schemes	F.6
AF.7	Financial derivatives and employee stock options	F.7
AF.8	Other accounts receivable/payable	F.8

*Monetary gold and SDRs issued by the IMF are financial assets for which there are no corresponding financial liabilities.

Theoretically, the balance sheet can be composed on any date; in practice it is composed at the beginning and end of the reporting period. The value of the stock at the start of the period is referred to as the opening stock and the value at the end of the period is referred to as the closing stock.

Ukrainian official statistics composes the balance sheet at the end of the year. Promulgation of data of experimental balance sheets started in 2011 with the balance for 2009. The feature of the national balance sheet is that it consists of two separate documents – non-financial balance sheet and financial balance sheet and is published on the official website of the State Statistics Service of Ukraine [12].

We consider it necessary to pay attention to the following methodological problem of national balance sheet: the difference between amounts of financial assets and liabilities in it is called «net worth», not «net claims», as it should be (Fig. 2). Under the current formulation of the question non-financial assets as a component of national wealth are actually ignored.

European Central Bank also composes financial balance sheet both for euro area as a whole and for individual country members [13]. Data of this balance are available on a quarterly basis, and balancing item is called «net financial assets (+) / liabilities (-)».

Comparison of data of financial balance sheets of Ukraine and the EU at the end of 2013 allowed to make the following generalizations.

At first, net claims on the rest of the world are negative both in Ukraine and in the EU, i.e., the value of financial liabilities exceeds the value of financial assets. Thus, these economies use external sources of formation of financial assets received from the institutional sector «rest of the world». In Ukraine, negative value of net claims makes 8,0 % of total financial assets, as in the EU – only 1,3 %, but in both cases balances of financial assets are scarce. Thus, negative value of net claims decreases on appropriate amounts the total amount of national wealth.

Secondly, structures of stocks of assets and liabilities in the EU are more similar (Fig. 3) than in Ukraine. So, the biggest deviation of financial instruments particles in stocks of financial assets and liabilities in the EU by instrument AF.3 Debt securities makes -1,2 percentage points. Instead, the share of cash and deposits in Ukraine in stocks of assets is bigger than in stocks of liabilities for almost 12 percentage points (in the EU (-0,1) percentage points). Consequently, stocks of financial assets and liabilities in the EU are more balanced than in Ukraine. In our opinion, the reason is the instability of functioning of the domestic economy in a market mode. Since Ukraine is categorized as emerging markets, for its economy is inherent a larger volume of need for external financing sources, i.e., the inflow of foreign capital. Despite higher levels of risks, including financial, than in the developed countries, foreign investors are interested in forming their assets from financial instruments in developing countries in view of the much higher levels of profitability.

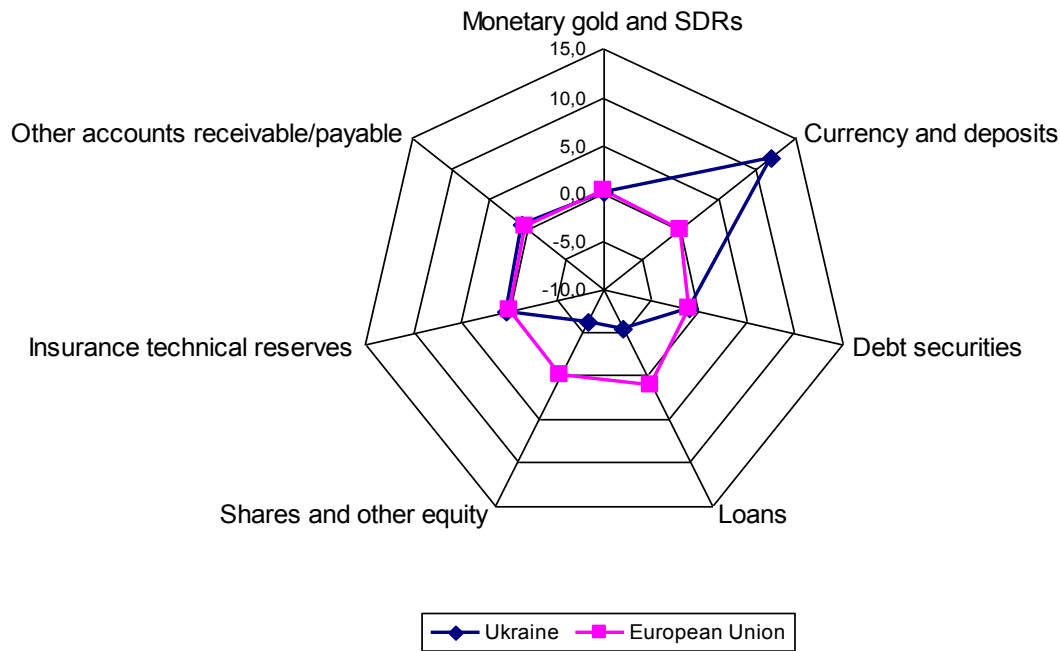

Fig. 3. Differences in the structure of stocks of financial assets and liabilities of Ukraine and the EU by December 31, 2013, percentage points.

Unfortunately, domestic statistics does not detail information about stocks of assets and liabilities by the instrument AF.2. In the EU by December 31, 2013 from 22489 bln. euro of assets by the instrument «Currency and deposits» 21642 bln. euro make deposits and only 846 bln. euro – cash funds. Liabilities by AF.2 in the amount of 22853 bln. euro are distributed accordingly on 983 and 21869 bln. euro. This demonstrates the high level of confidence to depository corporations and provides transparency of circulation of money supply.

Third, in the EU financial instrument AF.8 «other accounts receivable/payable» makes only 6,0 % of all liabilities and 6,2 % of assets, while in Ukraine it is the most used tool – its share makes accordingly 39,1 % and 38,5 % (Fig. 4). This shows, on the one hand, a high level of financial risk; on the other – a low mobility of assets and possible problems with solvency.

Further, the share of loans in the structure of liabilities in Ukraine and the EU is almost equal (accordingly 19,3 % and 20,7 %), which indicates a fairly active use of debt financing. Instead, placement of temporarily free funds in the instrument AF.4 is used by Ukrainian residents significantly less than in the EU (14,7 % vs. 21,6 %).

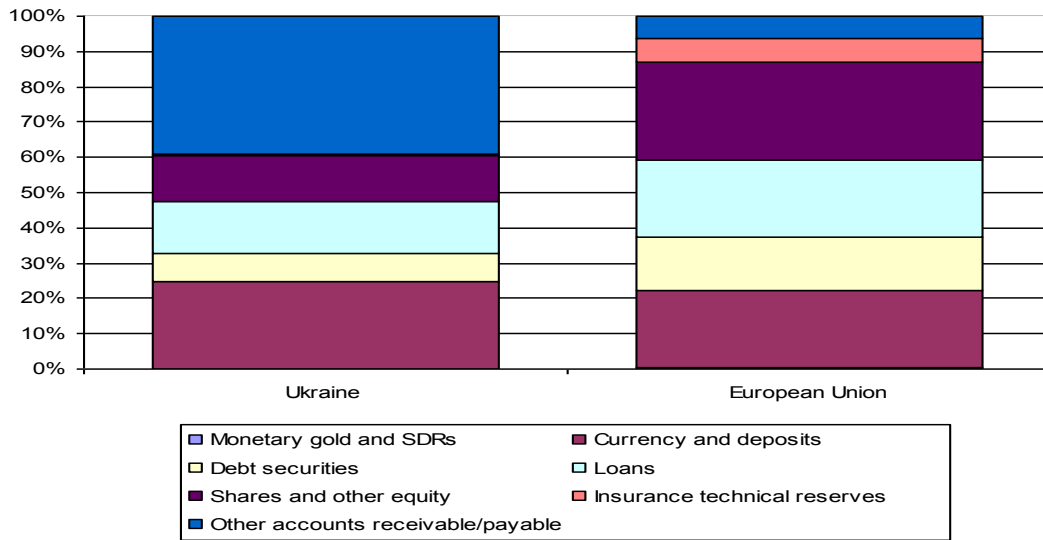
Finally, insignificant shares of insurance technical reserves (AF.6) in the domestic balance sheet (on 0,3 % vs. 6,8 % and 7,0 % accordingly in the EU) indicate lack of development of insurance market in Ukraine.

Another kind of market, less developed in Ukraine – securities market: the share of his instruments (AF.3, AF.5) collectively account for 21,1 % of all stocks of assets (in the EU 42,9 %) and 28,5 % of all stocks of liabilities (44,1 % in the EU). Despite differences in numerical values, approaches to the use of instruments of the securities market to create stocks of assets and liabilities in Ukraine and the EU are common: instruments of ownership (shares and other equity) are increasingly used both for raising capital and for investment, than debt securities.

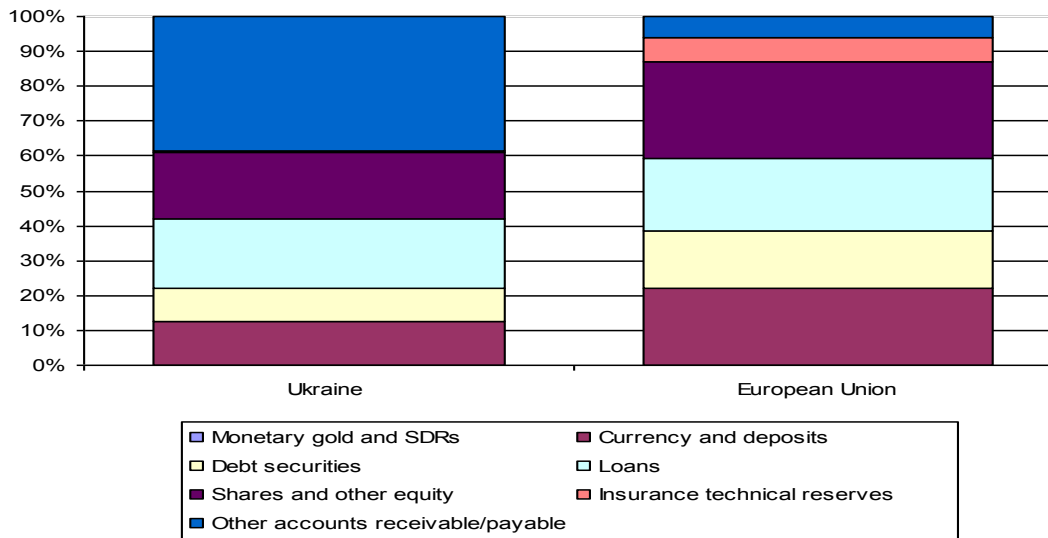
Conclusions. The methodological basis for quantifying the national wealth as a whole and its individual components is the System of National Accounts. The information base for this analysis is the balance sheet of SNA. Its balancing item – net worth – in constructing the balance sheet for the economy in general complies the index of national wealth.

The value of net worth can be defined in two ways: 1) as the value of total assets decreased by the sum of liabilities; 2) as a sum of non-financial assets and net claims on the rest of the world. Net claims, in their turn, are determined as the difference between amounts of financial assets and liabilities. If the

amount of financial assets is less than the amount of financial liabilities (net claims on the rest of the world have a negative value), national wealth is reduced by appropriate amount.

a) assets

b) liabilities

Fig. 4. Structures of stocks of financial assets and liabilities of Ukraine and the EU by December 31, 2013, %.

Ukrainian official statistics mixes the indexes of net worth and net claims on the rest of the world (in domestic financial balance sheet balancing item is called net worth). With this formulation of the question, given the negative value of this index, it should be concluded that Ukraine by December 31, 2013 had national wealth in amount of (-593757) mln. UAH, which is not true, because non-included amount of non-financial assets makes 4713455 mln. UAH.

Domestic practice of composing the balance sheet on the central framework of SNA has both similar and different features with the European. So, as State Statistics Service of Ukraine, European Central Bank (ECB) also composes financial balance sheet (as a part of balance sheet), but not on an annual basis and on a quarterly. Moreover, classification of financial assets and liabilities in ECB is more detailed, which allows to examine more thoroughly the patterns of functioning of the financial component of economic system.

The comparative analysis of data of financial balance sheet of Ukraine and the European Union showed that net claims on the rest of the world are negative both in Ukraine (-8,0 % of the total amount of financial assets) and in the EU (-1,3 %).

Stocks of financial assets and liabilities in the EU are more balanced (because their structures are more similar) than in Ukraine.

The most used financial instrument in Ukraine – «other accounts receivable/payable», while in the EU – «equity and investment fund shares». This demonstrates the lack of development of securities market in Ukraine as a part of market of financial services, which is understandable in view of the short period of its existence. The insurance segment of the domestic market of financial services is also very narrow (an instrument «insurance technical reserves» accounts for 0,3 % of total stocks of financial assets and liabilities). Instead, loan financing as a source of formation of liabilities is used both in Ukraine and the EU almost with the same intensity.

Consequently, financial assets are an important part of the national wealth. Since the financial balance sheet is an information base for analyzing the impact of the size and dynamics of the financial assets on the amounts of national wealth and its structure, the national statistics should improve techniques of balance composing on the central framework of SNA-2008.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Epstein, Gerald A. *Financialization and the World Economy*, Cheltenham, UK: Edward Elgar, 2005.
2. *System of National Accounts 2008* : [EC, IMF, OECD, UN, WB]. – New York, 2009. – 662 p.
3. Mink, Reimund (2008), “Money, financial investment and financing” in *The IFC’s contribution to the 56th ISI Session*, Lisbon, August 2007. – 2008, vol. 28, pp. 156–168, Bank for International Settlements.
4. Mink, Reimund (2010), “Implementation of the 2008 SNA and BPM6 in the area of financial accounts” in *The IFC’s contribution to the 57th ISI Session*, Durban, August 2009. – 2010, vol. 33, pp. 18–37, Bank for International Settlements.
5. Teplin, A. M. (2001). “The U.S. Flow of Funds Accounts and Their Uses”, *Federal Reserve Bulletin*, July, pp. 431-441.
6. *Національне багатство України: моногр.* / За ред. Дорогунцова С.І. – К.: РВПС України НАН України, 2005. – 224 с.
7. Шумська С. С. *Національне багатство України у вимірі показників СНР* / С. С. Шумська // *Фінанси України*. – 2012. – № 4. – С. 27–40.
8. Шумська С. *Фінансова діяльність у вимірі показників системи національних рахунків* / С. Шумська // *Економіст*. – 2011. – № 11. – С. 13–17.
9. Квак М. В. *Макроекономічний аналіз змін у системі національного багатства України: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук: спец. 08.00.01 «Економічна теорія та історія економічної думки»* / М.В. Квак. – Львів, 2009. – 24 с.
10. Ляховец О. О. *Оцінка національного багатства України* / О. О. Ляховец // *Наукові праці : Наук.-метод. журн.* – 2010. – Том 126, вип. 113. – Миколаїв : Вид-во МДГУ ім. П.Могили. – С. 5–10.
11. Бобух І. М. *Перспективні напрями трансформації балансів системи національних рахунків* / І.М. Бобух // *Актуальні проблеми економіки*. – 2010. – № 5. – С. 243–250.
12. *Державна служба статистики України* [Електрон. ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua>
13. *European Central Bank* [Електрон. ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ecb.europa.eu/home/html/index.en.html>

REFERENCES

1. Epstein, Gerald A. *Financialization and the World Economy*, Cheltenham, UK: Edward Elgar, 2005.
2. *System of National Accounts 2008* : [EC, IMF, OECD, UN, WB]. – New York, 2009. – 662 p.
3. Mink, Reimund (2008), “Money, financial investment and financing” in *The IFC’s contribution to the 56th ISI Session*, Lisbon, August 2007. – 2008, vol. 28, pp. 156–168, Bank for International Settlements.
4. Mink, Reimund (2010), “Implementation of the 2008 SNA and BPM6 in the area of financial accounts” in *The IFC’s contribution to the 57th ISI Session*, Durban, August 2009. – 2010, vol. 33, pp. 18–37, Bank for International Settlements.
5. Teplin, A. M. (2001). “The U.S. Flow of Funds Accounts and Their Uses”, *Federal Reserve Bulletin*, July, pp. 431-441.
6. *Nacional'ne bagatstvo Ukrai'ny: monogr.* / Za red. Doroguncova S.I. – K.: RVPS Ukrai'ny NAN Ukrai'ny, 2005. – 224 s.
7. Shums'ka S.S. *Nacional'ne bagatstvo Ukrai'ny u vymiri pokaznykiv SNR* / S. S. Shums'ka // *Finansy Ukrai'ny*. – 2012. – № 4. – S. 27–40.
8. Shums'ka S. *Finansova dij'al'nist' u vymiri pokaznykiv systemy nacional'nyh rahunkiv* / S. Shums'ka // *Ekonomist*. – 2011. – № 11. – S. 13–17.
9. Kvak M. V. *Makroekonomichnyj analiz zmin u systemi nacional'nogo bagatstva Ukrai'ny: avtoref. dys. na zdobuttja nauk. stupenja kand. ekon. nauk: spec. 08.00.01 «Ekonomichna teoriya ta istoriya ekonomichnoi' dumky»* / M. V. Kvak. – L'viv, 2009. – 24 s.
10. Ljahovec O. O. *Ocinka nacional'nogo bagatstva Ukrai'ny* / O. O. Ljahovec // *Naukovi praci : Nauk.-metod. zhurn.* – 2010. – Tom 126, vyp. 113. – Mykolaiv : Vyd-vo MDGU im. P. Mogyly. – S. 5–10.
11. Bobuh I. M. *Perspektyvni naprjamy transformacii' balansiv systemy nacional'nyh rahunkiv* / I.M. Bobuh // *Aktual'ni problemy ekonomiky*. – 2010. – № 5. – S. 243–250.
12. *Derzhavna sluzhba statystyky Ukrai'ny* [Elektron. resurs]. – Rezhym dostupu: <http://www.ukrstat.gov.ua>
13. *European Central Bank* [Elektron.j resurs]. – Rezhym dostupu: <http://www.ecb.europa.eu/home/html/index.en.html>

Баланс активов и пассивов как статистический инструмент исследования финансовой составляющей национального богатства

Р.П. Задорожная

В статье с позиций СНР охарактеризована сущность национального богатства как совокупности запасов финансовых и нефинансовых активов, уменьшенных на сумму обязательств экономики страны перед институциональным сектором «остального мира».

Охарактеризована существующая практика украинской статистики относительно построения балансов активов и пассивов. Показаны ее отличия от европейской практики. Осуществлен сравнительный анализ структур запасов финансовых активов и пассивов Украины и ЕС.

Обоснована необходимость совершенствования отечественной практики балансовых построений на концептуальных основах СНС-2008.

Ключевые слова: финансиализация, макроэкономический анализ, Система национальных счетов, национальное богатство, баланс активов и пассивов, чистая стоимость капитала, чистые требования к остальному миру, финансовые активы и обязательства.

The balance sheet as a statistical tool of research of financial component of national wealth

R. Zadorozhna

The essence of national wealth as a combination of stocks of financial and non-financial assets, reduced by the amount of liabilities of the economy before the institutional sector of the rest of the world, is described in the article from positions of System of national accounts.

The current practice of Ukrainian statistics on the construction of the balance sheets is characterized. Its differences from European practice are shown. The comparative analysis of structures of stocks of financial assets and liabilities of Ukraine and the EU was carried out.

The necessity of improving national practice of balance constructions on the framework of SNA-2008 was proved.

Keywords: financialization, macroeconomic analysis, System of National Accounts, national wealth, the balance sheet, net worth, net claims on the rest of the world, financial assets and liabilities.

Надійшла 07.10.2015 р.

УДК 330.341.1:631.95.001.76[®]

СОКОЛЬСЬКА Т.В., канд.екон.наук

Білоцерківський національний аграрний університет

**АДАПТАЦІЯ СІЛЬСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА
ДО РИЗИКІВ ТА ЗАГРОЗ, ВИКЛИКАНИХ ДЕСТРУКТИВНИМ ВПЛИВОМ
ВИРОБНИЦТВА ТА ЗМІНОЮ КЛІМАТУ**

Досліджено вплив сільськогосподарського виробництва та погодно-кліматичних умов на складові компоненти загального еколого-економічного ресурсу. Встановлена стійка тенденція до збільшення деструктивного впливу сільськогосподарського виробництва на природне середовище. Зменшуються запаси гумусу, безповоротно виносяться поживні речовини, відбувається підкислення, засолювання та деградація ґрунтів.

Аналіз ризиків та загроз, які постали перед вітчизняним сільським господарством спонукає на необхідність розробки адаптивних заходів для їх попередження та усунення. Основою адаптивної системи може слугувати визнана в світі концепція «climate-smart agriculture» (CSA), спрямована на мінімізацію ризиків ведення сільського господарства, викликаних зміною клімату та монокультуризацією, яка, по суті, є новим підходом до ведення сільського господарства, управління станом земельних ресурсів, зокрема родючістю ґрунтів до оптимізації структури і спеціалізації сільського господарства; структури сільськогосподарських угідь; до зменшення посівної площі ґрунтовиснажливих культур у структурі посівів та до поліпшення методів обробітку ґрунту.

Ключові слова: деградація ґрунтів, гумус, ерозія, зміна клімату, ризики, «climate-smart agriculture», оптимізація, рекультивация земель.

Постановка проблеми. Розвиток виробництва і зростання масштабів господарської діяльності, в ході яких людина використовує дедалі більше природних ресурсів, зумовлюють тотальне посилення антропогенного навантаження на довкілля та порушення рівноваги в навколишньому природному середовищі.

Справжнім викликом для сільськогосподарського виробництва є також зміна кліматичних умов, що характеризується підвищенням середньодобових температур, зменшенням опадів, тобто потеплінням. За даними Українського гідрометеорологічного центру за останні 20 років середня температура літнього періоду зросла від 0,8 до 1,5 °С, а середня температура січня та лютого –

[®] Сокольська Т.В., 2015.

майже на 2,5 градуса, що призвело до змін у ритмі сезонних явищ – весняних паводків, початку цвітіння та випадіння снігу; також змінюються частота та сила екстремальних погодних умов.

В останні десятиліття по всій території України спостерігається деяке зменшення кількості опадів взимку, що негативно позначається на формуванні достатнього зволоження на весну. Кліматичні зміни чинять негативний вплив на виробництво сільськогосподарської продукції, а часті посухи загрожують перетворенням степів півдня України в пустелю і втратою для землеробства площ орних земель.

В умовах безконтрольного землекористування, відсутності критеріїв розмежування власності на природні ресурси, неузгодженості та суперечливості нормативно-правового забезпечення екологічного господарювання проблема збереження природного ресурсного потенціалу для майбутніх поколінь викликає серйозне занепокоєння. Для всебічного розвитку агросфери та її ефективного економічного зростання (smart growth) на часі постала потреба в розробці та впровадженні специфічних економічних і правових механізмів екологізації сільського господарства, збалансованого ресурсовикористання в аграрному секторі нашої країни, впровадження «climate-smart agriculture» у вітчизняну практику господарювання.

Аналіз останніх досліджень та публікацій показав, що проблемі дослідження екологічних викликів та загроз сільськогосподарському виробництву були присвячені праці таких відомих вчених: О. Іващенко, В. Сайка, Т. Адаменко, С. Дем'яненко, Т. Стефановської, Р. Менделсона, У. Нордхауса, Дж. Нельсона, Д. Кемпбела та ін. Їхні дослідження спрямовані на вивчення ризиків і загроз, що постали перед сільським господарством у зв'язку зі зміною клімату та деструктивним впливом господарської діяльності на природні ресурси. Разом з тим і досі не розроблено дієвих організаційно-правових заходів ощадливого ресурсокористування та адаптації сільського господарства до викликів, посталих перед ним через споживацьке ставлення до природних ресурсів.

Метою дослідження є виявлення рівня загроз, викликаних зміною клімату, агресивним використанням сільськогосподарських угідь; вивчення світового досвіду щодо їх запобігання та усунення та можливості його використання у вітчизняній практиці.

Результати досліджень та їх обговорення. Незважаючи на те, що в останні двадцять років спостерігається зростання світового ВВП, що забезпечує підвищення рівня життя сотень мільйонів людей, якість 60 % основних світових екосистемних товарів і послуг, необхідних для їх існування, знижується. Це зумовлено тим, що останнім часом економічне зростання досягається головним чином за рахунок виснаження природних ресурсів, не даючи запасам відновлюватися, приводячи екосистеми до деградації і навіть знищення. Насправді, більшість стратегій економічного розвитку і зростання спрямовуються на швидке накопичення фізичного, фінансового та людського капіталу, яке відбувалося за рахунок надмірного виснаження природного капіталу – природних ресурсів та екосистеми, створюючи величезні ризики і проблеми для майбутніх поколінь.

Виявлено, що істотно впливає на стан навколишнього природного середовища сільськогосподарська діяльність. Незважаючи на розроблену 2013 р. «Стратегію розвитку аграрного сектору економіки» (на період до 2020 року [1]), в Україні, на жаль, спостерігається стійка тенденція погіршення якісного стану ґрунтів. Зменшуються запаси гумусу, безповоротно виносяться поживні речовини, відбувається їх підкислення, засолювання, деструктуризація. За таких умов створюється реальна загроза подальшої інтенсивної деградації ґрунтового покриву – основного засобу аграрного виробництва.

Інтенсивне зрошування і меліоративні заходи також спричиняють серйозні проблеми, зокрема нестачу води та зменшення водно-болотних угідь, які відіграють важливу регульовальну функцію у гідрологічних системах.

Отже, сільськогосподарська діяльність не лише завдає шкоди довкіллю, але й стає залежною від зруйнованої природи. Вирощування рослинної продукції потерпає від кислотних дощів, спричинених викидами SO₂ та NO, від посилення ультрафіолетового випромінювання, забруднення повітря та змін клімату.

Згідно з даними Європейського агентства з охорони навколишнього середовища до 2013 р. понад 20 % сільгоспугідь України було забруднено пестицидами і продуктами розпаду, а близько 4 % – гексахлор-циклогексаном [2].

Нашими дослідженнями встановлено, що в Україні щорічно від ерозії втрачається від 300–400 до 500–600 млн т. ґрунту. З продуктами ерозії виноситься до 10–15 млн т. гумусу, 0,3–0,9 млн т. азоту, 700–900 тис. т. фосфору, 6–12 млн т. калію, що значно більше, ніж вноситься з добривами. Урожайність сільськогосподарських культур на еродованих ґрунтах на 20–60 % нижче, ніж на нееродованих. Втрати продукції землеробства від ерозії, за експертними оцінками, перевищують 9–12 млн т. зернових одиниць, еколого-економічні збитки в результаті ерозії перевищують 10 млрд дол. США щорічно [3].

До ряду негативних тенденцій, з якими зіткнулося сільське господарство в процесі діяльності також належить порушення сівозмін через надання переваги вирощуванню комерційних культур; звуження спеціалізації аграрного виробництва та концентрації земель, укрупнення господарств; формування структури попиту і пропозиції без урахування втрат природних ресурсів та очікуваних екологічних ризиків; відсутність законодавчо унормованих правил і ринкових стимулів, щодо раціонального використання природних ресурсів та контролю негативних екологічних та соціальних наслідків.

Окрім вищезгаданих проблем, вагома частиною екологічних збитків є наслідком неконтрольованого використання мінеральних добрив і хімічних засобів захисту рослин. За рекомендаціями вчених, у середньому в Україні співвідношення між азотом, фосфором і калієм має становити 1:1:0,8 [4]. Фактичне співвідношення між цими елементами в добривах у 2014 році склали 1:0,23:0,2 (табл. 1.)

Таблиця 1 – Внесення мінеральних та органічних добрив в Україні

	2010	2011	2012	2013	2014
Площа сільськогосподарських земель у с.-г. підприємствах, млн га	20,2	20,0	19,9	20,0	19,8
Внесення мінеральних добрив, тис. т. поживних речовин усього	1035,4	1239,0	1316,7	1469,1	1469,0
у тому числі:					
азотних (N)	756,8	881,9	910,0	1026,0	1019,7
фосфатних (P ₂ O ₅)	150,5	188,3	213,2	231,2	240,5
калійних (K ₂ O)	128,1	168,8	193,5	211,9	208,8
Внесення мінеральних добрив на одиницю площі с.-г. земель у с.-г. підприємствах, кг поживних речовин усього	58,9	68,3	72,6	79,7	81,6
у тому числі:					
азотних (N)	43,0	48,6	50,2	55,7	56,7
фосфатних (P ₂ O ₅)	8,6	10,4	11,7	12,5	13,3
калійних (K ₂ O)	7,3	9,3	10,7	11,5	11,6
Площі, оброблені мінеральними добривами, млн га	12,2	13,8	14,2	15,0	14,7
Частка площ, оброблених мінеральними добривами, до площі с.-г. земель у с.-г. підприємствах, %	69,6	76,0	78,2	81,4	81,8
Внесення органічних добрив усього, тис. т.	9434,4	9506,3	9244,9	9338,1	9860,9
На одиницю площі с.-г. земель у с.-г. підприємствах, кг	540	525	508	505	550
Площі, оброблені органічними добривами, млн га	0,3	0,3	0,4	0,4	0,4
Частка площ, оброблених органічними добривами, до загальної площі с.-г. земель у с.-г. підприємствах, %	2,0	1,8	2,0	2,1	2,2

*Складено за даними державного комітету статистики України [5].

У 2014 р., порівняно з 1990 р., внесення мінеральних добрив у поживних речовинах на 1 га посівної площі скоротилося втричі, хоча, починаючи з 2005 р., внесення мінеральних добрив сільськогосподарськими підприємствами поступово збільшується. Незважаючи на те, що важливим джерелом поповнення запасів у ґрунті гумусу та поживних речовин, створення оптимальних режимів і в цілому збереження і підвищення родючості ґрунтів є органічні добрива, нині їх внесення майже призупинилося. Протягом 2004–2013 рр. господарства України вносили менше 1 тонни на гектар гною, тоді як мінімальна норма для забезпечення бездефіцитного балансу гумусу, залежно від ґрунтово-кліматичної зони, становить від 8 до 14 тонн на гектар. Частка земель сільгосппідприємств, удобрених органічними добривами, з 1990 до 2014 р. скоротилася на 87,7 % і становить лише 2,2 % від загальної площі. Практично не застосовується поповнення поживних елементів

грунту за рахунок сидератів, істотно скорочено частку в посівах зернобобових культур – на 84,05 % у 2014 році, порівняно з 1990 роком, які б могли забезпечити накопичення у ґрунті азоту.

У розвинених країнах Європи (Німеччина, Велика Британія, Голландія) поряд із внесенням значної кількості мінеральних добрив (350–800 кг/га д. р.) на гектар орної землі вносять 26–75 тонн органічних добрив [6].

Нашими дослідженнями встановлено, що негативно позначається на стійкості агроландшафтів і зумовлює значне техногенне навантаження на екосферу також надмірна розораність земель (53,9 % від земельного фонду України), засолення та знеліснення територій. Площа ріллі в Україні майже у 6 разів перевищує пасовищні угіддя, тоді як у світі площа луків у два рази перевищує площу ріллі.

Нині в Україні 1,1 млн га земель потребують консервації, з них: 644 тис. га – деградовані; 435,4 тис. га – малопродуктивні; 11,9 тис. га – техногенно забруднені землі [7].

Окрім вищезазначених проблем для сільськогосподарського виробництва справжнім викликом є зміна кліматичних умов, що характеризується підвищенням середньодобових температур, зменшенням кількості опадів, тобто потеплінням.

Починаючи з 1989 року, в Україні спостерігається майже безперервний період потепління – середня річна температура повітря підвищилася майже на 0,9 °С, у 75 % випадків вона на 0,8–1,5 °С була вищою за норму, що призвело до змін у ритмі сезонних явищ – весняних паводків та випадання снігу на початку цвітіння; також почастишали екстремальні погодні явища, що в цілому впливає на економічні результати господарської діяльності сільськогосподарських товаровиробників (повені на Дунаї у 2005 р., на Дністрі й у Закарпатті у серпні 2008, посуха по всій Україні у 2007 рекордні снігопади на заході та у центральній частині країни у березні 2013 р. та у грудні 2009 р. на півдні та в АР Крим) [8].

За прогнозами Регіонального Екологічного Центру для Центральної та Східної Європи [9] унаслідок посилення посушливості клімату, за сценаріями зміни клімату в майбутньому, за відсутності заходів з адаптації (перш за все зрошення) у південних областях найвірогідніше врожайність майже всіх сільськогосподарських культур знизиться в межах 10–20 %, у разі реалізації більш нещадного сценарію – 25 % та – 50 % уже до 2050 року.

Нашими дослідженнями впливу зміни клімату на галузь тваринництва, виявлено, що у період спеки знижується продуктивність тварин, зменшується обсяг кормів, підвищується частота спалахів небезпечних хвороб.

Отже, аналіз ризиків та деструктивного впливу сільськогосподарського виробництва і погодно-кліматичних умов на всі складові компоненти загального еколого-економічного ресурсу, які постали перед сільським господарством держави потребує негайної розробки адаптивних заходів для їх попередження та усунення.

Нами досліджена прийнята і визнана в світі концепція «climate-smart agriculture» (CSA), яка є, по суті, новим підходом до ведення сільського господарства, в результаті чого існуючі сільськогосподарські системи, враховуючи місцеві умови навколишнього середовища (у тому числі стан земельних ресурсів, природно-кліматичних умов) стають адаптованими, стійкими, більш продуктивними. Ця концепція спрямована на нарощення потенціалу дрібних фермерів, їх підтримки в умовах зміни клімату [10].

CSA передбачає запровадження ресурсоощадних, інноваційних технологій використання земельних ресурсів середніми та дрібними сільгоспвиробниками, запровадження ефективного менеджменту природних ресурсів та дієвого агромаркетингу. Сприяє координації всіх галузей сільського господарства – рослинництва, тваринництва, лісового та рибного господарств, переробної промисловості.

Зазначена концепція включає обов'язкове стратегічне аграрне планування, що передбачає адаптацію та пом'якшення негативного впливу змін клімату, в тому числі через оптимізацію сільськогосподарського виробництва, складання інвестиційно-інноваційних планів у діяльності сільгоспвиробників.

Практикою клімат-смайт виробництва є збереження сільського господарства через мінімальний обробіток ґрунту, дотримання науково обґрунтованих норм сівозмін, прямого мульчування, зменшення синтетичних добрив, збільшення органічних; ефективне використання водних та іригаційних систем, ощадне використання води через басейни та дамби; проведення агролісомеліо-

раційних заходів, ефективного тваринництва через застосування відповідних методів у годівлі, відтворенні і контролі здоров'я тварин.

Таким чином, вищеописана концепція є актуальною для вітчизняного аграрного сектору.

Ми також вважаємо за необхідне, з метою забезпечення сталого землекористування, негайно перейти до виконання прийнятих програм, що дозволить модернізувати аграрну сферу, зорієнтувати її ринок, через досягнення результативних цільових показників сільського розвитку.

Наприклад, державна підтримка може надаватися лише тим товаровиробникам, що дотримуються сівозмін, здійснюють заходи з недопущення деградації ґрунтів, науково-обґрунтовано застосовують мінеральні добрива, засоби захисту рослин та пестициди. За дотримання правил і вимог сталого агрогосподарювання сільгоспвиробник може розраховувати на одержання бюджетних коштів підтримки за будь-якою державною програмою.

Яскравим прикладом таких екологічних виплат є Німеччина, де за даними Федерального міністерства продовольства і сільського господарства у 2015 році на екологічне землекористування було виділено 1,4 млрд євро, а «зелені виплати склали 1474 млн євро [11].

Водночас на нинішньому етапі розвитку нашої держави за відсутності бюджетних коштів необхідно на законодавчому рівні радикально підвищити екологічну відповідальність всіх суб'єктів господарської діяльності, природокористувачів і природозабруднювачів. За порушення вимог ресурсо-екологічної безпеки мають реально діяти покарання, адміністративна, економічна й кримінальна відповідальність за заподіяну екологічну шкоду. Оскільки розвиток аграрного виробництва в Україні не може відбуватися переважно на засадах екстенсивного та виснажливого землекористування, пріоритет має надаватися органічному землеробству, збереженню природних ресурсів.

Формування стратегії і політики розвитку основних галузей аграрної сфери держави має відбуватися з урахуванням фактичних і очікуваних змін кліматичних умов. Програми соціально-економічного розвитку регіонів обов'язково мають містити кліматичну складову для сільського господарства в цілому, і для тваринництва зокрема.

У зв'язку зі зміною агрокліматичних умов вирощування та коливаннями урожайності необхідна оптимізація структури посівних площ різних сільськогосподарських культур з урахуванням нових умов. Недопустимим є розширення площ під соняшник, оскільки без дотримання сівозмін, ця культура катастрофічно виснажує ґрунти і призводить до його деградації.

Серед пріоритетних напрямів наукових досліджень НААН має бути вивчення впливу фактичних та очікуваних змін клімату на сільське господарство. Мають бути цілеспрямовано виділені державні кошти на виведення нових сортів, стійких до впливу високих температур та недостатнього зволоження.

Як на державному, так і на регіональному рівнях має бути розроблена цілеспрямована інформаційна політика, охоплюючи зростання загроз та ризиків від екстремальних кліматичних явищ, а також переваг від запровадження адаптаційних заходів. При цьому інформаційно-консультативне забезпечення, наукові дослідження та освітня діяльність має сприяти досягненню стійкого зростання агропродовольчого виробництва.

Одночасно із посилення організаційно-правових заходів сталого землекористування видається вкрай необхідним проведення при вищих аграрних закладах семінарів та круглих столів для сільськогосподарських виробників із можливостей впровадження світового досвіду щодо використання інноваційних аграрних технологій, які б сприяли збалансованому використанню природних ресурсів, запровадженню пільгового кредитування під прогресивні ґрунтозахисні технології та реалізації значного резерву потенційної родючості вітчизняних ґрунтів.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Отже, результати проведених досліджень свідчать, що в Україні останнім часом спостерігається стійка тенденція до збільшення деструктивного впливу сільськогосподарського виробництва і погодно-кліматичних умов на всі складові компоненти загального еколого-економічного ресурсу. Зменшуються запаси гумусу, безповоротно виносяться поживні речовини, відбувається їх підкислення, засолювання, деградація.

Аналіз ризиків та загроз, які постали перед сільським господарством держави, свідчить про потребу розробки адаптивних заходів для їх попередження та усунення. Основою такої адаптивної системи може слугувати визнана в світі концепція «climate-smart agriculture» (CSA), спрямована на мінімізацію ризиків ведення сільського господарства, викликаних зміною клімату та монокультуризацією, яка є, по суті, новим підходом до ведення сільського господарства, управ-

ління станом земельних ресурсів, зокрема родючістю ґрунтів, оптимізації продуктивності вирощуваних сільськогосподарських культур з конкретними пропозиціями, що, як, де, коли вирощувати і за якими технологіями. За цією стратегією мають бути переглянуті і удосконалені структура і спеціалізація сільського господарства; структура сільськогосподарських угідь; зменшена посівна площа ґрунтовиснажливих культур у структурі посівів; поліпшені методи обробітку ґрунту.

Водночас на нинішньому етапі розвитку нашої держави за відсутності бюджетних коштів необхідно на законодавчому рівні радикально підвищити екологічну відповідальність всіх суб'єктів господарської діяльності, природокористувачів і природозабруднювачів. За порушення вимог ресурсо-екологічної безпеки мають реально діяти покарання. Оскільки розвиток аграрного виробництва в Україні не може відбуватися переважно на засадах екстенсивного та виснажливого землекористування, пріоритет має надаватись органічному землеробству, збереженню природних ресурсів.

Наприклад, державна підтримка може надаватись лише тим товаровиробникам, що дотримуються сівозмін, здійснюють заходи з недопущення деградації ґрунтів, науково обґрунтовано застосовують мінеральні добрива, засоби захисту рослин та пестициди.

За дотримання правил і вимог сталого агрогосподарювання сільгоспвиробник може розраховувати на одержання бюджетних коштів підтримки за будь-якою державною програмою.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Стратегія розвитку аграрного сектору економіки України на період до 2020 року: проект [Електрон. ресурс]. – Режим доступу: <http://minagro.gov.ua/node/7644>.
2. European Environment Agency [Електрон. ресурс]. – Режим доступу: <http://www.eea.europa.eu>.
3. Зубец М. В. Эрозия ґрунтов – угроза их плодородию: научное издание / М. В. Зубец // Ґрунтознавство : науковий журнал. – 2008. – Т. 9. – №1. – С. 5–8.
4. Лисак О. І. Проблеми екологізації сільськогосподарського виробництва / О. І. Лисак // Збірник наукових праць Таврійського державного агротехнологічного університету (економічні науки). – 2013. – № 1(2). – С. 188–194.
5. Державний комітет статистики України [Електрон. ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua>.
6. Національна доповідь про стан родючості ґрунтів України про стан родючості ґрунтів України / Присяжнюк М.В., Мельник С.І., Жилкін В.А. та ін. – Київ, 2010. – 113 с.
7. Державне агентство земельних ресурсів України. Землеустрій та охорона земель [Електрон. ресурс]. – Режим доступу : <http://land.gov.ua/>.
8. Глобальна зміна клімату – сучасні погляди та тенденції [Електрон. ресурс] / Український гідрометеорологічний центр – Режим доступу: <http://meteo.gov.ua/ua/33837>.
9. Campbell Bruce M. Sustainable intensification: What is its role in climate smart agriculture? / Bruce M. Campbell, Philip Thornton, Robert Zougmore, Piet van Asten, Leslie Lipper// Current Opinion in Environmental Sustainability Volume 8, October 2014.– P.39–43.
10. The Regional Environmental Center for Central and Eastern Europe [Електрон. ресурс]. – Режим доступу: <http://www.rec.org/search.php>.
11. Bundesministerium für Ernährung und Landwirtschaft [Електрон. ресурс]. – Режим доступу: <http://www.bmel.de/DE/Startseite/startseite-node.html>.

REFERENCES

1. Strategija rozvytku agrarnogo sektoru ekonomiky Ukrainy na period do 2020 roku: proekt [Elektron. resurs]. – Rezhym dostupu: <http://minagro.gov.ua/node/7644>.
2. European Environment Agency [Elektron. resurs]. – Rezhym dostupu: <http://www.eea.europa.eu>.
3. Zubec M. V. Jerozija gruntov – ugroza ih plodorodiju: nauchnoe izdanie / M. V. Zubec // Gruntoznavstvo : naukovij zhurnal. – 2008. – T. 9. – №1. – S. 5–8. 4. Lysak O. I. Problemy ekologizacii sil'skogospodars'kogo vyrobnyctva / O. I. Lysak // Zbirnyk naukovyh prac' Tavrijs'kogo derzhavnogo agrotehnologichnogo universytetu (ekonomichni nauky). – 2013. – № 1(2). – S. 188–194.
5. Derzhavnyj komitet statystyky Ukrainy [Elektron. resurs]. – Rezhym dostupu: <http://www.ukrstat.gov.ua>.
6. Nacional'na dopovid' pro stan rodjuchosti g'runtiv ukrainy pro stan rodjuchosti g'runtiv Ukrainy / Prysjazhnjuk M.V., Mel'nyk S.I., Zhylkin V.A. ta in. – Kyi'v, 2010. – 113 s.
7. Derzhavne agentstvo zemel'nyh resursiv Ukrainy. Zemleustrij ta ohorona zemel' [Elektron. resurs]. – Rezhym dostupu : <http://land.gov.ua/>.
8. Global'na zmينا klimatu – suchasni pogljady ta tendencii' [Elektron. resurs] / Ukrain's'kyj gidrometeorologichnyj centr – Rezhym dostupu: <http://meteo.gov.ua/ua/33837>.
9. Campbell Bruce M. Sustainable intensification: What is its role in climate smart agriculture? / Bruce M. Campbell, Philip Thornton, Robert Zougmore, Piet van Asten, Leslie Lipper// Current Opinion in Environmental Sustainability Volume 8, October 2014.– R.39–43.
10. The Regional Environmental Center for Central and Eastern Europe [Elektron. resurs]. – Rezhym dostupu: <http://www.rec.org/search.php>.
11. Bundesministerium für Ernährung und Landwirtschaft [Elektron. resurs]. – Rezhym dostupu: <http://www.bmel.de/DE/Startseite/startseite-node.html>.

Адаптация сельского хозяйства к рискам и угрозам, вызванным деструктивным влиянием производства и изменением климата

Т.В. Сокольская

Исследовано влияние сельскохозяйственного производства и погодно-климатических условий на компоненты общего эколого-экономического ресурса. Установлена устойчивая тенденция к увеличению деструктивного влияния сельскохозяйственного производства на природную среду. Уменьшаются запасы гумуса, безвозвратно выносятся питательные вещества, происходит подкисление, засоление и деградация почв.

Анализ рисков и угроз, стоящих перед отечественным сельским хозяйством, побуждает необходимость разработки адаптивных мер по их предупреждению и устранению. Основой адаптивной системы может служить признана в мире концепция «climate-smart agriculture» (CSA), направлена на минимизацию рисков ведения сельского хозяйства, вызванных изменением климата и монокультуризацией, которая, является, по сути, новым подходом к ведению сельского хозяйства, управления состоянием земельных ресурсов, в частности плодородием почв, оптимизации структуры и специализации сельского хозяйства; структуры сельскохозяйственных угодий; к уменьшению посевной площади почвоистощающих культур в структуре посевов и к улучшению методов обработки почвы.

Ключевые слова: деградация почв, гумус, эрозия, изменение климата, риски, «climate-smart agriculture», оптимизация, рекультивация земель.

Agriculture adaptation to risks and threats caused by destructive impact of production and climate change

T. Sokolska

The paper investigates the influence of agricultural production and weather conditions on the components of the joint ecological and economic resource.

A lasting tendency of increasing the destructive impact of agriculture production on the environment has been defined. Humus and nutrients reserves decrease, soil acidification and salting takes place along with their degradation.

Violation of crop rotation due to growing some preferred commercial crops, narrowing the specialization and concentration of agriculture land farms extension, forming the structure of supply and demand without considering losses of natural resources and expected environmental risks, lack of legislation and market incentives for efficient use of natural resources and control of negative environmental and social impacts at typical for agriculture production. Significant human impacts on the ecosphere is also caused by land excessive tillage (53.9 % of the land fund of Ukraine) as well as changing climatic conditions, characterized by the increase of average daily temperatures, decreased precipitation and results in lower crop yields and animals productivity.

We believe the adaptive measures system based on internationally recognized «climate-smart agriculture (CSA) Concept, which is a new approach to farming, whereby existing agricultural systems are adapted to be more sustainable, more productive and more responsive to local environmental conditions (including land, weather and climate) must be developed to prevent and eliminate destructive influence of agricultural production and weather conditions on all the components of the joint ecological and economic resource the agriculture has faced.

CSA promotes: sustainably and reliably increasing agricultural productivity and farm incomes; resilience and adaptation to the effects of climate change; and, where it is appropriate, reducing greenhouse gas emissions and concentrations. It does this by equipping farmers to better use and manage natural resources and adopt more efficient methods of producing, processing and marketing agricultural goods. CSA requires an integrated approach that responds to the specific vulnerabilities of farming communities. Coordination across all agricultural sectors - crops, livestock, forestry and fisheries as well as energy and water is required.

Along with it, under the lack of the budget at the current stage of our country development, the environmental liability of all economic entities, natural resources users and polluters must be significantly increased on the legislative level.

Farmers can expect to receive budget support on any state program provided they follow the rules and requirements of sustainable farming.

Keywords: soil degradation, humus, erosion, climate change risks, «climate-smart agriculture», optimization, land reclamation.

Надійшла 08.10.2015 р.

УДК :65.016. 7:338.432:167

РЕДЬКО М.С., аспірант

Науковий керівник – **МАЗУР А.Г.**, д-р екон. наук

Вінницький національний аграрний університет

МЕТОДОЛОГІЯ ДОСЛІДЖЕННЯ РЕСТРУКТУРИЗАЦІЇ АГРАРНИХ ПІДПРИЄМСТВ

Формування наукової методології дослідження стратегічної реструктуризації підприємств АПК опирається на дію економічних законів розвитку економічних систем, їх проявів у вигляді стійких закономірностей, наукових принципів, чинників та факторів впливу на її організацію. В цій сукупності економічні закони визначають об'єктивну необхідність врахування їх дії, оскільки їх зміст носить об'єктивний характер. Закономірності як прояв економічних законів відображають стійкі причинно-наслідкові зв'язки, і їх дотримання є обов'язковою вимогою за здійснення будь-якої виробничо-господарської діяльності.

© Редько М.С., 2015.

Реалізація вимог дії економічних законів і їх прояву у вигляді стійких закономірностей потребує певних правил їх застосування, що здійснюється на основі наукових принципів. При цьому в дослідженні виділяються дві групи принципів: загального і спеціального характеру.

Дієва реструктуризація підприємств АПК не може бути продуктивною без урахування під час її проведення сукупності факторів формування агросистеми в тих чи інших територіальних утвореннях, виробничого, фінансово-економічного, транскордонного факторів тощо.

Всебічне врахування вимог дії економічних законів, закономірностей, наукових принципів та факторів дозволяє сформулювати методологію дослідження реструктуризації підприємств АПК та механізми її здійснення на науково виваженій основі.

Ключові слова: закони, закономірності, передумови, методи, чинники, фактори, методологія, інструментарій.

Постановка проблеми. Інтеграція аграрної економіки України в загальноєвропейській та світовий економічний простір об'єктивно вимагає визначення і врахування головних пріоритетів, існуючих тенденцій та визначальних особливостей сучасного аграрного розвитку. Важливими в цьому плані є питання формування інституціональних механізмів та інфраструктури аграрної економіки на державному рівні та рівні підприємств системи АПК. При цьому фактичною сутністю аграрної політики виступає необхідність структурного реформування підприємств аграрного спрямування в напрямі мінімізації навантаження на природні ресурси, зниження витрат на утримання інфраструктури та планування можливостей розширеного економічного відтворення.

У цьому контексті важливо визначитися з основними передумовами, закономірностями, принципами та факторами функціонування підприємств АПК як наукової методології дослідження та здійснення реструктуризаційних заходів з боку ієрархічних структур влади і управління.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Слід зазначити, що теоретико-методологічним підґрунтям структурних трансформацій у економіці взагалі та реструктуризації аграрних підприємств зокрема слугує наукова спадщина відомих зарубіжних вчених, таких як: І. Ансфог, Дж. Гелбрейт, П. Друкер, Т. Куни, Дж. Кейнс, М. Портер. Цю ж тематику успішно студіюють і вітчизняні вчені, а саме: В.Г. Андрійчук, В.П. Гейець, Г.М. Калетнік, І.Г. Криначенко, А.Г. Мазур, М.Й. Малік, П.Г. Саблук та інші. Проте зазначена тематика настільки складна і багатогранна, що потребує подальших системних пошуків і узагальнень.

Метою цієї публікації є визначення і узагальнення методичного інструментарію дослідження напрямів і змісту реструктуризації аграрних підприємств в умовах системних трансформаційних змін.

Методи дослідження. Вирішення поставлених у публікації завдань вирішувалося з позицій системного підходу з використанням наступних методів: монографічного – для вивчення і узагальнення теоретичних та методологічних основ формування понятійного змісту реструктуризації в аграрних виробничих формуваннях; абстрактно-логічного – для уточнення категорійного апарату тематики дослідження; статистичного аналізу – для характеристики структурних зрушень і пропорцій відтворення в аграрних підприємствах.

Результати дослідження та їх обговорення. Передумови необхідності реструктуризації підприємств АПК мають свою специфіку і особливості, вони включають в себе:

- мінімізацію соціально-необхідних витрат на виробництво одиниці асортименту продовольчої продукції, виходячи із територіальних можливостей розміщення підприємств АПК;
- орієнтацією підприємств на власні можливості через обмеження в ринку ресурсної бази та максимізацію продовольчого забезпечення населення того чи іншого територіального утворення;
- перенесення акценту від державних народногосподарських комплексів до макро-, мезо- і навіть мікрорівня. Місцеві орієнтири стають домінуючими як в економічному, так і соціальному вимірах;
- регіональний аспект, що пронизує усі цикли економічного відтворення АПК, тобто регіональне виробництво поєднується із регіональним споживанням продовольчої продукції, а її асортимент визначається попитом конкретних споживачів територій, що сумарно визначає виробничий напрям аграрно орієнтованих підприємств;
- посилення ролі економічних чинників як необхідної умови комплексності використання природно-ресурсного потенціалу агросфери та обмеження на цій основі агропромислового виробництва. Слід зазначити, що питанням урахування передумов виробництва в АПК присвячено немало публікацій вітчизняних вчених-аграрників [1,2]. Їх актуальність підтверджується і більш сучасними дослідженнями [3,4].

Що стосується визначення сутності взаємовідносин між суб'єктами господарської практики в АПК, то вони об'єктивно визначаються дією економічних законів розвитку та їх проявом у вигляді стійких закономірностей. При цьому слід зазначити, що будь-яка економічна категорія, в цьому випадку реструктуризація, є інтегрованим виразом дії системи законів і закономірностей. Іншими словами, на будь-яку економічну категорію можна спроектувати дію економічних законів, в тому числі і на реструктуризацію [5].

У сучасних економічних умовах найбільший вплив на розвиток аграрних відносин і, відповідно, реструктуризацію підприємств чинять наступні загальні економічні закони:

- сталого розвитку економічних систем;
- ефективності суспільного виробництва;
- економії робочого часу;
- концентрації і спеціалізації виробництва;
- попиту і пропозиції;
- адекватності виробничих відносин характеру і рівня продуктивних сил;
- глобалізації та регіоналізації.

У цьому переліку визначальну роль відіграє закон сталого економічного розвитку, оскільки його об'єктивна дія спрямована на досягнення пропорційності та комплексності розвитку економічної, соціальної та екологічної складових аграрної господарської системи. Основна дія сталого розвитку полягає у створенні умов для раціонального використання аграрного природно-ресурсного потенціалу, структурній упорядкованості агропромислового комплексу та посиленні соціальної спрямованості аграрного виробництва.

Закон ефективності суспільного виробництва вимагає здійснювати суб'єктами господарювання тільки таку діяльність, яка забезпечує прибутковість підприємств АПК різної форми власності за раціонального використання в умовах ринку матеріальних, фінансових та людських ресурсів.

Закон концентрації і спеціалізації виробництва фактично визначає оптимальні форми організації аграрних підприємств, з одного боку, та їх виробничо-господарську спрямованість, з іншого.

Не менш важливу роль у структурному розвитку підприємств АПК відіграють закони регіоналізації та глобалізації. Перший із них вимагає делегування повноважень стосовно управління виробничо-господарською діяльністю від держави на місцевий рівень, а другий передбачає розміщення аграрного виробництва у просторі залежно від мінімізації витрат.

Закон співвідношення попиту і пропозиції акцентує увагу на визначенні тих продовольчих товарів, їх асортименту і якості, які задовольняють уподобання споживачів.

Дія економічних законів реалізується через їх закономірності, тобто закономірності також відображають стійкі причинно-наслідкові зв'язки, як і закони, але часто ймовірні, а не об'єктивні. Проте самі закономірності є об'єктивними, а тому їх слід враховувати як у дослідженні процесів реструктуризації підприємств АПК, так і під час її практичного здійснення. До основних закономірностей, що характеризують реструктуризацію підприємств АПК, належать наступні: ефективність розміщення підприємств АПК в просторі, якість міжрегіональної взаємодії агропромислового виробництва, територіальна комплексність розвитку, економічна доцільність і цілісність, інтеграція господарської діяльності підприємств АПК, територіальна концентрація виробництва, доцільність державного регулювання розвитку агропромислового виробництва.

Вимоги дії економічних законів і їх прояву у вигляді стійких закономірностей реалізуються через дотримання певних правил їх застосування, що здійснюється на основі наукових принципів. При цьому під принципами прийнято розуміти стисло викладені наукові положення, які слугують правилами господарювання для суб'єктів управлінської діяльності під час здійснення реструктуризації. Важливість наукових принципів як керівних ідей і обмежень за здійснення реструктуризації аграрних підприємств наочно проявляється у їх характеристиці (рис. 1).

Одні із них (загального характеру) підкреслюють необхідність дотримання правил функціонування аграрної економіки в напрямі реалізації її економічного потенціалу, інші (спеціальні) – визначають порядок та рамки здійснення реструктуризації аграрних підприємств на виклики глобалізації.

Рис. 1. Система загальних та спеціальних принципів здійснення реструктуризації аграрних підприємств.

На важливість урахування наукових принципів під час дослідження і проведення реструктуризації взагалі і аграрної економіки зокрема наголошується в публікаціях відомих вчених [6].

Характеристика змісту загальних і спеціальних принципів реструктуризації підприємств АПК наводиться, тому є необхідність їх проаналізувати. Серед сукупності загальних принципів особливе значення має принцип комплексності економічного розвитку. Комплексність взаємопов'язує аграрну економічну систему, що дозволяє узгоджувати її складові, мається на увазі збалансуван-

ня пропорцій виробництва сільськогосподарської продукції з потужностями з її переробки; оптимізація аграрного виробництва з потребами раціонального природокористування; відповідність об'ємів виробництва продовольчих ресурсів наявному природно-ресурсному потенціалу.

Принцип цілісності означає, що господарська система (в цьому випадку підприємства) є стійкою до розпаду, вона має багатовекторні зв'язки як із внутрішнім, так і зовнішнім середовищем; її функціонування взаємопов'язане і взаємообумовлене за функціонально-компонентною і структурно-галузевою ознакою. Технологічно аграрно орієнтована економічна система спочатку формується, потім функціонує (переважно в руслі саморозвитку), набуває ознак стабільності і поетапно переходить у цілісність.

Застосування принципу системності направлено на визначення стану економічної системи аграрного підприємства, зокрема його структурної перебудови та окреслення напрямів її подальшого розвитку. При цьому виникає можливість порівняння варіантів удосконалення та структурної перебудови форм виробництва та їх просторового облаштування.

Принцип історизму надає можливість прослідкувати еволюцію організаційних форм підприємств АПК в часі і оцінити ступінь завершеності певних етапів реструктуризації.

Принцип науковості наголошує на необхідності максимального використання в процесі реструктуризації аграрних підприємств досягнень економічної науки, зокрема положень наукового менеджменту.

Принцип ефективності передбачає вибір таких варіантів (альтернатив) реструктуризації аграрних підприємств, які відповідають цілям і можливостям їх виробничо-господарської діяльності з урахуванням існуючих обмежень розвитку.

Принцип адаптивності спонукає прилаштування підприємств АПК до вимог зміни умов господарювання, зокрема процесів глобалізації.

Принцип пріоритетності сприяє вибору найважливіших цілей і завдань реструктуризації підприємств АПК, виходячи із їх ресурсних можливостей.

Принцип сталості визначає взаємообумовлену організацію виробничо-господарської діяльності аграрних підприємств, яка забезпечує розвиток і ефективність відтворення їх виробничого потенціалу.

Принцип соціальної орієнтованості спрямовує цілі і процеси реструктуризації підприємств АПК на підвищення умов життя населення, ріст добробуту і досягнення соціальних стандартів життєдіяльності.

Принцип екологічної безпеки орієнтує на такі напрями структурних змін, які забезпечують регіональне використання природно-ресурсного потенціалу територій та недопущення руйнівного впливу економіки на природу.

Викладені вище наукові принципи загального характеру характеризують здебільшого вимоги до протікання процесів реструктуризації підприємств АПК, вони є доцільними, оскільки ґрунтуються на засадах економічної теорії [7].

Наукова методологія реструктуризації аграрних підприємств включає також перелік соціальних наукових принципів, якими слід керуватися в процесі проведення реструктуризаційних дій.

Так, принцип урахування всього комплексу цілей реструктуризації налаштовує керівництво підприємств на досягнення комплексності розвитку виробничо-господарської системи з дотриманням екологічних і соціальних стандартів.

Принцип збереження старого під час здійснення змін орієнтує на успадкування вже досягнутого рівня позитивних змін і їх нарощування та усунення негативного досвіду структурних перетворень у тих чи інших напрямках виробничо-господарської діяльності.

Принцип відповідності якості управління цілям і завданням реструктуризації слід розуміти як наявність на підприємстві такої команди реформаторів, котра здатна виконати визначені орієнтири економічних змін. Це важливо, оскільки відсутність кваліфікованих управлінців може призвести до непередбачуваних наслідків реструктуризації.

Принцип субсидіарності вимагає розмежування повноважень між центральними і місцевими органами влади в питаннях реструктуризації підприємств АПК, оскільки на місцях видніше, як реформувати те чи інше виробництво під вимоги конкретної території.

Принцип оцінки перспектив реструктуризації підприємств АПК визначає можливі та реально досяжні цілі, виходячи із ресурсних можливостей того чи іншого виробництва, тому недооцінка чи переоцінка в цьому плані може мати негативні наслідки.

Принцип прозорості і відкритості інформації про майбутні зрушення в економіці аграрно орієнтованого підприємства є принциповим у розвитку демократизму в управлінні, оскільки дії адміністрації мають бути зрозумілими колективу і підтримані ним, тоді процеси реструктуризації стають надбанням усіх, хто працює в конкретному підприємстві.

Принцип обміну і врахування побічних наслідків реструктуризації підприємств АПК є важливим у тому сенсі, що будь-які реформаторські дії їх апарату управління не повинні мати негативних наслідків як за видами економічної діяльності, так і працівників цього підприємства.

Принцип збільшення досвіду і знань управління в ході реструктуризації підприємств АПК є доречним у тому плані, що будь-які реформаторські дії так чи інакше сприятимуть формуванню виваженої кадрової політики.

Принцип пріоритетності завдань реструктуризації того чи іншого підприємства аграрного спрямування фактично орієнтує його виробничо-господарську діяльність на тих товарах і послугах, які дозволяють випускати конкурентоспроможну продукцію на внутрішньому і зовнішньому ринках.

У науковій теорії наукові принципи виступають керівними ідеями (настановами) для управління під час здійснення реструктуризаційних дій, проте вони не є інструментарієм їх проведення. Цю функцію покладено на методи реалізації завдань управління, тобто методи визначають конкретні важелі впливу на характер змісту і напрямів реструктуризації. Цей взаємозв'язок можна представити у вигляді рис. 2.

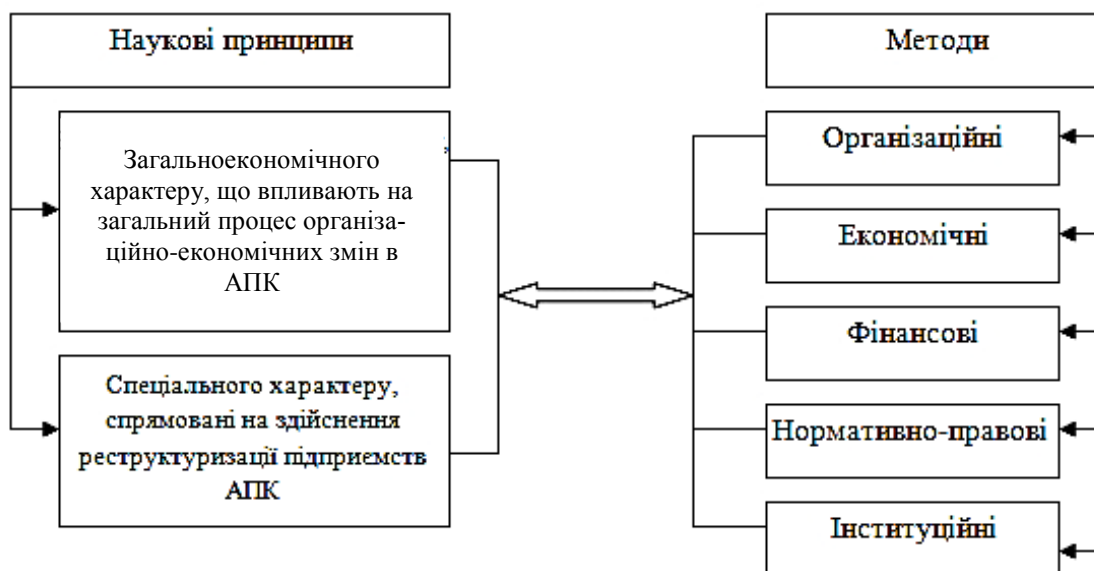

Рис. 2. Взаємозв'язок принципів та методів дослідження в здійсненні заходів реструктуризації підприємств АПК.

При цьому організаційні методи використовуються у структурній перебудові суб'єктів господарювання АПК, визначаючи їх доцільну форму виробничої і управлінської організації.

Інституційні методи за змістом спрямовані на досягнення ефективності функціонування пропонує до створення, злиття чи поглинання аграрних підприємств у рамках реформування форм власності в АПК.

Нормативно-правові методи дозволяють забезпечити дотримання норм права і господарського законодавства в аграрній сфері виробництва.

Економічні методи знаходять свою реалізацію в засобах податкової, кредитної, фінансової, природоохоронної політик у межах виробничо-господарської діяльності реформованих аграрних підприємств.

Окрім наукових принципів і методів дієва реструктуризація підприємств АПК передбачає урахування сукупності факторів впливу. Ці фактори належать до розміщення продуктивних сил, однак для підприємств АПК вони також важливі (рис. 3).

Рис. 3. Фактори обґрунтування змісту, мети та напрямів реструктуризації підприємств системи АПК.

Наприклад, сировинний фактор є домінуючим для спеціалізації підприємств АПК і перспектив його розвитку. Затрати на сировину і матеріали в багатьох підприємствах переробної галузі АПК займають більше половини усіх витрат, тому ці виробництва вважаються матеріаломісткими. У структурі промисловості Вінницької області, яка на 66 % складає переробку сільськогосподарської продукції, матеріальні витрати складають 76 % від загальних. Зрозуміло, що у структурних перетвореннях підприємств АПК цього регіону слід шукати можливості їх зниження за рахунок матеріалозбереження та впровадження ощадних науково-технічних процесів.

Суттєвий вплив на характер реструктуризації аграрних підприємств чинить і паливно-енергетичний фактор, оскільки частка паливно-енергетичних затрат у собівартості продовольчої продукції може бути достатньо високою і тоді ці виробництва можуть класифікуватися як електромісткі, паливномісткі чи тепломісткі. Для підприємств системи АПК Вінницької області цей фактор не є обмеженням розвитку, оскільки усі підприємства підгалузі переробної промисловості регіону належать до низького рівня енергомісткості (від 40 до 70 % витрат).

Важливість водного фактора обумовлюється показниками використання води в технологічних процесах аграрних підприємств, мається на увазі переробної підгалузі. Підприємства промисловості Вінницької області, зокрема переробки сільськогосподарської продукції, належать до середнього ступеня водомісткості (20–40 % питомої витрати води в сукупних витратах), а тому мають перспективу розвитку.

Фактор робочої сили також суттєво впливає на характер реструктуризації аграрних підприємств, оскільки характеризує затрати праці на випуск одиниці продовольчої продукції чи кількість виробленої продукції в розрахунку на одного працівника. У різних регіонах України ці показники є різними. Індикатором трудомісткості є також показник частки заробітної плати в собівартості виробленої продукції. Урахування трудомісткості підприємств переробної промисловості Вінницької області показує, що вони належать до середньої групи затрат праці (людино-годин – на випуск одиниці продукції), що слугує аргументом доцільності формування нових виробничих потужностей.

Неабияку роль у реструктуризації підприємств аграрної економіки відіграє і споживчий фактор. Це пояснюється тяжінням підприємств переробки сільськогосподарської продукції до ринків збуту, зокрема великих міст і агломеративних територій.

Транспортний фактор завжди вважався важливим у обґрунтуванні процесів реструктуризації, оскільки від величини транспортних витрат значною мірою залежать витрати сировини і матеріалів на одиницю продовольчої продукції. Вважається, що якщо ці витрати перевищують вагу готової продукції підприємства, то їх вигідно розміщувати поблизу сировини і палива, оскільки це призводить до скорочення транспортних витрат. З іншого боку, якщо на виробництво готової продукції витрачається стільки сировини, скільки становить його вага, то підприємства АПК розміщуються, виходячи із економічної доцільності, в місцях концентрації робочої сили, чи в районах споживання готової продукції.

Фактор ринкової кон'юнктури чинить вплив на цінову політику, об'єми виробництва та рівень зайнятості аграрних підприємств. Кон'юнктура ринку складається відповідно до співвідношення попиту і пропозиції. В цьому сенсі зростання попиту сприяє розвитку об'ємів виробництва і, навпаки, його зменшення веде до скорочення виробництва. Цей фактор безумовно впливає на розміщення і розвиток аграрного виробництва, а тому є важливим у процесі реструктуризації.

Що стосується виробничого фактору, то його врахування у реструктуризаційних заходах є обов'язковим, оскільки кожне аграрне підприємство є унікальним і має свою специфічну структуру виробництва, яка склалася історично і підкреслюється своїми природно-ресурсними особливостями. Ця специфіка визначає і спеціалізацію, і відповідні напрями реструктуризації.

Фінансово-економічний фактор у реструктуризації аграрних підприємств орієнтує на врахування і використання можливого фінансового забезпечення цих процесів.

Фактор транскордонної взаємодії національних підприємств аграрної сфери на участь у співробітництві з іншими країнами, євро регіонами та іншими економічними утвореннями.

Звичайно викладені вище принципи і методи та фактори не вичерпують усіх можливих засобів наукової методології дослідження та здійснення реструктуризаційних процесів у АПК. Наукова теорія стверджує, що у випадку, коли застаріла структура вичерпує свої можливості прилаштування (адаптації) до нових умов розвитку, то вона прагне самоорганізувати власний вектор розвитку. Найчастіше це буває в регіональних економічних системах, де є можливість сформулювати власну модель економічного відтворення, спираючись на особливості місцевих економіко-географічних умов і відповідну спеціалізацію виробництва. В цьому випадку механізм господарської самоорганізації в аграрному виробництві має здебільшого детермінічну структуру і не призводить до кардинальних змін у його структурі, в іншому випадку самоорганізація залежить від впливу внутрішніх чинників і має стохастичну природу, тобто передбачає перебудову структурних компонентів тих чи інших організаційних форм підприємств АПК. В цьому плані доцільним є навести сукупність зазначених чинників, що прямо чи опосередковано впливають на структурну перебудову підприємств АПК (табл. 1).

Таблиця 1 – Сукупність чинників впливу на структуру аграрного підприємства

Стимулюючі чинники	Стримуючі чинники
Економічні чинники	
1. Бажання підвищити ефективність виробничо-господарської діяльності 2. Розвиток ринкового середовища та ринкової кон'юнктури 3. Наявність державної підтримки сільгоспвиробників	1. Наявність протиріч між суб'єктами господарської практики та наявними умовами господарювання 2. Відсутність паритету цін на продукцію сільського господарства і матеріально-технічні ресурси 3. Низька інвестиційно-інноваційна активність підприємств АПК через відсутність наукового менеджменту в управлінні
Технічні чинники	
1. Можливість впровадження новітніх технологій у виробництво та технічне переоснащення за рахунок придбання високопродуктивної техніки і устаткування	1. Продовження руйнації матеріально-технічного потенціалу підприємств АПК
Технологічні чинники	
1. Зростання нових технологій із виробництва сільськогосподарської продукції, її переробки, транспортування та зберігання	1. Застаріла технологічна база, відсутність дієвої селекційної та племінної роботи в господарствах
Правові чинники	
1. Реформування нормативно-правового забезпечення господарської діяльності в АПК	1. Наявність безсистемних нормативних актів, які мало погоджуються між собою

Викладені вище чинники впливу належать до заходів державного регулювання агропромислового виробництва і є складовими державної аграрної політики, яку слід послідовно і системно впроваджувати в практику господарювання підприємств АПК.

Висновки. Об'єктивна і всебічна оцінка дії економічних законів, їх проявів у вигляді стійких закономірностей, наукових принципів, факторів і чинників впливу дозволяє стверджувати, що реструктуризація підприємств АПК як економічна категорія та управлінський процес має достатнє методологічне забезпечення, яке дозволяє як досліджувати ці процеси, так і здійснювати практичні заходи реформування аграрного виробництва.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Державна підтримка агросфери: еволюція проблеми / О.М. Бородіна, М.Г. Бетлій, Н.М. Головченко та ін.; За ред. О.М. Бородіної. – К., 2008. – 264 с.
2. Лункіна Т. Державна підтримка інтеграції та кооперації в АПК України: зарубіжний досвід та основні напрями / Т. Лункіна // Економіка АПК, 2013, № 4. – С.37–39.
3. Месель-Веселяк В.Я. Форми господарювання в сільському господарстві України / В.Я. Месель-Веселяк // Економіка АПК. – 2012. – № 1. – С.13–23.
4. Ерохін С.А. Структурна трансформація національної економіки (теоретико-методологічний аспект) / С.А. Ерохін. – К.: "Світ знань", 2002. – 528 с.
5. Сторчака Н.О. Реструктуризація підприємства: теоретико-концептуальні засади / Н.О. Сторчака // Збірник наукових праць Сумського державного університету. – Суми: СДУ, 2013. – С.15–22.
6. Мазур А.Г. Закономірності та наукові принципи регіонального управління в перехідний період / А.Г. Мазур // Збірник наукових праць Міжнародної науково-практичної конференції "Україна на порозі XXI століття: економіка, державність". – Вінниця: ВТЕУ, 2000. – С.26–31.
7. Генеза ринкової економіки: терміни, поняття, персоналії / В.С. Артемчук, В.А. Григорьев, М.І. Манилів, Г.Д. Шутак. – К.: Макгонне Плюс, 2004. – С.200–271.

REFERENCES

1. Derzhavna pidtrymka agrosfery: evolvucija problemy / O.M. Borodina, M.G. Betlij, N.M. Golovchenko ta in.; Za red. O.M. Borodinoi'. – K., 2008. – 264 s.
2. Lunkina T. Derzhavna pidtrymka integracii' ta kooperacii' v APK Ukrainy: zarubizhnyj dosvid ta osnovni naprjamy / T. Lunkina // Ekonomika APK, 2013, № 4. – S.37–39.

3. Mesel'-Veseljak V.Ja. Formy gospodarjuvannja v sil's'komu gospodarstvi Ukrai'ny / V.Ja. Mesel'-Veseljak // *Ekonomika APK*. – 2012. – № 1. – S.13–23.
4. Erohin S.A. Strukturna transformacija nacional'noi' ekonomiky (teoretyko-metodologichnyj aspekt) /S.A. Erohin. – K.: "Svit znan", 2002. – 528 s.
5. Storchaka N.O. Restrukturyzacija pidpryjemstva: teoretyko-konceptual'ni zasady / N.O. Storchaka // *Zbirnyk naukovykh prac' Sums'kogo derzhavnogo universytetu*. – Sumy: SDU, 2013. – S.15–22.
6. Mazur A.G. Zakonomirnosti ta naukovi pryncypy regional'nogo upravlinnja v perehidnyj period / A.G. Mazur // *Zbirnyk naukovykh prac' Mizhnarodnoi' naukovo-praktychnoi' konferencii' "Ukrai'na na porozi XXI stolittja: ekonomika, derzhavnist"*. – Vinnycja: VTEU, 2000. – S.26–31.
7. Geneza rynkovoï ekonomiky: terminy, ponjattja, personalii' / V.S. Artemchuk, V.A. Grygor'ev, M.I. Manyliv, G.D. Shutak. – K.: Makgonne Pljus, 2004. – S.200–271.

Методология исследования реструктуризации аграрных предприятий

М.С. Редько

Формирование научной методологии исследования стратегической реструктуризации предприятий АПК опирается на действие экономических законов развития экономических систем, их проявлений в виде устойчивых закономерностей, научных принципов, причин и факторов влияния на ее организацию. В этой совокупности экономические законы определяют объективную необходимость учета их действия, поскольку их содержание носит объективный характер. Закономерности как проявление экономических законов отражают устойчивые причинно-следственные связи, и их соблюдение является обязательным требованием при осуществлении любой производственно-хозяйственной деятельности.

Реализация требований действия экономических законов и их проявления в виде устойчивых закономерностей требует определенных правил их применения, осуществляется на основе научных принципов. При этом в исследовании выделяются две группы принципов: общего и специального характера.

Эффективная реструктуризация предприятий АПК не может быть продуктивной без учета во время ее проведения совокупности факторов формирования агросистемы в тех или иных территориальных образованиях, производственно-финансово-экономического, трансграничного факторов и тому подобное.

Всесторонний учет требований действия экономических законов, закономерностей, научных принципов и факторов позволяет сформировать методологию исследования реструктуризации предприятий АПК и механизмы ее осуществления на научно взвешенной основе.

Ключевые слова: законы, закономерности, предпосылки, методы, причины, факторы, методология, инструментарий.

Research methodology restructuring of agricultural enterprises

M. Red'ko

In this paper are considered methodical approaches to determining these to direction sand ways to study the nature and content restructuring as a process management practices. Determined that the formation of a scientific research methodology strategic restructuring agricultural enterprises based on the effect of economic laws of economic systems, their manifestation sin the form of sustainable patterns of scientific principles, factor sand factors affecting its organization.

This set of objective economic laws determines the need to consider their actions because their content is objective. Patterns as a manifestation of economic laws reflect stable causal relationship sand their compliance with a requirement in the implementation of any production – economic activity. The main laws that determine the processes of restructuring agricultural enterprises include: the complexity of development, the feasibility of a production, integration, concentration, specialization and others.

The implementation of the requirements of the economic laws and their manifestation in the form of stable laws require certain rules of their application, which is based on scientific principles. In the study group are the two principles: general and special character.

The first of them justify the economic feasibility of the implementation of restructuring processes in agricultural enterprises; Second – determine the procedure and scope of the restructuring, including: incorporation, preserving the old in the implementation of changes; the quality of enterprise management goals and objectives of the restructuring; transparency and compliance information about upcoming structural changes; consideration of the effects of current restructuring and soon.

In scientific theory guiding principles advocate ideas (mentors) for the management, the implementation of restructuring actions, but they are not holding their instruments. This function entrusted to the methods of implementing control tasks that define specific methods lever age the nature of the content and direction of restructuring. Thus, the organizational methods used in there structuring go funder takings AIC; institutional methods in content to achieve efficiency of the proposed the creation, merger acquisition of agricultural enterprises; regulatory – legal methods allow for the rule of law and economic legislation in agriculture production; economic methods find its realization in mass tax, credit, financial, environmental policy in reforming the agricultural sector.

Effective restructuring agricultural enterprises cannot be productive without conducting together with its factors of Agrosystem those or other territorial entities, such as geographical location, the quality of the potential of territorial entities in agribusiness, manufacturing, financial, economic, cross-border factors and soon.

Comprehensive accounting requirements of the economic laws, laws of scientific principles and form factors allows research methodology restructuring agricultural enterprises and mechanism so fits implementation weighed on scientific basis.

Keywords: laws, the laws, conditions, methods, factors, methodology, tools.

Надійшла 16.10.2015 р.

УДК 368.03:330.133.2

ГРИЩЕНКО Д.Ю., аспірант

Науковий керівник – БОНДАР О.В., канд. екон. наук

ННЦ "Інститут аграрної економіки"

ТЕОРЕТИЧНІ ПІДХОДИ ДО ТРАКТУВАННЯ ДЕФІНІЦІЇ «РИНОК»

Розглядаються теоретичні і методичні підходи щодо трактування дефініції «ринок». Висвітлено теоретичну інтерпретацію сутності поняття ринок, виходячи з історичних та соціально-економічних трансформацій навколишнього середовища. Доведено, що теоретичні аспекти ринкових відносин, які сформувалися у провідних країнах, відрізняються від ринкових відносин у нашій країні переважно відношенням до соціально-орієнтованої господарської діяльності, місцем і роллю держави в економічному регулюванні відтворювального процесу.

Обґрунтовано, що ринок як одна з найпоширеніших категорій в економічній теорії пройшов тривалий еволюційний період. Встановлено, що концепція саморегульованого ринку безпосередньо пов'язувалася із поширеним в освітянському середовищі пантеїстичним вченням, яке представляє природний світ, включаючи людину частиною божества.

Доведено, що еволюція теорій і концепцій функціонування ринку відбувалася перманентно у світовій та вітчизняній економічній науці. Однак розвиток ринкових механізмів в історії завжди здійснювався під наглядом держави. Інституціоналізація державної влади сама була однією із форм поділу праці, а тому нероздільна із формуванням ринку.

Ключові слова: ринок, еволюція, інституціоналізація, попит, реалізація.

Постановка проблеми. За нинішніх умов розвитку ринкових відносин в Україні як першочергові цілі стратегічного розвитку національної економіки мають виступати не лише досягнення економічного росту, а й покращення якісних параметрів життя населення, зокрема поліпшення структури споживання продовольчих товарів, підвищення добробуту населення і т.д. При цьому важливим фактором реалізації зазначених цілей є поєднання ринкового саморегулювання та державного регулювання ринку.

Теоретичні аспекти ринкових відносин, які сформувалися у провідних країнах, відрізняються від ринкових відносин у нашій країні переважно відношенням до соціально-орієнтованої господарської діяльності, місцем і роллю держави в економічному регулюванні відтворювального процесу. Відомо, що на практиці не існує «вільних» ринкових відносин, також як і єдиної моделі ринкової економіки для усіх країн, незалежно від природи економічних, історичних та інших умов. Тому прийнята у 90-х роках минулого століття модель вільних ринкових відносин без урахування конкретних вітчизняних умов і природи виробництва призвела до негативних наслідків, які визначалися деякими принциповими передумовами.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Різнібічні грані важливої економічної проблеми організаційно-економічного забезпечення функціонування агропродовольчого ринку знайшли висвітлення у наукових працях вітчизняних та зарубіжних науковців. Концептуальна основа державного регулювання ринкової економіки сформована ще зарубіжними фундаменталістами: Дж. М. Кейнсом, Р. Кемпбеллом, А. Маршаллом, П. Самуельсоном, А. Файолем, М. Кодратським, В. Леонтєвим, і вітчизняними науковцями: В. Базилевичем, В. Гейцем, А. Гальчинським, І. Лукиновим та багатьма іншими.

Мета і завдання дослідження – розробка теоретичних, методичних положень щодо класифікації ринків залежно від низки запропонованих ознак.

Матеріал і методика дослідження. Для вирішення поставлених у роботі задач застосовано діалектичний метод наукового пізнання, аналізу і синтезу; системного узагальнення

Результати досліджень та їх обговорення. Ринок як одна з найпоширеніших категорій в економічній теорії пройшов тривалий еволюційний період. Спочатку поняття «ринок» тлумачили як місце роздрібною торгівлі, ринкова площа. Надалі, з розвитком товарно-грошових відносин і поглибленням суспільного поділу праці, категорія «ринок» набуває більш складного змісту.

Вперше сутність понять «ринок» і «ринкове господарство» розкрив основоположник класичної школи політекономії А. Сміт. Він розглядав ринок як сукупність актів купівлі-продажу та умов збуту продукції або деяку проміжну стадію «між виробництвом, що закінчилося, і споживанням, яке ще не почалося». Класик політекономії припускав наявність вільного ринку і вільного підприємництва [1, с. 42].

Концепція саморегульованого ринку безпосередньо пов'язувалася із поширеним в освітянському середовищі пантеїстичним вченням, яке представляє природний світ, включаючи людину,

частиною божества. Відповідно до цього розуміння природа наділялася розумністю. Звідси й походить концепція саморегульованого ринку.

Навіть вільна конкуренція представлялася механічно. Кожний конкуруючий суб'єкт у загальному задумі існування системи виконував певну понадмісію. «Невидима рука», керуюча ринком, відповідно до теорії А. Сміта, – це «божественне провидіння» [2, с. 36]. Тільки за такого світоглядного підходу було виправданим звільнення держави від функцій управління ринком, оскільки державне управління не могло бути досконалішим.

Очевидно, що саморегульований ринок жорстко прив'язаний до контексту «природної релігії» XVIII ст. За обрання інших світоглядних парадигм логіка системи ринкової самоорганізації руйнується.

Припущення А. Сміта про формування ринкової моделі економіки ґрунтувалися на уявленні про універсальний тип людини – *homo economicus*. Мотивація людської поведінки зводилася виключно до економічних інтересів, до отримання розумної вигоди [3]. Однак ще К. Поланьї спростовував смітівську антропологію, вважаючи, що людина керується, насамперед, соціальними, а не економічними мотивами. Зважаючи на це, її поведінка не завжди буде вписуватися в модель пошуку прагматичної вигоди [4].

Розвінчання міфу про *homo economicus* стало в останні роки предметом досліджень нобелівських лауреатів. У 1986 р. премія Нобеля була присуджена Дж. Б'юкенену за дослідження догвірних і конституціональних основ теорії прийняття економічних і політичних рішень. Дещо пізніше американський економіст обґрунтовував, якщо економічні відносини будуть поширеними достатньою мірою, то можливо прогнозувати поведінку людини. Більше того, економічну теорію можна використати в реальних умовах лише у тому разі, якщо економічна мотивація переважає в поведінці всіх учасників ринкової діяльності [5].

У 2002 р. Нобелівська премія з економіки була присуджена не економісту, а психологу Д. Канеману, в дослідженні якого виявлено психологічну варіативність економічної поведінки людини й особливостей прийняття рішень в умовах невизначеності. У ряді робіт було переконливо доведено, що тип економічної людини є рідкісним і є якоюсь девіацією на тлі неекономічного мислення більшості людства. Отже, доводилося, що саморегульований ринок є метафізичною абстракцією, яка не має нічого спільного з реальною економічною поведінкою людей.

Еволюція теорій і концепцій функціонування ринку відбувалася перманентно у світовій та вітчизняній економічній науці. Однак розвиток ринкових механізмів в історії завжди здійснювався під наглядом держави. Інституціоналізація державної влади сама була однією із форм поділу праці, а тому нероздільна із формуванням ринку. Для матеріального забезпечення влади потрібен надлишковий продукт, що передбачало вихід за межі традиційного формату натурального виробництва. Ще Ф. Бродель звернув увагу на існування кореляційної залежності між сильним політичним режимом і динамікою економічного розвитку країни. Держави, які мали ресурси і можливість для регулювання економіки, забезпечували стрімке зростання останньої. Як зазначав згаданий автор, на основі аналізу матеріалів Середніх століть і Нового часу, в центрі світової економіки завжди була потужна держава, агресивна, привілейована, динамічна, яка формувала для всіх водночас і страх, і повагу [6]. Однак не можна поставити під сумнів той факт, що саме перелічені вище держави першими у світі, кожна в свою епоху, вибороли першість в утвердженні принципів ринкової орієнтованості.

В історії світової економіки відомі й девіантні форми розвитку з розташуванням на периферійних полюсах ринкового господарювання. Однією із таких економічних девіацій і є саморегульований ринок. Зазвичай вільні анклавні виникали за межами окреслених державами економічних просторів. Найбільш типовим їх форматом можна вважати колоніальні факторії. Взаємодія колонізаторів і автохтонів формувалася на принципах вільного ринкового обміну. Наслідком вільного ринку для корінного населення колоній була работоргівля, на якій, до речі, зріс добробут США у XVIII–XIX ст. Ми навели лише один із катастрофічних проявів абсолютизації принципу ринкових свобод. Розвинена держава, яка б змогла приборкати стихію ринку, в африканських племен на той час ще не склалася.

Саморегульований ринок був експортований англійськими колонізаторами не тільки в Африку, а й, наприклад, до Ірландії. Ще у XVIII ст. британські політики цілком усвідомлювали концепцію вільного ринку як універсальну ідеологію колоніальної експлуатації. А. Сміт, який був штатним співробітником Ост-Індської компанії, без сумніву, теж це розумів і прекрасно усвідомлював. Для Ірландії віль-

ний ринок став «гуманітарною катастрофою». Єпископ Клонійській, перераховуючи у своїх спостереженнях численні сільськогосподарські товари, експортовані ірландцями до Британії, висловлював подив, як у настільки багатій продовольством країні «половина жителів вмирає з голоду».

Парадокс посилення бідності населення за наявності багатств наявний і в нашій країні, що можна пояснити прихильністю деяких теоретиків до ідеї вільного ринку.

Імплементация ринкових механізмів у економічно розвинених країнах здійснювалася асинхронно, в різні історичні епохи. Цей процес хронологічно охопив понад три століття. Варіативність його протікання у країні відповідає єдиному тренду, що полягає в посиленні ролі держави під час переходу від патерналістської до ринкової економіки. Для Великобританії у XVIII ст. державний фактор не мав істотного значення в утвердженні капіталістичних відносин.

Для Німеччини і США реформування в напрямку ринку почалося вже у XIX ст., роль державного регулювання стрімко зростала. Для японського ринкового переходу фактор держави оцінюється як визначальний. Нарешті, для КНР або Південної Кореї, які пізніше стали на шлях побудови інфраструктури приватного ринку, державне управління склало основу ринкового розвитку. Вітчизняна практика переходу до ринку є абсолютною деєтатизацією, оскільки вона не відповідала світовим тенденціям здійснення трансформацій.

Відмова від оптимуму державного регулювання в напрямку саморегульованого ринкового обміну донині є дестабілізуючим чинником для національних економік країн, що розвиваються.

Наступним проявом девіантної поведінки стосовно ринкової економіки є феноменом, зумовлений спробою переходу від ринку, який передбачає відносини купівлі-продажу, до адміністративного розподілу товарів. Якщо за першої девіації абсурдним вважався принцип ринковості, то в другій гіпертрофовано підносилося ідея керованості.

У реальній практиці «чиста модель» системи тотального розподілу дуже рідкісна: політика НЕПу в Радянському Союзі, маоїстські експерименти епохи «великого стрибка» в Китаї, режим «червоних кхмерів» у Камбоджі. Наступним кроком переходу до розподільчих механізмів управління мало стати урізання грошового обігу, але гроші, а разом з ними і ринковий товарообмін не втратили своїх позицій. Спроби відходу від економіки ринку були короткостроковими і щоразу згорталися, зважаючи на завдані ними колосальні господарські збитки.

Слід зазначити, що елементи ринку існували і в Радянському Союзі. Наявність адміністративного планування й жорсткої цінової політики не означала скасування принципу, що базується на професійному поділі праці та товарообміні. Опосередковані функції в такому випадку брала на себе держава.

Деякі ринкові елементи зберігали свою актуальність навіть у період максимізації мобілізаційної складової державного управління військових років. Вже в 1944 р. поряд із картковим розподілом товарів (картки були і в інших європейських країнах, наприклад Великобританії) почали діяти пункти торгівлі за ринковими цінами.

Нині в західній економічній теорії розроблено щонайменше п'ять моделей ринку: чистої конкуренції, чистої монополії, олігополії, монополістичної конкуренції, моносонії. Насправді жодна з моделей ринку ніколи не заповнювала всього макроекономічного простору. Як правило, вони співіснують у межах єдиного національного господарства. Ще Ф. Бродель писав про «багатоповерхову» структуру ринкової економіки.

Як зазначають вітчизняні науковці, ринковий фундаменталізм втрачає свої позиції, оскільки механізми саморегулювання за мінімальної участі держави на підґрунті «буржуазної демократії» в суспільному вимірі часто виявляються неефективними, оскільки бажаною є реалізація рівного доступу до економічних можливостей як у країнах, які досягли в сучасних умовах найвищого ступеня розвитку, так і у країнах, які тільки сформували ринкову економіку на основі ліберальних цінностей. Водночас для процвітання всіх необхідно враховувати інтереси кожного. Це означає, що в суспільному вимірі має бути й управлінський аспект діяльності, який буде реалізовано через певні закони суспільного життя, що, як правило, в суспільному вимірі є «неписаними» (але мають бути добре прописаними в окремо взятій державі) і, хоча й не завжди, але визначають взаємовідносини, узгоджені з діями «усіх від усіх», у яких можуть брати участь як окремі індивіди, так і колективи людей і навіть країни. Реалізувати таку умову без управлінських дій неможливо, адже для цього потрібні нові інституційні умови і нові інститути, які б їх забезпечували [7, с. 11].

У нинішніх умовах першочерговими завданнями, які необхідно розв'язати, залучаючи всі наявні засоби й можливості, слід вважати створення умов для раціонального і збалансованого хар-

чування населення та забезпечення житлом. Оскільки неприйнятною є ситуація, коли в достатньо розвинутому індустріальному суспільстві частина громадян голодує (що неминує позначається на стані їхнього здоров'я і показниках смертності), не забезпечена елементарними житловими умовами. Не існує жодних перешкод (крім організаційних та інституціональних, пов'язаних із деякими монетарно-ринковими догмами) для вирішення цих двох проблем в Україні у середньостроковій перспективі [8, с. 14].

Висновки. Реальний ринок за своєю природою багатоукладний. У ньому існує безліч рівнів і ніш із розрізненими ринковими механізмами. Для одних сфер більш прийнятна вільна конкуренція, для інших – монополія. Спроби гомогенізації ринку ведуть тільки до його неоптимальності.

Структуру ринку класифікують за різними критеріями. Найважливішими складовими елементами ринкової структури є товарний, фінансовий ринки і ринок праці, кожен із яких об'єднує у собі сукупність відповідних ринків. Так, товарний ринок об'єднує ринок споживчих товарів (продовольчих і непродовольчих), ринок засобів виробництва, ринок інноваційних технологій і ринок інформації.

У свою чергу споживчий ринок може бути розділений на різні ринки товарів за призначенням і строками користування, серед яких особливу значимість має агропродовольчий ринок. Саме на цьому ринку реалізується продукція агропродовольчого комплексу.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Смит А. Исследование о природе и причинах богатства народов: [пер. с англ.] / А. Смит; [предисл. В. С. Афанасьева]. – М.: ЭКСМО, 2007. – 956 с.
2. Смит А. Теория нравственных чувств / А. Смит – М.: Республика, 1997. – 352 с.
3. Smith A. Essays, Philosophical and Literary / A. Smith. – Ward, Lock, 1880 – 473 p.
4. Полань К. Великая трансформация: политические и экономические истоки нашего времени / Карл Полань, под. общ. ред. проф. Р. М. Нуреева. – М., 2006 – 143 с.
5. Бьюкенен Дж. Конституция экономической политики. Расчет свободы / Дж. Бьюкенен – М., 1997. – Т. 1. – С. 53.
6. Бродель Ф. Время мира/ Ф. Бродель – М., 1992. – Т. 3. – С. 45.
7. Геєць В.М. Про єдність і суперечності у розвитку суспільства, держави та економіки / В.М. Геєць // Економіка України. – 2012. – № 10 (611). – С. 4–23.
8. Геєць В.М. Вихід з кризи (роздуми над актуальним у зв'язку з прочитаним) / В.М. Геєць, А.А. Гриценко // Економіка України. – 2013. – № 6 (619). – С. 4–19.

REFERENCES

1. Smit A. Issledovanie o prirode i prichinah bogatstva narodov: [per. s angl.] / A. Smit; [predisl. V. S. Afanas'eva]. – M.: JeKSMO, 2007. – 956 s.
2. Smit A. Teorija npravstvennyh chuvstv / A. Smit – M.: Respublika, 1997. – 352 s.
3. Smith A. Essays, Philosophical and Literary / A. Smith. – Ward, Lock, 1880 – 473 p.
4. Polan'i K. Velikaja transformacija: politicheskie i jekonomicheskie istoki nashego vremeni / Karl Polan'i, pod. obshh. red. prof. R. M. Nureeva. – M., 2006 – 143 s.
5. B'jukenen Dz. Konstitucija jekonomicheskoj politiki. Raschet svobody / Dzh. B'jukenen – M., 1997. – T. 1. – S. 53.
6. Brodel' F. Vremja mira/ F. Brodel' – M., 1992. – T. 3. – S. 45.
7. Gejec' V.M. Pro jednist' i superechnosti u rozvytku suspil'stva, derzhavy ta ekonomiky / V.M. Gejec' // Ekonomika Ukrainy. – 2012. – № 10 (611). – S. 4–23.
8. Gejec' V.M. Vyhid z kryzy (rozдумы nad aktual'nym u zv'jazku z prochytanym) / V.M. Gejec', A.A. Grycenko // Ekonomika Ukrainy. – 2013. – № 6 (619). – S. 4–19.

Теоретические подходы к трактовке дефиниции «рынок»

Д.Ю. Гриценко

Рассматриваются теоретические и методические подходы к трактовке дефиниции «рынок». Освещено теоретическую интерпретацию сущности понятия рынок, исходя из исторических и социально-экономических трансформаций окружающей среды. Доказано, что теоретические аспекты рыночных отношений, которые сформировались в ведущих странах, отличаются от рыночных отношений в нашей стране преимущественно отношением к социально-ориентированной хозяйственной деятельности, местом и ролью государства в экономическом регулировании воспроизводственного процесса.

Обосновано, что рынок как одна из самых распространенных категорий в экономической теории прошел длительный эволюционный период. Установлено, что концепция саморегулирующегося рынка непосредственно связана с распространенным в образовательной среде пантеистическим учением, которое представляет природный мир, включая человека частью божества.

Доказано, что эволюция теорий и концепций функционирования рынка происходила перманентно в мировой и отечественной экономической науке. Однако развитие рыночных механизмов в истории всегда осуществлялось под контролем государства. Институционализация государственной власти сама была одной из форм разделения труда, а потому нераздельна с формированием рынка.

Ключовые слова: рынок, эволюция, институционализация, спрос, реализация.

Theoretical approaches to interpreting the definition of "market"

D. Hryshchenko

The article deals with theoretical and methodological approaches to the interpretation of the definition of "market". It deals with the theoretical interpretation of the essence of the concept of the market, based on historical and socio-economic transformation of the environment. It is proved that the theoretical aspects of market relations, which were formed in the leading countries differ from market relations in our country mainly related to social-oriented economic activities, the place and role of the state in economic regulation of the reproductive process.

It is proved that the market as one of the most popular categories in economic theory took long evolutionary period. First, the concept of "market" was interpreted as a place of retail market square. Later, with the development of commodity-money relations and deepening social division of labor category of "market" has received more complex content.

It is established that the concept of a self-regulating market directly associated with advanced educational environment in pantheistic doctrine, which represents nature world, including man, part god. According to this understanding nature has some reasonableness. There are the roots of the concept of a self-regulating market.

It is proved that evolution of the theories and concepts of the functioning of the market occurred permanently in the global and domestic economic science. However, the development of market mechanisms in history has always been carried out under the supervision of the state. The institutionalization of the government itself was one of the division of labor, and therefore inseparable from the formation of the market.

Some deviant forms of development has been known in the history of the world economy. One of such economic deviations is the self-regulatory market. Usually there are free enclaves outside powers defined by economic spaces. The most common format of colonial trading posts can be considered. Interaction colonialists and natives formed on the principles of free market exchange.

It is proved that the implementation of market mechanisms in developed countries was carried out asynchronously, in different historical periods. This process chronologically embraced more than three centuries. The variability of its occurrence in a country corresponds to a single trend, which is to strengthen the state's role in the transition from the paternalistic to a market economy.

Another manifestation of deviant behavior toward a market economy is a phenomenon caused by an attempt to shift from a market that requires a relationship of sale to the administrative distribution of goods. If the first deviation principle market was considered as absurd, the second one hypertrophied the idea of manageability.

It should be noted that elements of the market existed in the Soviet Union. The presence of administrative planning and rigid pricing policy does not mean the abolition of the principle that is based on the professional division of labor and trade. The state has an indirect function in this case.

Some market elements retain their relevance even in times of maximizing mobilization component of governance of the war years.

It is proved that today at least five modelshave been developed in the western economic: pure competition, pure monopoly, oligopoly, monopolistic competition, monopsony. It was established that none of the models of the market ever filled all the macroeconomic space. They usually co-exist within a single national economy.

Keywords: market evolution, institutionalization, demand, realization.

Надійшла 09.10.2015 р.

УДК 332.21:332.3

СТЕПУРА Л.О., здобувач

Науковий керівник – **ВАРЧЕНКО О.М.**, д-р екон. наук

Білоцерківський національний аграрний університет

ПРОБЛЕМИ ЕФЕКТИВНОГО ЗЕМЛЕВИКОРИСТАННЯ В КОНТЕКСТІ СТАЛОГО РОЗВИТКУ СІЛЬСЬКИХ ТЕРИТОРІЙ

Стаття присвячена оцінці сучасного стану використання земельних ресурсів сільськогосподарськими товаровиробниками та розробці заходів, спрямованих на здійснення природоохоронних заходів, направлених на збереження родючості ґрунту.

Встановлено, що раціональне використання земельних ресурсів має важливе значення в економіці агропромислового комплексу України, оскільки ґрунт має низку специфічних особливостей, що відрізняють її від інших засобів виробництва. Отримання високих врожаїв сільськогосподарських рослин можливо в нинішніх реаліях тільки за впровадження комплексного підходу посилення контролю за якісним станом земельних ресурсів та умовами її використання.

Встановлено, що заходи щодо підвищення родючості земель носять епізодичний характер, тому в 90-х роках практично припинився приріст цінних високопродуктивних сільськогосподарських угідь. Зниження родючості земель та їх меліоративна невпорядкованість, величезні масштаби й інтенсивність деградації ґрунтів обумовлюють щорічно недобір 10–12 млн тонн сільськогосподарської продукції в перерахунку на зерно.

Запропоновані заходи щодо фінансування природоохоронних заходів, спрямованих на відновлення родючості ґрунту шляхом формування регіональних фондів землезахисту. Цей фонд має формуватися за рахунок певного відсотка коштів, які надходять у вигляді податку на землю та фіксованого сільськогосподарського податку.

Альтернативним джерелом надходження коштів на здійснення природоохоронної діяльності зі збереження земельних ресурсів є запровадження для землекористувачів екологічного податку. Розмір шкоди, заподіяної землі, міг би слугувати за базу оподаткування.

Ключові слова: сільськогосподарське виробництво, землекористування, ґрунт, родючість, державне регулювання.

Постановка проблеми. Англійський економіст Вільям Петті у своїх працях писав: «Праця – батько багатства, земля – його мати». Головним джерелом процвітання та життєздатності України є належні їй земельні ресурси – багаті українські чорноземи. Нині Україна, звана «житницею Європи», має всі необхідні потенційні можливості для того, щоб називатися аграрною країною і підвищити частку своєї конкурентоспроможності на світовому аграрному ринку. Цьому сприяє зручне географічне розташування України, помірний клімат, родючі землі, невелика собівартість витрат на вирощувану сільськогосподарську продукцію.

Рациональне використання земельних ресурсів має важливе значення в економіці агропромислового комплексу України, оскільки ґрунт має низку специфічних особливостей, що відрізняють її від інших засобів виробництва. Отримання високих врожаїв сільськогосподарських рослин можливо в нинішніх реаліях тільки за впровадження комплексного підходу посилення контролю за якісним станом земельних ресурсів та умовами її використання.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У вітчизняній та зарубіжній літературі достатньо уваги приділяється вивченню багатоаспектних питань раціонального землекористування, збереження, відтворення і використання природно-ресурсного потенціалу. Ці проблеми, зокрема частково розглядаються у працях: І.К. Бистрякова, Т.П. Галушкіної, М.Д. Гроздинського, Б.М. Данилишина, А.С. Даниленка, Д.С. Добряка, О.П. Канаша, П.Г. Коренюка, М.І. Лавейкіна, А.С. Лисецького, А.Г. Мартина, А.В. Мельника, С.О. Осипчука, А.М. Третьяка, М.А. Хвесика та інших вітчизняних і зарубіжних вчених. Крім того, певний внесок у теорію та практику землеустрою зробили такі вітчизняні науковці, як П.Г. Казьмір, А.Я. Сохнич, Б.І. Пархуць, А.Д. Юрченко.

Аналіз літературних джерел виявив, що, незважаючи на чисельність досліджень, ця проблема вивчена недостатньо.

Мета і завдання дослідження – розробка практичних рекомендацій щодо формування дієвої системи землекористування та забезпечення фінансування заходів, спрямованих на відновлення родючості ґрунтів.

Матеріал і методика дослідження. У дослідженні використовувались такі методи: порівняльного структурного і функціонального аналізу – для обґрунтування системи сільськогосподарського землекористування; логіко-структурний – для розробки інструментарію зональних аспектів екологічної стабільності землекористування. Як один із найважливіших методологічних і методичних підходів у роботі застосовано системний підхід з урахуванням міждисциплінарного характеру дослідження.

Результати досліджень та їх обговорення. Економічні зміни в Україні, що відбулися в останні роки, значно вплинули на структуру, характер і тенденції землекористування. Але заради об'єктивності слід визнати, що перший етап земельної реформи не вирішив поставлених завдань. Через відсутність цілісної земельної політики, належної законодавчої бази, ефективного державного регулювання земельне питання вкрай заполітизовано, а шляхи переходу землі до ефективних користувачів практично заблоковані. Нинішній стан справ у землекористуванні вимагає рішучого перегляду земельної політики і розробки концепції новітньої національної стратегії у сфері землекористування, в якій роль держави має істотно посилитися. Державні органи влади мають створити умови і активно сприяти процесу формування соціально та екологічно орієнтованих регіональних моделей землекористування.

За оцінками фахівців, частка земельних ресурсів у складі продуктивних сил держави становить в середньому більше 40 %. Ємність територіального простору України з урахуванням біокліматичного і землересурсного потенціалу достатня для нормального життя 150–160 млн чоловік. Разом з тим в країні склався надзвичайно високий рівень освоєння життєвого простору: в господарське використання залучено більше 92 % її території. Лише близько 5 млн га (майже 8 %) знаходиться у природному стані (болота, озера, річки, гори). За щільністю населення Україна наближається до середньоєвропейського рівня. В Україні 82 % площі земель використовуються як головний засіб виробництва в сільському і лісовому господарстві. Зокрема у сільгоспвиробництві залучено 71,2 % території суші. Разом з тим внутрішньогалузеве використання земельної території у виробництві має екстенсивний характер.

За ґрунтово-земельним потенціалом Україна займає пріоритетне місце серед усіх країн. У розрахунку на одного жителя в Україні припадає 1,34 га земельної території, зокрема, 0,71 га сільськогосподарських угідь. За умови бездумної, нерідко навіть і хижацької експлуатації ґрунтового

ресурсу, його родючість поступово і безповоротно втрачається, а отже, зростає перспектива стійких соціально небезпечних екологічних ризиків, що мають місце за розбалансованого землекористування.

Гостру тривогу викликає безперервне падіння родючості землі. Складна екосистема ґрунтового покриву найбільшою мірою руйнується через інтенсивний розвиток ерозії. В Україні водній та вітровій ерозії піддалися понад 14900 тис. га сільгоспугідь (35,2 % їх загальної площі).

Середньорічні втрати ґрунту від водної та вітрової ерозії складають 15 т/га. Це означає, що ґрунтовий покрив країни втрачає щороку біля 740 млн т. родючого ґрунту, який містить близько 24 млн т. гумусу, 0,7 млн т. рухомих фосфатів, 0,8 млн т. калію, 0,5 млн т. азоту та великі кількості мікроелементів.

Дефляційно небезпечним ґрунтам належить 33,4 % від загальної площі сільськогосподарських угідь, у тому числі піддані водній ерозії 22,9 %, вітровій – 2,9 % та вітровій і водній – 3,5 %.

Наявний високий ступінь антропогенного навантаження на земельні ресурси: 5 балів мають забудовані землі, промисловості, транспорту; значний ступінь (4 бали) – рілля, багаторічні насадження; середній ступінь антропогенного навантаження (3 бали) мають природні кормові угіддя (сінокоси, пасовища), залужені балки; незначний (2 бали) – лісосмуги, чагарники, ліси, болота, під водою; низький ступінь (1 бал) мають мікрозаповідники. Так в цілому по країні антропогенне навантаження складає більше 3,24 бала і характеризується значним ступенем. Таким чином, Україна, на жаль, не задовольняє еколого-економічні вимоги щодо загального стану. Екологічний стан землекористування в країні наблизився до небезпечної межі, за якою можуть настати неоправдані екологічні процеси.

Дослідження якісного стану земель показує, що темпи їх деградації посилюються. За останні 15 років площа кислих ґрунтів збільшилася на 2,4 млн га, в тому числі ріллі – на 1,5; зазнали водної ерозії – на 2,4; засолені – на 1,0; земель із солонцевими комплексами – на 3,9, заболочених і перезволожених – на 1,0; зарослих чагарниками і дрібноліссям – на 0,5 млн га. Вміст гумусу в ґрунтах України знизився в середньому на 20 %.

За результатами агрохімічної паспортизації сільськогосподарських земель протягом 1986–2010 рр., вміст гумусу в ґрунтах зменшився на 0,22 %. Якщо врахувати, що для збільшення його вмісту на 0,04 % потрібно 10 років за умов виведення ділянки з використання, то ці втрати потрібно буде компенсувати протягом багатьох десятків років. Однією з основних причин такого стану є значне зменшення внесення органічних добрив. Лише за останні 10 років внесення органіки зменшилося з 8,6 тонн на 1 га посівної площі у 1990 році, до 0,5 тонн на 1 га у 2013 році.

Також відбувається збіднення ґрунтів на вміст таких важливих поживних речовин для формування врожаю як рухомий фосфор і калій. Середньозважений вміст рухомого фосфору протягом 20 років знизився на 9 мг/кг ґрунту і калію – 8,6 мг/кг ґрунту.

Про зниження родючості ґрунтів також свідчить від'ємний баланс гумусу і поживних речовин.

За розрахунками філій ДУ «Держґрунтохорона» баланс гумусу в ґрунтах України протягом 2000–2014 років був гостродефіцитним і коливався в межах від –0,77 до –0,13 т/га.

Наближений до бездефіцитного баланс гумусу спостерігався в 2013 році і становив –0,13 т/га. Така реальна ситуація сьогодення вимагає використовувати в якості органічного добрива сидерати та післяжнивні рештки.

За розрахунками балансу поживних речовин, під основними культурами врожаю 2014 року на 1 га поживних речовин надійшло: азоту – 71 кг/га, фосфору – 16 кг/га, калію – 24 кг/га, що в загальному становить 108 кг/га. Високими врожайностями основних сільськогосподарських культур у 2013 році було винесено в середньому з 1 гектара по 169 кг поживних речовин, з них азоту – 88 кг/га, фосфору – 31 кг/га та калію – 50 кг/га, що спричинило від'ємний баланс по Україні – 61 кг/га, з них азоту –17 кг/га, фосфору –15 кг/га та калію –29 кг/га.

Для компенсації втрат гумусу необхідно щороку вносити не менш 10 т/га органічних добрив, що неможливо через різке скорочення поголів'я худоби.

Цю проблему частково можна вирішити за рахунок використання товарної частини врожаю (переважно соломи). Крім того, необхідно використовувати високопродуктивні агрегати для подібнення і якісного загорання соломи і стебел кукурудзи. Саме відсутність такої техніки змушує сільгоспвиробників спалювати побічну продукцію.

Заходи щодо підвищення родючості земель носять епізодичний характер, тому в 90-х роках практично припинився приріст цінних високопродуктивних сільськогосподарських угідь. Зниження родючості земель та їх меліоративна невпорядкованість, величезні масштаби й інтенсивність деградації ґрунтів обумовлюють щорічно недобір 10–12 млн тонн сільськогосподарської продукції в перерахунку на зерно.

Останні уточнення даних якості ґрунтів, проведених у 1996 році, свідчать, що за період 1958–1996 років площа еродованих орних земель збільшилася на 50 %. Хоча з того часу жодної систематичної інвентаризації не проводилося, ерозія усе ще є актуальною проблемою, що за останні десятиліття зростає. Внаслідок приватизації земель у сільському господарстві розміри полів трохи зменшилися, що є позитивним чинником. Однак широке розповсюдження короткострокових договорів на оренду землі знижує зацікавленість землекористувачів в оцінці можливостей земельних ресурсів на більш тривалу перспективу. Ще одним негативним чинником є розширення культивування просапних і зернових культур. Такі заходи протиерозійного захисту, як поперечний обробіток ґрунту на схилах і оптимальна сівозміна, застосовуються рідше, ніж колись.

Найшкідливішим для землекористування і довкілля є забруднення ґрунтів хімічними та біологічними компонентами, зокрема радіонуклідами, важкими металами, пестицидами, збудниками інфекційних хвороб. Через ґрунти ці забруднювачі мігрують у суміжні географічні середовища (воду, повітря), забруднюють продукти харчування. Надзвичайно небезпечним є сукупне забруднення ґрунтів важкими металами, пестицидами та радіонуклідами.

Хоч забруднення ґрунтів лише опосередковано пов'язане з родючістю, проте воно є важливим показником якості продовольчої сировини і навіть безпечного проживання населення на забрудненій території. Головною проблемою тут є забруднення ґрунтів радіонуклідами.

За даними останнього туру агрохімічної паспортизації земель сільськогосподарського призначення, площі земель, забруднених цезієм-137, у Житомирській, Київській, Чернігівській, Волинській та Рівненській областях із щільністю 1–5 Кюрі на кілометр квадратний складають 280 тисяч га, 5–15 Кюрі на кілометр квадратний – 13,6 тисяч га, а за стронцієм-90 зі щільністю забруднення 0,02–0,15 Кюрі на кілометр квадратний близько 2,5 млн га і 0,15–3 Кюрі на кілометр квадратний – 91 тисяч га.

Щодо забруднення ґрунтів сільськогосподарського призначення іншими поллютантами, то тут ситуація значно краща. Так, забруднення ґрунтів такими високотоксичними елементами як свинець, кадмій, цинк, мідь із перевищенням гранично допустимих концентрацій знаходиться у межах 0,06–0,3 %. Причому, це, в основному, локальні забруднення в зонах природних геохімічних аномалій (Карпати) та забруднення на земельних ділянках, які раніше були зайняті під садами, виноградниками та ягідниками. Щодо забруднення важкими металами рослинної продукції, то випадки перевищення максимально допустимих рівнів зустрічаються лише в поодиноких випадках по кадмію у соняшнику та продуктах його переробки, що зумовлено природною властивістю цієї культури до накопичення калію, цезію та кадмію.

Через високу стійкість високотоксичних пестицидів із групи хлорорганічних сполук в об'єктах природного середовища та їх інтенсивне застосування у 60–70-х роках, залишки ще виявляються на землях сільськогосподарського призначення. Проте виявлення залишків цих пестицидів під час проведення агрохімічної паспортизації земель сільськогосподарського призначення з 1980 по 2010 рр. зменшилося у 3,5 рази, а з перевищення гранично-допустимих концентрацій – більше ніж у 9 разів. Слід зазначити, що забруднення ґрунтів із перевищенням допустимих нормативів має локальний характер і спостерігається в основному на земельних ділянках, які раніше були зайняті під садами, виноградниками, хмільниками, та територіях, що прилягають до колишніх складів хімічних засобів захисту рослин.

Отже, можна констатувати, що за включенням території, що зазнала радіоактивного забруднення внаслідок аварії на Чорнобильській АЕС та локальних ділянок забруднених поллютантами, на решті земель сільськогосподарського призначення можна отримувати усі види рослинної і тваринної продукції, що відповідають медикобіологічним та санітарним вимогам, у т.ч. і для дітьчого та дієтичного харчування з конкурентоспроможною здатністю на зарубіжних ринках.

В Україні необхідний еволюційний стрибок розвитку і вдосконалення існуючих технологій завдяки впровадженню новітніх інноваційних технологій в сільському господарстві, для отримання найбільшої врожайності всіх сільськогосподарських культур із найменшими витратами на

одиницю продукції. У зв'язку з тим, що Українським Гідрометеоцентром відзначено збільшення суми ефективних і активних температур повітря, тривалість і посушливість періодів вегетації сільськогосподарських культур, в Україні, як і в цілому в світі, відбувається зміна клімату. Як відомо, клімат впливає на умови сільськогосподарського виробництва, тому потрібно враховувати зміни метеоумов у вирощуванні сільськогосподарських культур. Це дозволить забезпечити внутрішній ринок і збільшити експорт зерна не тільки в країні Європейського Союзу, а й інші країни світу, адже зараз проявляються тенденції світової продовольчої кризи.

На жаль, відзначається той факт, що ефективність використання земель в Україні далека від оптимальної. Багатьма вітчизняними сільськогосподарськими товаровиробниками ігноруються основні агротехнічні заходи за технологічними картами вирощування сільськогосподарських культур. Часто спостерігається порушення структури посівних площ, в сівозміні змінюється науково обгрунтоване чергування культур, не проводяться агролісомеліоративні заходи належним чином.

За оперативною інформацією територіальних органів Держземагентства, загальна площа малопродуктивних та сильно деградованих земель, що потребують консервації, по Україні складає 1,1 млн га, з них 644 тис. га – деградовані, 435,4 тис. га – малопродуктивні і 11,9 тис. га – техногенно забруднені землі. Протягом 2012 року здійснено консервацію 2,5 тис. га земель, з них 1,3 тис. га залісненням та 1,2 тис. га – залуженням. У стадії консервації перебуває 22,4 тис. га земель.

Загальна площа порушених земель по Україні складає 144,5 тис. га. Протягом 2014 року рекультивовано 683,5 га порушених земель, з них більше 86 % (589,6 га) становлять сільськогосподарські угіддя. Загальна площа земель, що перебувають у стадії рекультивації, становить 6,8 тис. га.

Потребують поліпшення 269,1 тис. га малопродуктивних угідь. Протягом 2014 року поліпшено 2,1 тис. га малопродуктивних угідь. Перебувають у стадії поліпшення 3,2 тис. га земель, з них понад 43 %, тобто 1,4 тис. га.

Необхідно здійснити будівництво (реконструкцію) орієнтовно 535 протиерозійних гідротехнічних споруд, зокрема 128 водоскидних споруд, 181 протиерозійних ставків, 198 споруд терасування схилів. Крім того, необхідно захистити землі, зокрема сільськогосподарського призначення, від ерозійних та інших несприятливих природних процесів на загальній площі 1,7 тис. га. Протягом 2014 року здійснено будівництво (реконструкцію) протиерозійних гідротехнічних споруд протяжністю 13,9 км, на загальній площі 779,8 га. Зокрема, збудовано (реконструйовано) 25 водоскидних споруд, 4 протиерозійних ставки (накопичувачів твердого стоку) площею 19,2 га, вали, вали-канави протяжністю 2,6 км, вали-дороги – 1,3 км, берегоукріплення – 9 км. Крім того, 17 об'єктів перебувають у стадії будівництва.

Динаміка здійснення заходів із охорони земель в регіонах України протягом 1995–2012 років свідчить про суттєве щорічне скорочення виконання таких заходів, що призводить до таких критичних наслідків як підтоплення сільськогосподарських угідь, водна ерозія (змиви, зсуви) та завдає щорічних значних збитків державі.

Наприклад, будівництво валів, валів-каналів у 1995 році було здійснено загальною протяжністю 135,2 км, у 2005 році – 3,6 км, в 2012 – 2,6 км.

У 1995 році здійснено будівництво протиерозійних ставків загальною площею 177 га, у 2005 році – 7 га, у 2010 – 6,6 га, у 2011 – 6,7 га, у 2014 – 19,2 га.

Рекультивацію порушених земель у 1995 році здійснено на площі 8,4 тис. га, у 2000 – 3,7 тис. га, у 2005 – 2,1 тис. га, у 2010 – 0,5 тис. га, а в 2014 – 0,7 тис. га.

Виконання робіт з охорони земель на території регіонів України здійснюється вкрай повільно у зв'язку з недостатнім фінансуванням. Державним бюджетом України на 2014 рік Держземагентству України взагалі не передбачено кошти на здійснення заходів з охорони.

Відповідно до регіональних програм із використання та охорони земель, інших програм у сфері земельних відносин у 2014 році на охорону земель використано 83 млн грн, з них 21,1 млн грн – за рахунок коштів місцевого бюджету та 61,9 млн грн – за рахунок інших джерел.

Основним джерелом фінансування заходів з охорони земель є кошти, які надходять до відповідних місцевих бюджетів у порядку відшкодування втрат сільськогосподарського і лісогосподарського виробництва. Так, у 2014 році на освоєння земель для сільськогосподарських та лісогосподарських потреб, поліпшення відповідних угідь та охорону земель використано 26,5 млн грн, що надійшли в порядку відшкодування втрат сільськогосподарського і лісогосподарського виробництва.

Разом з тим, залишається недостатньо задіяним для оптимізації використання та охорони земель механізм поєднання заходів економічного стимулювання і юридичної відповідальності в галузі охорони земель, а також встановлення законодавчо визначених природоохоронних обмежень у використанні земель шляхом землеустрою.

Висновки. Нинішній стан використання земельних ресурсів сільськогосподарськими товаровиробниками вимагає розробки ефективних заходів, які базуються на засадах приватно-державного партнерства формуванням регіональних фондів землезахисту. Цей фонд має формуватися за рахунок певного відсотка коштів, які надходять у вигляді податку на землю та фіксованого сільськогосподарського податку.

Альтернативним джерелом надходження коштів на здійснення природоохоронної діяльності зі збереження земельних ресурсів є запровадження для землекористувачів екологічного податку. Розмір шкоди, заподіяної землі, міг би слугувати за базу оподаткування. В цьому питанні уряд міг би: а) запровадити та забезпечити виконання механізму контролю якості ґрунтів під час укладання договору її оренди; б) фінансувати та розвивати агрохімічні лабораторії задля регулярного моніторингу та аналізу стану ґрунтів. Наразі ж обов'язкові норми сівозмін виглядають більше як намагання уряду виправити свої попередні помилки за рахунок сільськогосподарських виробників.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Россоха В.В. Економічний потенціал землі та проблеми його визначення в ринкових умовах господарювання / В.В. Россоха // Трансформація земельних відносин до ринкових умов: Зб. матеріалів Одинадцятих річних зборів Всеукраїнського конгр. вчен. економістів-аграрників, Київ, 26–27 лют. 2009 р. / Редкол.: П.Т. Саблук та ін. – К.: ННЦ ІАЕ, 2009. – С.135.
2. Сучасна земельна політика України / А.Д. Юрченко, Л.Д. Греков, А.М. Мірошніченко, А.В. Кузьмін– К.: Інтертехнологія, 2009. – 260 с.
3. Попадюк О.М. Ефективність використання земель сільськогосподарського призначення в аграрних підприємствах / О.М. Попадюк // Економіка АПК – 2010 – № 8 – с. 135–140.
4. Шарий Г. Державне управління землями сільськогосподарського призначення: що заважає високоефективно використовувати та надійно охороняти їх? / Г. Шарий // Землепорядний вісник. – 2010. – № 5. – с. 12–19.
5. Кошккалда І.В. Ефективність використання сільськогосподарських земель у контексті сучасного господарювання / І.В. Кошккалда // Науковий вісник Національного аграрного університету. – 2010. – № 3. – С. 228–231.
6. Гнаткович О. Д. Особливості здійснення земельних відносин у сільськогосподарському підприємстві / О. Д. Гнаткович // Науковий вісник НЛТУ України. – 2012. – № 5 (22). – С. 195–199.

REFERENCES

1. Rossoha V.V. Ekonomichnyj potencial zemli ta problemy jogo vyznachennja v rynkovyih umovah gospodarjuvannja / V.V. Rossoha // Transformacija zemel'nyh vidnosyn do rynkovyih umov: Zb. materialiv Odynadcjatyh richnyh zboriv Vseukrai'ns'kogo kongr. vchen. ekonomistiv-agrarnykyv, Kyi'v, 26–27 ljut. 2009 r. / Redkol.: P.T. Sabluk ta in. – K.: NNC IAE, 2009. – S.135.
2. Suchasna zemel'na polityka Ukrai'ny / A.D. Jurchenko, L.D. Grekov, A.M. Miroshnychenko, A.V. Kuz'min– K.: Inter-tehnologija, 2009. – 260 s.
3. Popadjuk O.M. Efektyvnist' vykorystannja zemel' sil'skogospodars'kogo pryznachennja v agrarnyih pidpryjemtvah / O.M. Popadjuk // Ekonomika APK – 2010 – № 8 – s. 135–140.
4. Sharyj G. Derzhavne upravlinnja zemljamy sil'skogospodars'kogo pryznachennja: shho zavazhaje vysokoefektyvno vykorystovuvaty ta nadijno ohoronjaty i'h? / G. Sharyj // Zemlevporjadnyj visnyk. – 2010. – № 5. – s. 12–19.
5. Koshkalda I.V. Efektyvnist' vykorystannja sil'skogospodars'kyh zemel' u konteksti suchasnoho gospodarjuvannja / I.V. Koshkalda // Naukovyj visnyk Nacional'nogo agrarnogo universytetu. – 2010. – № 3. – S. 228–231.
6. Gnatkovych O. D. Osoblyvosti zdijnsennja zemel'nyh vidnosyn u sil'skogospodars'komu pidpryjemnyctvi / O. D. Gnatkovych // Naukovyj visnyk NLTU Ukrai'ny. – 2012. – № 5 (22). – S. 195–199.

Проблемы эффективного землепользования в контексте устойчивого развития сельских территорий

Л.Степура

Статья посвящена оценке современного состояния использования земельных ресурсов сельскохозяйственными товаропроизводителями и разработке мероприятий, направленных на осуществление природоохранных мероприятий, направленных на сохранение плодородия почвы.

Установлено, что рациональное использование земельных ресурсов имеет важное значение в экономике агропродовольственного комплекса Украины, так как почва имеет ряд специфических особенностей, отличающих ее от других средств производства. Получение высоких урожаев сельскохозяйственных растений возможно в нынешних реалиях только при внедрении комплексного подхода усиления контроля за качественным состоянием земельных ресурсов и условиями ее использования.

Установлено, что меры по повышению плодородия земель носят эпизодический характер, поэтому в 90-х годах практически прекратился прирост ценных высокопроизводительных сельскохозяйственных угодий. Снижение плодородия земель и их мелиоративная неупорядоченность, огромные масштабы и интенсивность деградации почв обуславливают ежегодно недобор 10–12 млн тонн сельскохозяйственной продукции в пересчете на зерно.

Предложены меры по финансированию природоохранных мероприятий, направленных на восстановление плодородия почвы путем формирования региональных фондов землезащиты. Данный фонд должен формироваться за счет определенного процента средств, поступающих в виде налога на землю и фиксированного сельскохозяйственного налога.

Альтернативным источником поступления средств на осуществление природоохранной деятельности для сохранения земельных ресурсов является внедрение для землепользователей экологического налога. Размер вреда, причиненного земли, мог бы служить базой обложения налогом.

Ключевые слова: сельскохозяйственное производство, землепользование, почва, плодородие, государственное регулирование.

Problems of efficient land use in the context of sustainable rural development

L. Stepura

The articles are devoted to the evaluation of the current situation in the use of land resources by agricultural producers and to the elaboration of measures aimed to soil fertility preservation.

It is defined that the reasonable use of land resources is very important for the economics of the Ukrainian agro-industrial complex, as soil has a number of specific peculiarities which differ it from other production means. Nowadays yields of agricultural crops can be obtained only through the implementation of the complex approach including the enhancing of land resources quality and use control.

A negative tendency of soil fertility decrease was defined in present conditions. The complex topsoil ecosystem is destroyed mostly because of the erosion intensive development. The ecological situation of land use in our country has approached to a dangerous margin which separates us from incorrigible ecological processes.

One of the reasons of this situation is a significant decrease of organic fertilizers application. For the compensation of humus loses it is necessary to apply every year at least 10 t/ha of organic fertilizers which is impossible because of an important decrease of livestock.

This problem can be partly solved by the use of yield part (mainly straw). Also, it is necessary to use devices of high productivity for straw and corn stems cutting and their qualitative applying into soil. The absence of these equipments pushes agricultural producer to burn their co-products.

It was defined that measures aimed to soil fertility increase are episodic, that is why in 90-th year the growth of valuable highly productive agricultural holdings has stopped. The decrease of lands fertility and absence of their ameliorative improvement, large scales and intensity of soils degradation conditions annual underperformance of 10–12 million tones of agricultural products in grain equivalent.

It was defined that many native agricultural producers didn't respect main agro-technical measures according to technological cards of agricultural crops growing. Very often sowing areas structure is disturbed, scientifically justified crop rotation is not respected, agro-ameliorative measures are not properly applied.

Nowadays the mechanisms for joining economic stimulations measures and legal responsibility in the field of land protection as well as establishment of legally defined nature protection restrictions in lands use by boundary survey are not sufficiently applied for the optimization of lands use and protection.

The measures of financing nature protection measures aimed to soil fertility restoration by creation of regional land protection foundations are proposed. This foundation should be created by the allocation of some percent from land tax and fixed agricultural tax.

The implementation of ecological tax for land users could be an alternative finances source for nature protection activity aimed to the preservation of land resources. The scale of harm to land could constitute the base of this tax. In this relation the government could : a) implement and to guarantee the execution of soils quality control mechanism when signing land rent agreements; b) finance and develop agro-chemical laboratories for regularly soils condition analyses and monitoring.

Nowadays the core rotation norms look like the government intention to correct its previous mistakes with the help of agricultural producers.

Keywords: agricultural production, land use, soil, fertility, State regulation.

Надійшла 13.10.2015 р.

УДК 657.6 – 044.337: 631.11 ©

СТАДНИК Л.І., канд. екон. наук

Білоцерківський національний аграрний університет

УДОСКОНАЛЕННЯ ОРГАНІЗАЦІЇ ФІНАНСОВО-ГОСПОДАРСЬКОГО КОНТРОЛЮ В АГРАРНИХ ФОРМУВАННЯХ

Актуальність дослідження полягає в тому, що фінансово-господарський контроль потребує нових підходів у його організації на сільськогосподарських підприємствах. Аналіз фінансово-господарського контролю дореформеного та сучасний станого стану довів, що питання його ефективності залишається проблематичним. Доведено, що з проведенням аграрної реформи переважна більшість сільськогосподарських підприємств змінилася організаційно, набувши при цьому приватної форми власності, а тому на сьогодні в аграрних формуваннях суспільний контроль є недоцільним.

Щоб підвищити якісну форму контролю в аграрних формуваннях, необхідним є залучення ззовні або запровадження внутрішнього аудиту зі створенням окремої служби управління, яка має бути підпорядкована керівнику сільськогосподарського підприємства. Аудитором має бути фахівець, якому можна повністю довіряти.

© Стадник Л.І., 2015.

Основою фінансово-господарського контролю є створення високоорганізованого інформаційного середовища.

Ключові слова: фінансово-господарський контроль, внутрішній контроль, органи контролю, перевірка, судово-бухгалтерська експертиза, обстеження, інвентаризація, аудит, ревізія, ревізійна комісія.

Постановка проблеми. Сьогоднішні виклики в аграрній сфері економіки потребують нових підходів до ефективного функціонування сільсько-господарських підприємств. Перехід України до ринкової економіки визначив нові умови для діяльності сільськогосподарських підприємств. Право аграрних формувань на самостійну діяльність означає не всюдозволеність, а вимагає знань та виконання на практиці вимог чинного законодавства. У сучасних умовах змінилася роль держави в управлінні економікою, у тому числі аграрним сектором економіки, значною мірою втратило свій статус адміністративне управління.

У взаємовідносинах держави з суб'єктами ринку відбувається заміна управлінських функцій на регулятивні. Але децентралізація системи управління сільськогосподарським виробництвом через недосконалість організаційних механізмів і нормативно-правової бази підприємницької діяльності, а також ліквідацію єдиного системного контролю за додержанням правил і норм економічної діяльності створили умови для збільшення кількості зловживань і правопорушень.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження окремих аспектів і проблем внутрішнього контролю проводили такі вітчизняні і закордонні вчені: А.Х. Тейлор, Д. Хан, В.О. Шевчук, М.М. Шигун, М.Т. Білуха, В.В. Бурцев, Ф.Ф. Бутинець, А.М. Герасимович, Д. Ірвін, Є.В. Калюга, Л.М. Крамаровський, М.В. Кужельний, В.І. Лишиленко, В.Ф. Максимова, Н.М. Малуго, М.Л. Маренков, Л.В. Нападівська, В.М. Родіонова, В.С. Рудницький, В.В. Сопко, Л.К. Сук, Л.В. Сотнікова, та ін.

Незважаючи на високий рівень дослідження проблем, пов'язаних із організацією внутрішнього контролю, ще невирішеними залишаються питання ефективного використання активів та збереження власності.

Необхідність удосконалення організації внутрішнього контролю в системі управління господарською діяльністю аграрних формувань підкреслює актуальність проблеми і визначає обрання теми дослідження.

Мета і завдання дослідження - аналіз стану організації фінансово-господарського контролю в до- і післяреформених аграрних формуваннях, а також розробка пропозицій щодо його удосконалення.

Матеріал і методика дослідження. Матеріалом дослідження є праці вітчизняних науковців, а також практика організації фінансово-господарського контролю в аграрних формуваннях. Для реалізації досягнення поставленої мети використовувалися наступні методи та прийоми: монографічний, вибірковий, порівняльний, абстрактно-логічний.

Запропоновано шляхи поліпшення організації фінансово-господарського контролю в аграрних формуваннях. Також висвітлений порядок документального оформлення, організації синтетичного і аналітичного обліку результатів проведення контролю.

Отримані результати дослідження направлені на вирішення проблеми організації фінансово-господарського контролю в аграрних формуваннях.

Результати досліджень та їх обговорення. В умовах переходу сільськогосподарських підприємств на ринкові відносини та формування адекватних їм принципів управління, розвиток різноманітних форм власності вимагає нового підходу до поняття «фінансово-господарський контроль», а також переосмислення форм його реалізації в сучасних умовах.

Слід зауважити, що фінансово-господарський контроль відіграє важливу роль у забезпеченні функціонування економіки будь-якої країни. Він є складною й багаторівневою системою, яка розвивається згідно з основними принципами функціонування економічних систем. У ринкових умовах системна організація господарського контролю набуває особливого значення: йому відведено регулятивну роль щодо економічних процесів на всіх рівнях господарювання [3].

Фінансово-господарський контроль належить до інтелектуальної діяльності, що передбачає аналіз, спостереження і дослідження щодо законного та ефективного здійснення фінансової та господарської діяльності певного підприємства, установи, організації. Тому, як і будь-яка інша інтелектуальна діяльність, її ефективність багато в чому залежить від раціональної організації [1].

Фінансово-господарський контроль — це контроль за фінансовими операціями та господарськими процесами з метою встановлення їх законності, правильності та доцільності, що застосо-

вується в усіх галузях національної економіки і має різні форми залежно від форми власності підконтрольного об'єкта.

Сутність фінансово-господарського контролю, крім його поняття, також характеризується суб'єктами, об'єктами та методами його здійснення.

Суб'єкти фінансово-господарського контролю — це зовнішні та внутрішні органи контролю. Кожній формі фінансово-господарського контролю відповідає окремий суб'єкт контролю.

Об'єктом фінансово-господарського контролю є різноманітні здійснені на підприємстві господарські та фінансові операції, факти, які формують певні господарські процеси та відповідно документально відображені. Активи окремого суб'єкта господарювання за тими чи іншими ознаками об'єднують в економічно однорідні групи (необоротні, оборотні, залучені засоби, джерела їх формування тощо), кожна з яких і є самостійним об'єктом контролю.

Фінансово-господарський контроль на кожному конкретному суб'єкті господарювання охоплює рух усього комплексу активів і зобов'язань, а також усі зміни в структурі капіталу.

Метою фінансово-господарського контролю сільськогосподарських підприємств є встановлення законності, правильності та доцільності їх діяльності. Завданнями цього контролю є: перевірка правил використання коштів аграрними формуваннями; виявлення та попередження фактів порушення фінансової дисципліни, несплати податків і усунення недоліків; передбачення відповідальності за недотримання цільового використання бюджетних коштів; виявлення внутрішніх резервів підвищення ефективності виробництва; підвищення якості інформації бухгалтерського обліку та фінансової звітності.

Формами здійснення контролю є перевірка, судово-бухгалтерська експертиза, обстеження, аудит, ревізія.

Перевірка — це обстеження і вивчення окремих питань діяльності суб'єктів господарювання, які перевіряються. Наприклад, правильність застосування розцінок під час нарахування заробітної плати операторам машинного доіння.

Судово-бухгалтерська експертиза — дослідження експертом матеріальних об'єктів, явищ та процесів, що перевіряються. В сучасних ринкових умовах чимало суб'єктів господарювання (юридичних осіб, приватних підприємців) та звичайних громадян стають учасниками судового розгляду з найрізноманітніших приводів: від адміністративних спорів з контролюючими органами до кримінальних справ про розкрадання та нанесення матеріального збитку.

Як правило, в подібних ситуаціях кращим варіантом захисту в судовому процесі може бути проведення бухгалтерської експертизи кваліфікованим спеціалістом.

Обстеження — ознайомлення на місці об'єкта перевірки, зокрема зі станом зберігання цінностей на складі, використанням виробничих потужностей.

Аудит — перевірка незалежним аудитором або аудиторською фірмою згідно зі складеним договором.

Ревізія — метод документального контролю за фінансово-господарською діяльністю підприємства, установи, організації, дотриманням законодавства з фінансових питань, достовірністю обліку і звітності, способом документального викриття недостач, розтрат, привласнень та крадіжок коштів і матеріальних цінностей, попередження фінансових зловживань. Висновки ревізії оформляються актом і ґрунтуються на документальних доказах.

Таблиця 1 – Суб'єкти фінансово-господарського контролю

Державні контролюючі органи		Міжгосподарські контролюючі органи	Внутрішньо-господарські контролюючі органи	
дореформений період	післяреформений період	дореформений період	дореформений період	післяреформений період
фінвідділ	податкова інспекція	міжрайонна юридична група	ревізійна комісія	зовнішній аудитор
відділ соціального забезпечення	пенсійний фонд		інвентаризаційна комісія	внутрішній аудитор
відділ ЦСУ	державна служба статистики		бухгалтерія колгоспу	інвентаризаційна комісія
бухгалтерія районного управління сільського господарства	фінансова інспекція			бухгалтерія агроформування

За часів адміністративно-командної системи фінансовий і господарський контроль були дієвими, але кількість фінансових порушень була не меншою, тому що іншою була їх структура.

Для здійснення державного контролю з перевіркою у колгоспи виїжджали економісти районного управління сільського господарства, фінансового, соціального забезпечення, держкомстату.

Для організації суспільного контролю в колгоспах створювалися і функціонували Ревізійні комісії. Основним їх завданням була всебічна перевірка господарсько-фінансової діяльності правління колгоспу та його посадових осіб, збереженість суспільної власності колгоспу.

Ревізійна комісія, а саме її голова і члени, персонально обиралися загальними зборами колгоспу і у своїй діяльності були підзвітними тільки цим зборам. Така комісія керувалася Статутом колгоспу і планом роботи, який нею складався і затверджувався на календарний рік. До функцій ревізкомісії входили: перевірка, обстеження, ревізія.

Ефективність від роботи такої комісії була невеликою, адже члени цієї комісії не були професіоналами і виконували певні функції на громадських засадах. Голови ревізкомісії працювали на постійній основі, але більшість із них також не мали економічної освіти. Роботу цих голів координували головні бухгалтери і бухгалтери-ревізори бухгалтерії районного управління сільського господарства. Для реалізації результатів проведених ревізій і перевірок ревізкомісія за необхідності залучала до роботи юристів міжгосподарської юридичної групи.

Слід зазначити, що з проведенням аграрної реформи переважна більшість сільськогосподарських підприємств змінилася організаційно, набувши при цьому приватної форми власності, а тому на сьогоднішній час в аграрних формуваннях суспільний контроль є недоцільним.

Внутрішньо-господарський контроль здійснюється як власними фахівцями, так і залученими. Власні фахівці – це спеціалісти бухгалтерії, планово-економічного та інших галузевих відділів, а також власний аудитор, якщо така посада передбачена штатним розписом. Як правило, вони, відповідно до своїх посадових обов'язків, мають здійснювати перевірки, обстеження, а внутрішній аудитор – ще й аудит. Варто зазначити, що посада внутрішнього аудитора в переважній більшості сільськогосподарських підприємствах практично відсутня.

Для дієвого контролю за рухом і збереженістю активів у сільсько-господарських підприємствах, як і раніше, в наш час також створюють інвентаризаційні комісії. Адже інвентаризація дає змогу забезпечити достовірність даних бухгалтерського обліку та фінансової звітності.

Об'єкти і періодичність проведення інвентаризації визначаються власником (керівником) підприємства, крім випадків, коли її проведення є обов'язковим згідно із законодавством [2].

На нашу думку, недоцільно чинним законодавством зобов'язувати аграрні формування проводити інвентаризацію активів і зобов'язань для перевірки їх наявності, стану та оцінки.

Відповідно до чинного законодавства [4], власник (або керівник) підприємства має створити необхідні умови для її проведення та визначити об'єкти, кількість та строки інвентаризації, крім випадків, коли її проведення є обов'язковим.

Під об'єктами розуміють види активів і зобов'язань. Фактично інвентаризують активи і зобов'язання із систематизацією в розрізі рахунків бухгалтерського обліку підприємства, а саме:

- товарно-матеріальні цінності;
- основні засоби та нематеріальні активи;
- незавершене виробництво, капітальне будівництво та ремонт;
- каса та цінні папери;
- бланки суворої звітності;
- розрахунки з дебіторами та кредиторами;
- витрати майбутніх періодів, резервів та забезпечення майбутніх витрат і платежів.

Якісною формою контролю в аграрних формуваннях, на нашу думку, є залучення зі сторони або запровадження внутрішнього аудиту. Успішне функціонування системи аудиту на підприємстві можливе у разі створення окремої служби управління, яка була б підпорядкована виключно керівнику сільськогосподарського підприємства. Разом із тим керівнику, в умовах конкуренції, на посаді аудитора необхідно мати фахівця, якому можна повністю довіряти.

Формування нової стратегії фінансово-господарського контролю на сільськогосподарських підприємствах із урахуванням та реалізацією зарубіжного досвіду, а також вимог сьогодення стане запорукою ефективної діяльності аграрних формувань та приведе до покращення стану всього аграрного сектору економіки України.

Таблиця 2 – Види контролю та можливих порушень

Контроль	Можливі види порушень
Державний	Нарахування і сплата податків Нарахування і сплата соціальних відрахувань Одержання державного цільового фінансування Одержання державного пільгового кредитування Формування фінансової і статистичної звітності
Внутрішньо-господарський	Нарахування і виплата заробітної плати Нарахування і виплата інших платежів Розрахунки з контрагентами Розрахунки з учасниками і засновниками Наявність, витрачання і збереження грошових коштів Наявність, використання і збереження основних засобів і нематеріальних активів Наявність, використання і збереження виробничих запасів Наявність, збереження і реалізація продукції сільсько-господарського виробництва Господарські процеси і фінансові результати Формування внутрішньо-господарської звітності

Щоб фінансово-господарський контроль був ефективним, перш за все, він має бути забезпечений інформацією. В процесі здійснення цього контролю необхідно, щоб був організований збір необхідної інформації та фіксація результатів у відповідних первинних носіях. Крім того, функціонування контрольного процесу забезпечується шляхом руху інформації, за допомогою якої отримують дані та робляться відповідні висновки. Частиною цієї інформації є докази, що використовуються у перевірках.

Основою інформатизації фінансового-господарського контролю є створення високоорганізованого середовища з інформаційним, телекомунікаційним, програмним забезпеченням, базами даних і базами знань та іншими засобами, що забезпечить можливість ефективного функціонування системи аналітичного апарату та дозволить на якісно новому рівні інформаційного обслуговування реалізувати функції контролю [5].

В умовах сучасних інформаційних технологій найефективнішою формою організації контролю господарської діяльності суб'єктів підприємництва є створення автоматизованих робочих місць (АРМ) бухгалтерів, начальника служби охорони, аудитора.

Висновки. Отже, внутрішній контроль певною мірою наявний на кожному підприємстві (організації), проте незавжди ефективний. Зокрема невеликі підприємства найчастіше не мають достатнього штату, інформаційних технологій та рівня знань управлінського персоналу для організації необхідної системи внутрішнього контролю. Великі підприємства, володіючи достатньою базою, можуть бути погано керовані, і, як наслідок, витрачені великі кошти на організацію контролю не дадуть бажаних результатів.

У результаті наукового дослідження встановлено, що в аграрних формуваннях недостатньо здійснюється внутрішньогосподарський контроль з причин економії грошових коштів та безпечності.

Головним завданням фінансово-господарського контролю є сприяння забезпеченню збереження активів, дотримання нормативно-правового регулювання в діяльності аграрних формувань, їх ефективної економічної стабільності, попередження негативних ризиків і банкрутства.

А тому, на нашу думку, необхідно:

- у штатний розпис господарств ввести посаду аудитора, який би організовував цю роботу щодо фінансово-господарського контролю;
- реально використовувати роботу членів інвентаризаційної комісії;
- підвищити відповідальність облікових працівників за збереженість активів;
- для збереженості активів в місцях зберігання використовувати інформаційні технології.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Дікань Л.В. Фінансово-господарський контроль / Л.В. Дікань. К.: Знання, 2010. –395 с.
2. Закон України «Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні» [Електрон. ресурс].– Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/996-14>.

3. Петрук О.М. Модернізація системи господарського контролю в Україні. [Електрон. ресурс]. – Режим доступу, : <http://biglibrary.ru/articles/article-28/>
4. Положення про інвентаризацію активів та зобов'язань [Електрон. ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z1365-14>
5. Яремко С.Я. Науковий журнал "Комп'ютерно-інтегровані технології: освіта, наука, виробництво / С.Я. Яремко, О.І. Ніколаєва, В.В. Войтко. – Луцьк, 2013. – Вип. № 12. – С. 81–85.

REFERENCES.

1. Dikan L.V. 'Finansovo-gospodars'kyj kontrol' / L.V. Dikan'. - K. : Znannja, 2010. — 395 s.
2. Zakon Ukrainy «Pro buhgalters'kyj oblik ta finansovu zvitnist' v Ukraini» [Elektronnyj resurs] – Rezhym dostupu.: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/996-14>
3. Petruk O.M. Modernizacija systemy gospodars'kogo kontrolju v Ukraini. [Elektronnyj resurs] – Rezhym dostupu.: <http://biglibrary.ru/articles/article-28/>
4. Polozhenja pro inventaryzaciju aktyviv ta zobov'jazan'. [Elektronnyj resurs] – Rezhym dostupu.: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z1365-14>
5. Jaremko S.Ja. Naukovyj zhurnal "Komp'juterno-integrovani tehnologii": osvita, nauka, vyrobnyctvo / S.Ja. Jaremko, O.I. Nikolajeva, V.V. Vojtko. – Luc'k, 2013. – Vyp. № 12. – S. 81–85.

Совершенствование организации финансово-хозяйственного контроля в аграрных формированиях Л.И. Стадник

Актуальность исследования заключается в том, что финансово-хозяйственный контроль требует новых подходов в его организации на сельскохозяйственных предприятиях. Анализ финансово-хозяйственного контроля дореформенного и современного состояния доказал, что вопрос его эффективности остается проблематичным. Доказано, что с проведением аграрной реформы подавляющее большинство сельскохозяйственных предприятий изменилось организационно, приобретаю при этом частной формы собственности, а потому на сегодня в аграрных формированиях общественный контроль является нецелесообразным.

Чтобы повысить качественную форму контроля в аграрных формированиях, необходимо привлечение извне или введения внутреннего аудита из созданием отдельной службы управления, которая должна быть подчинена руководителю сельскохозяйственного предприятия. Аудитором должен быть специалист, которому можно полностью доверять.

Основой финансового-хозяйственного контроля является создание высокоорганизованной информационной среды.

Ключевые слова: финансово-хозяйственный контроль; внутренний контроль; органы контроля; проверка, судебная-бухгалтерская экспертиза, обстеження, інвентаризація, аудит, ревизія, ревізійна комісія.

The improvement of financial and economic control in agricultural formation L. Stadnik

This paper shows the relevance and importance of the financial and economic control in agricultural undertakings analyzed pre-reform and its current status. It should be noted that the agrarian reform overwhelming majority of farms organizational change, thus acquiring privately owned and therefore currently in agrarian formations public control is impractical.

Of high quality control in the form of agricultural units, according to the author, is the involvement of the internal audit introduction parties. The successful audit of the system now established in a separate management service that would be subordinated solely of the undertaking. However, the manager, in a competitive environment, as an auditor must be a professional, who can be fully trusted.

The basis of the financial-economic control is to create a highly-organized information environment.

Keywords: financial and economic control; internal control; control authorities; control, forensic accounting expertise, examination, inventory, audit, audit committee.

Надійшла 14.10.2015 р.

УДК 351.862

ОСТРОВСЬКИЙ І.В., аспірант

Науковий керівник – **СТЕПАНЕНКО А.В.**, д-р геогр. наук, професор
Державна установа «Інститут економіки природокористування та сталого розвитку Національної академії наук України»
ostrowsky.ivan@ukr.net

ЕКОЛОГІЧНА МОДЕРНІЗАЦІЯ ТЕХНОГЕННО-НЕБЕЗПЕЧНИХ ВИРОБНИЦТВ УКРАЇНИ

Проаналізовано структуру техногенно-небезпечних об'єктів за видами діяльності та взаємозв'язок місцезнаходження підприємств ризику виникнення надзвичайних ситуацій. Показано динаміку кількості потенційно небезпечних об'єктів в регіональному розрізі. Розкрито заходи щодо забезпечення техногенної та екологічної безпеки потенційно небезпечних видів діяльності, значення екологічної модернізації техногенно-небезпечних виробництв та державно-управлінські механізми її реалізації.

Ключові слова: екологічна модернізація, потенційно небезпечний об'єкт, екологічна безпека, техногенно-небезпечне виробництво.

© **Островський І.В.**, 2015.

Постановка проблеми. Проблеми екологічної та техногенної безпеки набули в Україні надзвичайної актуальності. Для їх вирішення необхідна розробка наукових засад екологічної безпеки України, методологія її практичної реалізації системою забезпечення екологічної та природно-техногенної безпеки, екологічна модернізація техногенно-небезпечних виробництв та державно-управлінські механізми її реалізації. Закони України серед пріоритетів національних інтересів окреслюють екологічний аспект як забезпечення екологічно та техногенно-безпечних умов життєдіяльності громадян і суспільства, збереження навколишнього середовища та раціональне використання природних ресурсів.

Екологічна ситуація економічних регіонів України неоднозначна, але катастрофічний стан екологічного середовища України з кожним роком наближується. Тому необхідно здійснити екологічну модернізацію економічних районів у системі природно-техногенної безпеки.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Протягом останніх років дослідження з проблеми екологічної модернізації проводили вітчизняні та зарубіжні вчені: Качинський А.Б., Холтунцов Ю.Л., Данилишин Б.М., Хвесик М.А., Степаненко А.В., Дорогунцов С.І., Лісиченко Г.В., Мойсєєв М.Н., Фролов К.В., Шмандій В.М., Яковлев Є.О., Трофимчук О.М., Горвуд Б.І., Прохоржев А., Реймерс М.Ф., Бондар О.І., Рудько Г.І., Боков В.О., Горбулін В.П., Петров В.В.

Мета дослідження – визначення теоретичних аспектів та особливостей формування екологічної безпеки України, методології її практичної реалізації системою забезпечення екологічної модернізації техногенно-небезпечних виробництв.

Матеріал і методика дослідження. Теоретико-методологічною базою дослідження є діалектичний метод пізнання та системний підхід до оцінки проблеми екологічної модернізації техногенно-небезпечних виробництв України. Під час дослідження використовувалися загальнонаукові та спеціальні методи, серед яких ключовими є: діалектичний, узагальнення і порівняння, абстрактно-логічний, монографічний. Інформаційною базою слугували законодавчі та нормативні документи України, наукові праці вітчизняних та зарубіжних вчених, інформаційно-публіцистичні видання, матеріали науково-практичних конференцій, Internet-ресурси.

Результати досліджень та їх обговорення. Здійснення державної політики у сфері забезпечення екологічної безпеки та екологічної модернізації техногенно-небезпечних виробництв передусім має передбачати визначення пріоритетів, цілей та елементів державної влади щодо їх досягнення.

Закон України «Про основи національної безпеки» серед пріоритетів національних інтересів окреслює екологічний аспект як забезпечення екологічно та техногенно-безпечних умов життєдіяльності громадян і суспільства, збереження навколишнього середовища та раціональне використання природних ресурсів. Тому державна політика забезпечення екологічної безпеки – це, в першу чергу, вирішення проблем.

Систему забезпечення екологічної та природно-техногенної безпеки (СЗЕПТБ) складають як державні, так і недержавні інститути, які із застосуванням теоретико-методологічних, нормативно-правових, інформаційно-аналітичних, організаційно-управлінських, кадрових, науково-технічних та інших державно-управлінських заходів забезпечують реалізацію життєво важливих інтересів особи, суспільства та держави, добробут народу і ефективне функціонування самої СЗЕПТБ України. Управління екологічною модернізацією буде ефективним за впровадження інформаційно-аналітичних систем, призначених для моніторингу в навколишньому середовищі та прогнозуванні можливості екологічних проблем в економічних районах [2].

Україна належить до держав з високим рівнем негативних екологічних наслідків виробничої діяльності. У структурі промислового потенціалу України потенційно небезпечні виробництва мають значну питому вагу. В цілому по країні на них припадає близько 43 % вартості промислово-виробничих основних фондів, близько третини обсягів виробництва.

Екологічна ситуація в державі, як і в інших країнах світу, значною мірою залежить від впливу як природних, так і техногенних чинників. Визначення еколого-техногенних проблем або, точніше, екологічних проблем техногенного походження, що потребують першочергового реагування, є завданням із обґрунтування прийняття управлінських рішень у сфері екологічної безпеки.

Основні принципи, які мають враховуватися під час оцінювання ефективності будь-якої господарської діяльності або діючого підприємства, такі: оцінювання збитків від діяльності; компенсація збитків від порушення екологічної рівноваги; запобігання можливим аваріям і небезпекам для навколишнього середовища; модернізація виробництв [10].

Тенденції розвитку економіки України на сучасному етапі полягають у широкому використанні потенційно-небезпечних технологій і виробництв, істотному погіршенні екологічних характеристик окремих регіонів, господарському освоєнні території з великою ймовірністю природних катастроф.

Характеристику окремих груп екологічно небезпечних об'єктів України наведено у табл. 1.

Таблиця 1 – Екологічно небезпечні об'єкти України

Назва об'єктів	Характеристика екологічно небезпечних об'єктів
Атомні електростанції	На атомних електростанціях утворюються специфічні скидні води, забруднені радіоактивними речовинами. Ці води утворюються за роботи перших контурів АЕС, за дезактивації обладнання і приміщень, у радіохімічних лабораторіях.
Водосховища	У період спрацювання рівнів водосховищ можливі негативні екологічні наслідки для рибного господарства, тваринництва і рослинного світу. Водосховища можуть стати також акумуляторами забруднень у разі аварій, як це було на Київському та Дністровському.
Нафто-, продукто-, газо-, аміако- і хлоропробови	Українська газотранспортна система включає 35,9 тис. км газопроводів, 122 компресорні цехи і 1380 газорозподільчих станцій. Багато з них побудовано 20–25 років тому, труби та обладнання спрацювалися, тому щороку фіксується значна кількість аварійних викидів нафтопродуктів у навколишнє середовище, що завдає великих збитків водному господарству та сільськогосподарським угіддям.
Підприємства металургійної промисловості	Забруднюють атмосферу і водойми викидами забруднених речовин. У повітря потрапляють окиси азоту, вуглецю, сірчаного ангідриду, пилу. Вода, що використовується для охолодження, забруднюється механічними завислими речовинами, розчинниками, гідроксидами кальцію, нафтопродуктами, сульфатами, хлоридами, вуглеводами, фенолами, аміаком, ціанідами, родамінами тощо.
Підприємства хімічної та нафтопереробної промисловості	Об'єкти екологічно небезпечні, тому що забруднюють повітря хлором, хлористим воднем, вінілхлоридом, сірчанним ангідридом, сірководнем, оксидами азоту, аміаком, фосгеном, сірковуглецем, формальдегідом тощо. У стічних водах цих підприємств містяться органічні речовини, азот амонійний, магній, формальдегід, хлориди, сульфати, нітрати, нітрити, нафтопродукти, залізо, важкі метали.
Підприємства водопровідно-каналізаційного господарства	До екологічно небезпечних об'єктів відносять, як правило, очисні споруди великих міст, де не забезпечується ефективна очистка стічних вод і у водойми скидається значна кількість забруднювальних речовин: органічних, нафтопродуктів, азоту амонійного, нітратів, фосфору.
Підприємства енергетики	До екологічно небезпечних належать основні ДРЕС і ТЕЦ, які інтенсивно забруднюють повітря сірчанним ангідридом, оксидами вуглецю й азоту, пилом, сажею тощо. Під час спалювання палива утворюються продукти згоряння, які через димарі викидаються в атмосферу. Стічні води від ДРЕС і ТЕЦ можуть бути забруднені нафтопродуктами, завислими речовинами, солями.
Полігони твердих побутових відходів	Під полігони та звалища відведено понад 160 тисяч гектарів. Із накопичених за рік понад 50 мільйонів кубічних метрів твердих побутових відходів повторну переробку проходять лише 3 %. Решта звалюється на полігонах, які не відповідають жодним екологічним вимогам. Потужності більшості сміттєвих осередків вже вичерпали свій ресурс: 242 з них недіючі, 248 – перевантажені, а більш як 1100 не відповідають нормам екологічної безпеки. Майже на всіх них відсутня система утилізації фільтрату, що збільшує ризик техногенної небезпеки цих об'єктів.

Також екологічно небезпечні підприємства наявні і в інших галузях промисловості. Сьогодні виробництво й умови життя населення настільки зблизилися, що треба постійно враховувати потенціал навколишнього середовища і окремих регіонів з погляду можливостей його використання. Антропогенний вплив набув небувалих масштабів інтенсивності. Серед видів людської діяльності, яка викликає зміни в навколишньому середовищі, за інтенсивністю на перше місце слід поставити розвиток та розширення міст, потім – видобувну промисловість, будівництво шляхів, розвиток водного господарства.

Науковий підхід до створення методології територіальної організації небезпечних виробництв передбачає всебічний аналіз фактичного стану всіх видів ресурсів, перспектив розвитку техніки і технології виробництва. Для вивчення особливостей взаємодії потенційно-небезпечних виробництв з навколишнім природним середовищем необхідна їх типізація: радіаційно-, хімічно-, пожежо- і вибухонебезпечні та гідродинамічно небезпечні об'єкти [4].

Поєднання вимог техногенно-екологічної безпеки з досягненням достатнього обсягу виробництва можливе за двох умов: нове виробництво має використовувати найкращі з існуючих технологій і дотримуватися стандартів якості навколишнього природного середовища.

Причини загострення екологічних проблем внаслідок розміщення потенційно-небезпечного виробництва такі: за розширення виробництва і розміщення продуктивних сил раніше не бралися до уваги уразливість природних екосистем; галузі господарства розвивалися на основі екстенсивних методів; вимоги екологічної безпеки щодо технологій розглядалися спрощено; не враховувалися необхідність забезпечення безпеки населення й обмеження екологічного ризику.

Проблеми збереження природного середовища і раціонального використання всіх видів ресурсів є взаємопов'язаними з удосконаленням розміщення виробництва, особливо потенційно небезпечного. Основою модернізації його територіальної організації має стати постійна просторова динамічна інформація про характер і стан навколишнього природного середовища, процеси, які в ньому відбуваються, рівень господарської діяльності. Метою модернізації територіальної організації потенційно-небезпечного виробництва є встановлення відповідності розміщення нових виробничих об'єктів або освоєння конкретних територій вимогам охорони навколишнього природного середовища і регіонального природокористування. Необхідність такої модернізації зумовлена невідповідністю темпів і обсягів розвитку деяких виробничих галузей природним можливостям окремих регіонів, невідповідністю техніки і технології місцевим природним умовам, збільшенням випадків техногенних аварій [7].

Шлях підвищення екологічної безпеки полягає в єдності оцінок ступеня вразливості навколишнього природного середовища і можливих наслідків надзвичайних подій. Складність вирішення цих проблем в умовах інтенсивної урбанізації посилюється тим, що багато чинників впливу середовища на людину поєднуються з багатоваріантністю і взаємозалежністю самих чинників. Виходячи зі складної екологічної обстановки, потрібно по-новому підходити до вирішення питань розміщення нових підприємств і розширення діючих. Новий підхід визначає пріоритет екологічної безпеки населення і враховує просторову диференційованість природного середовища регіонів.

Міжнародне співробітництво нині стає основним інструментом забезпечення екологічної безпеки окремих країн і світу загалом. Для України допомога інших країн полягає передусім в одержанні екологічно чистих технологій. Оскільки розв'язання проблеми промислового забруднення території країни може бути забезпечено тільки за рахунок устаткування нового покоління.

Сучасних технологій потребують базові галузі промисловості, сільськогосподарський сектор, високотехнологічні виробництва. Йдеться, передусім, про ресурсо- та енергозберігаючі технології і матеріали, яким притаманна не стільки безпосередня економія невідновлюваних ресурсів, оскільки принципово інші, раціональніші процеси їх переробки – так звані екологічні технології 2-го порядку. Необхідне наближення до загальносвітового нормативного ступеня чистоти усіх виробництв.

Водночас надання Україні екологічно чистих технологій корисно і для розвинених країн з погляду збереження навколишнього середовища у глобальному масштабі. Проте разом з цим виникає загроза розміщення в Україні екологічно небезпечних виробництв, технологій, збуту іноземними фірмами морально застарілого обладнання в рамках програм технічного співробітництва. Неодмінною умовою для реалізації таких програм має бути екологічна чистота запропонованих проєктів [8].

Екологічний компонент є першочерговим у системі забезпечення національної безпеки України. Перелік нових потенційних загроз, який тут наведено, є далеко не повним і свідчить про багатогранність та складність цієї проблеми за сучасних умов.

Для сталого розвитку національної економіки важливою стає зміна екологічної стратегії – перехід від виявлення екологічної небезпеки до оцінки екологічного ризику. Неможливо зробити виробництво абсолютно безвідходним і звести забруднення до нуля, але можна оцінити техногенний ризик і зробити його прийнятним, здійснивши моніторинг і розробивши систему захисних заходів. Першим кроком має стати зміна функціонального характеру науково-технічних розробок, модернізація техногенно-небезпечних виробництв, оскільки усі системи продуктивних сил мають розвиватися, не вступаючи у руйнівні конфлікти з навколишнім природним середовищем. В умовах підвищення впливу екологічних обмежень виникає необхідність здійснити якісні зміни

у продуктивних силах та їх екологізацію, тобто привести їх у відповідність із закономірностями відтворення і збереження навколишнього природного середовища. Завдання полягає в тому, щоб переборювати екологічну кризу синхронно із забезпеченням розвитку соціально орієнтованої економіки [5].

Основними забруднювачами навколишнього природного середовища в Україні є промислові підприємства, що входять до великих фінансово-промислових інтегрованих об'єднань. Такі об'єднання мають багатомільярдні обороти і, як правило, працюють на експорт. При цьому практика останніх двадцяти років показує, що такого роду структури надзвичайно повільно здійснюють екологічний реінжиніринг своєї бізнес-діяльності, мляво впроваджують енерго- та ресурсозберігаючі технології. Незважаючи на це, саме підприємства, організації та установи є основними інвесторами проектів природоохоронного спрямування (Рис.1).

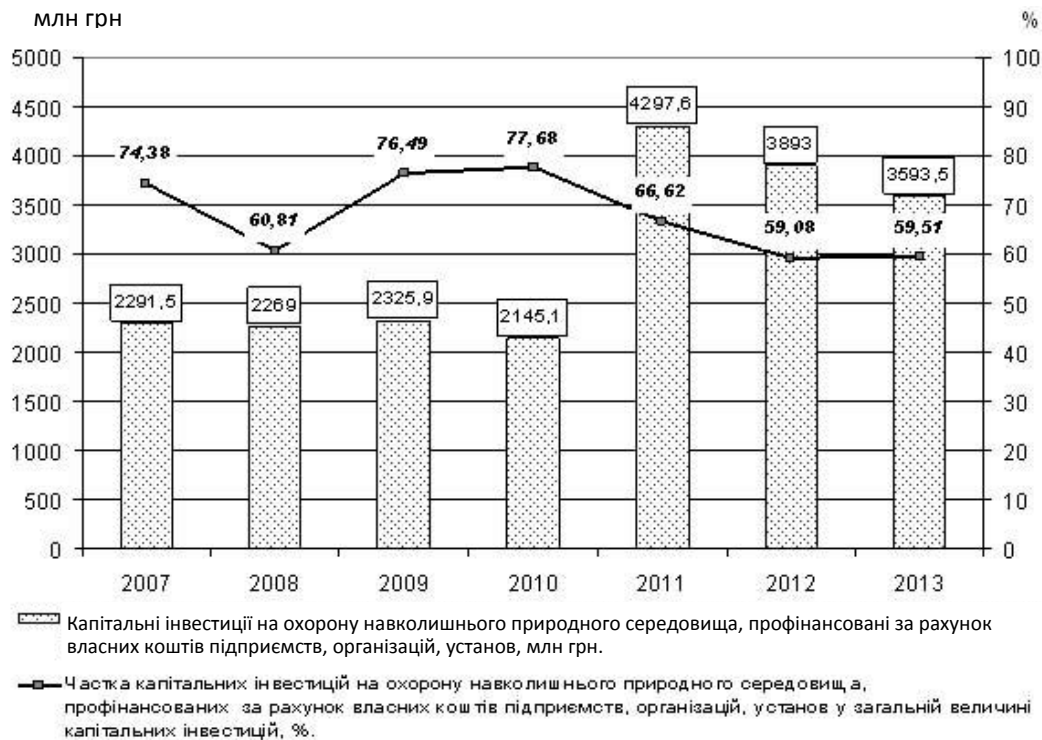

Рис. 1. Капітальні інвестиції на охорону навколишнього природного середовища, профінансованих за рахунок власних коштів підприємств, організацій, установ та їх частка в загальній величині капітальних природоохоронних інвестицій за 2007–2013 рр. (розраховано за даними Держстату України).

Висновки та перспективи подальших досліджень. Внаслідок диспропорцій у розміщенні продуктивних сил, які допускалися протягом багатьох років у командно-адміністративній економіці, територія України зазнала значних техногенних навантажень на природне середовище, яке у 4–5 разів перевищує аналогічні навантаження у розвинутих державах.

Теперішня екологічна ситуація є наслідком нагромаджених за багато років структурних деформацій господарства, домінування природомістких галузей промисловості, ресурсо- і енергоємних технологій, сировинної орієнтації експорту і водночас надмірної концентрації виробництва у промислових центрах і регіонах країни.

Отже, екологічна модернізація техногенно-небезпечних виробництв, створення і впровадження прогресивних, екологічно безпечних технологій і технічних пристроїв, формування відповідних економічних передумов має бути домінантою розвитку українського суспільства у найближчій перспективі.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Андреева Н. Маркетингові технології стратегічного екологічного управління сучасним підприємством: методи та інструментарій впровадження / Н. Андреева, О. Мартинюк // Економіст. – 2013. – № 1.

2. Безпека регіонів України і стратегія її гарантування у 2-х т. / Б. М. Данилишин, А. В. Степаненко, О. М. Ральчук та ін. – К.: Науково-виробниче підприємство “Видавництво “Наукова Думка” НАН України”, 2008. Т 1. – Природно-техногенна (екологічна) безпека.– 2008. – 392 с.
3. Берюх О.В. Шляхи вдосконалення діяльності з екологізації економіки України / О.В. Берюх // Держава та регіони (Серія "Державне управління"), 2013.
4. Бужимська К.О. Модернізація економіки: технологічно-структурний аспект / К.О. Бужимська // Вісник ЖДТУ. – 2009. – № 3 (49).
5. Качала Т.М. Модернізація як необхідна умова економічної відбудови національної соціально-економічної системи / Т.М. Качала // Вісник Волинського інституту економіки та менеджменту. – 2011. – № 2.
6. Мельник Л.Г. Эколого-экономические основы ресурсосбережения : монография / Л.Г. Мельник, С.А. Скоков, И.Н. Сотник. – Суми: Университетская книга, 2013. – 229 с.
7. Салун М. М. Фактори модернізації ресурсного потенціалу промислового підприємства / М. М. Салун // Інноваційна економіка, Всеукраїнський науково-виробничий журнал. – 2012. – № 4 (30).
8. Сірко А.А. Модернізація та інноваційний розвиток вітчизняної економіки: проблеми та їх вирішення / А. А. Сірко, Н. М. Найдич // Вісник Київського Національного Інституту бізнесу та технологій. – К., 2012. – № 1 (17).
9. Техногенно-екологічна безпека України: стан та перспективи розвитку : матеріали. Всеукр. наук.-практ. конф., Ірпінь, 16 квітня 2010 р., / ДПА України, Нац. ун-т ДПС України та ін. – Ірпінь: НУДПСУ, 2010. – 320 с.
10. Хвесик М. А. Економічні проблеми природокористування та сталий розвиток/ М.А.. Хвесик // Екологічний вісник. – 2011. – № 2.
11. Cohen M. 2006. Ecological Modernization and its discontents: The American environmental movements resistance to an innovation-driven future.
12. Forrester J.W. World Dynamic / J.W. Forrester.– Cambridge, 2008.
13. Mesarovic M. Mankind at the Turning Point. The Second Report to the Club of Rome / M. Mesarovic, E. Pestel. – New York, 2008.

REFERENCES

1. Andrijejeva N. Marketyngovi tehnologiji' strategichnogo ekologichnogo upravlinnja suchasnym pidpryjemstvom: metody ta instrumentarij vprovadzhenja/ N. Andrijejeva, O. Martynjuk // Ekonomist. –2013. – № 1.
2. Безпека регіонів України і стратегія її гарантування у 2-х т./ Б. М. Данилишин, А. В. Степаненко, О. М. Ральчук та ін. – К.: Науково-виробниче підприємство “Видавництво “Наукова Думка” НАН України”, 2008. Т. 1: Природно-техногенна (екологічна) безпека – 2008. – 392 с.
3. Берюх О.В. Шляхи вдосконалення діяльності з екологізації економіки України/ О.В. Берюх // Держава та регіони (Серія "Державне управління").– 2013.
4. Бужимська К.О. Модернізація економіки: технологічно-структурний аспект / К.О. Бужимська // Вісник ЖДТУ. – 2009. – № 3 (49).
5. Качала Т.М. Модернізація як необхідна умова економічної відбудови національної соціально-економічної системи / Т.М. Качала // Вісник Волинського інституту економіки та менеджменту. – 2011. – № 2.
6. Мельник Л.Г. Эколого-экономические основы ресурсосбережения : монография / Л.Г. Мельник, С.А. Скоков, И.Н. Сотник. – Суми: Университетская книга, 2013. – 229 с.
7. Салун М. М. Факторы модернізації ресурсного потенціалу промислового підприємства / М. М. Салун // Інноваційна економіка, Всеукраїнський науково-виробничий журнал. – 2012. – № 4 (30).
8. Сірко А.А. Модернізація та інноваційний розвиток вітчизняної економіки: проблеми та їх вирішення / А. А. Сірко, Н. М. Найдич // Вісник Київського Національного Інституту бізнесу та технологій. – К., 2012. – № 1 (17).
9. Техногенно-екологічна безпека України : стан та перспективи розвитку : матеріали. Всеукр. наук.-практ. конф. Ірпінь, 16 квітня 2010 р., / ДПА України, Нац. ун-т ДПС України та ін. – Ірпінь: НУДПСУ, 2010. – 320 с.
10. Хвесик М. А. Економічні проблеми природокористування та сталий розвиток // Екологічний вісник. – 2011. – № 2.
11. Cohen M. 2006. Ecological Modernization and its discontents: The American environmental movement's resistance to an innovation-driven future.
12. Forrester J.W. World Dynamic / Forrester J.W. – Cambridge, 2008.
13. Mesarovic, M. Mankind at the Turning Point. The Second Report to the Club of Rome / M. Mesarovic, E. Pestel. – New York, 2008

Екологіческая модернізація техногенно небезпечних виробств України

И. В. Островский

Проаналізована структура техногенно небезпечних об'єктів по видам діяльності і взаємозв'язок місцеположення підприємств з ризиком виникнення надзвичайних ситуацій. Показана динаміка кількості потенційно небезпечних об'єктів в регіональному розрізі. Розкриті заходи по забезпеченню техногенної і екологічної безпеки потенційно небезпечних видів діяльності, значення екологічної модернізації, техногенно небезпечних виробств і державно-управлінські механізми її реалізації.

Ключевые слова: екологіческая модернізація, потенційно небезпечний об'єкт, екологіческая небезпечність, техногенно небезпечне виробство.

Ecological modernization of technologically dangerous productions Ukraine

I. Ostrovskiy

Problems of environmental and technological safety in Ukraine become extreme urgency. For their solution is necessary to develop the scientific foundations of ecological safety of Ukraine, the methodology of its implementation system ensuring environmental and natural-technogenic safety, environmental upgrading technological-hazardous industries and state-management mechanisms for its implementation.

The implementation of the state policy on environmental safety first should include setting goals and elements of the government to achieve them. Laws of the priorities of Ukraine's national interests outline the environmental aspect as technologically and

environmentally-friendly living conditions of citizens and society, environmental preservation and rational use of natural resources. Public policy environmental safety - is the way to solving and preventing environmental and technological issues.

The system of providing environmental and natural and technogenic safety, environmental upgrading technologically dangerous productions - a complex system with all its features, manifested by the interaction of natural, political, economic, legal, social, including military factors, which makes it possible to see its whole, with its own laws of development and structural components.

Ukraine is among the countries with high levels of negative environmental impact of industrial activity. The structure of the industrial potential of Ukraine is potentially hazardous industries have a significant share. In the whole country, they account for about 43% of industrial production fixed assets, about one third of output.

The high concentration of population and industrial production adversely impact among the above and in some regions due to uneven population settlement and placement of industrial production in Ukraine this impact created a very tense ecological situation.

The groups of environmentally hazardous facilities in Ukraine are: nuclear power plants, reservoirs, oil, food, gas, and amiaiko and hloroprovydy; businesses that use chlorine, metallurgical, chemical and petrochemical industry, energy, water and sanitation, solid waste.

Today, the production and living conditions at hand so that we must always take into account the potential environmental and individual regions in terms of opportunities to use it. The human impact has acquired unprecedented proportions intensity.

The problem of balancing economy and ecology, especially for technologically dangerous productions comes down to the need for environmental improvement of all types of nature provided their self-reproduction. An important part of this optimization is to ensure the environmental safety of the population living in the region.

Scientific approach to the creation of territorial organization methodology hazardous activities provides a comprehensive analysis of the actual state of all resources, prospects of development of technology and production technology. To study the interaction characteristics of potentially hazardous activities with the environment they need to be typing: radiation, chemical-, fire and explosive and hydrodynamically dangerous objects.

Reasons worsening environmental problems due to the placement of potentially dangerous production are:

- In the expansion of production and distribution of productive forces had not taken into account the vulnerability of natural ecosystems;

- Industries developed based on extensive methods;

- Requirements on environmental safety technologies considered simplistic;

- Does not take into account the need to ensure public safety and limitation of environmental risk.

Ways to improve environmental safety assessments of unity is the degree of vulnerability of the environment and the possible consequences of emergencies. The complexity of solving these problems in conditions of intense urbanization compounded by the fact that many factors influence on human environment combined with the multiplicity and interdependence same factors. Because of the difficult environmental conditions, it is necessary to take a fresh approach to addressing the deployment of new companies and expansion of existing ones. The new approach identifies priority environmental safety of the population and takes into account the spatial differentiation of the natural environment of the regions.

International cooperation is now becoming the main instrument for ensuring environmental security of individual countries and the world at large. To help Ukraine to other countries is primarily in obtaining clean technologies. Since the solution to the problem of industrial pollution of the country can be achieved only through a new generation of equipment.

For the sustainable development of the national economy is an important change in ecological strategy - switching from identifying environmental hazards to environmental risk assessment. Unable to completely non-waste production and pollution reduced to zero, but the risk can be assessed Industrial and make it acceptable by making monitoring and developing the system of protective measures. The first step is to change the functional nature of scientific and technological development, modernization of technological-hazardous activities, since all systems must develop the productive forces, without engaging in destructive conflicts with the environment.

So ecological modernization technologically dangerous productions, creation and implementation of innovative, environmentally friendly technologies and technical devices predumov formation of the economic development should be the dominant Ukrainian society in the near future.

Keywords: ecological modernization, potentially dangerous object, ecological danger dangerous, technological-production.

Надійшла 12.10.2015 р.

УДК 631.152.2 : 636.034.003.13 ©

РАДЬКО В.І., канд. екон. наук, доцент

Національний університет біоресурсів і природокористування України

ГУРА А.М., канд. екон. наук, доцент

Білоцерківський національний аграрний університет

ОРГАНІЗАЦІЙНО-ТЕХНОЛОГІЧНІ ЧИННИКИ ІНТЕНСИФІКАЦІЇ ВИРОБНИЦТВА МОЛОКА В СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВАХ

Розглядаються організаційно-технологічні чинники, що характеризують виробництво молока на сільськогосподарських підприємствах. Авторами проаналізовано та аргументовано необхідність посилення інтенсифікації в галузі молочного скотарства та наведені основні фактори, що на неї впливають. Особливу увагу приділено перспективам інтенсифікації виробництва молока на сільськогосподарських підприємствах України. У дослідженні автори виділяють

особливості інтенсифікації виробництва молочної продукції та пропонують механізм комплексної інтенсифікації продукції молочного скотарства. Запропоновано методичні підходи до організації та планування виробництва на основі його інтенсифікації.

Ключові слова: інтенсифікація, молочне скотарство, молочна продукція, чинники інтенсифікації, комплексна інтенсифікація.

Постановка проблеми. В умовах економічної кризи та гострого дефіциту ресурсів розвиток молочного скотарства на інтенсивній основі має стати пріоритетним напрямом, який сприятиме збільшенню обсягів виробництва якісної продукції за найменшого витрачання матеріально-грошових і трудових ресурсів.

Інтенсивне економічне зростання передбачає збільшення обсягів виробництва продукції та підвищення її якості на основі ефективнішого використання виробничих факторів. Із закономірностей послідовної інтенсифікації молочного скотарства випливає об'єктивна необхідність поєднання підвищення продуктивності та поступового нарощення поголів'я корів. Очевидно, що збільшення поголів'я худоби пов'язане з кормовими ресурсами, за поступового підвищення продуктивності корів є важливою умовою планомірного здійснення інтенсифікації.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Значну увагу дослідженням проблеми ефективності приділяли відомі іноземні та вітчизняні науковці, серед яких Дж. Долан, Дж. Ерроу, К. Макконнелл, У. Петті, Дж. Сакс, П. Самуельсон, А. Сміт, В. Андрійчук, О. Біттер, О. Варченко, С. Кваша, А. Даниленко, Б. Пасхавер, П. Саблук, О. Шпичак та ін. Ґрунтовно питання ефективного функціонування підприємств з виробництва молока висвітлено у наукових працях вітчизняних учених-аграріїв: І. Баланюка, П. Березівського, М. Ільчука, М. Пархомця, І. Свиноуса та інших.

Мета і завдання дослідження – розробка теоретичних, методичних положень та практичних рекомендацій щодо оцінки ефективності інтенсифікації виробництва продукції молочного скотарства в сільськогосподарських підприємствах України.

Матеріал і методика дослідження. У процесі виконання дослідження застосовувалися загальноприйняті методи і прийоми: сукупність наукових прийомів абстрактно-логічного методу (індукція і дедукція, аналіз та синтез, аналогії і зіставлення, формалізації та моделювання) у розробці теоретичних положень з обґрунтування організаційно-технологічних чинників підвищення ефективності інтенсифікації виробництва молока в сільськогосподарських підприємствах.

Результати досліджень та їх обговорення. Основною умовою інтенсифікації виробництва молока є те, що у тваринництві можлива більш вузька спеціалізація, ніж у рослинництві, оскільки виробництво окремих видів продукції тваринництва може бути прямо не пов'язано із землею. Це стосується сільськогосподарських підприємств, які спеціалізуються на інтенсивному молочному скотарстві.

Різке зниження поголів'я корів та їх продуктивності часто зумовлено нестачею повноцінних кормів. Отже, можна зробити висновок про необхідність доведення поголів'я корів до оптимальних розмірів за орієнтації на забезпечення максимальної продуктивності, а також раціонального використання наявних кормових ресурсів. Тому ефективність інтенсифікації виробництва у тваринницькій галузі вирішальним чином визначається наявністю кормової бази, яка дозволяє здійснити повноцінну, збалансовану годівлю тварин. Подальше збільшення щільності худоби на одиницю земельної площі також є резервом росту виробництва продукції тваринництва.

Забезпечення інтенсивного розвитку молочного скотарства базується на впровадженні й освоєнні нових технологічних рішень із застосуванням закордонних систем машинного доїння, методів однотипної годівлі та безприв'язного утримання дійного стада, що стало для багатьох господарств основою у перетворенні молочного скотарства на високорентабельну галузь. Поряд із технічним переозброєнням у широких масштабах вирішується проблема підвищення генетичного потенціалу худоби за рахунок використання тварин зарубіжної та вітчизняної селекції, застосування поглинального схрещування.

Очевидно, що досягти максимального рівня продуктивності можливо за умови удосконалення технічних і технологічних факторів. У свою чергу це вимагає удосконалення біологічного фактора (приспосовання тварини до технології виробництва) та організаційно-економічних факторів (управління інвестиціями з метою розширення відтворення).

За середнього рівня розвитку молочного скотарства передбачається впровадження роздільного утримання корів різних термінів отелення і періоду тільності у разі годівлі виробничих груп корів із використанням кормових сумішей. З огляду на це постає потреба у розширенні та реконструкції приміщень із повною механізацією трудомістких процесів. Необхідну кількість машин і комплектів технологічного обладнання визначають на основі технологічних карт.

Важливим чинником інтенсифікації є підбір тварин, який передбачає збереження більш пристосованих до певних умов і технологій виробництва. Зазначимо, що перелік ознак, за якими нині здійснюють відбір, досягає 10–15 і більше, а рекомендують виділяти не більше 3–5 основних ознак. Для молочних корів основними ознаками відбору є жива вага, удій, вміст жиру, білка в молоці, швидкість молоковіддачі, а додатковими – характер лактації, форма вимені, тривалість сервіс-періоду [1].

Сучасні вимоги технології виробництва молока передбачають первинну обробку молока на основі використання резервуарів-охолоджувачів, а оптимальний мікроклімат у приміщеннях забезпечується спеціальним обладнанням.

Максимальна продуктивність корів досягається за переведення виробництва на промислову основу із використанням кормосумішей, позитивний вплив яких прослідковується у повному перетравленні поживних речовин корму. Це відбувається за рахунок одночасного надходження всіх компонентів, що нормалізує процес травлення і стабілізує мікробну ферментацію.

Під час приготування кормосумішей враховують усі поживні та біологічно активні речовини, використовуючи в управлінні стадом різні комп'ютерні програми (Dairy Comp 305; NOA – Dairy Herd Management Program та ін.). Наприклад, за комп'ютерною програмою «Селекс» кожна тварина має спеціальні датчики, із яких передається інформація на комп'ютер про її фізіологічний стан, рівень продуктивності, стан здоров'я. Після аналізу одержаних результатів коригують рівень годівлі, переведення тварин у виробничу групу, що відповідає їхньому фізіологічному стану [2]. Отже, біологічний фактор матиме наступний комплекс напрямів інтенсифікації: селекція тварини з метою одержання заданої продуктивності, це у свою чергу позитивно впливатиме і на управління відтворенням, однак за досягнення продуктивності у 8000 кг молока на рік необхідно чітко контролювати раціональне використання генетичного потенціалу тварини.

Комплекс напрямів інтенсифікації технічного фактора зумовлений переходом на повну автоматизацію виробництва, тобто присвоєння кожній тварині спеціального чіпа для визначення її фізіологічного стану та раціону. Технологічний фактор буде зумовлений цілорічним раціоном, який складено з урахуванням збалансованості його не менше ніж за 25 показниками. При цьому застосовувати технологію можливо лише за безприв'язного способу утримання, тобто запровадження у господарстві виробничих груп, залежно від фізіологічного стану тварин. Водночас трансформація організаційно-економічного фактора передбачає тісну взаємодію зовнішнього консультанта з економістом і зоотехніком. На початку роботи консультант і економіст визначають рентабельність та створюють інформаційний банк, потім консультант проводить необхідні розрахунки. Спільно із зоотехніком складається раціон на основі продуктивності та економічності, і в подальшому проводиться економічний аналіз щодо досягнення планових показників і пошук оптимального рішення [4].

Нині сільськогосподарські підприємства займаються лише тактичним (поточним) плануванням, тобто розробляється план виробничо-фінансової діяльності. Цей річний план є розгорнутою програмою виробничої, господарської та соціальної діяльності колективу підприємства за раціонального використання матеріальних, трудових, фінансових і природних ресурсів.

Розробка виробничої програми тваринництва є основою для планування потреби худоби у кормах та підсилці, яка визначається на два періоди: на календарний рік і на період від урожаю планового до врожаю майбутнього року. Розрахунок потреби кормів на плановий рік використовується під час калькулювання собівартості продукції тваринництва. Потреба в кормах у період від урожаю планового до урожаю майбутнього року є основою для розрахунку виробничої програми рослинництва.

З метою удосконалення організації планування сільськогосподарському підприємству крім річного плану, слід розробляти технологічні карти з утримання і вирощування великої рогатої худоби, де за кожного виду робіт розраховують річні затрати праці та ліміт затрат по кожній статті.

Інтенсифікація молочного скотарства у сільськогосподарських підприємствах має передбачати насамперед удосконалення технології виробництва за допомогою використання зарубіжних

систем машинного доїння, реконструкції наявних і будівництва нових тваринницьких приміщень. Дослідженням встановлено, що утримання й обслуговування великої рогатої худоби в країнах із розвиненим скотарством передбачає застосування різноманітного обладнання для організації належних умов утримання й обслуговування тварин. Заслужує на увагу оригінальне виконання заглибленої підлоги боксу.

Очевидно, що у зв'язку зі скороченням поголів'я великої рогатої худоби в нашій країні частину тваринницьких приміщень вивільнено, а також ліквідовано робочі місця, що посилює соціальну напруженість у сільській місцевості. Однак, в останні роки розгортається нове будівництво та починається модернізація підприємств із виробництва молока. Незважаючи на значні капітальні вкладення у модернізацію тваринницьких приміщень, технічним переобладнанням молочного скотарства займаються не тільки економічно стійкі господарства, а й підприємства з обмеженими фінансовими можливостями за рахунок позикових коштів.

Окрім того, беручи до уваги скорочення трудомісткості виробництва молока в результаті застосування більш продуктивної техніки, витрати на оплату праці в розрахунку на 1 ц продукції не тільки не скорочуються, а й різко збільшуються через підвищення рівня оплати праці.

Додаткові витрати, пов'язані із застосуванням інноваційних технологій у молочному скотарстві, певною мірою компенсують підвищенням закупівельних цін на молоко, що забезпечує досить високу рентабельність і прибутковість галузі.

Однак ефект інтенсифікації, пов'язаний із застосуванням нових технологій і технічних засобів утримання й годівлі дійного стада, використанням інтенсивних порід із високим генетичним потенціалом, реалізується неповністю з ряду суб'єктивних причин: не повною мірою використовуються технічні можливості іноземних систем доїння корів; не вирішена проблема досягнення високої продуктивності корів у межах не менше 7500–8500 кг молока; виникають організаційно-технологічні проблеми у реалізації молока. Використання резервів за вказаними напрямками дасть можливість знизити витрати виробництва на 1 ц молока, забезпечити реалізацію продукції за вищими цінами й більш ефективно використовувати дороге технологічне обладнання.

За рахунок повного використання виробничої потужності системи машинного доїння різко скоротяться витрати виробництва в розрахунку на 1 корову, пов'язані з утриманням основних засобів, у т.ч. відрахувань на амортизацію технологічного обладнання, що безпосередньо впливає на зниження собівартості продукції. За повної завантаженості системи машинного доїння витрати на утримання засобів виробництва у розрахунку на корову на рік скорочуються із 572,4 до 381,6 грн.

Однак, в теперішній час у багатьох господарствах не вирішується проблема повного завантаження технологічного обладнання та його ефективного використання в умовах високої молочної продуктивності корів. Необхідно зазначити, що передові господарства почали усвідомлювати, що ефективність інвестицій, вкладених у придбання іноземного молочного обладнання, безпосередньо залежить від багатьох організаційно-економічних складових. У господарствах, де застосовується імпортерне обладнання машинного доїння, як правило, паралельно ведеться реконструкція і нове будівництво корівників із метою повного завантаження їх проектною потужністю.

Трудозберігаючі технології добровільного доїння, незважаючи на високу капіталомісткість, дозволяють нівелювати обмеження концентрації поголів'я на основі зниження собівартості продукції. Зниження загальногосподарських витрат, підвищення ефективності управління і контролю є аргументами на користь утримання поголів'я на одному комплексі. Однак із використанням інформаційних технологій і сучасних систем телекомунікацій можливо істотно знизити темпи росту загальногосподарських витрат. Комп'ютерні модулі, вбудовані в доїльні роботи, не тільки ведуть індивідуальний облік надой, якості молока, споживання кормів, але й об'єднують дані зі всього стада у спеціальні селекційні, ветеринарні програми, інтегровані в загальногосподарську інформаційно-аналітичну систему управління молочним скотарством, оперативно надаючи їх спеціалістам. Так, концентрація, яка передбачає поєднання декількох виробничих одиниць у межах одного підприємства, була зумовлена розвитком засобів зв'язку [5].

Практика доводить, що найнижчі загальногосподарські витрати праці завдяки локалізації поголів'я у доїльних залах, найвищі – на віддалених фермах з установками типу «молокопровід».

Отже, економічно обґрунтований вибір технології доїння, утримання та відповідний рівень концентрації поголів'я забезпечується стійкістю підприємства до зміни зовнішніх економічних умов (ціни ресурсів і продукції, умов кредитування). Розроблена модель дає змогу оцінити варіа-

нти перспективного планування підприємства та збільшення обсягів виробництва. Високоспеціалізовані сільськогосподарські підприємства, які забезпечили ефективний розвиток молочного скотарства, практично використали можливості інтенсифікації (рівень продуктивності корів становить 8000–1000 кг, додаткові вкладення ресурсів дедалі менш ефективні внаслідок посилення процесів убуваючої віддачі). Тому подальше нарощування обсягів виробництва з метою одержання економії на масштабах виробництва є доцільнішим на основі збільшення поголів'я. Цей варіант розвитку не можна назвати екстенсивним, оскільки концентрація поголів'я вимагає збільшення капітальних витрат на інтенсифікацію кормовиробництва, освоєння інноваційних технологій утримання, доїння, управління стадом. Інноваційний шлях розвитку господарств можливий на основі розширення поголів'я тварин на кількох віддалених фермах із використанням доборівільних систем доїння та інформаційних технологій управління.

Важливим питанням інтенсифікації молочного скотарства є вибір оптимального інтервалу між отеленнями та оптимальною тривалістю лактації. При цьому визначають такі основні параметри: інтервал між отеленнями, тривалість лактації та сухостійного періоду. Міжотельний період є однією з основних показників для проведення розрахунків щодо визначення ефективності, а також виявлення найбільш продуктивних корів. Під час проведення аналізу надоїв, кількості молочного жиру і білка, життєвий надій молока розраховують на один день життя, на один день продуктивного життя та один день лактації. У перерахунку на один день продуктивного життя розраховують також витрати кормів і поживних речовин раціонів годівлі, а також інші показники.

Подібний розрахунок доцільно проводити щороку з метою визначення економічної ефективності молочного скотарства, можливого поліпшення селекційної справи, а також удосконалення роботи з підвищення ефективності лікувально-профілактичних заходів.

Із економічного погляду корови розглядаються як біологічні активи з обмеженим терміном використання. Тобто під час планування й аналізу галузі молочного скотарства необхідно вирішити питання про оптимальний термін використання корови, який залежить від основних характеристик: вартості придбання або витрат на вирощування нетелі; вартості корови за її вибраковки; розподілу ризику втрат вибракування корови у разі хвороби; за роками використання; рівня й динаміки молочної продуктивності корови за роками використання; вартості побічно продукції (якості та виходу приплоду) [6].

Інтенсифікація молочного скотарства передбачає скорочення періоду невиробничого використання корів. Від віку першого отелення залежить продуктивність корови у першій лактації та витрати на вирощування нетелі. Чим коротший період до першого отелення, тим нижчими є витрати на вирощування нетелі, але й нижча продуктивність у першу лактацію.

Істотні резерви підвищення ефективності молочного скотарства закладено і в системі реалізації продукції. Аналіз показав, що існуюча практика реалізації молока пов'язана з високими додатковими витратами на зберігання й охолодження молока, а також зниження його жирності.

Більшість сільськогосподарських підприємств створили центральні пункти накопичення і зберігання молока протягом 1–2 діб, куди завозять продукцію з усіх молочних ферм. При цьому виникають додаткові витрати на електроенергію для охолодження молока за зберігання й витрати на утримання приймального пункту.

У результаті прийнятої практики за перетримки молока в господарстві на 10–15 % зростають витрати в розрахунку на 1 ц молока. При цьому з урахуванням обсягів реалізації молока щороку додаткові витрати по господарству становлять значну суму, що зумовлює зниження прибутковості молочного скотарства.

Слід наголосити, що запропонована молокопереробними підприємствами практика забору молока щодоби з декількох господарств водночас великовантажними автоцистернами не тільки сприяє зростанню витрат для господарств у процесі зберігання та реалізації молока, але й виключає об'єктивну оцінку його жирності.

Після тривалого зберігання охолодженого молока знижуються показники його жирності. Така практика вигідна для молокопереробних підприємств, але для господарств це пов'язано з великими фінансовими втратами у заліку реалізованої продукції. Масовий перехід на прийом молока від сільськогосподарських підприємств щодоби спричиняє зниження середньої жирності молока.

Висновки. Отже, повсюдне впровадження сучасних технологій виробництва молока потребує нових підходів до створення доїльної техніки. Якщо сьогодні переважна кількість парку дої-

льного обладнання – це низькопродуктивні установки, призначені для доїння корів у доїльні відра та в молокопровід, то сучасні технології потребують створення високопродуктивних, комп'ютеризованих доїльних установок-майданчиків. Розроблені в Україні доїльні установки типу «Ялинка» і «Тандем» забезпечують технологічний процес доїння корів, але потребують підвищення надійності доїльного обладнання, оснащення досконалішою доїльною апаратурою, засобами для діагностики маститу та профілактичної обробки дійок вимені корів після доїння.

Необхідно виключати практику перетримування молока у господарствах, що призводить, по-перше, до збільшення витрат, а по-друге, необґрунтовано знижується жирність молока за приймання на молокопереробному підприємстві. Відомо, що молоко не втрачає своїх технологічних якостей, якщо після доїння воно надходить протягом 2–3 год на переробку. Система машинного доїння передбачає охолодження молока, яке після закінчення доїння охолодженим може надходити на переробку з високою якістю. Отже, інтенсивність розвитку молочного скотарства у сільськогосподарських підприємствах може бути забезпечена за рахунок комплексу техніко-технологічних та організаційно-економічних заходів.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Машкін М.І. Технологія виробництва молока і молочних продуктів / М.І. Машкін, Н.М. Париш. – К. : Вища школа, 2011. – 351 с.
2. Мухаметшина Г.С. Рациональное кормление – путь к эффективности производства молока / Г.С. Мухаметшина // Молочная промышленность. – 2006. – № 11. – С. 34–35.
3. Баяхметов К.Б. Технологичность и экономическая эффективность производства молока / К.Б. Баяхметов // Аграрная наука. – 2007. – № 8. – С. 27–29.

REFERENCES

1. Mashkin M.I. Tehnologija vyrobnyctva moloka i molochnyh produktiv / M.I. Mashkin, N.M. Parysh. – K. : Vyshha shkola, 2011. – 351 s.
2. Muhametshina G.S. Racional'noe kormlenie – put' k jeffektivnosti proizvodstva moloka / G.S. Muhametshina // Molochnaja promyshlennost'. – 2006. – № 11. – S. 34–35.
3. Bajahmetov K.B. Tehnologichnost' i jekonomicheskaja jeffektivnost' proizvodstva moloka / K.B. Bajahmetov // Ag-rarnaja nauka. – 2007. – № 8. – S. 27–29.

Организационно-технологические факторы интенсификации производства молока в сельскохозяйственных предприятиях

В.И. Радько, А.М. Гура

Рассматриваются организационно-технологические факторы, характеризующие производство молока на сельскохозяйственных предприятиях. Авторами проанализировано и аргументировано необходимость усиления интенсификации в области молочного скотоводства и приведены основные факторы, на нее влияющие. Особое внимание уделено перспективам интенсификации производства молока на сельскохозяйственных предприятиях Украины. В исследовании авторы выделяют особенности интенсификации производства молочной продукции и предлагают механизм комплексной интенсификации продукции молочного скотоводства. Предложены методические подходы к организации и планированию производства на основе его интенсификации.

Ключевые слова: интенсификация, молочное скотоводство, молочная продукция, факторы интенсификации, комплексная интенсификация.

Organizational and technological factors of milk production intensification in the agricultural enterprises

V. Radko, A. Gura

Under conditions of the economic crisis and shortage of resources for development of intensive dairy livestock it should be the basis which will increase production of quality products for the least expenditure of material and money and manpower.

The intensive economic growth involves increasing production and improving its quality based on production factors use more efficient. There is a need to combine the increase of productivity and number of cows. Obviously the increase of cows' number is related to livestock feed resources. The cow's productivity increase is essential for the implementation of the planned intensification.

The sharp decline in the number of cows and their productivity is often reasoned by lack of feed. Thus, we can conclude about the need to adapt the number of cows to the optimal size to ensure maximum productivity and efficient use of available feed resources. Therefore, the effectiveness of livestock production intensification critically depends on the availability of forage base that allows providing a complete, balanced feeding of animals. Further increase of livestock density is a growth reserve for livestock production.

Providing intensive dairy development is based on introduction and development of new technologies with the use of foreign systems of machine milking, feeding and organization of production in modern way. It could be a main reason to increase an efficiency of dairy livestock.

Obviously, to achieve the maximum level of cow productivity the technical and technological factors has to be increased. It requires an improvement of biological factors (animal's adaptation to technology production), organizational and economic factors (investment management to expand playback).

The widespread introduction of modern milk production technologies requires new approaches to the creation of the milking equipment. Modern technologies require the creation of high-performance and computer-milking platforms.

It is necessary to decrease the period of milk keeping at milk farms, which leads firstly to increased costs, and secondly, unreasonably lowered milk fat content. It is known that milk does not lose its technological qualities if it comes for processing after milking for 2-3 hours. The system machine milking provides raw milk cooling, which after milking can be sold for processing enterprises with high quality. Thus, the intensity of the dairy livestock in agricultural enterprises can be achieved by complex technical and technological, organizational and economic measures.

Keywords: milk production, intensification, livestock, dairy products, factors of intensification, complexed intensification.

Надійшла 14.10.2015 р.

УДК 631.115.11.004.14:005

ЩЕНКО А.В., аспірант

Науковий керівник – **СВИНОУС І. В.**, д-р екон. наук

НДІ "Укрпромагропродуктивність"

ОРГАНІЗАЦІЙНО-ЕКОНОМІЧНІ ЗАСАДИ СТІЙКОСТІ ОСОБИСТИХ СЕЛЯНСЬКИХ ГОСПОДАРСТВ В УКРАЇНІ

Розглядаються теоретико-методологічні засади стійкості особистих селянських господарств в умовах прояву деструктивних явищ в економіці країни. Узагальнення еволюційного розвитку та системних досліджень діяльності особистих селянських господарств дає підстави вважати, що в їх основі лежить сукупність елементів економічних теорій «селянського господарства» та «неформальної економіки», які характеризують їх функціонування в умовах прояву деструктивних явищ в економіці країни, що базується на наступних засадах: вимушена необхідність задоволення власних потреб у продуктах харчування внаслідок низької купівельної спроможності населення, незважаючи на рівень економічної ефективності виробництва в домогосподарстві; мінімальна залежність економіки особистого селянського господарства від ринку через багатогалузеве натуральне виробництво; переважання ручної праці, внаслідок чого втрачається вплив диспаритету цін; компактність розташування присадибних ділянок і тваринницьких приміщень особистих селянських господарств; особисте селянське господарство у період масового безробіття стає одним із важливих місць прикладання праці трудоактивного населення.

Ключові слова: особисте селянське господарство, сільське домогосподарство, стійкість, виживання, деструктивні явища.

Постановка проблеми. У процесі ринкового реформування аграрного сектору економіки суттєво змінилися місце і роль господарств населення, серед яких переважають особисті селянські господарства (ОСГ). Необхідність розвитку ОСГ об'єктивно зумовлено недостатнім рівнем виробництва сільськогосподарської продукції і грошових доходів селян, а також проблемами із забезпеченням екологічно чистими продуктами харчування. Показовим прикладом цього є вирощування овочів дружиною президента США Жаклін Обамою. Тому особисті господарства сільського населення, на наш погляд, варто розглядати як складову частину сільського господарства України, оскільки вони відіграють важливу роль в аграрній економіці.

В умовах економічної кризи, для якої характерна наявність значної кількості безробітних, грошові доходи від ведення ОСГ стали основним джерелом наповнення сімейного бюджету, за економії при цьому на власному споживанні. Саме вказані риси натурального підсобного господарства використала під час його пропаганди в 1943 році Елеонора Рузвельт.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У нинішніх реаліях в нашій країні вивченню цієї форми господарювання приділяли увагу Ю. Акчуріна, І. Баланюк, Г. Беккер, П. Березівський, О. Біттер, О. Дем'янчук, Т. Дудар, В. Збарський, Ф. Зінов'єв, А. Даниленко, О. Комліченко, Д. Крисанов, Г. Купалова, В. Липчук, Л. Ліпич, М. Малік, В. Месель-Веселяк, Л. Михайлова, С. Онисько, О. Онищенко, І. Прокопа, П. Саблук, Г. Черевко, Л. Шепотько, В. Шиян, О. Шпичак, В. Юрчишин та ін. Їхні роботи мають важливе значення і слугують підґрунтям сучасних економічних поглядів на проблеми розвитку та функціонування особистих селянських господарств.

Мета і завдання дослідження – розробка теоретичних, методологічних положень щодо оцінки стійкості особистих селянських господарств.

Матеріал і методика дослідження. У процесі виконання досліджень використовувалися загальноприйняті методи і прийоми: сукупність наукових прийомів абстрактно-логічного методу (індукція й дедукція, аналіз та синтез, аналогія і зіставлення, формалізація та моделювання) – для

опрацювання теоретичних положень стійкості функціонування особистих селянських господарств; метод спостережень – для з'ясування окремих моментів діяльності.

Результати досліджень та їх обговорення. У процесі ринкового реформування аграрного сектору економіки суттєво змінилися місце і роль господарств населення, серед яких переважають особисті селянські господарства (ОСГ). Нині сільськогосподарські підприємства знизили майже удвічі виробництво валової продукції, однак ОСГ зберегли обсяги виробництва, а з окремих видів продовольчої продукції навіть збільшили їх. Отже, в кризовій ситуації ОСГ виявляється стійкішими проти економічних негараздів. Це значною мірою зумовлено тим, що такі господарства поставлені в умови самовиживання.

Так, частка продукції рослинництва, що виробляється ОСГ, у 2014 р. збільшилася на 21,7 в.п., тваринництва – 13,7 в.п. проти 1990 р. Такі зміни відбулися не за рахунок зростання обсягів виробництва в цій формі господарювання, а внаслідок катастрофічного зниження їх у суспільному секторі. В господарствах населення до 1990 р. практично не вирощували деяких видів товарної сільськогосподарської продукції, зокрема цукрових буряків, соняшнику тощо.

За структурними зрушеннями у співвідношеннях виробництва продукції в усіх категоріях господарств можна зробити висновок про стійкий ріст особистого господарства селян. Але насправді зміни в питомій вазі ОСГ у загальній вартості валової продукції можуть не супроводжуватися абсолютним зростанням виробництва її в ОСГ, а бути результатом зниження обсягів виробництва в господарствах інших форм господарювання.

Таким чином, за структурними зрушеннями у співвідношеннях продукції ОСГ в усіх категоріях господарств створюється уява про посилення ролі особистого господарства населення перед суспільним, оскільки частка останнього знижується. Якщо порівнювати тільки структурні зміни, то можна зробити висновок про переважаючий ріст виробництва ОСГ. Саме такі висновки часто наводяться в економічній літературі.

Такий підхід з наукового погляду страждає деякою тенденційністю і враховує лише один бік змін цього явища – питому вагу у структурі валової сільськогосподарської продукції, який може змінюватися навіть за незмінних обсягів виробництва в ОСГ. Тому за об'єктивного підходу до оцінки цих процесів потрібно врахувати весь комплекс змін як у відносному, так і в абсолютному виразі.

При цьому існує й інший бік, а саме те, що особисте господарство є важливим джерелом наповнення сімейного бюджету. І ця його роль значно важливіша у разі зниження рівня заробітної плати в громадському секторі та нерегулярності її виплати. В більшості випадків не з волі або за бажанням власника ОСГ вироблена ним продукція залишається нереалізованою, а тільки тому, що це завдання для самих власників непосильне через віддаленість ринків збуту, дорожнечу транспортних послуг і т.п. Суспільний сектор і держава взагалі звільнили себе від цієї функції, перекинувши на власника ОСГ усі наявні щодо цього проблеми. Тобто, подібні структурні зрушення необхідно розглядати не як результат (тим більше позитивний) здійснюваних економічних реформ, а швидше як прояв інстинкту самозбереження селян.

Створюючи додаткову масу сільськогосподарської продукції, особисте селянське господарство звільняє суспільство від необхідності виробляти цю частину продукції в суспільному секторі, використовуючи в такому випадку наявні тут ресурси.

Але при всій значимості подібні ресурси, щоб компенсувати падіння суспільного виробництва, в особистих господарствах відсутні. Якщо врахувати незначний відсоток товарності, то перенесення центра тяжиння в продовольчому забезпеченні на ОСГ нереальне. Важливе значення воно має насамперед для забезпечення продовольством жителів міст і містечок, які не мають особистого господарства, через міські та сільські оптово-роздрібні продовольчі ринки.

Проте, як свідчать дані органів статистики України, виробництво сільськогосподарської продукції в господарствах населення в умовах прояву кризових явищ в економіці країни не скоротилося, на відміну від сільськогосподарських підприємств різних форм господарювання. Тобто ОСГ виявилися стійкішими до прояву негативних економічних явищ, порівняно з іншими формами господарювання в аграрному секторі.

Деякі науковці стверджують, що сучасні аграрні перетворення якісно змінили особисті господарства селян. На думку Г.М. Антонова, Г.І.Шмельова, Б.І. Пошкус, В.Я. Узуна та інших, вони перетворилися в основний сектор аграрної економіки і перестали бути підсобними. Зокрема

В.Я. Узун вважає, що найголовніший і неочікуваніший результат аграрної реформи – це перетворення підсобних господарств населення в основний сектор сільського господарства [1].

Разом із тим, А.П.Зінченко відзначає, що вибраний напрям аграрної політики на всебічний розвиток особистого сектору і дрібного виробництва в умовах загальної кризи і порушення відтворення на селі не стало фактором росту ефективності виробництва [2].

Полімізуючи з Г.М. Антоновим, К.М. Копач загострює увагу на необ'єктивній оцінці ОСГ, намаганні приписати їм неіснуючі цінності, надати пріоритети над суспільним виробництвом [3].

Проблемами стійкості особистих селянських господарств переймався в 90-ті роки ХХ ст. І.І. Безаєв. Зміст його трактувань стійкості зводився до розробки певних нормативів забезпеченості основними елементами ресурсного потенціалу особистого селянського господарства. Але на наше переконання, поняття «норматив» для діяльності особистого селянського господарства як елемента «неформальної» економіки не притаманне.

Як свідчать результати проведеного дослідження, основними чинниками стійкості особистого селянського господарства є:

1. Нерозвиненість ринкової інфраструктури села і відсутність більшості видів продовольства у сільській торговельній мережі змушують селянина займатися вирощуванням продукції в особистому господарстві. Ця проблема була актуальною в нашій країні протягом тривалого періоду. Як свідчать статистичні дані, в 2014 р. у 7292 сільських населених пунктах відсутні заклади торгівлі, 7454 – не мали доріг з твердим покриттям.

У масштабах України досить чітко виявляються закономірності знаменитої моделі аграрної диференціації німецького економгеографа фон Тюнена, характерні для світового сільського господарства ще вікової давності. Суть моделі: ринкове сільське господарство інтенсивно розвивається перш за все навколо великих міст і на родючих землях. У міру віддалення від міст і родючих ґрунтів воно (господарство) майже прямо пропорційно зменшує свій потенціал, а в «глибинці» і зовсім спадає нанівець – там виживає лише економіка натуральних сімейних господарств.

2. Мінімальна залежність економіки особистого селянського господарства від ринку. Через натуральний або напівтоварний характер виробництва і використання в основному ручної праці потреби особистих господарств населення у грошових коштах незначні. Здійснюються грошові витрати переважно за рахунок заробітної плати, підприємництва, пенсій, рентних платежів від оренди землі і майна. Підвищення товарності виробництва сільськогосподарської продукції в господарствах населення перетворює їх у залежні від ситуації на ринку сільськогосподарської продукції, що у свою чергу призводить до підвищення ризику виробництва.

По-перше, наростити обсяги виробництва можна за рахунок інтенсивнішого використання живої праці, але при цьому зростають ризики втрати здоров'я. Можна зробити спробу просуватися шляхом екстенсивного збільшення живої праці, але законодавство забороняє використання найманої праці в ОСГ. Залучення родичів, що дозволяється законом «Про особисте селянське господарство», в цьому випадку відкидається, бо існує ризик втрати відносин внутрішньосімейної солідарності.

По-друге, нарощування виробництва сільськогосподарської продукції за рахунок вузької спеціалізації ОСГ. Більшість особистих селянських господарств працюють на локальному місцевому ринку, оскільки вони не мають можливості транспортувати одержану продукцію на значні відстані, тобто зростає ризик збуту останньої.

По-третє, підвищення інтенсифікації виробництва, що в результаті призведе до нарощування обсягів виробництва. Проте в умовах значних коливань кон'юнктури ринку це призведе до ризику окупності вкладеного капіталу.

Власникові особистого селянського господарства притаманна орієнтація на самодостатність, економічну замкнутість. У такому випадку як потужний ресурс виступає традиція. Ризик для селянина допустимий лише в тих межах, які не ведуть до руйнації самого буття сім'ї через неврожаї та інші негаразди. Як наголошував Чайнов: «Селянське господарство існує при мінімальному звертанні до ринку, лише в міру утворення надлишкового продукту. Його головна мотивація – виробництво продуктів для родини...» [4].

3. Менша залежність виробництва в ОСГ, порівняно з великими сільськогосподарськими підприємствами, від цін на сільськогосподарську продукцію і засоби виробництва, коротко- й довго-

строкових кредитів для відшкодування міжсезонної нестачі грошових коштів і покриття потреби в капітальних вкладеннях, розмірів банківського відсотка, субсидій і дотацій. За О.В. Чаяновим: «Коливання цін не відіграє для натурального господарства ніякої ролі, для грошового може виявитися згубним... Правда, врожай і ціни для натурального господарства знаходяться в деякій відповідності, за умови, якщо продукт далі місцевого ринку не йде. У випадку ж більш широких, особливо міжнародних ринків ця відповідність зникає і грошовий дохід десятини набуває форми звивистої кривої» [5]. Так, протягом 2000–2014 рр. частка продукції, яка надійшла від ОПГ, у структурі споживання м'ясопродуктів у перерахунку на м'ясо коливається в межах 30–60 %, молокопродуктів – 30–65, яєць – 66–81, сала – 30–40 %.

4. Компактність розташування присадибних ділянок і тваринницьких приміщень в особистих господарствах населення біля житла їх власників, що дає значну економію часу на пересування до місця роботи, можливість постійного догляду за тваринами. Як свідчать дані вибіркового обстеження сільських домогосподарств, у 2014 році середня віддаленість земельних ділянок від місця проживання селянина становила 1,6 км. Основна частина земельних ділянок розташована на відстані до 2 км. У 44,2 % сільських домогосподарств земельні ділянки знаходяться не в єдиному масиві, в тому числі з площею землекористування до 0,5 га – у 16 %.

5. Нескладна організація виробництва з мінімальною кількістю осіб, що дозволяє застосовувати примітивні знаряддя праці і поєднувати функції управління, постачання, збуту, прийняття технологічних рішень.

За статистичними даними, у 2014 році для обробітку землі 94,2 % сільських домогосподарств використовували ручну працю, для 17,6 % – з площею землекористування до 0,5 га. Лише 13,6 % обстежених сільських домогосподарств мали технічні засоби для механізації виробничих процесів під час здійснення сільськогосподарської діяльності. Непосильна фізична праця негативно позначається на стані здоров'я селянина, що виявляється у зростанні захворювань опорно-рухової та серцево-судинної систем, скороченні тривалості життя. Крім того, у дрібному виробництві сільськогосподарської продукції широко використовується дитяча праця, яка недопустима у великотоварних господарствах. «Дрібні селяни – цитує Каутський у своїй праці «Капіталізм в сільському господарстві» дослідника побуту сільського населення у Вестфалії – непомірно завантажують своїх дітей роботою так, що їх фізичний розвиток затримується; таких негативних сторін не має робота по найму» [6].

6. У період масового безробіття на селі як наслідок кризових явищ особисте селянське господарство стало центром трудової активності працездатного населення, важливим джерелом постачання необхідних продуктів харчування і грошових коштів. «До тих пір, доки основна маса нашого селянського населення перебуває в такому стані, коли мова йде не про заощадження, а про можливість добути хліб насущний.... У такому стані тільки общинне господарство може захистити селянина від убогості й бездомності, або в самій убогості – віддалити небезпеку голодної смерті» [7]. Наразі це характерно й для нашої сучасності.

Обмежуючи себе в харчуванні, селяни реалізують на продовольчих ринках вироблену в особистих господарствах продукцію, щоб у такий спосіб мати кошти для придбання необхідних товарів: одягу, взуття, шкільних підручників, ліків тощо.

Але головна відмінність у стійкості до впливу економічної кризи є мета діяльності: ОСГ виробляють продукцію насамперед з метою задоволення власних потреб, що є однією із рис парцелярного господарства, а сільськогосподарські підприємства різних форм господарювання для отримання прибутку.

К. Маркс, поряд із ремісниками, кваліфікував селян як товаровиробників, «виробництво яких не підлегле капіталістичному способу виробництва...» Незалежний селянин або ремісник піддається роздвоюванню. Як власник засобів виробництва він є капіталістом, як працівник – своїм власним найманим робітником. Він, таким чином, як капіталіст сплачує самому собі заробітну плату й витягує прибуток зі свого капіталу, тобто експлуатує себе самого як найманого робітника й у вигляді доданої вартості платить собі самому ту плату, що праця змушена віддавати капіталу. Так само може трапитися, що він як землевласник сплачує собі ще деяку частину (ренту). Ця своєрідність селянського господарства дає дрібним власникам переваги в конкурентній боротьбі з великими організованими сільськогосподарськими підприємствами лише за умов кризового стану економіки країни. Ринкова ціна продукції капіталістичного господарства має містити в собі

середню норму прибутку капіталіста, ренти землевласника й заробітну плату найманого робітника. Селянин може продавати свій товар дешевше, відмовляючись від прибутку й ренти, до мінімуму скорочуючи своє особисте споживання. Селянин господарює не заради максимізації прибутку, а «... головним чином заради безпосередніх засобів існування. Абсолютною межею для нього як для дрібного капіталіста є лише заробітна плата, що він сплачує сам собі. Поки ціна продукту покриває заробітну плату для нього, він буде обробляти свою землю – часто аж до тих пір, коли покривається лише фізичний мінімум заробітної плати» [8]. Цим Маркс пояснює відносну стабільність парцельних господарств і той факт, що «... у країнах з перевагою парцелярної власності ціна на хліб є нижчою, ніж у країнах з капіталістичним способом виробництва» [8]. Яскравий приклад – виробництво молока з реалізаційною ціною, яка значно нижча від вартості молока, яке виробляється на молочнотоварних фермах реформованих сільськогосподарських підприємств.

За результатами досліджень, більшість особистих селянських господарств на сьогодні використовують екстенсивний спосіб виробництва сільськогосподарської продукції. Аналіз динаміки обсягів виробництва в особистих селянських господарствах свідчить, що у 2014 р. проти 1990 р. вони зросли на 34,4 %.

Це пояснюється двома причинами. По-перше, в 1990 р. і наступні кілька років виробництво продукції в ОСГ підтримувалося наявністю колгоспів та радгоспів. По-друге, високі темпи розширення площ в ОСГ не були забезпечені ростом засобів виробництва, а тому збільшилося навантаження на ручну працю.

У цьому випадку доречно пригадати К. Маркса: «Мелкая земельная собственность, по сущности своей, исключает: развитие общественных производительных сил труда, общественные формы труда, общественную концентрацию капиталов, скотоводство в крупных размерах, все большее и большее применение науки... Гигантское расхищение человеческой силы. Все большее ухудшение условий производства и удорожание средств производства есть закон парцельной (мелкой) собственности» [8].

У випадку відмови від ведення особистого підсобного господарства рівень сімейних доходів суттєво знизиться, особливо в сільській місцевості, що призведе до перерозподілу сукупних витрат. У першу чергу виникне проблема забезпечення продуктами харчування, особливо для домогосподарств з низьким рівнем доходів. На основі цього можна зробити висновок, що грошових доходів не вистачить на придбання навіть мінімальної кількості продуктів харчування. При цьому вже не йдеться про витрати на придбання непродовольчих товарів, оплату послуг, особливо в недостатньо захищених соціальних групах населення.

Під час опитування власників особистих селянських господарств у 2006 році було з'ясовано, за якого рівня сукупного сімейного місячного доходу їхні домогосподарства відмовляться від польового наділу. Так, у домогосподарствах із середнім віком його членів 30–40 років величина доходу має коливатися в межах 6–7 тис. грн, 41–50 років – 5 тис. грн, 51–60 років – 2–4 тис. грн. На запитання «За якого рівня доходів ви відмовитесь від присадибної земельної ділянки?» – 100 % опитаних не мають наміру відмовитися від присадибної ділянки.

Висновки. Водночас особисті селянські господарства слугують за своєрідний буфер, що сповільнює загальний спад виробництва сільськогосподарської продукції і тим самим підтримує певний рівень продовольчої безпеки держави. З огляду на це, вважаємо невиправданою недостатню увагу до економічних проблем стосовно одержання сільськогосподарської продукції у вітчизняних ОСГ, оскільки тут виробляється понад 60 % продовольчих ресурсів держави.

Для кожного конкретного власника ОСГ як господарства підсобного, споживчого, зазвичай не принципово, яка його ефективність. Ним він буде займатися навіть у найтяжчих умовах, незважаючи ні на які витрати. Але так відбувається до визначеної межі – задоволення власних потреб. Як зазначає А.Н. Тарасов: «Незважаючи на неефективність із погляду економіки, ОСГ сьогодні як економічний інститут виконує, насамперед, соціальну функцію, являючи фундаментальну основу соціальної стійкості сільського співтовариства» [9].

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Узун В. Корпоративные семейные фермы в сельском хозяйстве России, США и ФРГ / В. Узун // Politekonom. – 1999. – № 1(12). – С. 93.
2. Зинченко А.П. Использование производственного потенциала в личном секторе сельского хозяйства / А.П. Зинченко // Вопросы статистики – 2003 – № 4 – С. 4–8.

3. Копач К.В. Личное подсобное хозяйство и его интеграция с общественным производством / К.В. Копач – М.: ВНИЭТУСХ, 2000. – 280 с.
4. Чайнов А.В. Крестьянское хозяйство / А.В. Чайнов – М.: Экономика, – 1989. – 492 с.
5. Чайнов А.В. Основные идеи и формы организации сельскохозяйственной кооперации / А.В. Чайнов – М.: Наука, 1991. – 454 с.
6. Ленин В.И. Рецензия. Карл Каутский. Аграрный вопрос. Обзор тенденций современного сельского хозяйства и аграрная политика / В.И. Ленин // Полное собрание сочинений – М.: Политиздат, 1979. – Т. 4. – С. 88–94.
7. Кара-Мурза С. Советская цивилизация. От начала до Великой Победы / С. Кара-Мурза – М.: ЭКСМО, 2005. – 640 с.
8. Энгельс Ф. Происхождение семьи, частной собственности и государства / К. Маркс, Ф. Энгельс // Сочинения – М.: Политиздат, 1987. – Т. 6. – С. 115–162.
9. Тарасов А.Н. Экономическое поведение и эффективность личных подсобных хозяйств в переходной экономике. – [Электрон. ресурс]. – Режим доступа: http://www.iet.ru/personal/agro/newslet/2_5.htm.

REFERENCES

1. Uzun V. Korporativnye semejnye fermy v sel'skom hozjajstve Rossii, SShA i FRG / V. Uzun // Politekonom. – 1999. – № 1(12). – S. 93.
2. Zinchenko A.P. Ispol'zovanie proizvodstvennogo potentsiala v lichnom sektore sel'skogo hozjajstva / A.P. Zinchenko // Voprosy statistiki – 2003 – № 4 – S. 4–8.
3. Kopych K.V. Lichnoe podsobnoe hozjajstvo i ego integracija s obshhestvennym proizvodstvom / K.V. Kopych – М.: ВНИЭТУСХ, 2000. – 280 с.
4. Chajanov A.V. Krest'janskoe hozjajstvo / A.V. Chajanov – М.: Экономика, – 1989. – 492 с.
5. Chajanov A.V. Osnovnye idei i formy organizacii sel'skohozjajstvennoj kooperacii / A.V. Chajanov – М.: Наука, 1991. – 454 с.
6. Lenin V.I. Recenziya. Karl Kautskij. Agrarnyj vopros. Obzor tendencij sovremennogo sel'skogo hozjajstva i agrarnaja politika / V.I. Lenin // Polnoe sobranie sochinenij – М.: Politizdat, 1979. – Т. 4. – С. 88–94.
7. Kara-Murza S. Sovetskaja civilizacija. Ot nachala do Velikoj Pobedy / S. Kara-Murza – М.: JeKSMO, 2005. – 640 с.
8. Jengel's F. Proishozhdenie sem'i, chastnoj sobstvennosti i gosudarstva / K. Marks, F. Jengel's // Sochinenija – М.: Politizdat, 1987. – Т. 6. – С. 115–162.
9. Tarasov A.N. Jekonomicheskoe povedenie i jeffektivnost' lichnyh podsobnyh hozjajstv v perehodnoj jekonomike. – [Elektron. resurs]. – Rezhim dostupa: http://www.iet.ru/personal/agro/newslet/2_5.htm.

Организационно-экономические основы устойчивости личного крестьянского хозяйства в Украине

А.В. Ищенко

Рассматриваются теоретико-методологические основы устойчивости личных крестьянских хозяйств в условиях проявления деструктивных явлений в экономике страны. Обобщение эволюционного развития и системных исследований деятельности личных крестьянских хозяйств дает основания считать, что в их основе лежит совокупность элементов экономических теорий «крестьянского хозяйства» и «неформальной экономики», которые характеризуют их функционирования в условиях проявления деструктивных явлений в экономике страны, что базируется на следующих началах: вынужденная необходимость удовлетворения собственных потребностей в продуктах питания вследствие низкой покупательной способности населения, несмотря на уровень экономической эффективности производства в домохозяйстве; минимальная зависимость экономики личного крестьянского хозяйства от рынка через многоотраслевое натуральное производство; преобладание ручного труда, в результате чего теряется влияние диспаритета цен; компактность расположения приусадебных участков и животноводческих помещений личных крестьянских хозяйств; личное крестьянское хозяйство в период массовой безработицы становится одним из важных мест приложения труда трудоспособного населения.

Ключевые слова: личное крестьянское хозяйство, сельское домохозяйство, устойчивость, выживание, деструктивные явления.

Principles of Organizational and Economic Stability personally krestyanskoho economy in Ukraine

A Yschenko

The article proves the firmness strategy of the private agricultural household category in Ukraine, based on the necessity to meet the vital demands for private household members and their families regardless the production efficiency level, using non-complicated production means, manual work, multiindustrial activity, which mitigate to a greater extent the negative influence of destructive phenomena in social and economic development of the country (inflationary development, price disparity, absence of the proper state support, etc.). Generalizing evolutionary development and systematic research of the private agricultural household activities leads to the conclusion that under modern conditions most private agricultural households are characterized by the firmness strategy.

The production of agricultural commodities in the private agricultural household using manual work and primitive production means has become somewhat a least-evil solution, as there are no other ways of food product supplies for most private agricultural households. According to the selective inspection of agricultural households, 94.9 per cent of them use manual work to cultivate their plot of land. Therefore, the problem of food supplies at the level of the agricultural household is being solved basically to meet the demands of the human body.

It has been determined that the natural of semi-marketable way of production and using basically manual work the demands of agricultural households are slight in funds. Financial resources can be spent mainly due to their salary, entrepreneurship, pension, rent income from land and property lease. Increasing the production commercialization of

agricultural products in private households converts them into dependents on the situation in the agricultural commodity market, which increases the production risk.

It has been proved that during mass unemployment periods in rural areas as a result of crisis phenomena the private agricultural household has become the centre of labour pool work activity, the important source of supply of necessary food products and financial resources.

Stinting themselves of nutrition peasants realize products on food markets, which are made in private agricultural households, in order to have financial resources to buy necessary goods: clothing, footwear, schoolbooks, medicine, etc.

The main feature in firmness to the economic crisis impact is the aim of the activity: private agricultural households produce goods first of all to meet their own demands, which is one of the features of crafting, and agricultural households of different forms of economic management – to earn a profit.

The evolution of private agricultural household functioning proves that during their existence private agricultural households have been trying to minimize their formal relations with the state. The roots of such circumstances are the indeterminate attitude of authorities to their activities, motivating it by ideological views and lack of any prospect of their activities.

It has been determined that private agricultural households are a peculiar buffer which slows down the total decrease of agricultural commodity production, and thus supports the certain level of the state food security. Therefore, the lack of attention to economic problems to receive agricultural products in national private agricultural households is unjustified, as they produce more than 60 per cent of state food supplies.

For every single owner of a private agricultural household as an auxiliary, consumer household it is not essential whether it is efficient or not. They will engage in such production even in the hardest conditions regardless any expenses. However, this happens to some extent – to meet their own demands.

Keywords: private farm, rural household, stability, survival, destructive phenomena.

Надійшла 06.10.2015 р.

УДК 637(075.8) [®]

ГАВРИК О.Ю., канд. екон. наук

Білоцерківський національний аграрний університет

ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД ОРГАНІЗАЦІЇ ПТАХІВНИЧОГО БІЗНЕСУ ТА НАПРЯМИ ЙОГО АДАПТАЦІЇ У ВІТЧИЗНЯНІЙ ПРАКТИЦІ

Розглядаються питання підвищення ефективності функціонування птахівничих підприємств України шляхом адаптації досягнень зарубіжної науки та практики ведення птахівничого бізнесу до умов української економіки. Проаналізовано основні світові тенденції розвитку виробництва та реалізації продукції птахівництва та його перспективи на найближчі роки. Особливу увагу приділено аналізу досвіду США у веденні птахівничого бізнесу за останні десятиліття та можливостей перенесення цього досвіду на економіку України. Особливо це стосується поширення вертикально-інтеграційних процесів від вирощування птиці і до її глибокої переробки, тобто виробництва напівфабрикатів та іншої продукції птахівництва, що значно підвищить рентабельність вітчизняних підприємств-виробників вищезазначеної продукції.

Ключові слова: птахівництво, птахівничий бізнес, ефективність птахівничої галузі, світовий досвід виробництва птахівничої продукції.

Постановка проблеми. Для подальшого розвитку вітчизняної галузі птахівництва, а також для розробки довготривалої стратегії розвитку промислового птахівництва нам необхідно враховувати досвід організації птахівничого бізнесу провідних країн світу. Промислове птахівництво – одна з найбільш динамічних галузей як вітчизняного, так і світового агропромислового комплексу.

Починаючи із 1961 р., упродовж 50 років збільшення виробництва куриного м'яса було характерним для всіх країн-виробників, при цьому найбільших темпів досягли Південна Америка і Азія, які наростили обсяги у 31,6 і 15,5 разу відповідно. У цілому, світове виробництво м'яса курей зросло у 7,8 разу, і за цим показником Азія із третього місця перемістилася на перше.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вивченням теоретичних питань процесу виробництва м'яса бройлерів, розрахунку показників, що його відображають, займалася низка вчених: В. Г. Андрійчук, П. С. Березівський, Н. І. Волкова, В. К. Горкавий, М. П. Журавель, А. Т. Мармоза, М. К. Пархоμεць та ін. Проте постає проблема адаптації зарубіжного досвіду виробництва курячого м'яса до вітчизняних умов.

Мета і завдання дослідження – оцінка сучасного стану виробництва м'яса бройлерів у провідних країнах світу і розробка практичних рекомендацій щодо адаптації його на птахівничих підприємствах України.

[®] Гаврик О.Ю., 2015.

Матеріал і методика дослідження. Для розв'язання поставлених завдань у роботі застосовувались такі методи: монографічний (у висвітленні поглядів учених на проблему ефективності галузі), індукції та дедукції (у дослідженні видів ефективності, визначення між ними взаємозв'язку та взаємозалежності, формуванні системи показників у м'ясному птахівництві), абстрактно-логічний (в узагальненні теоретичних основ ефективності), економіко-статистичний (в оцінці стану виробництва курятини в Україні).

Результати досліджень та їх обговорення. Світові тенденції розвитку птахівництва свідчать про нарощення обсягів виробництва продукції птахівництва. Так, у США в 1996 р. було вироблено 76,5 млрд шт. яєць. До 2001 р. цей показник зріс на 9,4 млрд шт. і склав 85,9 млрд шт. яєць. Зростання виробництва яєць спостерігається і в інших країнах: Канаді, Мексиці, Бразилії, країнах Європейського союзу, Китаї. Світове виробництво м'яса птиці у 2013 р. склало 85,7 млн т., порівняно із середнім показником за 2002–2006 рр. збільшилося на 7,3 %, що вище за приріст виробництва яловичини та свинини.

Найбільшим виробником м'яса птиці є США, де було вироблено 16358 т. м'яса птиці, або іншими словами, на кожного американця по 58,8 кг – це поки найвищий результат у світі. Значимо, що у США ця галузь представлена трьома секторами: виробництвом яєць, курей та індиків. При цьому в загальному обсязі реалізації птиці у фермерських господарствах 62 % становлять кури, 21 % – яйця, 14 % – індиків. Останніми роками спостерігається збільшення обсягів реалізації качок і гусей. У цілому птахівництво є однією з найбільш розвинених галузей, яке представлено великими спеціалізованими і високоорганізованими фірмами.

Рівень використання у вітчизняній практиці зарубіжного досвіду провідних країн залишається низьким, можна навіть сказати, що питання про використання його в Україні не до кінця вивчені. Це пояснюється рядом чинників і, перш за все, відмінностями соціально-економічного середовища України і країн Заходу. У більшості з них сільське господарство перестало бути основним і єдиним джерелом існування для значної маси населення і визначати його спосіб життя, відмінний від міського.

На відміну від яловичини і свинини, виробництво бройлерів сконцентровано більшою мірою. На провідні три країни в цілому припадає 59 %, у т.ч. на США (26 %), Китай (17 %) і Бразилію (16 %). Частка країн ЄС співставна з країнами, що посідають 2 і 3 місця, і складає 13 %. Значимо, що період першої фази фінансово-економічної кризи для вітчизняних птахівників став шансом для нарощування обсягів виробництва м'яса птиці та його експорту. Так, за 2009 р. тільки промислове виробництво курятини зросло на 13 %, експорт – у 2,3 рази.

За прогнозами USDA, загальносвітові обсяги виробництва м'яса птиці у 2015 р. складатимуть 73,7 млн тонн. Частка України у світовому виробництві м'яса птиці у 2008 р. складала 1,1 %, у 2009 – 1,2 %, а на 2015 р. прогнозується на рівні 1,4 %. У загальносвітовому експорті частка України за 2015 р. зростає із 0,1 % до 0,23 %, у імпорті зменшилась із 3,3 % до 2,6 %.

Порівняно з іншими країнами світу (Китай – 3,3 %, ЄС 27 – 0,3 %, Бразилія – 4 %), незважаючи на відсутність державної підтримки, Україна демонструє найшвидші темпи розвитку птахівництва, і найголовніше те, що вона ще далеко не вичерпала резерв подальшого розвитку.

Набутий досвід розвитку птахівництва в США представляє певний практичний інтерес для України. Воно характеризується високорозвинутою вертикальною інтеграцією, яка є, за рядом оцінок, найбільш досконалою формою організації. Вона передбачає наявність власного комбікормового заводу, репродуктора другого порядку. Комбікормові заводи виробляють корми для батьківського стада і для бройлерів. Вертикально інтегрована компанія має інкубатор, ферми вирощування, забійні і переробні підприємства, цех утилізації відходів, потужну систему маркетингу продукції. Дуже часто вирощування бройлерів проводиться індивідуальними фермами, які не входять до складу компанії. Забита птиця або у вигляді цілої тушки, або в обробленому вигляді надходить до мережі оптової торгівлі. Також у багатьох компаніях проводиться глибока переробка і приготування продуктів, готових до використання [1].

Розвиток птахівництва та сфери переробки продукції в США зазнали 3 стадії інтеграції. Якщо до 30-х років ХХ століття виробництво продукції птахівництва було багатогалузевим, що об'єднувало племінне птахівництво, інкубаторії, виробництво зерна, кормових сумішей і раціонів, вирощування птиці і служби постачання, то у 30–40-ті рр. відбувається розвиток постадійної спеціалізації підприємств із селекції, розведення, інкубації, кормоприготування, забою і перероб-

ки птиці. У 50–60-ті рр. ці роздільні виробничі одиниці об'єдналися, утворивши сучасні високоінтегровані птахівницькі та маркетингові фірми. Подібна інтеграція стала можливою завдяки тому, що нові економічні технології стимулювали розвиток більш великих птахофабрик та нарощення ними виробничих потужностей.

Перевага інтегрованого виробництва полягає в тому, що всі стадії виробництва зосереджені в одних руках. В інтегрованій компанії простіше налагодити санітарний контроль і запобігати спалахам захворювань, а також здійснювати контроль якості продукції.

Зазначимо, що вертикальна інтеграція зазвичай буває у двох формах: виробничій контрактації та інтеграції власності. За виробничої контрактації фірма-інтегратор укладає довгострокові контракти з виробниками або первинними дилерами, які закупають сільськогосподарську продукцію безпосередньо у фермерів. Контракти укладають до початку виробничого циклу, чітко фіксують параметри законтрактованої продукції, технологію її виробництва, терміни постачання і ціни [2].

У результаті фермер втрачає контроль над власною продукцією: над процесом її виробництва і збуту. Він не має права змінити технологію, джерела закупівлі засобів виробництва, покупця. Виробнича контрактація найбільш поширена у виробництві м'яса птиці.

Порушення встановлених контрактом параметрів технології може призвести до розриву контракту, при цьому інші фірми-інтегратори, що діють у цьому регіоні, можуть не виявити бажання укласти контракт із фермером, який працює за іншою технологією. Отже, фермер формально є самостійним, але фактично працює за програмами фірми-контрактора.

Зазначимо, що розміри ферм коливаються від декількох десятків тисяч голів до декількох мільйонів, де фермер отримує оплату за працю, використання землі і споруд. У 1990 р. на типовій родинній фермі упродовж одного циклу знаходилося від 80 до 120 тис. бройлерів, яких утримували в п'яти–шести приміщеннях, один працівник обслуговував 75 тис. бройлерів. Середня кількість бройлерів на одну ферму зросла із 34 тис. голів у 1959 р. до 158 тис. на початку 1990-х років. Рівень спеціалізації фермерських бройлерних господарств досягає 78 %.

Поряд із утворенням спільних підприємств до тенденцій виробництва продукції птахівництва у світовому масштабі належать зменшення числа дрібних фірм, їх інтеграція і посилення позицій провідних компаній. Прикладом може слугувати приєднання «Ломанн Індіан Рівер» (Німеччина) до концерну «Рос Брідерз» (Англія). Об'єднання двох бройлерних компаній, що мають високоспеціалізовані відділи наукових досліджень, забезпечує ними лідируючі позиції.

У 1997 р. також була створена потужна група компаній під спільною назвою «Хаббард ІСА», що об'єднала п'ять світових лідерів галузі птахівництва, які до недавнього часу вели жорстку конкурентну боротьбу за постачання на ринки збуту птиці м'ясних кросів, білих і коричневих несучок: «Хаббард Фармз», «Брітш Юнайтід Текіс», «ІЗА-Бабкон» і «Шейвер Поултрі Брідінг Фармз». Річний дохід цього угруповання складає близько 330 млн дол. США.

Із практичного погляду цікавий досвід європейських країн, де розвивається контрактація по реалізації продукції, на відміну від виробничої контрактації в США. Із країн ЄС виробництво яєць і м'яса за системою контрактів найбільш розвинене у Нідерландах (50 %) і Франції (55 %). До функцій фірм-інтеграторів входять: матеріально-технічне забезпечення усіх ланок агропромислового формування, фінансування, контроль за виконанням фермерами, що працюють за контрактом, встановленої технології виробництва, надання їм різних послуг. Так, для Нідерландів характерним є укладання трьохсторонніх контрактів – між фермерами, комерційними підприємствами і пакувальними центрами. Фермер отримує гарантовано плату за яйця або певну суму в розрахунку на курку-несучку. У Німеччині значна частка бройлерів вирощується на основі усних і короткострокових договорів на постачання і приймання птиці між фермерами або об'єднаннями виробників і бійнями [3].

Зазначимо, що розподіл часток ринку, що належить країнам ЄС, істотно відрізняється. Наприклад, такі чотири країни-виробники, як Великобританія, Франція, Іспанія та Італія, забезпечують 63,7 % усіх поставок.

У Франції інтеграційний процес охоплює в першу чергу галузі, що належать до продовольчої системи, тобто сільське господарство, харчову промисловість і сферу реалізації продовольства. Характерною особливістю розвитку інтеграційних процесів у Франції є значний вплив на їх розвиток інструментів державного регулювання. Основними ініціаторами інтеграції сільського гос-

подарства і виробництва продовольчих товарів є великі несільськогосподарські фірми, які виробляють більше половини усієї продовольчої продукції країни.

Упродовж останніх десятиліть набуто значний досвід щодо організації птахівничого бізнесу окремими країнами, що розвиваються, а також країнами із перехідною економікою. Заслуговує на увагу досвід державних програм сприяння ринковим реформам у Бразилії та Аргентині. За останні роки ці країни досягли значних успіхів у трансформації сільського господарства і нарощуванні експортного потенціалу. Зазначимо, що підйом галузі цими країнами було забезпечено через залучення великого кредиту від міжнародних фінансових організацій на розвиток ринкової інфраструктури. Нині птахівництво в Аргентині характеризується високим рівнем інтеграції. Забій птиці сконцентровано на бійнях птиці 25 компаній, які на контрактній основі поставляють на птахоферми корми, одностадійні курчат, ветеринарні препарати та інші матеріали. У свою чергу, вони купують усю продукцію, що виробляється на цих птахофермах. Споживчий ринок м'яса птиці в Аргентині також має ряд особливостей. Кліматичні умови та традиції, що склалися, приводять до того, що майже 70 % м'яса птиці продається у вигляді цілих тушок. При цьому споживачі віддають перевагу великим тушкам вагою в 2,7 кг. Крім того, покупці віддають перевагу птиці із жовтуватим відтінком, що сприяло виведенню спеціальних порід, призначених спеціально для аргентинського ринку [4].

Зазначимо, що аргентинським виробникам м'яса птиці на внутрішньому ринку серйозну конкуренцію складають бразильські постачальники, які є одними з найбільших в світі виробників дешевого м'яса птиці. У 2013 р. 10 провідних бразильських компаній виробили 70 % від загального обсягу експорту м'яса птиці. Дві найбільші фірми SADIA і PERDIGAO мають 50 % від вищезгаданого показника. Вони організували об'єднану компанію, щоб збільшити експортні можливості і завоювати нові ринки. Багато бразильських компаній, які раніше займалися лише продажем на локальному ринку, переорієнтовувалися на експорт.

Одним із визначальних чинників стрімкого розвитку галузі є створення потужної комбікормової промисловості, яка виробляє збалансовані за білком та іншими поживними для птиці компонентами комбікорми. Так, у США окремі фірми купують до 50 % потреби кукурудзи у момент збирання урожаю, оскільки ціна на кукурудзу найнижча у цей період, а в структурі собівартості продукції від 60 % до 75 % займають корми, і чим нижче ціна на них, тим вищою є рентабельність виробництва яєць і м'яса птиці. Усі комбікормові заводи в США контролюються державним комітетом із контролю якості продуктів харчування, ліків і косметичних засобів. Більше того, у провідних країнах велику увагу приділяють тому, щоб у партії зерна або шроту, що поставляється, не було пестицидів і афлотоксинів. Великі компанії, які утримують 15–16 млн несучок, не мають своїх лабораторій, зразки сировини направляються у профільні відповідно обладнані лабораторії, де проводиться оцінка контролю якості. Якщо сировина не відповідає вимогам і містить домішки, то її не можна використовувати за призначенням.

Якість продукції – важливий чинник підвищення ефективності виробництва, оскільки залежно від рівня якості змінюється ціна. У зарубіжних країнах приділяють велику увагу контролю якості птахівничої продукції. Контроль якості продукції – це підтвердження відповідності спеціальному стандарту якості. Наприклад, у США була розроблена в 1996 р. система виробничої безпеки харчової продукції – НАССР 2 (аналіз небезпечних чинників і контрольних критичних точок). Ця система передбачає виявлення небажаних чинників і «критичних точок» технологічного процесу – параметрів, від яких залежить безпека виробленої продукції. У США керівництво з контролю якості має декілька розділів. Перший – це визначення контролю якості. Другий – якість інгредієнтів, що надходять у виробничий процес, де працівник, що відповідає за прийом сировини, має знати вимоги, що пред'являються до нього, а також проводити оперативний аналіз. Високі вимоги до якості продукції змушують фермерів додержуватися жорстких рамок продажу птиці певної маси, якості і віку, що можливо лише за оптимізації виробництва.

Встановлено, що поліпшення умов утримання птиці значною мірою сприяє підвищенню ефективності виробництва. Фахівці вважають, що реально продуктивність збільшується залежно від умов утримання на 10–20 % [5]. За останні 30 років у птахівництві повністю перейшли до використання закритих приміщень із регульованим мікрокліматом, що призвело до широкого поширення системи «все – порожньо, все – зайнято» (одночасна постановка на відгодівлю і одночасне зняття по закінченні за періодом), що дозволяє ефективно використовувати виробничі площі й успішно вирішувати проблеми ветеринарно-санітарної профілактики.

Слід зазначити, що у провідних країнах розвинуеного птахівництва вирощування бройлерів у кліткових батареях наприкінці минулого століття набуло досить значного розвитку. Однак уже в другій половині 80-х рр. цю технологію практично перестали використовувати через ряд причин. По-перше, перехід на більш важкі кроси бройлерів: за вирощування цієї породи в клітках спостерігалася значна кількість дефектів тушок (намулів і гематом, травм крил, ніг), що погіршувало їх товарний вигляд. По-друге, істотне удосконалення підлогової технології. І, по-третє, надмірна увага громадських організацій, які вважали утримання птиці в кліткових батареях антигуманним.

Організація глибокої промислової переробки м'яса птиці істотно вплинула на ефективність бройлерного виробництва, дозволила раціонально використовувати наявні ресурси, створити безвідходне виробництво і, що особливо важливе, повністю пристосувати його до смаків споживача. До початку 1990-х років лише 10 % м'яса курчат-бройлерів надходили на ринок у вигляді патраних тушок, 40 % – у вигляді оброблених тушок, 50 % – у вигляді продуктів глибокої переробки. Практика доводить, що глибока переробка значно збільшує доходи порівняно з реалізацією у традиційному свіжому вигляді.

Дослідженням встановлено, що розміщення птахівницьких підприємств у США має свої особливості, що дозволяє використовувати переваги регіональної спеціалізації. На початкових стадіях розвитку галузі переважало розміщення основної маси переробних підприємств поблизу споживачів – великих міст. У міру становлення сучасного великомасштабного кормовиробництва почалася концентрація цих підприємств на головних напрямках вантажопотоку зерна в країні: поблизу перевалочних баз, великих зерносховищ, річкових і морських портів. До середини 1990-х років бройлерна промисловість опинилася на 80 % зосередженою на півдні країни.

Розглянемо особливості організації виробництва мяса птиці на провідних вітчизняних птахопідприємствах. ТОВ «Комплекс Агромарс» (торговельна марка «Гаврилівські курчата») є одним із найбільших птахівничих підприємств України та одним із визнаних лідерів у птахівничій галузі Європи. Створене у 1998 р. підприємство володіє потужною виробничою базою, що забезпечує на сьогодні виконання програми з виробництва більше 160 тис. тонн м'яса бройлерів і м'ясних продуктів. До групи компаній торговельної марки «Гаврилівські курчата» входить також ТОВ «Курганський бройлер» та ПАТ «Бориспільський експериментальний комбікормовий завод».

Для забезпечення птахівництва кормами підприємство орендує у центральній частині України понад 12 тис. га землі, на якій за високими технологіями та із застосуванням сучасної техніки вирощує зернові культури. Зберігається зерно на двох елеваторах, на яких одночасно можна розмістити понад 150 тис. тонн, а виготовлення комбікормів проводиться на двох комбікормових заводах, потужністю близько 2 тис. тонн кормів у день.

Підприємство повністю забезпечує себе інкубаційними яйцями, для чого на 10 фермах батьківського стада одночасно може утримуватися до 650 тис. голів племінних курей-несучок. Інкубація яєць проводиться на 4 інкубаторах, побудованих із використанням устаткування компанії «Petersime» (Бельгія), що дозволяє інкубувати до 110 млн шт. яєць в рік.

Бройлери вирощуються на 40 фермах із використанням устаткування компанії «Big Dutchman International GmbH» (Німеччина), що забезпечує досягнення технологічних показників на рівні кращих птахівничих господарств Європи.

Підприємство має 2 забійних цехи, оснащені новітнім устаткуванням відомих компаній «Мейн» і «Сторк» (Голландія), забезпечують забій 15 тис. бройлерів за годину. Нині ТОВ «Комплекс Агромарс» за підтримки всесвітньо відомої компанії «Авіаген», світового лідера племінного птахівництва та власника кросу племінної птиці «Росс» створює спільне підприємство з утримання чистих ліній та прабатьківських порід птиці, що дасть змогу щорічно виробляти до 3 млн голів бройлерів батьківського стада. Із них 1 млн голів планується продавати в Україні, а 2 млн голів будуть експортуватися до країн Євросоюзу.

У 2003 р. підприємство, одне з перших у птахівничій галузі України, впровадило інтегровану систему управління якістю і було сертифіковане за міжнародним стандартом ISO 9001:2001.

Компанія проводить активну інвестиційну діяльність в першу чергу в сфері капітального будівництва. Нині споруджуються додатково 4 ферми батьківського поголів'я, 10 бройлерних ферм, інкубаторій, потужністю 64 млн шт. яєць в рік, забійний цех на 2 лінії забою з відповідною інфраструктурою, цех глибокої переробки м'яса птиці та інше.

Розглядаючи технологічні виробничі підрозділи, вважаємо за доцільне дослідити технологічний процес вирощування бройлерів на прикладі ДП «Перемога Нова», який входить до ПАТ «Миронівський хлібопродукт». Зазначимо, що нині структуру цього підприємства формують дев'ять виробничих підрозділів, шість із яких утворюють єдиний вертикально інтегрований комплекс, що об'єднує виробничі потужності всього технологічного ланцюга бройлерного птахівництва: від виробництва інкубаційних яєць і кормів до переробки і реалізації готової продукції.

Нині птахофабрика «Перемога Нова» налічує 9 потужностей для вирощування бройлерів (загальна місткість яких дозволяє одночасно утримувати до 2 млн голів птиці), сучасний інкубаторій та цех із забою і переробки птиці. Потужності підприємства дозволяють виробляти понад 26000 т. м'яса курчат-бройлерів на рік, що становить близько 14 % від загального обсягу виробництва курячого м'яса «Миронівським хлібопродуктом» у 2007 р. Зазначимо, що нині в господарстві працює близько 750 працівників.

Сьогодні ПАТ «Миронівський хлібопродукт» — це вертикально інтегрований комплекс із 20 підприємств, який об'єднує потужності всього технологічного ланцюга виробництва м'яса птиці, займається виробництвом соняшникової олії, яловичини, свинини, готових м'ясних страв, ковбас, гусячого м'яса та печінки, вирощуванням фруктів і картоплі. Компанія є виробником курятини під ТМ «Наша Ряба», делікатесної яловичини під ТМ «Сертифікований Ангус», делікатесної гусячої печінки під ТМ «Фуа Гра» та готових м'ясних страв під ТМ «Легко!».

Вітчизняні птахопідприємства, забезпечуючи високу ефективність виробничої діяльності, вкладають власний капітал у іноземні підприємства з виробництва продукції птахівництва. Так, вітчизняний агрохолдинг «Авангард» із виробництва яєць і яєчних продуктів, придбав близько 50 % активів провідної компанії США з переробки свійської птиці Townsends. Зазначимо, що Townsends – один зі старих виробників м'яса в США. Це перша вертикально-інтегрована компанія на ринку м'яса птиці США, яка за результатами 2010 р. займає близько 2,8 % ринку м'яса бройлерів у США. Компанія переробляє 320 тис. тонн м'яса птиці на рік, у 2010 р. виручка складала 500 млн дол. Як зазначають фахівці, ця операція дозволить більш раціонально використовувати експортні можливості компанії на ринках Близького Сходу. Очевидно, що придбання американської компанії виводить агрохолдинг «Авангард» на лідируючі позиції в Україні [6].

Висновки. Отже, сучасні птахівничі підприємства в Україні та за кордоном характеризуються комплексним виробництвом із закінченим технологічним циклом. Процес комплексного виробництва складається із сільськогосподарського виробництва і промислового виробництва, включаючи переробку м'яса. Сільськогосподарське виробництво передбачає процес вирощування кормів для згодовування птиці. Процес виробництва напівфабрикатів і глибокої переробки належить до промислового виробництва. Процес вирощування птиці знаходиться на межі між сільським господарством і промисловістю. Сучасних параметрів виробництва продукції птахівництва досягнуто на основі освоєння ресурсозберігаючих технологій, науково обґрунтованої системи годівлі птиці, повнішого використання генетичного потенціалу кросів і порід птиці, раціональної організації праці та виробництва, розробки і впровадження сучасних інформаційних технологій, нагромадження, обробки та використання даних племінного обліку із застосуванням сучасної комп'ютерної техніки, матеріальної заінтересованості власників птиці та майна в раціональному використанні виробничого потенціалу галузі й підвищенні якості виробленої продукції.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Галанець В. Державне регулювання розвитку птахівництва з метою прискореного забезпечення населення м'ясом / В. Галанець // Ефективність державного управління: зб. наук. пр. Львівського регіонального інституту державного управління. – 2009. – Вип. 18–19. – С. 452–458.
2. Ільїн В. Ю. Сучасні процеси інтеграційних трансформацій в аграрному секторі економіки України / В. Ю. Ільїн // Науковий вісник ЛНАУ. – 2009. – № 5. – С. 150–161
3. Отраслевые союзы АПК / А. Н. Семин, Г. В. Тверитинов і др. – Екатеринбург: Изд-во Урал. ГСХА, 2007. – 288 с.
4. Червен І.І. Удосконалення організації виробництва продукції птахівництва на основі запровадження економічних та технологічних заходів / І. І. Червен, М. В. Яценко // Вісник аграрної науки Причорномор'я Миколаївського державного аграрного університету. — Миколаїв. – 2010. – Випуск 2 (53). – С. 3–12.
5. ФАО: світовий ринок м'яса птиці [Електронний ресурс] // Агрофакт. – Режим доступу: <http://avisagro.com.ua/news/84>.
6. Іванцюра О.В. Організаційно-технологічні засади підвищення ефективності функціонування птахопродуктового підкомплексу / О. В. Іванцюра // Науковий вісник Національного лісотехнічного університету України. 2008. – Вип. 18.8. – С. 27–30.

REFERENCES

1. Galanec' V. Derzhavne reguljuvannja rozvytku ptahivnyctva z metoju pryskorenogo zabezpechennja naselennja m'jasom / V. Galanec' // Efektyvnist' derzhavnogo upravlinnja: zb. nauk. pr. L'vivs'kogo regional'nogo instytutu derzhavnogo upravlinnja. – 2009. – Vyp. 18–19. – S. 452–458.
2. Il'in V. Ju. Suchasni procesy integracijnyh transformacij v agrarnomu sektori ekonomiky Ukrai'ny / V. Ju. Il'in // Naukovyj visnyk LNAU. – 2009. – № 5. – S. 150–161
3. Otrasleyve sojuzy APK / A. N. Semin, G. V. Tveritinov i dr. – Ekaterinburg: Izd-vo Ural. GSHA, 2007. – 288 s.
4. Cherven I.I. Udoskonalennja organizacii' vyrobnyctva produkcii' ptahivnyctva na osnovi zaprovadzhennja ekonomichnyh ta tehnologichnyh zahodiv / I. I. Cherven, M. V. Jacenko // Visnyk agrarnoi' nauky Prychornomor'ja Mykolai'vs'kogo derzhavnogo agrarnogo universytetu. — Mykolai'v. – 2010. –Vypusk 2 (53). – S. 3–12.
5. FAO: svitovyj rynek m'jasa ptyci [Elektronnyj resurs] // Agrofakt. –Rezhym dostupu: <http://avisagro.com.ua/news/84>.
7. Ivancjura O.V. Organizacijno-tehnologichni zasady pidvyshennja efektyvnosti funkcionuvannja ptahoprodu-ktovogo pidkompleksu / O. V. Ivancjura // Naukovyj visnyk Nacional'nogo lisotehničnogo universytetu Ukrai'ny. 2008. Vyp. 18.8. – S. 27–30.

Зарубежный опыт организации птицеводческого бизнеса и направления его адаптации в отечественной практике

О.Ю. Гаврик

Рассматриваются вопросы повышения эффективности функционирования птицеводческих предприятий Украины путем адаптации достижений зарубежной науки и практики ведения птицеводческого бизнеса к условиям украинской экономики. Проанализированы основные мировые тенденции развития производства и реализации продукции птицеводства и его перспективы на ближайшие годы. Особое внимание уделено анализу опыта США в ведении птицеводческого бизнеса за последние десятилетия и возможностей переноса этого опыта на экономику Украины. Особенно это касается распространения вертикально-интеграционных процессов от выращивания птицы и к ее глубокой переработки, то есть производства полуфабрикатов и другой продукции птицеводства, что значительно повысит рентабельность отечественных предприятий-производителей вышеупомянутой продукции.

Ключевые слова: птицеводство, птицеводческий бизнес, эффективность птицеводческой отрасли, мировой опыт производства птицеводческой продукции.

Foreign experience of business and directions poultry adapt it in domestic practice

O. Gavrik

For further development of the domestic poultry industry, and long-term strategy for the development of commercial poultry Ukrainian companies should take into account experience of leading poultry business world.

Global trends indicate increasing poultry production volumes of poultry. the world's largest producer of poultry meat is the United States. In this country poultry is represented by three sectors: production of eggs, chickens and turkeys.

The level of domestic practice of international experience of leading countries remains low, one might even say that the question of its use in Ukraine not fully understood. This is due to several factors and, above all, differences in socio-economic environment in Ukraine and the West. Most of them agriculture ceased to be the main and the only source of livelihood for the majority of the population and determine its way of life, different from the city.

The experience gained in the US poultry development represents a practical interest for Ukraine. It is characterized by a highly vertical integration, which is, for a number of estimates, the most perfect form of organization.

The advantage of integrated production is that all stages of production concentrated in the hands of the integrated company easier to settle the sanitary control and prevent outbreaks of disease, and to monitor production quality.

Along with the formation of joint ventures with the trends poultry production worldwide include reducing the number of small firms, their integration and strengthening the position of leading companies. An example, joining "Lohmann Indian River" (Germany) to the group "Ros Briderz" (England). Combining two broiler companies with highly specialized research departments ensure their leading position.

From a practical point of view interesting experience of European countries where developing contracting for the sale of products, unlike industrial contracts in the US. The functions of the firms integrators include: material support of all levels of agriculture formation, financing, monitoring farmers working under contract as well.

In recent decades, there is a significant experience in the poultry business organization of individual developing countries and countries with economies in transition. Noteworthy experience of government programs promoting market reforms in Brazil and Argentina.

Thus, modern poultry enterprises in Ukraine and abroad are characterized by complex production with a complete technological cycle. Integrated production process consists of agricultural and industrial production, including processing of meat. Agricultural production involves a process of growing fodder for feeding birds. Modern options poultry production achieved through the development of resource-saving technologies, science-based system of feeding birds, fuller use of the genetic potential of crosses and breeds poultry rational organization of labor and production, development and implementation of modern information technology, accumulation, processing and use of data tribal accounted for using the modern computer technology, financial interest and property owners of poultry in the rational use of the production capacity of the industry and improve the quality of products.

Keywords: poultry, poultry business, efficiency poultry industry, global experience in production of poultry products.

Надійшла 12.10.2015 р.

332.1(575.2)(04) ©

SATYVALDIYEVA B., Department of Management,
Candidate of Economic Sciences, associate professor,
Faculty of Management and Business
Kyrgyz National University of Zh. Balasagyn
bsatyvaldieva@gmail.com

INDUSTRIAL CONCENTRATION IN THE REGIONS OF THE KYRGYZ REPUBLIC APPROACHES USING NEW ECONOMIC GEOGRAPHY

У роботі проведений теоретичний підхід до дослідження агломераційних ефектів у Киргизстані. На основі аналізу вторинних даних з питань регіонального розвитку в Киргизстані подана інтерпретація агломераційних ефектів для первинних галузей промисловості і представлені шляхи стимулювання регіонального розвитку.

Ключові слова: регіональний розвиток, регіональна політика, просторова концентрація, агломерація, агломераційні ефекти.

Introduction. It is uncontroversial that today agglomeration is one the form of economy and resettlement spatial organization. Agglomeration shall be considered as integral process of the innovative focused process of transformation of social and economic region development. In the early nineties theorists developed a new approach to understanding why some regions attract disproportionate big shares of economic activity. Current economy state of Kyrgyzstan is characterized by high extent of regional development differentiation that was shown theoretically and empirically in works of local scientists. The question of spatial development of Kyrgyzstan's is actively discussed, as there is a problem of own paradigm formation of regional policy and regional development of Kyrgyzstan.

All this indicates special thematic justification of research of agglomeration process in Kyrgyzstan's regions. Theoretically different success in regions development creates favorable environment for agglomerative processes development. As shown in global experience, agglomerations development turns the territory into an arsenal of stable and dynamic growth with considerable social and economic effect. We believe that the main problem of agglomeration processes research is the analysis of existence of agglomerative processes prerequisites, identification of the factors stimulating this process.

Basic theoretical provisions describing agglomerative process and agglomerative forces promoting economic activity concentration in which important conditions shall be considered as internal economy from scales, level of expenses and goods transportation, level of population expenses in response to salary difference, level of trade expenses between regions. From the empirical works confirming these theoretical provisions, there is part that disprove it. As it is noted in work [1], the assessment of agglomerative processes existence can be carried out, as from microeconomics positions (that is agglomerative effects calculation for enterprises of the region), and from positions of macroeconomic analysis.

Literature review. The totality all works in agglomeration we can divide into two groups: theoretical and empirical studies. In the theory of agglomeration of the processes, of course, is the fundamental work of P. Krugman. He tries to explain the existence of large urban agglomerations and the presence of significant trade flows that firms operate under increasing returns and imperfect competition in the product market. Furthermore, as a third variable, he re- added market size. It is in the new geography of economics today addressed to the issue as the size of the market is related to intra economies of scale and transport costs with formation of spatial economy. P. Krugman considers the impact on the processes of concentration economic activity factors such as foreign trade. He determines that trade liberalization should lead to an increase in industrial concentration in the region. There are research to the contrary (Forslid R., I. Wooton, 2003) prove reduction trading costs that only at the initial stage leads to an increase in concentration, and then diffuses production. In an effort combining approaches S. Harris and A. Preda. P. Krugman reveal patterns of occurrence of agglomeration in regions.

© Satyvaldiyeva B., 2015.

Model cyclic movement of factors of A. Venables considering the economic development of the region from the perspective of the cyclic process leading to economic differentiation. In this model, each economy has three sectors. The first sector with perfect competition produces tradable goods. The other two sectors are characterized by monopolistic competition and vertically interconnected (one produces intermediate goods for consumption by others). At high transport costs manufacturers tend to be closer to consumers, and proceeding in both regions. When low transport costs, the goods are also produced in two regions-tries, resulting in the factor price equalization manufacture. With an average level of transport costs arise agglomeration processes due to the effect of clustering. In the model (Englmann, F.C. and U. Walz,1995) also discusses the two regions, but four kinds of products: traditional products which are produced by skilled and unskilled workers, industrial goods, products and services not sold in other regions and products R & D sector. Qualified labor mobility between regions, unskilled - immobile. Production function under monopolistic competition - common to both regions. Economic growth is based on endogenous technological change in the non-tradable sector. Model (Englmann, F.C. and U. Walz, 1995) addresses two critical case. The first case involves the distribution of externalities research and development, which occur in particular region. In this case, there is always a diagram of the "core-periphery" when a region with a large initial number of intermediate producers become an industrial center. The second critical case involves absolute dissemination of knowledge and technology between the egions where the knowledge moved by mobile Deeds Cove and interregional trade includes novel intermediates that Vary. Model with the second case can be corrected by making the necessary parameters.Further development of the model implemented D. Puga and Venables A.(1996, 1997). They explained the emergence of the phenomenon of "flying geese" -trends in the spread of industries from one country to another with increasing international region. Their model was to explain the process of industrialization. They have already considered N regions (countries), producing manufactured goods with increasing returns to scale, and agricultural products with a constant returns to scale. The labor force was considered as immobile in while shopping or travel expenses were present. Agglomeration forces in this model emerged as communication input-output between firms in the industrial sector. If agglomeration forces strong enough, then the concentration of industrial production occurs in one region. The level of wages in this region will be higher, but positive cash externalities compensate you let a high-cost firms in wages, and will compensate until it reaches a critical mass. In this case, many companies will have to shift their production to another region (country) in order to maintain profitability. This model determines the distribution of industrial production in the regions by moving companies. Thus, some industrialized countries will even if they are originally similar to each other.

Analyses of agglomeration in the case of the regions. Today the economy of Kyrgyzstan is the developing economy as well as many economies of former Soviet Union. Economic researches in sphere of regional development become especially important in connection with extending integration processes in the world. Processes of integration lead to creation of economy without borders therefore regions and cities become progressively interconnected. They should be considered as administrative units for analysis, but not as separate national economies.

In modern economy agglomeration in particular (with inherent agglomerative effects) becomes the main growth driver of national economies. At the same time agglomerations still doesn't play a role which is indicative for developed and most dynamically developing countries.

Economic agglomeration phenomenon allows to research influence of industry spatial concentration on economic activity and enterprises productivity, at the same time it should be noted that such restrictions and features which include rather small sizes of country, considerable in-country regional disproportions, farness from world markets, lack of sea communications access, lack of advantages in form of development factors of "first" and "second" nature, technological lag, weak innovative potential, etc. are inherent to Kyrgyzstan economy.

Agglomeration effect which was offered by Marshall (1920) which was presented as productivity achievement proceeding from spatial concentration. Thus two types of agglomeration are differentiated: (1) localized economic system with expressed branch character and with high economic activity concentration; (2) various economy as external effects. What could be said reviewing approaches to agglomeration research, as possible tool within regional policy. Appeal to spatial economy questions was described in various theoretical and empirical researches since Weber's (1929) time which to this day attract considerable interest as direction of new economic geography. At the same time it is possible to note, that researches focus changes in view of modern economic circumstances.

Scientific interest moved to agglomerations phenomenon, an explanation of which are the economic prerequisites of agglomerative processes? Meanwhile in Kyrgyzstan agglomerations development and its structure and intensity transformation happen slowly and do not have positive effect. What is more, local theory isn't rich in system fundamental researches of agglomerative processes, and the available researches have mainly conceptual character, not empirically confirmed.

Agglomerative processes happening in Kyrgyzstan more like have unsystematic character as in general mechanisms of its development wasn't developed yet. Though it is possible to note that in certain Kyrgyzstan's regions agglomerative processes are observed, which are especially demonstrated in Bishkek city, Chui area, Osh city and Osh area.

If refer to theoretical aspects of agglomeration research, first of all, agglomeration can be presented, as economic activity concentration in certain territory. Neffke (2009) marks agglomeration factors as positive and negative effects of economic activity concentration. It is noted that agglomeration plays a significant role in resources distribution as attracts number of new economy that has to lead to growth of enterprises number. Today there are 483 agglomerations in the world with the population of more than 1 million people. Thus it is significantly to note agglomeration mechanisms described in works of Duranton and Puga (Duranton, Puga, 2004). Three sources of externality in theoretical sense can have identical effects on spatial distribution of economic activity. However the question of agglomerations development extent and agglomerative effects assessment stays debatable.

In regional section key principle which underlies agglomerative effect consists in influence on heterogeneous goods and labor of factors of three groups – there are increasing return from scale, transport expenses and labor migration.

Modern stage of agglomeration formation has its features. From our point of view agglomerative process is based not only on entirety of 3 above-mentioned factors, but also on development of horizontal connections between its separate elements. Agglomeration effect works in presence of external effects (externality), to which level of transport availability is also relative. In relation to this factor the airports number, density of auto roads shall not essential impact on agglomeration index in Kyrgyzstan.

I. An objective of this research is the explanation of agglomerative processes and agglomerative effect in Kyrgyzstan's regions. As the economy of the Kyrgyz Republic is open, we don't exclude possible influence of integration processes on compensation level in those border regions which are more liable to this process.

We carried out an assessment of agglomerative effects existence in Kyrgyzstan's economy from point of view of concentration of regions' economic activity. As methodological base of research the concentration indexes of Herfindal-Hirshman, Jeanie's index, concentration index of P. Krugman were chosen, which are widely used for concentration and specialization analysis. Use of concentration index of industrial concentration was expediently used by us for assessment of industrial concentration degree countrywide and in dynamics.

For concentration assessment the basic indicator as industrial output of Kyrgyzstan's regions is emphasized. Calculation of industrial concentration index of Herfindal-Hirshman showed that (fig. 1) some concentration growth on industrial output indicator is observed in recent years, in other words tends to strengthening that indicates necessity of deeper analysis of which economic sectors have the highest concentration degree. Its highest level is on 2011.

For definition which kinds of manufacturing industries have higher concentration degree, we took measurement of dynamics of economic activity concentration process on 11 main sectors of manufacturing industries on Kyrgyzstan's regions. As methodological tool we expediently used an indicator of concentration index of P. Krugman. [2], which indicates association of regional labor markets, i.e. production diversification that allows to reduce risk level (in this case unemployment risk). It should be noted that P. Krugman's works belong to new direction of new economic geography which found practical use in foreign practice.

$$CONS = \sum_i |S^c - S|$$

Where CONS - numerical size of concentration index of P. Krugman for industry sector of i ;
 S^c - share of occupied in economy in region i among occupied in national economy;
 S – share of total number occupied in national economy.

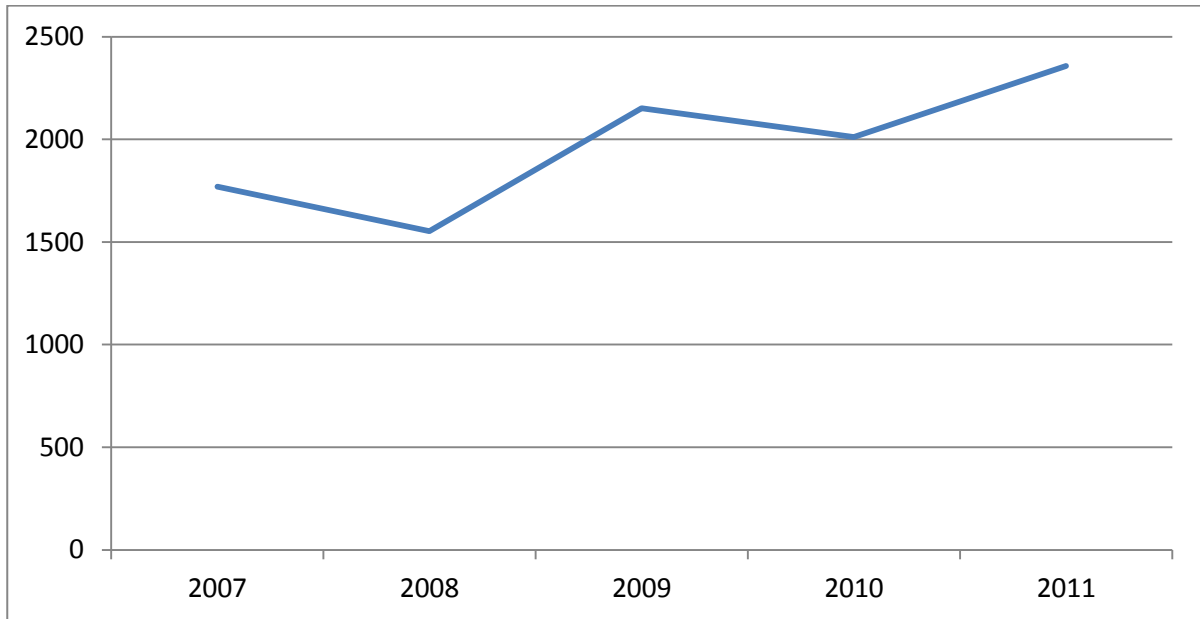

Fig. 1. Dynamics of an index of economic activity concentration in Kyrgyzstan's regions in 2007–2011.

Let's consider dynamics of received P. Krugman's index on Kyrgyzstan's regions on 11 branches of manufacturing industries for period of 2007–2011. (fig.2) (calculation is carried out by the author according to official data of National Statistical committee of KR).

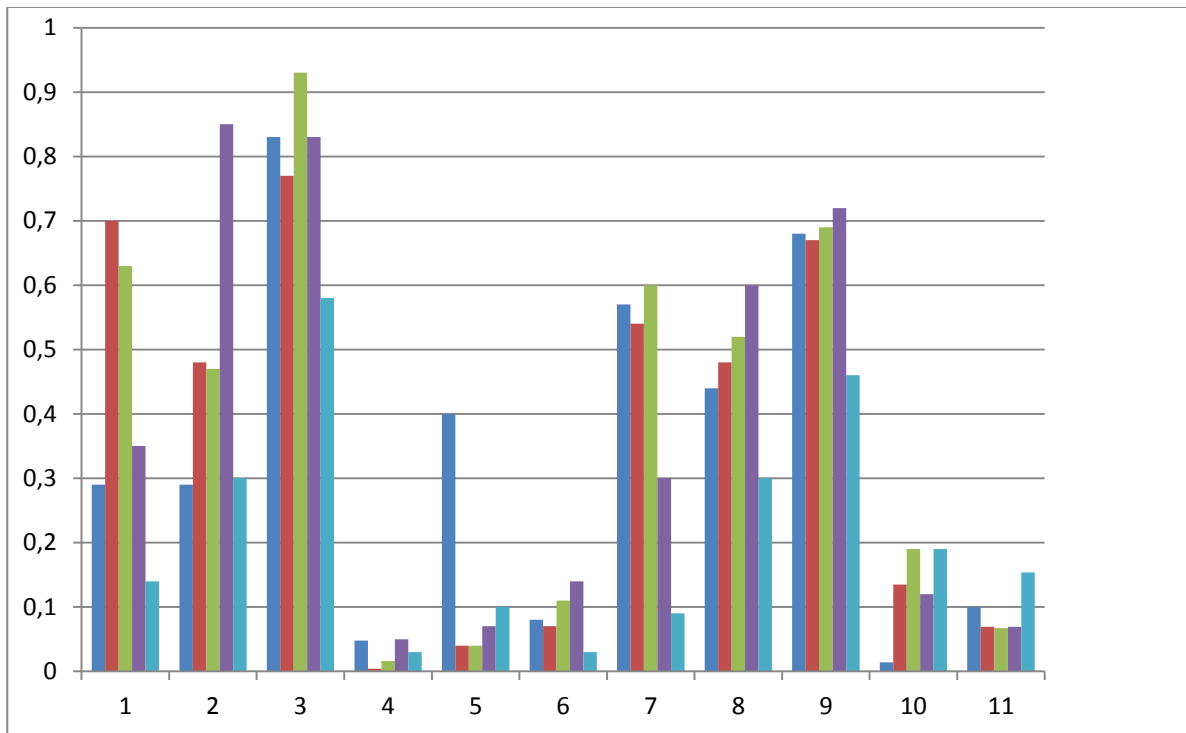

Fig. 2. Concentration of industrial production on kinds of activity in Kyrgyzstan's regions for period of 2007–2011. (1 – production of food products, 2 – textile production, 3 – leather production, leather products, 4 – chemical production, 5 – production of other non-metallic mineral products, 6-pulp-and-paper production, 7 – processing of wood and other wood products, 8 – metallurgical production and production of ready-made metal products, 9 – production of electric equipment, electronic and optical equipment, 10 – cars and equipment production, 11 – other branches of production).

In fig. 2 it is shown that the lowest concentration is observed in chemical production, production of other nonmetallic products, in pulp-and-paper production, in cars and equipment production. High degree of concentration is received in leather production, leather products, in textile production, production of food products and in production of electric equipment, electronic and optical production. It should be noted considerable decrease in concentration degree for analyzed period on many branches. Thus, the productions gaining considerable effect from economic activity scales (as well as in most cases in practice) have the greatest concentration degree.

The undertaken analysis showed that against increase of growth of Herfindahl-Hirschman index, gradual decrease in P. Krugman index is observed (in the majority of branches) that provide evidence of creation of primary prerequisites in formation in economy of a certain system of the relations when resources tend to moving to regions with stronger concentration. Thus, the enterprises of manufacturing industry will start concentrating only in a case when start receiving additional benefit from this association. In our opinion in the conditions of Kyrgyzstan, on mobility of resources, in particular human capital assets factor, endogenous factors have greater impact. Thus, it once again proves, existence of the system "core - outskirts" in Kyrgyzstan; and without due attention of bodies of state administration, it can lead to aggravation of regional differentiation in accordance with the level of social and economic development in the country.

Table 1 – Dynamics of P. Krugman index concentration of separate kinds of processing industry in Kyrgyzstan (2007–2011)

Kind of manufacturing industry:	Concentration index (average value for period)	Regions with the greatest concentration	Maximum index (year)
Textile manufacture	0,478	Chui area, Osh area	2010
Food production	0,422	Chui area, Osh area	2011
Leather production and leather products	0,786	Issyk Kul area, Osh area	2009
Pulp-and-paper production	0,086	Chui area, Issyk Kul area	2010
Wood processing and wood products	0,366	Dzhalal-Abad area, Osh area	2009
Metallurgical production	0,468	Issyk Kul area, Dzhalal-Abad area	2010
Production of electric equipment	0,644	Dzhalal-Abad area	2010
Chemical production	0,028	Chui area, Batken area	2010
Production of other non-metallic products	0,13	Chui area, Batken area	2011

[author's calculations]

Thus, to the enterprises of manufacturing industry it is expedient to concentrate in case they receive additional benefits from it. The main benefit arising from agglomerative process is manifestation of a scale effect (or economy of scale) at various stages of life cycle of products. Level of a scale effect depends directly on specifics of production.

In literature agglomerative effects are subdivided into the following types. Economy from localization (MAR externalities - Marshall (1920), Arrow, Romer) – externalities caused by concentration of the enterprises of a certain branch in the territory. Economy from diversification (Jacobs externalities) – externalities connected with mutual influence of enterprises of various branches on territory (Jacobs, 1969). Economy from urbanization – externalities connected with the city size (Rosenthal, Strange, 2004; Neffke, 2009).

Studying of agglomerative effect are based, first of all, on approaches of Hall and Solow (Hall, Solow). Later researches were added with an explanation of the fact that in industries the size of the city, territory of branches location has considerable impact on productivity. As a rule, doubling city size will be connected with increase in productivity from 4-8%. There is a question, is it possible that density of the territory attracts manpower of great quality? It can be explained from positions of New Economic Geography. The main researches in the field of an assessment of effect of agglomeration are carried out mainly in relation to firms.

Throughout the long period of time the regional policy of Kyrgyzstan undergone a lot of changes. However, to this day there is no consensus about what has to be the optimum regional policy. Along with policy of the polarized development, so-called development of "growing points", considering aspect of regional policy, it should be noted that agglomerative effects exist, they can be strengthened by

developing innovative points of growth, thereby to prove the need of state investments into development of regional locomotives. In modern realities agglomerative effects are shown in more difficult interactions. And the main problem in research and assessment of agglomerative effect is complexity of interpretation of positive correlation between agglomeration and labor productivity. First, labor productivity can increase because of agglomerative effects, at the same time agglomeration can be itself consequences of high efficiency.

If consider a total quantitative score of influence of external economy on productivity, in many empirical works agglomerative effects are measured by the scale of concentration of productive forces. Thus, if in the region rather big concentration of firms or employment in a certain field of activity is observed, it is possible to draw a conclusion that agglomerative effects in this region are rather high.

According to the approach of authoritative scientific economists, the quantitative assessment of agglomerative effect represents the greatest complexity in the general diagnostics of spatial concentration.

In literature some characteristics for measurement of degree of spatial concentration are offered. In this work we use the model offered by Allison and Glazer (1997) [1]. This model compares observed distribution of economic forces with a zero hypothesis of accident of such distribution. It is important to note that we will apply such approach when economic activity is concentrated on a small amount of enterprises that is observed in the majority of branches of manufacturing industry in Kyrgyzstan. Allison and Glazer's index of emergence of agglomerations is explained by existence of strong casual shocks which give rise to development of economic activity in certain regions. We will carry out comparison among industries, not only from the point of view of description, but also the nature of spatial concentration by Ellison's and Glazer's index. In practice value of an index indicates force of agglomeration of external factors. Thus value more than 0,05 indicates on the high level of agglomeration, from 0,05 and to 0, 02 assumes moderate agglomeration and the assessment less than 0,02 shows uniformity in development. We will calculate Ellison's and Glazer's index by the below formula:

$$\gamma_i = \frac{G_i / (1 - x^2) - H_i}{1 - H_i} \quad [1.]$$

where H_i - Herfindal's index for i branch which is calculated as the sum of shares squares of sectors in economy of the region, G_i - Jeanie's coefficient which characterizes distribution of employment of branches in the region.

Conclusion and results of the research. Further we will discuss the received values of an index of Ellison and Glazer, in practice the value is above 0,05 means high concentration, values in the range of 0,02 to 0,05 - as intermediate concentration and values below 0,02 represent low concentration. The importance of industrial concentration can be reflected in a quantitative assessment of agglomerative effect, algorithm of calculation which is offered in work [3, pg. 32] by the formula:

$$Y = \frac{G_i - H_i}{1 - H_i} \quad [2]$$

where, G_i - index of geographical concentration of Ellison – Glazer;
 H_i - index of industrial concentration by Herfindal.

High value of Y testifies the excess concentration in branch that is caused by excess of geographical concentration over market (industrial). In its turn, the emergence of new forms in branch conducts to increase of this parameter.

The given assessment of agglomeration effect on the basis of primary of the industry branches data showed that metallurgical production, production of other nonmetallic products, production of cars and the equipment, production of foodstuff, textile and sewing production are the branches which are insufficiently concentrated for agglomerative effect. Unlike which, production of vehicles and its equipment, chemical production, production of oil products concentration is more characteristic, but has unstable character.

Therefore, high values for the following branches: mining, production and distribution of electric power; manufacturing industry and the remained branches have steady concentration of production which can be characterized as agglomerated. Thus, the conducted research showed that effects of agglomeration are present, and they can be used and strengthened further if construct the corresponding

infrastructure, construct roads and by this to provide communication of small cities with the center of agglomerations.

Table 2 – Assessment of agglomeration effects in regional economy of Kyrgyzstan (2010–2011) (author's own calculation according to official statistics)

Branch of industry	Ellison-Gleyser index	Number of enterprises	Herfindal-Hirshman index	Estimation of agglomeration effect Y_i
Mining industry	1,330	142	0,0319	1,354
Mineral production, except fuel and power	1,268	67	0,015	1,272
Production of electric equipment and optical equipment	1,043	56	0,016	1,04
Extraction of fossil fuels	0,531	75	0,026	0,52
Pulp and paper production, publishing	0, 528	142	0,015	0,523
Vehicles and transport equipment production	0,479	7	0,014	0,47
Chemical production	0,444	57	0,0135	0,43
Mineral oil production	0,422	8	0,028	0,41
Wood processing and wood handicrafts production	0,279	51	0,047	0,24
Metallurgical production and finished metal products manufacturing	0,196	101	0,12	0,08
Manufacturing of other non-metallic products	0,190	189	0,04	0,09
Leather production, leather products and shoe making	0,136	13	0,013	0,15
Processing industry	0,0857	1456	0,017	0,12
Equipment production	0,00825	99	0,017	0,006
Other branches of production	0,0761	80	0,068	-0,009
Food products manufacturing, including drinks and tobacco	0,0753	372	0,04	0,0086
Textile and clothing manufacture	0,0696	128	0,019	0,0036
Rubber and plastics articles production	0,0602	152	0,02	0,04
Electric energy, gas and water production and distribution	- 0,588	344	0,059	0,56

[author's calculations]

However, it is necessary to consider the overestimated expectations of the agglomerative effects connected first of all with non-market instruments of placement of productions and low mobility of a manpower within the country. Therefore to the direction of further researches of processes of agglomeration we consider expedient the carrying out of an assessment of sources and an explanation of agglomerative effects from positions, both firms, and macro level.

On the basis of the conducted research we can formulate some recommendations which are expedient to relate to the measures promoting development of centripetal forces in the region;

– the measures directed on decrease in transport expenses (infrastructural, institutional; decrease in trade barriers, adjustment of interregional partner communications, etc.);

– creation of conditions for development of a full production cycle in the territory of the region in the presence of natural resources;

– in case of border position of the region (or existence of large transport knots) use of the given competitive advantage to attraction of economic activity in the region;

- contribution to development of interconnected types of industrial production in the region (even for companies competing among themselves), creation of favorable institutional and infrastructure conditions for emergence of clusters in the region;
- universal stimulation of innovative and research activity in the region as most important factor of growth of economic activity concentration.

LIST OF LITERATURE

1. Englmann, F.C. and U. Walz. 1995, Industrial Centers and Regional Growth in the Presence of Local Inputs, Journal of Regional Science, Vol. 35, No. 1, pp. 3-27
2. Forslid R., I. Wooton. Comparative Advantage and the Location of Production. 2003, Review of International Economics. Volume 11, Issue 4, pp. 588–603, September
3. Голованова С.В. Экзогенное изменение концентрации и территориальное размещение производств России / С.В. Голованова. – М., ГУ ВШЭ, 2008. – с.7–9.
4. Лапо В.Ф. Моделирование эффектов в пространственной концентрации производства: моногр. / В.Ф. Лапо. – Красноярск, 2006.
5. Растворцева С.Н. Агломерационные процессы в регионах России: подходы новой экономической географии / С.Н. Растворцева. – Белгород: Константа, 2011.
6. Strange W. C. Viewpoint: Agglomeration research in the age of disaggregation // Canadian Journal of Economics/Revue canadienne d'économie. Volume 42, Issue 1, pp. 1–27.
7. Traistaru I., Nijkamp P., Longhi S. Regional Specialization and Concentration of Industrial Activity in Accession Countries // Regional specialization and concentration of industrial activity in accession countries: working paper. ZEI working paper, No. B 16-2002.
8. Wandel C. Industry Agglomerations and Regional Development in Hungary // Economic Process during European Integration. Peter Lang. Hamburg, Univ. Diss., 2009.
9. Pratten C. 'A Survey of the Economies of Scale', in Commission of the European Communities, Research on the 'Cost of non-Europe', Volume. 2: Studies on the Economics of Integration, Luxembourg.

REFERENCES

1. Englmann, F.C. and U. Walz. 1995, Industrial Centers and Regional Growth in the Presence of Local Inputs, Journal of Regional Science, Vol. 35, No. 1, pp. 3-27
2. Forslid R., I. Wooton. Comparative Advantage and the Location of Production. 2003, Review of International Economics. Volume 11, Issue 4, pp. 588–603, September
3. Golovanova S.V. Jezzogennoe izmenenie koncentracii i territorial'noe razmeshhenie proizvodstv Rossii / S.V. Golovanova. – М., ГУ VShJe, 2008. – с.7–9.
4. Lapo V.F. Modelirovanie jeffektov v prostranstvennoj koncentracii proizvodstva: monogr. / V.F. Lapo. – Krasnojarsk, 2006.
5. Rastvorceva S.N. Aglomeracionnye processy v regionah Rossii: podhody novej jekonomicheskoy geografii / S.N. Rastvorceva. – Belgorod: Konstanta, 2011.
6. Traistaru I., Nijkamp P., Longhi S. Regional Specialization and Concentration of Industrial Activity in Accession Countries // Regional specialization and concentration of industrial activity in accession countries: working paper. ZEI working paper, No. B 16-2002.
7. Wandel C. Industry Agglomerations and Regional Development in Hungary // Economic Process during European Integration. Peter Lang. Hamburg, Univ. Diss., 2009.
8. Pratten C. 'A Survey of the Economies of Scale', in Commission of the European Communities, Research on the 'Cost of non-Europe', Volume. 2: Studies on the Economics of Integration, Luxembourg.

Промышленная концентрация в регионах Кыргызской Республики, подходы с использованием новой экономической географии.

Б.А. Сатывалдиева

В данной работе приведен теоретический подход к исследованию агломерационных эффектов в Кыргызстане. На основе анализа вторичных данных по вопросам регионального развития в Кыргызстане дана интерпретация агломерационных эффектов для первичных отраслей промышленности и представлены пути стимулирования регионального развития.

Ключевые слова: региональное развитие, региональная политика, пространственная концентрация, агломерация, агломерационные эффекты.

Industrial concentration in the regions of the Kyrgyz republic approaches using new economic geography

B. Satyvaldiyeva

In this work theoretical approach to research of agglomerative effects in Kyrgyzstan shall be considered. On the basis of secondary data analysis on regional development in Kyrgyzstan, the interpretation of agglomeration effect for primary branches of industry for regional development stimulation shall be given.

Keywords: Regional development, regional policy, spatial concentration, agglomeration, agglomeration effects.

Надійшла 14.10.2015 р.

УДК 330.322.54:631.11(477.41) [®]

ОДНОРОГ М.А., канд. екон. наук

Технологіко-економічний коледж

Білоцерківського національного аграрного університету

Odnorog_BTNAU@ukr.net

ІНВЕСТИЦІЙНА ОЦІНКА СКЛАДОВИХ ФАКТОРІВ В АПК КИЇВСЬКОЇ ОБЛАСТІ

У статті обґрунтовується можливість визначення інноваційної оцінки підприємств АПК на основі оцінки інвестиційної політики. Подано коротку характеристику механізму залучення реальних інвестицій в підприємства АПК.

Доведено, що важливим напрямом підвищення ефективності інвестицій в АПК є поліпшення структури капітальних витрат: технологічної, відтворювальної, галузевої, територіальної.

Ключові слова: інвестиції, інвестиційна оцінка, агропромисловий комплекс, фактори, Київська область.

Постановка проблеми. Аграрний сектор належить до сфери економіки, яка пов'язана з виробництвом продуктів харчування як основи життєдіяльності людей і відтворення робочої сили. Підприємства агропромислового комплексу виробляють сировину для багатьох видів споживчих товарів і продукції виробничого призначення. Однією з найважливіших складових АПК є переробна промисловість. Стан галузей переробки визначає продовольчу безпеку і соціальний клімат у суспільстві, забезпечує підйом суміжних галузей підвищення зайнятості населення. Тому дослідження проблеми інвестиційної оцінки складових факторів в АПК Київської області є досить актуальним. Роль переробних підприємств у розвитку економіки області чи країни в цілому очевидна, але вимагає значних інвестиційних вкладень. Вишукати їх в потрібні терміни і в достатньому обсязі за рахунок власних фінансових джерел багато підприємств не можуть. Виникає проблема пошуку інвестора. Для цього підприємство має бути інвестиційно привабливим, а інвестор – оцінити складові фактори в АПК.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження різноманітних аспектів теорії та практики інвестицій, інвестиційної оцінки складових факторів в АПК, що мають важливе значення для забезпечення ефективності вкладення капіталу, досліджували як зарубіжні, так і вітчизняні вчені: Колеман Д., Фуллер Б., Херстейн Р., Джоргенсон Д., Крелле В., Лернер Д., Мегінсон В., Ромер П., Шмідт Р., Солоу Р., І. Т. Балабанов, І. О. Бланк, В. П. Горьовий, С. О. Гуткевич, А. А. Задоя, О. В. Захарчук, М. І. Кісіль, М. Ю. Коденська, В. Г. Чабан, І. В. Ліпсіц, І. І. Лукінов, П. І. Юхименко, Г. М. Підлісецький, М. М. Кропивко, П. Т. Саблук та інші.

Мета і завдання дослідження – дослідження теоретичних та практичних аспектів особливостей інвестиційної оцінки складових факторів АПК Київської області.

Матеріал і методика дослідження. Для досягнення поставленої мети використано методи наукової абстракції, системного підходу, аналізу, синтезу та монографічний.

Результати дослідження та їх обговорення. У сформованому середовищі дуже складно знайти спонукальні мотиви для розвитку інвестиційно-інноваційної діяльності АПК регіону та забезпечити факторні складові зростання його виробництва:

- створення сприятливих умов переходу на інноваційний шлях розвитку;
- побудова стимулюючих факторів, що прискорюють темпи оновлення виробництва;
- проведення регулярних маркетингових інновацій на основі високих інформаційних технологій.

Перший фактор пов'язаний з процесом формування сприятливої атмосфери між самостійними сферами АПК і сферами інтелектуальної діяльності. Принципи та умови міжгалузевих відносин тут будуються на основі наступних аспектів: обліку виникнення інноваційних потреб виробничої сфери; врахування галузевої специфіки та тривалості обороту вкладених коштів; прогнозу невмотивованого зростання прямих і непрямих витрат – визначення ступеня ризику вкладень [2].

Другий фактор тісно пов'язаний з розвитком підприємництва, вдосконаленням економічних відносин в зростанні виробництва. Проявлені мотиваційні варіанти тут зазвичай направляються на вузькі місця господарської діяльності і при цьому, якщо інноваційний сектор стає вихідним

[®] Однорог М.А., 2015.

пунктом розвитку реальних секторів АПК, то підприємництво ініціює їх зсередини підприємств, зацікавлених в інноваційному повороті [5, с. 22-32].

Третій фактор, що є тісною взаємодією між інноваційною та виробничою сферами, прискорює процес переходу до ринку. Ця обставина зазвичай яскраво виражається у відносній стабільності та стійкості функціонування соціально-економічної системи АПК в цілому [3, с. 135-143].

Проведений факторний аналіз показує, що послідовний рух інвестиційно-інноваційних процесів в АПК може бути розглянуто з різних позицій і з різним ступенем деталізації, оскільки етапи їх життєвого циклу відбуваються як в багаторівневих зв'язках, так і в різних стадіальних інтервалах. Якщо сутність і зміст цих процесів лежать в їх основних властивостях функціонування, стадіях і ознаках класифікації, то види, масштаби, темпи і фази здійснення – в новизні і джерелах фінансування. Загальна сума інвестиційних вкладень покликана забезпечити позитивну динаміку галузевої економіки і продовольчу безпеку країни. Завдяки зростанню світових цін на продовольство сфера АПК сьогодні виглядає найбільш привабливою і швидко розвивається. Ще один важливий плюс для інвесторів – ця галузь менше, ніж інші, постраждала в кризі.

Проте незважаючи на те, що інвестори почали з цікавістю ставитися до сільського господарства, вони все ж вкладають у нього свої кошти з великою обережністю. Інфраструктура АПК виглядає особливо неліквідною. До цього можна додати погодно-кліматичні ризики у рослинництві і епізоотичні в тваринництві за майже тотальної відсутності культури страхування, політичні, насамперед у вигляді державного, нехай і вимушеного, але втручання у діяльність сільськогосподарських ринків.

В останні роки влада робить колосальні зусилля для збільшення притоку інвестицій в АПК, в тому числі й іноземних, створює і постійно допрацьовує прогресивне інвестиційне законодавство, опрацьовуються механізми державно-приватного партнерства, спрямованого на вирішення інфраструктурних проблем [4, с. 6]. І вже сьогодні можна говорити про певні успіхи в цьому напрямку. Зростає кількість та інвестиційна ємність проектів, в регіони приходять все більш вагомі інвестори.

Таким чином, основні критерії відбору нових інвестиційних проектів такі: відповідність цілям соціально-економічного розвитку суб'єкта України і українським законодавством в галузі екології; економічна доцільність реалізації проекту в цьому регіоні з урахуванням балансів сільськогосподарської продукції; збереження або збільшення кількості робочих місць; поліпшення житлових умов залучених фахівців; термін окупності інвестиційного проекту (не більше 10 років). Державні ресурси, що направляються на підтримку вітчизняного сільського господарства, витрачаються з різним ступенем ефективності.

Київська область як і раніше залишається привабливою для інвесторів, при цьому значна увага приділяється аграрному сектору. Адже тут створені відмінні економічні, правові та організаційні умови для стабільної і продуктивної роботи великих холдингів і компаній. Реалізація інвестиційних проектів дозволяє сьогодні створювати робочі місця з високою заробітною платою, будувати нове житло.

Розглянемо, як кількість інвестицій, вкладених у сільське господарство, впливає на його прибутковість:

1) спостерігається стабільне зростання середньої заробітної плати працівників сільського господарства разом зі зростанням інвестицій; інвестиції є факторинговою ознакою, а заробітна плата результативною;

2) спостерігається відносна стабільність чисельності працівників, це можна пояснити інтенсивним шляхом розвитку сільського господарства за рахунок інвестицій;

3) число господарств (сільськогосподарських організацій) збільшується за зменшення чисельності працівників, це може бути пов'язано з появою великої кількості суб'єктів малого підприємництва в сільському господарстві і закриттям великих господарств [1, с. 85-93].

Узагальнюючи результати проведеного дослідження, зробимо висновок: інвестиції в сільське господарство (факторна ознака) мають істотний вплив на ряд важливих показників, таких як балансовий прибуток, рентабельність, заробітна плата працівників (результативні ознаки).

Оцінка наведених показників дозволяє зробити висновок про кінцевий результат інвестиційної діяльності АПК регіону, виявити реальну картину ресурсозабезпечення і його відтворювальну харак-

теристику, виявити несприятливу кон'юнктуру інвестиційної активності і повільний темп руху капіталу в цілому. Важливий висновок полягає в тому, що протягом аналізованого періоду відзначається певне коливання відносин введення в дію основних фондів до інвестицій в основний капітал. В окремі роки вкрай високе відношення більшою мірою пов'язане з зовнішньою інвестиційною кон'юнктурою, а найнижче значення – з несприятливим внутрішнім і зовнішнім інвестиційним кліматом. Це дозволяє прийти до іншого висновку: зростання споживчого попиту підприємств АПК може підтримувати лише поточну динаміку виробництва, але стійке зростання виробництва можливе тільки шляхом розширення масштабності та обсягу довгострокових вкладень. Так як при існуючих темпах і величині інвестиційних витрат (в основному за рахунок автономних і «дорогих» короткострокових банківських коштів) неможливо перейти до прогресивних методів господарювання, виконання величезних соціально-економічних завдань.

Досліджуючи фінансову підтримку аграрного сектора, потрібно уточнити поняття ефективності та її критерії. Ефективність державної фінансової підтримки – це складна економічна категорія, що показує максимальну виробничу віддачу від сукупності засобів і вигод, одержуваних сільськогосподарськими виробниками та сільськими територіями безоплатно або на пільгових умовах з бюджетів різних рівнів, а також дії законодавчих та інших державних заходів, що забезпечують умови ефективного функціонування сільськогосподарського виробництва та життєдіяльності на селі.

Основні показники економічної ефективності державної фінансової підтримки залежать від виробничих показників, таких як прибуток до оподаткування по всій діяльності сільськогосподарських організацій на 1 га сільськогосподарських угідь, чистий прибуток організацій на 1 га сільськогосподарських угідь, розмір фінансової допомоги, що надається державою.

Важливим показником є бюджетна ефективність, яка розраховується як відношення сум податків, зборів та інших платежів підприємств аграрного сектора, що надійшли в скарбницю, до розміру їх державних субсидій. Таким способом розрахунку можна визначити реальну віддачу від регіональної державної підтримки.

Визначення показника ефективності державних субсидій свідчить про його нестійку динаміку. Незважаючи на зміну природно-кліматичних умов та економічну кризу, завдяки державній підтримці аграрного сектора необхідне зростання обсягу виробництва сільськогосподарської продукції було досягнуто.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Важливим напрямом підвищення ефективності інвестицій в АПК є поліпшення структури капітальних витрат:

- технологічної;
- відтворювальної;
- галузевої;
- територіальної.

Великомасштабних інвестицій гостро потребують практично всі галузі агропромислового комплексу:

- сільське господарство;
- переробна промисловість;
- соціальна сфера села.

Ця проблема має вирішуватися насамперед шляхом поліпшення інвестиційного клімату, що сприяє залученню внутрішніх та зовнішніх інвестицій для вирішення нагальних завдань розвитку агропромислового виробництва та соціальних проблем села.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Антонов В.Б. Оцінка ефективності структурних трансформацій залучення прямих іноземних інвестицій в Україні / В. Б. Антонов // Регіональна економіка. – 2010. – № 3. – С. 85–93.
2. Басов М.Г. Оцінка інвестиційної привабливості підприємства. [Електронний ресурс] / М.Г. Басов. – Режим доступу: http://www.rusnauka.com/PNR_2006/Economics/4_basov.doc.htm
3. Годованець О. Податкове регулювання інвестиційної діяльності як фактор економічного зростання / О. Годованець, Л. Амбрик // Світ фінансів. – 2011. – № 1. – С. 135–143.
4. Козик В. В. Визначення чутливості інвестиційної ефективності до зміни ефектоутворюючих факторів виробництва інноваційної продукції / В. В. Козик, О. Ю. Ємельянов, О. Л. Політанська // Інвестиції: практика та досвід. – 2009. – № 3. – С. 6.
5. Крупка М. І. Оцінка фінансового потенціалу інвестиційної діяльності в економіці України / М. І. Крупка, Н.Б. Демчишак // Фінанси України. – 2011. – № 11. – С. 22–32.

REFERENCES

1. Antonov V.B. Ocinka efektyvnosti strukturnyh transformacij zaluchennja prjamyh inozemnyh investycij v Ukraini / V. B. Antonov // Regional'na ekonomika. – 2010. – № 3. – S. 85–93.
2. Basov M.G. Ocinka investycijnoi' pryvabylosti pidpryjemstva. [Elektronnyj resurs] / M.G. Basov. – Rezhym dostupu: http://www.rusnauka.com/PNR_2006/Economics/4_basov.doc.htm
3. Godovanec' O. Podatkove reguljuvannja investycijnoi' dijal'nosti jak faktor ekonomichnogo zrostantnja / O. Godovanec', L. Ambryk // Svit finansiv. – 2011. – № 1. – С. 135–143.
4. Kozyk V. V. Vyznachennja chutlyvosti investycijnoi' efektyvnosti do zminy efektoutvorjujuchyh faktoriv vyrobnyctva innovacijnoi' produkciij / V. V. Kozyk, O. Ju. Jemel'janov, O. L. Politans'ka // Investyciij: praktyka ta dosvid. – 2009. – № 3. – S. 6.
5. Krupka M. I. Ocinka finansovogo potencialu investycijnoi' dijal'nosti v ekonomici Ukrainy / M. I. Krupka, N.B. Demchysyak // Finansy Ukrainy. – 2011. – № 11. – S. 22–32.

Проблемы финансирования инвестиционной деятельности АПК

М.А. Оdnорог

В статье обосновывается возможность определения инновационной оценки предприятий АПК на основе оценки инвестиционной политики. Дана краткая характеристика механизма привлечения реальных инвестиций в предприятия АПК.

Доказано, что важным направлением повышения эффективности инвестиций в АПК является улучшение структуры капитальных затрат: технологической, воспроизведенной, отраслевой, территориальной.

Ключевые слова: инвестиции, инвестиционная оценка, агропромышленный комплекс, факторы, Киевская область.

Problems of financing investment activity APC

M. Odnorog

Attention is paid to issues of component factors in agriculture Kiev region. Substantiates the ability to define innovative agricultural enterprises assessment based on an assessment of the investment policy. We give a brief description of the mechanism to attract real investment in agribusiness. Material article is aimed at a wide audience of researchers, teachers, employees of government agencies and university students.

Questions investment evaluation component factors, characteristics of effective use, development and study trends and sources of investment estimates and their rational combination of agricultural enterprises require further study.

The main objective of the research is to study the theoretical and practical aspects of investment evaluation component factors in agriculture Kiev region.

Theoretical and methodological basis of the study is the dialectical method of knowledge and systematic approach by which the theoretical and methodological bases of formation evaluation component factors of investment in agriculture, current conditions and characteristics of their influence.

Investment in agriculture (factorial sign) have a significant impact on a number of important indicators such as retained earnings, profitability, wages of employees (effective signs). Evaluation of the above indicators suggests the end result agribusiness investment in the region, to identify the real picture of resource and its reproductive characteristics, identify unfavorable situation of investment activity and slow rate of movement of capital in general.

An important way to increase the efficiency of investment in agriculture is to improve the structure of capital costs, technological, reproduction, sectoral and territorial. In large-scale investments in dire need of virtually all sectors of agriculture, agriculture, manufacturing, social sphere of the village. This problem should be solved primarily by improving the investment climate that encourages domestic and foreign investment to address urgent problems of agro-industrial production and social problems of the village.

Keywords: investments, investment appraisal, agriculture, factors Kyiv region.

Надійшла 16.10.2015 р.

ЗМІСТ

Varchenko O. Specific features new agricultural policy in the United State.....	5
Шуст О.А. Проблеми та перспективи розвитку інфраструктури ринку продукції м'ясного скотарства.....	10
Сатир Л.М., Скоцик В.Є. Теоретичні аспекти підвищення ефективності використання машинно-тракторного парку в сільськогосподарських підприємствах	14
Непочатенко А.В., Непочатенко В.А. Сучасний стан та шляхи поліпшення технічного сервісу сільськогосподарської техніки.....	20
Свиноус І.В., Микитюк Д.М. Організаційно-економічні засади розвитку мережі молокозаготівельних пунктів	27
Карман О.В. Теоретичні засади функціонування агропродовольчого ринку України	32
Камінська А.І. Теоретичні засади формування категорії «Ринок» в процесі еволюції економічної думки.....	38
Ібатуллін М.І. Методичні підходи до оцінки кон'юнктури агропродовольчого ринку.....	43
Артимонова І.В., Ткаченко К.В., Липкань О.В. Теоретико-методичні аспекти трактування категорії «Стійкості сільськогосподарських підприємств»	49
Бондаренко Р.І. Сутність категорії «агропродовольчий ринок», його роль та місце в структурі АПК	55
Паткін Є.Д. Визначення справедливої ціни ризикового активу	61
Підгорний В.А. Теоретичні засади трактування категорії «Ефективність»	65
Гвоздев Ю.В., Рудич О.О., Левандівський О.Т. Теоретичні підходи до трактування категорії «Інвестиція»	70
Заболотний В.С., Хомяк Н.В. Теоретичні засади оцінки ефективності виробництва продукції птахівництва в сільськогосподарських підприємствах	76
Zadorozhna R. The balance sheet as a statistical tool of research of financial component of national wealth	81
Сокольська Т.В. Адаптація сільського господарства до ризиків та загроз, викликаних деструктивним впливом виробництва та зміною клімату.....	87
Редько М.С. Методологія дослідження реструктуризації аграрних підприємств	93
Грищенко Д.Ю. Теоретичні підходи до трактування дефініції «Ринок»	103
Степура Л.О. Проблеми ефективного землекористання в контексті сталого розвитку сільських територій	107
Стаднік Л.І. Удосконалення організації фінансово- господарського контролю в аграрних формуваннях	113
Островський І.В. Екологічна модернізація техногенно-небезпечних виробництв України.....	118
Радько В.І., Гура А.М. Організаційно-технологічні чинники інтенсифікації виробництва молока в сільськогосподарських підприємствах	124
Іщенко А.В. Організаційно-економічні засади стійкості особистих селянських господарств в Україні	130
Гаврик О.Ю. Зарубіжний досвід організації птахівничого бізнесу та напрями його адаптації у вітчизняній практиці.....	136
Satyvaldiyeva B. Industrial concentration in the regions of the Kyrgyz republic approaches using new economic geography	143
Однорог М.А. Інвестиційна оцінка складових факторів в АПК Київської області	151

Наукове видання

Економіка та управління АПК

Збірник наукових праць

№ 2 (123) 2015

*Редактор Д.О. Лиценко
Комп'ютерне верстання: В.С. Мельник*

Свідоцтво про державну реєстрацію друкованого засобу масової інформації

КВ №15167-3739Р від 03.03.2009 р.

Формат 60×84¹/₈. Ум. др. арк. 18,1. Зам. 6359. Тираж 300.

Підписано до друку 02.12.2015 р.

Видавець і виготовлювач:

Білоцерківський національний аграрний університет,

09117, Біла Церква, Соборна площа, 8/1, тел. 33-11-01,

e-mail: redakciaviddil@ukr.net

Свідоцтво внесення суб'єкта видавничої справи до Державного реєстру
видавців, виготовників і розповсюджувачів видавничої продукції

№ 3984 ДК від 17.02.2011 р.